وتەی بیستوپێنجەم

پەیامی موعجیزاتی قورئانی

مادەم موعجیزەیەکی هەمیشەیی وەك قورئانمان بە دەستەوەیە،
ئەوا گەڕان بە دوای بەڵگەدا کارێکی زیاد لە پێویستە!
ئایا وا دەزانیت لە دەمکوت کردنی کەسانی مونکیردا پەکم دەکەوێت،
لە کاتێكدا کە قورئانمان بەدەستەوەیە کە هەر خۆیشی بەڵگەی حەقیقەتە؟!

بێدارکردنەوەیەك

(لە سەرەتای دانانی ئەم وتەیەدا نیازمان وابوو پێنج "ڕۆشنایی"(شعلة) بنووسین. بەڵام لە کۆتایی ڕۆشنایی یەکەمدا - واتە دوو مانگ پێش دانانی پیتە تازەکان[1] - ناچاری پەلەکردن بووین لە نووسینیدا، تاکو ئەم پەیامە بە پیتە کۆنەکان چاپ بکەین. تەنانەت هەندێ لەو ڕۆژانە بیست یان سی لاپەڕەمان لە ماوەی دوو سێ سەعاتدا دەنووسی! لەبەر ئەوە، تەنها سێ "ڕۆشنایی"مان بە کورتی و پوختی نووسی و، وازمان لە دوانەکەی تر هێنا.

هیوادارم کە برا بەڕێزەکانم بە چاوی ویژدان و چاوپۆشی‌یەوە بڕواننە قسوور و ناتەواوی و گرفت و هەڵەکانم).

هەموو یەکێك لەو ئایەتە پیرۆزانەی قورئان کە لەم پەیامی "موعجیزاتی قورئانی"یەدا هێنراون، یان ئەوەیە لە لایەن مولحیدانەوە ڕەخنەیان ئاراستە کراوە.. یان لە لایەن ئەهلی زانستە نوێیەکانەوە ئیعتیرازیان لێ گیراوە.. یاخود دەستی شوبهە و گومانی شەیتانەکانی جیننی و ئینسیان بەرکەوتووە.

جا ئەم وتەی بیستوپێنجەمە هەموو ئەو ئایەتانەی هێناوە و، بە جوانترین شێوە و باشترین ڕوو، حەقیقەتەکان و سەرنج و لایەنە وردەکانی ڕوون کردوونەتەوە، بە ڕادەیەك کە ئەو شتانەی ئەهلی ئیلحاد بە خاڵی لاوازی و مایەی ناتەواوی‌یان دادەنا، ئەم پەیامە بە دەستووری زانستی‌یەکانی خۆی چەسپاندوویەتی کە هەموو

یەکێك لەوانە بریتین لە بریسکانەوەی ئیعجاز و سەرچاوەی کەماڵی ڕەوانبێژیی قورئان!

هەرچی گومانەکانیشە ئەوا وەڵامی بەهێز و گومانبڕیان لە بەرامبەرەوە دراوەتەوە، بێ ئەوەی بە ڕاشکاوی ناوی گومانەکە بهێنرێت، تاکو بە ناوهێنانی، زەینەکان لێڵ نەبن، وەك ئەوەی لە ئایەتی پیرۆزی: (**والشَّمْسُ تَجري**) و (**والجِبالَ اَوتاداً**)دا بەرچاو دەکەوێت. مەگەر ئەو گومانەی کە سەبارەت بە چەند ئایەتێك دەریانبڕیوە و، لە مەقامی یەکەمی وتەی بیستەمدا باسمان کردوون.

پاشان ئەم پەیامی "موعجیزاتی قورئانی"یە هەرچەند زۆر بە پوختی و بەوپەڕی خێرایی نووسراوە، بەڵام لایەنی ڕەوانبێژی و زانستەکانی زمانی عەرەبیی هێندە بە تێر و پڕی و بە شێوازێکی زانستییانەی ڕەسەن و قووڵ دەرخستووە کە زانایان تووشی سەرسووڕمان دەکات.

ئنجا هەرچەند هەموو ئەو کەسانەی کە بایەخ بەم پەیامە دەدەن، بە تێروتەسەلی لە گشت باسەکانی ناگەن و سوودی تەواوەتیی لێ نابەن، بەڵام هەموو یەکێکی ئەوان بەرچنیی بەشی گرنگی خۆی لەو باخچە ڕەنگین و خەملاوە دەکات.

ئنجا سەرباری ئەوەی کە ئەم پەیامە لە چەند بارودۆخێکی نائارامدا و بە پەلە نووسراوە و، لە سوودگەیاندن و دەربڕینی مەبەستەکانیدا قسوور و ناتەواویی پێوە دیارە، کەچی لە ڕوانگەی زانستەوە، ڕاستی و حەقیقەتەکانی گەلێ مەسەلە و بابەتی گرنگی ڕوون کردووەتەوە.

پەیامی موعجیزاتی قورئانی

بسم الله الرحمن الرحيم

(**قُلْ لَئِن اجْتَمَعَتِ الاِنْسُ والْجِنُّ علَى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذا القُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظهيراً**) (الإسراء:٨٨).

لە نامیلکە عەرەبی‌یەکانم و، پەیامە عەرەبی‌یەکانی نوور و، تەفسیرەکەمدا کە ناوی:"إشارات الإعجاز في مظان الإيجاز"**ە و لە بیست‌وچوار وتەکانی پێشووشدا، ئاماژەمان بۆ نزیکەی چل ڕووی ئیعجازی نێوان ڕووە ئیعجازی‌یە لە سنووربەدەرەکانی قورئانی حەکیم کردووە. لەم پەیامەشدا ئاماژە بۆ پێنج دانە لەو ڕووە ئیعجازی‌یانە دەکەین و هەندێ بە درێژی لێیان دەدوێین و، بە پوختی و کورتی ڕووەکانی تریشیان لەگەڵدا تێهەڵکێش دەکەین.**

وا لە پێشەکی‌دا ئاماژە بۆ پێناسە و ماهییەتی قورئانی پیرۆز دەکەین.

پێشەکی

"کە لە سێ بەش پێکهاتووە"

بەشی یەکەم:

"قورئان" چی‌یە و، پێناسەکەی چۆنە؟

لە "وتەی نۆزدەهەم"دا ڕوون کراوەتەوە و لە چەند پەیامێکی تریش‌دا چەسپێنراوە کە:

قورئان: سەرگوزەشتەی ئەزەلیی کتێبی مەزنی گەردوون و.. تەرجومانی ئەبەدیی ئەو زمانە جۆراوجۆرانەی بوونەوەرانە کە ئایەتە تەکوینی‌یەکان دەخوێننەوە و.. موفەسسیری کتێبی هەردوو جیهانی پەنهان و ئاشکرایە و... دەرخەر و پیشاندەری گەنجینە مەعنەوی و پەنهانەکانی ئەو ناوانەی خواوەندە کە لە توێی لاپەڕەکانی ئاسمانەکان و زەوی‌دا شارراونەتەوە و.. کلیلێکە بۆ کردنەوەی حەقیقەتەکانی ئەو کاروبارانەی کە لە ناوەند دێڕەکانی ڕووداوەکاندا حەشار دراون و... زمانی جیهانی پەنهان(غیب)ە لە جیهانی بینراو(شهادة)دا و.. گەنجینەی گفت‌وگۆ ئەزەلی‌یە پاك و بێ‌گەرد و، ئاوڕدانەوە ئەبەدی‌یەکانی خوای میهرەبانە کە لە جیهانی پەنهانی پشت پەردەی ئەم جیهانە

بینراوەوە هاتووە و.. خۆر و بناغە و نەخشە و ئەندازەی جیهانی مەعنەویی ئیسلامە و.. نەخشەیەکی خاوێن و موقەددەسی جیهانەکانی ئەودنیایە و.. تەفسیری ئاشکرا و بەڵگەی مەحکەم و تەرجومانی ڕووناکی زات و سیفات و کاروبار و ناوەکانی خواوەندە و.. پەروەردەکار(مُربّي)ی ئەم جیهانی مرۆڤایەتی‌یەیە و.. بە وێنەی "ئاو" و "ڕووناکی"ش وایە بۆ مرۆڤایەتیی مەزن کە ئیسلامەتی‌یە و.. دانایی ڕاستەقینەیە بۆ ڕەگەزی مرۆڤ و.. ڕێپیشاندەری گرۆی ئادەمیزادیشە بۆ لای ئەو شتانەی کە بەختەوەرییان تێدایە و.. هەروەك بۆ مرۆڤ کتێبی شەریعەتە، کتێبی دانستیشە.. هەروەك کتێبی دوعا و بەندایەتی‌یە، کتێبی فەرمان و بانگەوازیشە.. هەروەك کتێبی‌ذیکرە، کتێبی فیکریشە و.. تاقانە کتێبی موقەددەسی پیرۆزە کە هەموو ئەو کتێبانەی تێدا جەم بووبێت کە پێداویستی‌یە مەعنەوی‌یەکانی مرۆڤ دەهێننەدی. تەنانەت ئەم قورئانە بۆ مەشرەبی هەر یەکە لە ئەهلی مەشرەبە جۆراوجۆرەکان و ڕێبازی هەموو یەکێ لە خاوەن ڕێبازە جیاجیاکانی: ئەولیا و صیددیقان و خواناسان و زانا لێکۆڵەرەکان، بۆ هەریەك لەمانە، نامەیەکی پیشان داوە کە شیاوی چێژ و ڕووناك‌کردنەوەی مەشرەبەکەی ئەو بێت و لەگەڵ ڕوون‌کردنەوە و ڕێڕەوی ئەو ڕێبازەدا بگونجێت. کەواتە ئەم کتێبە ئاسمانی‌یە دەڵێی کتێبخانەیەکی موقەددەسی پڕ لە کتێبە!

بەشی دووهەم و تەواوکەری پێناسەکە:

لە وتەی دوازدەهەمدا ڕوون کراوەتەوە و چەسپێنراوە کە:

قورئانی پیرۆز: لە عەرشی هەرەمەزن و، لە (ناوی هەرە مەزن) و، لە پلەی هەرە گەورەی هەموو یەکێك لە ناوە جوانەکانی خوای گەورەوە نازڵ بووە. کەواتە قورئانی پیرۆز بریتی‌یە لە:

"گوفتاری خواوەند" بەو سیفەتەی کە "پەروەردگاری هەموو جیهانەکان"ە و.. "فەرمانی خوای گەورە" بەو سیفەتەی کە خوای گەورە "خوای هەموو بوونەوەران"ە و.. "فەرمایشتی ئەو" بەو سیفەتەی کە "بەدیهێنەری زەوی و ئاسمانەکان"ە و.. "فەرموودەی پیرۆزی ئەو" بەو سیفەتەی کە پەروەردگاری ڕەهایە لە بوونەوەردا و.. "فەرمایشتی ئەزەلیی ئەو" کە بە ناوی پادشایەتی و

دەستەڵاتداریی هەمەلایەنە و مەزنەوە فەرموویەتی و.. "تۆماری ڕێزلێنانی خواوەندی میهرەبان" کە لەو بەزەییەیە فراوانەوە هەڵقوڵاوە کە هەموو شتێکی گرتووەتەوە و.. "کۆمەڵە نامەیەکی پەروەردگارییانە"ی ئەوتۆیە کە مەزنیی خوایەتیی ئەو ڕوون دەکەنەوە، چونکە لە سەرەتای هەندێ لەم نامانەدا چەند هێما و پەرلە(شفرة)یەك بەکارهێنراوە کە ئەمە دەگەیەنن و.. ئەو کتێبە پیرۆزەیە کە دانایی لێ دەبارێت و.. قورئانی پیرۆز لە موحیتی ئیسمی ئەعظەمەوە نازڵ بووە و دەڕوانێتە هەموو ئەو شتانەی کە عەرشی ئەعظەم دەورەی داون و، لەم نهێنییەوەیە کە قورئانی پیرۆز، بە هەمیشە و بەردەوامی، ناوێکی شایستە و شایانی خۆی لێ نراوە و پێی وتراوە: "کلام الله" واتە: فەرمایشتی خوای گەورە.

پلەی کتێب و صوحوفە پیرۆزەکانی پێغەمبەرانی تر = علیهم السلام = لە دوای پلەی قورئانی پیرۆزەوە دێت. بەڵام فەرموودەکانی تری خواوەند = کە هەرگیز تەواو نابن = هەندێکیان گفتوگۆیە کە لە شێوەی ئیلهامدا و، لە ڕوویەکی تایبەتییەوە و بە ناونیشانێکی هەندەکی و درەوشانەوەیەکی تایبەتیی ناوێکی تایبەت و پەروەردگاری و دەستەڵاتێکی تایبەتی و بە میهرەبانییەکی تایبەت، ئاراستە کراوە. جا ئیلهامەکانی: مەلائیکەت و، مرۆڤ و، گیانلەبەران، بەپێی: "هەمەکێتی" و "تایبەت"بوونیان، گەلێ زۆر و جۆراوجۆرن.

بەشی سێهەم:

قورئانی پیرۆز: کتێبێکی ئاسمانییە و، بە کورتی و پوختی کتێبەکانی گشت ئەو پێغەمبەرانەی کە سەردەمەکانیان لە یەکتر جیاوازە و، پەیام و نامیلکەکانی هەموو ئەولیاکان کە مەشرەبیان جۆراوجۆرە و، ئاسەواری هەموو ئەصفیاکان کە ڕێبازەکانیان لە یەکتر جیایە، هەموو ئەمانەی بە پوختی لەخۆ گرتووە و.. هەر شەش لاکەی ڕووناك و درەخشانە و لە تاریکیی وەهم و چڵکی گومان خاوێنە، چونکە خاڵی پشتپێبەستنی: "وەحی"ی ئاسمان و گوفتاری ئەزەلییە، بە دڵنیایی و.. مەبەست و ئامانجیشی: بەختەوەریی هەمیشەییە، وەك بە چاو دەبینرێت و.. ناوەرۆکیشی: ڕێنماییەکی پاك و بێ گەردە، کە ئەمەش بە بەداهەت دەزانرێت و.. لە لای سەرەوەشی، بە ئاشکرا: نوورەکانی ئیمانە و.. لای خوارەوەشی:

بەڵگەیە، بە "علم الیقین" و.. لای ڕاستی: تەسلیمبوونی دڵ و هەناوە، وەك بە تاقی کردنەوە چەسپاوە و.. لای چەپیشی: ڕام کردن و مل پێ کەچ کردنی ژیری‌یە، بە "عین الیقین" و.. بەروبوومیشی: میهرەبانیی خواوەندی ڕەحمان و، خانەی بەهەشتە، بە "حق الیقین" و.. پلەوپایەشی: قبووڵبوونیەتی لە لایەن مەلائیکەت و ئادەمیزاد و جیینی‌یەوە، کە ئەمەش بە "حَدْس"ێکی ڕاست زانراوە و هەستی پێ کراوە.

* * *

هەموو یەکێك لەم سیفەتانەی کە لە هەر سێ بەشەکەی پێناسەی قورئانی پیرۆزدا باس کران، لە چەند جێگایەکی تردا بە چەشنێکی بێ گومان چەسپێنراوە، یان لەمەولا دەچەسپێنرێت. کەواتە ئەو دەعوایەمان ئیددیعایەکی بێ بەڵگە و بێ پشتوپەنا نی‌یە، بەڵکو هەموو یەکێ لەو سیفەتانە بەڵگەی چەسپێنەر و بێ گومانی لەسەر هەیە.

[1] ئەم ڕستەیە زیادکردنی دانەر خۆیەتی لە نوسخەیەکی دەستنووسدا و، کاتی دانانی ئەم پەیامە دەستنیشان دەکات. چونکە بڕیاری بەکارهێنانی پیتی لاتینی و قەدەغەکردنی پیتە ئیسلامی‌یەکان لە تورکیادا لە بەرواری ۱۹۲۸/۱۱/۲۳زدا بووە. (وەرگێڕ = لە چاپە عەرەبی‌یەکەوە).

ڕۆشنایی یەکەم

ئەم ڕۆشناییە سێ تیشکی لـێ بووەتەوە

تیشکی یەکەم

ڕەوانبیژیی قورئان موعجیزەیە

ئەم ڕەوانبێژی‌یە خاوەن ئیعجازەی قورئان لە: پاراوی و جوانی و پتەویی هۆنین و.. ناوازەیی و نامۆیی و باشیی شێوازەکان و.. تەواوی و بەرزی و خاوێنیی ڕوونکردنەوە و.. هێز و ڕاستیی واتاکان و.. زمانپاراوی و ڕەوانیی وشەکانیەوە، هەڵقوڵاوە.

وا هەزار و سێ‌سەد ساڵە قورئانی پیرۆز، بەم ڕەوانبێژی‌یە دەراسایەی، تەحەددای زیرەکترین ڕەوانگۆ و کارامەترین وتارخوێن و مەزنترین زانای نەوەی ئادەمیزادی کردووە، کەچی تا ئێستا نەچوونەتە مەیدانی و نەیانتوانیوە لە ئاستی‌دا دەم بکەنەوە، هەرچەندەش قورئان بە توندوتیژی پەیتا پەیتا تەحەددای کردوون. بەڵکو تێکرا بە زەلیلی‌یەوە ملیان بۆ کەچ کرد و سەریان بۆ دانەواند، لە کاتێک‌دا کە ڕەوانگۆی وەهایان تێدایە سەری غرووری لە هەور دەخشێنێت!

وا بە دوو "شێوە" ئاماژە بۆ ڕووی ئیعجاز لە ڕەوانبێژیی قورئاندا دەکەین:

شێوەی یەکەم:

زۆربەی دانیشتووانی دوورگەی عەرەب نەخوێندەوار بوون، بۆیە ئەو شتانەی کە مایەی شانازی‌یان بووە و، ڕووداوە مێژوویی‌یەکان و، پەند و دانایی و، ڕەوشت‌جوانیی خۆیان، لە شیعر و گوفتارە ڕەوانەکانیاندا دەپاراست کە دەماودەمیان پێ دەکرا، لە بریی نووسینەوەیان. ئەوەبوو گوفتاری پڕ واتا و دانایی لە زەینەکاندا جێی خۆیان دەگرت و لە پێشینانەوە بۆ ئەوانەی دوای خۆیان دەماودەم دەمایەوە. ئەم پێویستی‌یە سروشتی‌یەی ئەوان وای لـێ کردبوون کە باشترین و بە برەوترین کاڵای بازاڕی ڕۆژگارەکەیان "ڕەوانبێژی" و "زمانپاراوی" بێت، بە ڕادەیەك کە ڕەوانگۆی هەر تیرە و هۆزێك بە ڕەمزێکی سەربەرزی و پاڵەوانێکی شانازی پێوەکراوی هۆز دادەنرا.

بەڵێ، ئەو نەتەوەیەی کە دوای موسڵمانبوونیان، بە زیرەکی و وریایی خۆیان، جڵەوی سیاسەت و حوکمڕانیی جیهانیان گرتە دەست، لەناو گشت نەتەوەکانی جیهاندا لە چڵەپۆپەی بواری ڕەوانبێژی‌دا بوون و، ڕەوانبێژی لە لایان گەلێ برەوی پێ دەدرا و پێویستی‌یەکی زۆریشیان پێی هەبوو، تەنانەت بە مایەی شانازیی خۆیانیان دەژمارد، بگرە تەنها بە گوفتارێك کە لە زاری ڕەوانگۆیەکیانەوە دەربچوایە یان جەنگ لە نێوان دوو تیرەدا هەڵ دەگیرسا یان ئاشتی دەکەوتە نێوانیانەوە! تەنانەت حەوت پارچە شیعری ڕەوانگۆترین شاعیرانی خۆیان بە ئاوی زێڕ نووسیبووەوە و، بە دیواری کەعبەدا هەڵیانواسیبوو، کە پێیان دەوت: "المعلقات السبعة" و ڕەمزی شانازی‌یان بوو.

ئا لەم کاتەدا قورئانی پیرۆز نازڵ بوو کە "ڕەوانبێژی" گەیشتبووە چڵەپۆپەی بایەخ و برەو پێدان. بە وێنەی موعجیزەی حەزرەتی مووسا و عیسا = درووديان لەسەر بێت = کە لە شێوە و جۆری شتانی بایەخ‌پێدراوی زەمانی خۆیان بوون، کە بریتی بوون لە "سیحر" لە زەمانی حەزرەتی مووسادا و "پزیشکی"ش لە زەمانی حەزرەتی عیسادا!

بەڵێ، قورئان ئا لەم کاتەدا هاتەخوار و، بە ڕەوانبێژی‌یەکەی خۆی تەحەددای بۆ سەرجەم ڕەوانگۆیانی سەردەمەکەی خۆی و گشت سەردەمەکانی دواتریش ڕاگەیاند و، داوای لە ڕەوانگۆ عەرەبەکان کرد کە بەرەنگاری ببنەوە و لاسایی بکەنەوە و بێنە مەیدانی و شتێکی هاووێنەی قورئان بهێنن با وەك بچووکترین سوورەتیشی وابێت! ئەوەبوو لە پێش‌دا بەم ئایەتە تەحەددای کردن: **﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمّا نَزَّلْنا على عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ﴾** (البقرة:٢٣)پاشان ئەم تەحەددی‌یەی لەسەر توند کردن و فەرمووی: **﴿فَإِن لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ﴾** (البقرة:٢٤) واتە: بەرەو دۆزەخ = کە خراپترین ئەنجامە = دەدرێنەبەر. ئەم شێوازەش غروور و کەش‌وفشی ئەوانی دەشکاند و گاڵتەی بە بیر و ژیریی ئەوان دەکرد و حوکمی ئیعدامی هەر لە دنیادا = چ جای قیامەت = بۆ دەردەکردن. واتە: یان دەبێ شتێك بڵێن وەکو قورئان وابێت، یان مادەم سوورن لەسەر کوفر و باوەڕنەهێنان ئەوا گیان و سامانتان لە مەترسی‌دایە!

جا ئەگەر بەرەنگاربوونەوەی قورئانیان بە هێنانی چەند دێڕێکی وەك ئەو لە توانادا بوایەو، ئەو ڕێگایەیان بە ئاسانی بۆ بگیرایەتەبەر و بیانتوانیایە بەمە دەعوا و تەحەددی‌یەکەی قورئان بەتاڵ بکەنەوە، ئایا ڕێگای جەنگ و کاولکاری‌یان هەڵدەبژارد کە وەك ئاشکرایە مەترسی‌یەکانی ئەم ڕێیە گەلێ زیاترە و ئەرك و گیروگرفتەکانیشی یەکجار زۆرن؟

بەڵێ، ئایا دەگونجێ ئەو مرۆڤە زیرەکانەی کە = لە دواییدا = بە سیاسەت و زیرەکیی خۆیان هەموو جیهانیان بەڕێوەبرد، ئاسانترین و بێ‌وەی‌ترین ڕێ پشت‌گوێ بخەن و ئەو ڕێگا هەڵەت و سەختە هەڵبژێرن کە گیان و سامانیان لەناو دەبات؟

خۆ ئەگەر ڕەوانگۆکانیان بیانتوانیایە بە چەند پیتێك بەرەنگاری قورئان ببنەوە، ئەوا قورئان وازی لە دەعواکەی خۆی دەهێنا و، ئەوانیش لە کاولکاریی ماددی و مەعنەوی ڕزگاریان دەبوو، کەچی ڕێگای ترسناك و دوور و درێژی جەنگیان هەڵبژارد. بەو واتایەی کە بەرەنگاربوونەوەی قورئان بە پیت و گوفتار و داڕشتنی هاووێنەی ئەو، کارێکی مەحاڵەو لە توانای کەسیاندا نی‌یە. بۆیە لە ناچاریدا دەستیان دایە شمشێر و ڕێی جەنگیان گرتەبەر!

پاشان دوو هاندەری یەکجار بەهێز هەن بۆ بەرەنگاری‌کردنی قورئان و هێنانی گوفتاری وەك ئەو، کە بریتین لە:

یەکەم: سووربوونی دوژمنانی لەسەر بەرەنگاربوونەوەی.

دووهەم: حەزی دۆستان و شوێن‌کەوتووانی بۆ چاولێکەری و لاسایی‌کردنەوەی.

ئەوەتا لە ژێر تین و تەوژمی ئەم دوو ئارەزووە توندەی هەردوو لادا ملیۆنەها کتێبی عەرەبی دانراون، بێ ئەوەی هیچ کام لەو کتێبانە بە هیچ جۆرێك لە قورئان بچێت! چونکە هەر کەسێك ئەو کتێبانە دەبینێت = چ زانا بێت و چ نەزان = ناچارە کە بڵێت: قورئان لە هیچ کامی ئەم کتێبانە ناچێت و هیچ کامیشیان هەرگیز بەرەنگاریی قورئانی پێ ناکرێت. جا یان ئەوەیە ڕەوانبێژیی قورئان لە هی هەموویان نزمترە، کە ئەمەش بە یەکدەنگیی دۆست‌و دوژمنانی مەحاڵ و بەتاڵە، یان قورئان لە سەرووی هەموویانەوەیە و پلەی لەوان بەرز و بڵندترە.

ئەگەر دەڵێیت:

چۆن دەزانین تا ئێستا هیچ کەسێك بەرەنگاریی قورئانی پێ نەکراوە؟ ئایا تا ئێستا کەس پشتی بە خۆی و توانا و بەهرەکانی نەبەستووە تاکو بڕواتە گۆڕەپانی تەحەددیی قورئانەوە: ئایا هاوکاری و پشتگیری‌یان بۆ یەکتری هیچ سوودێکی لەم بوارەدا پێ نەگەیاندوون؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

ئەگەر بەرەنگاری کردنی قورئان لە توانادا بوایە ئەوا بێ هیچ گومانێك هەوڵیان بۆ دەداو سستی‌یان تێدا نەدەکرد، چونکە کێشەی شەرەف و عیززەت و لەناوچوونی گیان و سامانی پێوە بەسترابوو. خۆ ئەگەر لە ڕاستی‌دا ئەم بەرەنگاری‌یە ڕووی بدایە ئەوا کەسانێکی زۆر پشتیان دەگرت و دەیاندایە پاڵی، چونکە کەسانی سەرسەخت و نەیارانی حەق لە هەموو کاتێك‌دا بە زۆری هەن. ئنجا گەر کەسێك ببوایە پشتی ئەم بەرەنگاری‌یەی بگرتایە ئەوا پێی دەناسرا و ناوبانگی پێ دەردەکرد. ئەوەبوو لە ڕوودانی مشت‌ومڕێکی بچووك‌دا دەچوون شیعریان دەهۆنی‌یەوە و بە مایەی شانازی و ئازایەتی‌یان لە قەڵەم دەدا، ئەی ئەگەر ململانێ‌یەکی سەرسووڕهێنی ئاوا ڕووی بدایە چۆن دەشاررایەوە و بە پەنهانی لە مێژوودا دەمایەوە؟ خۆ ئەوان ناشیرین‌ترین تانە و تەشەریان بەرامبەر بە ئیسلام بڵاوکردەوە، کەچی لە بواری بەرەنگاربوونەوەی قورئان‌دا هیچ شتێك لە مێژوودا باس نەکراوە، جگە لە چەند وشەیەکی دەم‌هەڵبەستی "موسەیلەمەی درۆزن" کە بۆ ئەم مەبەستە هەڵی بەستبوون.

ئەم موسەیلەمەیەش هەرچەندە خاوەنی ڕەوانبێژی‌یەکی گاڵتەپێ‌نەکراو بووە، کەچی کاتێ ڕەوانبێژی‌یەکەی بەراورد کراوە لەگەڵ ڕەوانبێژیی ئەو قورئانەدا کە لە سەرووی هەموو جوانی‌یەکەوەیە، بە وڕێنە لە قەڵەم دراوە و لەسەر لاپەڕەکانی مێژوودا بەو ناوە تۆمار کراوە!

بەم جۆرە، ئیعجاز لە ڕەوانبێژیی قورئان‌دا یەقینێکە وەك دڵنیابوون وایە لەوەی کە دوو کەڕەت دوو دەکاتە چوار. هەر بۆیە دەبێ ئەو ئیعجازە وابێت.

شێوەی دووهەم:

وا بە پێنج خاڵ **"حیکمەتی ئیعجاز لە ڕەوانبێژیی قورئاندا"** ڕوون دەکەینەوە.

خاڵی یەکەم:

پاراوی‌یەکی دەراسا لە "هۆنین"ی قورئاندا هەیە.

کتێبی "إشارات الإعجاز في مظان الإيجاز" هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی، ئەم پاراوی و مەحکەمی‌یەی هۆنینی قورئانی ڕوون کردووەتەوە. چونکە هەروەك میلەکانی چرکە و خولەك و کاتژمێری سەعات هەریەکەیان ڕێسای ئەوی تر تەواو دەکات، هۆنینی شێوە و ڕوخساری هەموو یەکێ لە: ڕستەکانی قورئان و، ڕێسای نێوان وشەکانی و، ڕێکیی موناسەبەتی ڕستەکانی لە ئاستی یەکتری‌دا، بە هەمان جۆرە. هەموو ئەمانەش لەو تەفسیرە ناوبراوەدا بە تەواوی ڕوون کراونەتەوە. هەر کەس دەیەوێت با سەری لـێ بدات و بیخوێنێتەوە، تاکو بتوانێت ئەم پاراوی‌یە دەراسایەی هۆنینی ڕستە و وشەکانی قورئان لە جوانترین شێوەی‌دا ببینێت. بەڵام لێرەدا تەنها دوو نموونە بۆ هۆنینی وشە دەستلەملانەکانی ڕستەکانی قورئان، دەهێنینەوە. (کە دەری‌دەخەن: جگە لەو وشانە چ وشەیەکی تر ئاوا بە ڕێکی و وردی و تەواوی جێگەیان ناگرێتەوە).

نموونەی یەکەم:

(وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذابِ رَبِّكَ) (الأنبياء:٤٦).

ئەم ڕستەیە بۆ دەرخستنی سام و گەورەیی سزای دۆزەخ هێنراوە، بەڵام بە دەرخستنی کاریگەریی یەکجار سەختی کەمترینی ئەو سزایە! (تاکو دەری‌بخات کە ئەگەر کەمترینی ئەو سزایە هێندە سەخت بێت، دەبێ زۆرەکەی چۆن بێت)؟! لەبەر ئەوە، هەموو یەکێ لە سیماو ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی ئەم ڕستەیەی کە بۆ "تەقلیل"(کەم‌پیشاندان) هێنراوە، بۆ ئەم تەقلیلە دەڕوانێت و بەهێزی دەکات، تاکو سام و گەورەیی ئەو سزایە دەربخات.

ئەوەتا وشەی **(لَئِنْ)** بۆ گومان دروستکردنە! خۆ گومانیش "کەمی"ی ئەو شتە بە گوێی مرۆڤدا دەدات.

وشەی (**مَسَّ**) کە بەرکەوتنێکی کەمە، ئەویش "کەمی" دەگەیەنێت.

ئنجا ماددەی وشەی (**نَفْحَةٌ**) بۆن و بەرامەیەکی کەم دەگەیەنێت، کە ئەویش بە هەمان جۆر واتای "کەمی" بە دەستەوە دەدات. هەروەك صیغە و وەزنی وشەکەش، کە مەصدەری "المرّة"یە، بۆ یەك دانەی بچووك بەکار دێت، بەپێی "عیلمی صەرف". کە ئەمەش، بە هەمان جۆر، "کەمی" دەگەیەنێت.

تەنوینی تەنکیریش لە وشەی (**نَفْحَةٌ**)دا بۆ مەبەستی "کەمی"ی نەفحەکەیە. بەو واتایەی کە شتێکی هێندە بچووکە وەختە هەر هەستی پێ نەکرێت، بۆیە ناناسرێت و بە "نەکیرە" ناوی دەبرێت!

وشەی (**مِنْ**)یش بۆ "تَبعیض"ە. واتە بەشێکی کەم، کە ئەمەش بە هەمان جۆر "کەمی" دەگەیەنێت.

وشەی (**عَذاب**)یش کە لە چاو "نکال" و "عقاب"دا جۆرێکی سووکەڵە و تەنکی سزایە، ئاماژە بۆ ئەو "کەمی"یە دەکات.

بەکارهێنانی وشەی (**رَبِّكَ**)یش لە بریی: "القهّار، الجبّار، المنتقم" بە هەمان جۆر "کەمی"ی ئەو سزایە دەگەیەنێت، چونکە واتای سۆز و میهرەبانی بە گوێی هەستی مرۆڤدا دەدات!

بەم جۆرە، ئەم ڕستەیە ئەوە دەگەیەنێت کە:

ئەگەر لەگەڵ ئەم هەموو "کەمی"یەدا سزاکە تا ئەم ڕادەیە سەخت و کاریگەر و توند و تیژ بێت، دەبێ سام و مەترسیی عیقاب و تۆڵەی خوا چەندە گەورە بێت؟!

سەرنج لەم "ڕستە"یە بدە با بە چاوی خۆت ببینیت کە چۆن: وشە و سیما و ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی، هاوکاریی یەکتر دەکەن و بەدەم خواستی یەکەوە دەڕۆن و، هەریەکەیان لە لایەنی خۆیەوە یارمەتیی هاتنەدیی مەبەستەکە دەدات.

ئەم نموونەیەی کە هێنامانەوە، "وشە" و "ئامانج"یشی ڕەچاو کردووە.

نموونەی دووهەم:

(وَمِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ) (البقرة:٣).

ڕوخساره پێکهێنەرەکانی ئەم ڕستەیە، ئاماژە بۆ پێنج مەرجی قبووڵبوونی "صەدەقە" دەکات:

مەرجی یەکەم: ئەوەیە کە لە (مِن)ی (تبعیضیة)ی وشەی (مِمَّا) وەردەگیرێت. واتە خێرەومەند هەرچییەکی هەیە نەیبەخشێت، تاکو خۆیشی موحتاجی وەرگرتنی صەدەقە نەبێت!

مەرجی دووهەم: ئەوەیە کە لە وشـــەی (رَزَقْنَاهُمْ) وەردەگیرێت. واتە لە "ئەحـمەد"ی وەرنەگرێت و بیدات بە "مەحـموود"! بەڵکو دەبێ لە ماڵ و سامانی خۆی بێت. بەو واتایەی کە: لەو ماڵ و سامانە ببەخشن کە ڕۆزیی خۆتانە.

مەرجی سێهەم: ئەوەیە کە لە ڕاناوی "نا"ی وشەی (رَزَقْنَا) وەردەگیرێت. واتە: بەخشەرەکە منەت نەکات و ئەو ماڵەی کە دەیبەخشێت بە لایەوە زۆر نەبێت. بەو واتایەی صەدەقەکانتان منەتی تێدا نییە، چونکە من ڕۆزیتان دەدەم و لە ماڵ و سامانی من بە بەندەکانم دەبەخشن.

مەرجی چوارەم: ئەوەیە کە لە وشەی (يُنْفِقُونَ) وەردەگیرێت. واتە: بەو کەسەی ببەخشێت کە لە پێویستی و نەفەقەی ناچارەکیی خۆیدا خەرجی بکات. دەنا ئەو صەدەقەیە قبووڵ نابێت گەر بدرێت بە کەسێك لە هەرزەییدا خەرجی بکات.

مەرجی پێنجەم: ئەوەیە کە ئەویش لە وشەی (رَزَقْنَاهُم) وەردەگیرێت. واتە دەبێ خێرکردن بە ناوی خواوە بێت. بەو واتایەی کە: ئەو سەروەت و سامانەی لە لاتانە هی منە، کەواتە دەبێ بە ناوی منەوە لێی ببەخشن..

سەرەڕای ئەم هەموو مەرجانەش، ئایەتەکە "تەعمیم"ی تێدایە بۆ هەموو خێر و چاکە و صەدەقەیەك. چونکە هەروەك صەدەقە و خێر بە ماڵ و سامان دەکرێت، بە: زانست و گوفتارو کردار و ئامۆژگاریش دەکرێت. هەموو ئەم بەشانەش وشەی: "ما"ی (مِمَّاَ) بەو عومومییەتەی کە تیایدایە، ئاماژەی بۆ دەکات، بە

تایبەتی لەم ڕستەیەدا. چونکە "ما"لێرەدا بە شێوازی "موتڵەق" هاتووە کە عومووم و گشتیبوون دەگەیەنێت.

بەم جۆرە، ئەم ڕستە کورت و پوختەی کە لە صەدەقە دەدوێت، پێنج مەرجی صەدەقە و خێر بە "ژیری"ی مرۆڤ دەبەخشێت و، مەیدانە فراوانەکەی بۆ دەردەخات و، شێوەی بەخشینیشی فێر دەکات.

سیما و ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی ڕستەکانی قورئانی پیرۆز، گەلێ ڕێسای هۆنینی وەك ئەمەیان تێدایە. هەروەك هۆنینی وشەکانیشی لە بەرامبەر یەکترەوە بوارێکی فراوانی وەك ئەمەیان هەیە و، سەرجەم گوفتار و ڕستەکانیشی دارای بازنەی هۆنینی وەك ئەمانەن.

بۆ نموونە:

(قُلْ هُوَ الله اَحَدٌ * الله الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يولَدْ * وَلَمْ يَكُن لَهُ كُفواً أحَدٌ).

ئەم ئایەتە مەزنانە شەش ڕستەیان تێدایە: سیانی موثبەت و سیانی مەنفی، کە شەش پلەی "تەوحید" دەچەسپێنن و بەرپەرچی شەش جۆری "شیرك"یش دەدەنەوە. جا هەموو یەکێك لەم ڕستانە، لە لایەکەوە "بەڵگە"یە بۆ ڕستەکەی تر و لە لایەکی تریشەوە دەبێت بە "ئەنجام"ی ئەو. چونکە یەك بە یەکی ئەو ڕستانە دوو واتایان تێدایە، ڕستەکە بەپێی یەکێکیان ئەنجامە و بەپێی ئەوی تریشیان بەڵگەیە..

واتە سوورەتی "ئیخلاص" سی دانە سوورەتی ڕێكوپێکی "ئیخلاص"ی تێدایە کە لە چەندین بەڵگەی یەکتر چەسپێن پێكهاتوون! ئەویش بەم جۆرەی خوارەوە:

قُلْ هُوَ الله: لأنه أحد، لأنه صمد، لأنه لم يلد، لأنه لم يولد، لأنّه لم يكن له كفواً أحد.

هەروەها: وَلَمْ يَكُن لَهُ كُفواً أحَدٌ: لأنّه لم يولد، لأنه لم يلد، لأنه أحد، لأنه هو الله.

هەروەها: هُوَ الله: فهو أحد، فهو صمد، فإذاً لم يلد، فإذاً لم يولد، فإذاً لم يكن له كفواً أحد.

ئیتر لەسەر ئەم شێوەیە بۆ خۆت بڕۆ و قیاس بکە!

نموونەیەکی تر:

(**الم * ذلِكَ الْكِتابُ لا رَيْبَ فيه هُدَىً لِلْمُتَّقين**) (البقرة: ١=٢).

هەموو یەکێکی ئەم چوار ڕستەیە دوو واتای تێدایە، چونکە ڕستەکە بەپێی یەکێك لەو دوو واتایە "بەڵگە"یە بۆ ڕستەکانی تر و، بەپێی واتاکەی تریشی "ئەنجام"ی ئەو ڕستانەیە. جا بەم پێیە و بە شازدە هێڵی موناسەبە و پەیوەندی، نەخش و نیگارێکی هۆنینی ئیعجاز دروست دەبێت. ئەمەش کتێبی "إشارات الإعجاز" ڕوونی کردووەتەوە، بە ڕادەیەك کە دەڵێیت هەموو یەکێکی زۆربەی ئایەتەکانی قورئان چاوێکی تێدایە و دەڕوانێتە زۆربەی ئایەتەکان و، ڕوویەکیشی هەیە پێی دەڕوانێتە ئەوان و، چەندین هێڵی مەعنەوی و موناسەبەو پەیوەندییان لە نێواندا دەنووسێت و، بەم کارەشی نیگارێکی "ئیعجاز" دەکێشێت. وەك لە وتەی سیازدەهەمدا باس کراوە. باشترین شایەت لەسەر ئەمە "إشارات الإعجاز"ە چونکە هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی، ئەم "پاراویی هۆنین"ەی قورئان ڕوون دەکاتەوە.

خاڵی دووهەم:

ڕەوانبێژیی دەراسا لە "واتاکانی" قورئاندا.

ئەگەر حەز دەکەیت تامی ڕەوانبێژیی واتای ئەم ئایەتە پیرۆزە بچێژیت:

(**سَبَّحَ للهِ مَا في السَّمواتِ والأَرْضِ وَهُوَ العَزِيْزُ الحَكيمُ**) (الحديد: ١).

ئەوا سەیری ئەم نموونەیە بکە کە لە وتەی سیازدەهەمدا ڕوون کراوەتەوە:

خۆت وا دابنێ کە لە پێش هاتنی نووری قورئان و لە سەردەمی جاهیلییەت و بیابانی ژیانی دەشتەکی و نەزانیدا دەژییت. دەبینیت لەو کاتەدا کە هەموو شتێك بە پەردەی بێئاگایی و، تاریکیی نەزانی و، بەرگی سروشت و، بیری وشك داپۆشراوە.. یەکسەر زایەڵەی دەنگی ئایەتی: (**سَبَّحَ للهِ ما في السَّمواتِ**

والأَرضِ) یان **(تُسَبِّحُ لَهُ السَّمواتُ والأَرضُ وَمَنْ فيهِنَّ)** (الإسراء:٤٤) دەبیستیت و، دەبینیت کە ئەو بوونەوەرە بێهەست و مردووانە، لە زەینی گوێبیستاندا دەبووژێنەوە و بە زایەڵەی دەنگی **(سَبَّحَ)** و **(تُسبِّحُ)** ژیانیان بە بەردا دەچێت و بۆ تەسبیح و یادی خواوەند ڕادەپەڕن و لـێ دەبڕێن. هەروەها ڕووی تاریکی ئاسمانیش کە چەند ئەستێرەیەکی بێ گیانی تێدا بلێسە دەدات و، ڕووی زەویش کە چەند بوونەوەرێکی زەبوون و دەستەوسانی لەسەر دەژین، بە زایەڵە و نووری: **(تُسبِّحُ)** لە بەرچاوی گوێبیستاندا دەگۆڕێت بە "دەم و زمان"ێکی دەمپاراو بە ذیکر و تەسبیحی خواوەند و، هەموو ئەستێرەیەکیش تیشکی نووری حەقیقەت دەپرژێنێت و حیکمەتێکی لەوپەڕی داناییدا پەخش دەکاتەوە. ڕووی زەویش، بەو ڕووناکی و زایەڵە ئاسمانی‌یەی قورئان، لەبەر چاودا دەبێت بە "سەر"ێکی مەزن بۆ جەستەیەك کە دەریا و وشکایی لەو سەرەدا دوو زمانی دەمپاراون بە ذیکر و تەسبیح و تەقدیس و، سەرجەم ڕووەكو گیانلەبەرانیش بە وێنەی چەند "وشە"یەکی ذیکر و تەسبیح لە بەرچاودا دەنوێنن، دەڵێیت سەرتاسەری زەوی گیانی بە بەردا کراوە و زیندەوەرێکی خاوەن ژیانە!

نموونەیەکی تر:

سەیری ئەم نموونەیە بکە کە لە وتەی پازدەهەمدا چەسپێنراوە:

(يا مَعْشَرَ الجِنِّ والإِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقطارِ السَّمواتِ والأَرضِ فانْفُذُوا لا تَنْفُذُونَ اِلاّ بِسُلْطان * فَبِأيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبان * يُرْسَلُ عَلَيْكُما شُواظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحاسٌ فَلا تَنْتَصِران * فَبِأيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبان) (الرحمن:٣٣=٣٦).

(وَلَقَدْ زَيَّنّا السَّماءَ الدُّنيَا بِمَصابيحَ وَجَعَلْناها رُجُوماً للشَّياطِين) (الملك:٥).

گوێ لەم ئایەتانە ڕابگرە و بیریان لـێ بکەرەوە و بزانە چی دەڵێن؟

ئەوەتا دەڵێن:

(ئەی گرۆی جینتی و ئادەمیزاد!

ئەی لەخۆبایی و هەڵگەڕاوەکان!

ئەی ئەوانەی لەناو قوڕی کۆڵەواری و لاوازیدا چەقیون!

ئەی سەرسەختانی لاسار کە لەناو هەژاری و لاوازیدا دەتلێنەوە!

ئەگەر گوێڕایەڵی فەرمانەکانم نابن، ئەوا = گەر لە تواناتاندایە = لە سنووری موڵك و دەستەڵاتی من دەربچن! خۆ کە ناشتوانن ئەو سنوورە بشکێنن و لێی دەربچن، ئەدی چۆن پڕکێشی دەکەن فەرمانی پادشایەکی هێندە مەزن پشت‌گوێ دەخەن کە ئەستێرە و مانگ و خۆرەکانی لەدەست‌دایە و، هەموو ئەوانە = بە وێنەی سەربازی ئامادە و ملکەچ = گوێڕایەڵی فەرمانی ئەو دەبن؟ ئێوە بەم سنوورشکاندن و یاخی‌بوونەتان سنگ لە فەرمانڕەوایەکی ئەوەندە گەورە دەردەپەڕێنن کە خاوەنی چەندەها سەربازی گوێڕایەڵی سامداری وەهایە کە دەتوانن چەندین بۆمبی گەورە گەورەی بە ئەندازەی چیاکان بگرنە شەیتانەکانیشتان، گەر بتوانن خۆیانی لە بەردەمدا ڕابگرن!

هەروەها ئێوە بەم کافری و ناشوکری‌یەتان، لە وڵاتی خاوەن موڵکێکی هێندە مەزن و شکۆداردا هەڵدەگەڕێنەوە کە چەندان سەربازی گەورە گەورەی وای هەیە دەتوانن بە چەندین بۆمبای گڕگرتوو و پارچە ئاگر و پزیسکی بە قەدەر زەوی و چیاکان بۆمبارانی دوژمنە کافرەکان بکەن، با هەریەکە لەو دوژمنانەش بە ئەندازەی زەوی و چیا سەختەکان گەورە و زەبەلاح بن و، دەتوانن لەم ڕێیەوە لەت‌وپەت و پەرتەوازەیان بکەن، چ جای بەدیهاتووانێکی لاوازی وەك ئێوە؟

هەروەها ئێوە سەرپێچی لە یاسایەکی جێ‌بەجێ‌کراوی ئەوتۆ دەکەن کە کەسانێك پەیوەستی بوون دەتوانن = بە ئیزن و فەرمانی خوای گەورە = بۆمب و ڕاجیمەی بە ئەندازەی ئەستێرەکانتان تێ‌بگرن).

لە بەر تیشکی ڕووناکیی ئەم نموونەیەدا: بەهێزیی واتا و، ڕەسەنیی ڕەوانبێژی و، بەرزیی سوودگەیاندنەکانی تر، لێك‌بدەرەوە.

خاڵی سێهەم:

ناوازەیی دەراسای "شێوازی" قورئان.

بەڵێ، شێوازەکانی قورئانی پیرۆز هەروەك سەرسووڕهێن و قەناعەتبەخشن، نامۆ و ناوازەشن! قورئانی پیرۆز هەرگیز لاسایی کەسی نەکردووەتەوە و هیچ کەسیش ناتوانێت لاسایی بکاتەوە. ئەوەتا هەر لە سەرەتای نازڵبوونیەوە و تا ئێستاش، وەکو یەکەم جاری، پارێزگاریی پاراویی شێواز و لاوی و ناوازەیی خۆی کردووە!

بۆ نموونە:

پیتە پچڕپچڕەکانی چەشنی: "الم. الر. طه. یس. حمعسق" وەکو چەند پەرلە(شفرة)یەك وان کە لە سەرەتای چەند سوورەتێكدا دانراون. لە "إشارات الإعجاز"دا شەش بریسکانەوەی ئیعجازمان لە بارەیانەوە نووسیوە، وا لێرەدا هەندێکیان لێ باس دەکەین:

ئەو پیتە ناوبراوانەی سەرەتای سوورەتەکان، "نیوە"ی هەموو "جووت"ێکی سیفەت و سروشتی پیتە هیجائییەکانیان بەکار هێناوە، لەو پیتانەی کە پێیان دەوترێت: "المهموسة، المجهورة، الشديدة، الرخوة"[1] و بەشە زۆرەکانی تری سیفەت و سروشتی پیتەکان.. سەبارەت بە "تاك"ەکانیش = کە ناکرێن بە دوو بەشی وەك یەکەوە = ئەوا لەو بەشەیان کە لەسەر زمان قورسن وەکو پیتەکانی "قلقلة" نیوە کەمەکەیان و، لەوانەشیان کە لەسەر زمان سووکن وەکو "ذلاقة" نیوە زۆرەکەیانی بەکار هێناوە!

ڕێبازی قورئان لە هەڵبژاردنی نیوەی ئەو جۆرە حەرفانە و.. گرتنەبەری ئەم ڕێگا پەنهانەی کە ژیری ناتوانێت لە نێوان ئەم ڕێ تێهەڵکێشانەی کە خۆیان لە دووسەد ئیحتیمال دەدەن، پەیی پێ ببات و.. پاشان هێنانی ئەو گوفتارە لە ناوەندی ئەو مەیدانە فراوانەی کە جێی لێئاڵۆزبوونە.. هەرگیز بە "ڕێکەوت" ڕوو نادات و لە توانای مرۆڤدا نییە!

جا ئەم پیتە پچڕپچڕانەی کە لە سەرەتای سوورەتەکاندان و چەند پەرلە(شفرة) و ڕەمزێکی خواییین، پێنج شەش نهێنیی بریسکانەوەی ئیعجازی

تریان تێدایە[2]. تەنانەت زانایانی زانیاریی "نهێنیی پیتەکان" و ئەولیا لێکۆڵەرەکان گەلێ نهێنیی زۆریان لەم پیتە پچڕپچڕانە دەرهێناوە و، هێندە حەقیقەتی مەزنیان تێدا دیوە کە لە لایان چەسپاوە ئەم پیتە پچڕپچڕانە لە خۆیاندا موعجیزەیەکی درەخشانی قورئانی پیرۆزن! بەڵام ئێمە لێرەدا ئەو دەرگایە ناخەینە سەرپشت، چونکە شایانی نهێنی‌یەکانی ئەوان نین، وێڕای ئەوەی کە ناشتوانین بە جۆرێکی وا بێ‌چەسپێنین کە هەموان بتوانن بیبینن. بەڵکو خوێنەر ڕەوانەی ئەو پێنج‌شەش بریسکانەوەی ئیعجازە دەکەین کە تایبەتن بەم پیتانەوە و لە"إشارات الإعجاز"دا باس کراون.

* * *

ئێستاش چەند ئاماژەیەك بۆ شێوازەکانی قورئانی پیرۆز دەکەین لە ڕووی: (سوورەت و، ئامانج و، ئایەت و، گوفتار و، وشەکانیەوە):

جا لەبەر ئەوەی ڕوونکردنەوەی شێوازی سەرانسەری سوورەتەکە درێژە دەکێشێت، ئەوا تەنها ئاماژە بۆ یەك دوو خاڵی دەکەین:

ئەم سوورەتە لە سەرەتاوە بۆ مەبەستی چەسپاندنی ڕۆژی قیامەت دەفەرموێ:

زەویمان بۆ کردوون بە لانك و وەك ڕایەخێکی جوان و ڕەنگین بۆمان ڕاخستوون و.. چیاکانیشمان بە وێنەی ستوون و مێخ بۆ داکوتاون و پڕمان کردوون لە چەندەها خەنجینەی پێویست بۆ ژیان و خانە و لانە و نیشتەجێ‌کانتان.. ئێوەشمان بە نێر و مێ و هاوسەری یەکتر بەدی‌هێناوە بە چەشنێ کە یەکترتان خۆش دەوێت و دڵتان بە یەکتری دەکرێتەوە.. شەویشمان وەك پەردە بەسەرتاندا داداوەتەوە تاکو تیایدا بحەوێنەوە و.. ڕۆژیشمان بۆ کردوون بە مەیدانی هەوڵدان بۆ بەدەست‌هێنانی ڕۆزی و خوزەرانتان و.. خۆریشمان بە وێنەی چرایەکی ڕووناکی‌بەخش و ئاگردانێکی خەرموخوڕ بۆ داگیرساندوون و.. لە هەورەکانیشەوە وەك کانیاو ئاوێکی ژیان‌بەخشمان بۆ باراندوون و.. لە ئاوێکی سادەش = بەوپەڕی ئاسانی = چەندین‌خوڵ و بەروبوومی جۆراوجۆرتان بۆ دروست دەکەین کە ڕزقو ڕۆزیی ئێوەیان هەڵگرتووە..

کەواتە ڕۆژی "فصل" = کە قیامەتە = چاوەڕێتانە و، هێنانی ئەو ڕۆژە بۆ توانستی ئێمە کە ئەم کارانە دەکەین، کارێکی خەلـێ ئاسانە.

دوای ئەمە، ئاماژەیەکی پەنهانیش بۆ چەسپاندنی ئەو کارانە دەکات کە لە قیامەتدا ڕوو دەدەن، وەك:

ڕۆشتن و وردوخاشبوونی چیاکان و.. درزتێبوون و لەتبوونی ئاسمانەکان و.. خۆ ئامادەکردنی دۆزەخ و.. بەخشینی باخچە ڕەنگینەکانی بەهەشتیش بە دانیشتووانی. وەك ئەوەی بلێت: ئەو کەسەی لە بەرچاوی خۆتاندا ئەم هەموو کارانە لە چیاکان و خۆی زەویدا ڕادەپەڕێنێت، بە هەمان جۆر لە دواڕۆژیشدا کاری ئاوا ئەنجام دەدات.

ئەوەتا باسکردنی چیاکان لە سەرەتای سوورەتەکەدا ئاماژە بۆ بارودۆخی چیاکان دەکات لە دواڕۆژدا و، ئەو باخچانەش کە لە پێشەکیی سوورەتەکەدا هەن ئاماژە بۆ باخچەکانی بەهەشت دەکەن لەو دنیادا.

بۆ خۆت خاڵەکانی تر لەسەر ئەمەی باسکرا قیاس بکە، تاکو بەرزی و مەودای ناسك و نیانیی شێوازی قورئانت بۆ دەربکەوێت.

نموونەیەکی تر:

﴿قُلِ اللّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتي الْمُلْكَ مَنْ تَشاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ * تُولِجُ اللَّيْلَ في النَّهارِ وَتُولِجُ النَّهارَ في اللَّيلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ﴾ (آل عمران:٢٦=٢٧).

ئەم ئایەتە بە شێوازێکی بەرز و بڵند: کاروبارەکانی خواوەند لەخڕۆی ئادەمیزاددا و.. درەوشانەوە خواییەکان لە بەدوای یەکدا هاتنی شەو و ڕۆژدا و.. تەسەرروفاتە پەروەردخارییەکان لە وەرزەکانی ساڵدا و..
کاربەڕێکردنەکانی پەروەردخار لە: ژیان و مردن و حەشر و نەشری دنیایی ڕووی زەویدا، دەردەخات.

ئەم شێوازە هێندە بەرز و ناوازەیە کە ژیریی کەسانی هۆشمەند و زیرەك بۆ تێرامان و بیرکردنەوە ڕاپێچ دەکات.

جا لەبەر ئەوەی ئەم شێوازە بەرزە هێندە ڕوون و درەخشانە کە بە کەمترین ڕوانین و سەرنجدان دەردەکەوێت، ئەوا ئێستا دەرخای ئەو خەنجینەیە ناکەینەوە.

نموونەیەکی تر:

(**اِذا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ * وَاَذِنَتْ لِرَبِّها وَحُقَّتْ * وَاِذا الأَرْضُ مُدَّتْ * وَاَلْقَتْ ما فيها وَتَخَلَّتْ * وَاَذِنَتْ لِرَبِّها وَحُقَّتْ**) (الإنشقاق: ١=٥).

ئەم ئایەتانە بە شێوازێکی بەرز و بڵند مەودای خۆی ڕایەڵی و ملکەچیی ئاسمانەکان و زەوی بۆ فەرمانەکانی خواوەند دەردەخەن..

چونکە هەروەك سەرکردەیەکی مەزن بۆ ڕاپەڕاندنی داخوازییەکانی

کاروباری "جیهاد" دوو فەرمانگەی سەربازی دادەمەزرێنێت، وەك

فەرمانگەکانی مەشق و جیهاد و، فەرمانگەکانی تەجنید و جەمکردنی

موجاهیدان.. پاشان هەر ئەوەندەی کاتی مەشق و جیهاد کۆتایی پێ دێت، ئەو

دوو فەرمانگەیەی کە ئەرکی سەرشانیان تەواو بووە لە چەند کاروبارێکی تردا

دەخاتە کار. وەك بڵێی لەم کاتەدا هەریەك لەم دوو جۆرە فەرمانگانە، چ بە زمانی

کارمەند و خزمەتگوزارەکانیان و، چ بە زمانی خۆیان =خەر بدوێن= بەو

سەرکردەیەیان دەڵێن: (ئەی پێشەوای مەزنمان! کەمێك مۆڵەتمان بدە با خۆمان

ئامادە بکەین‌و بارودۆخمان بسازێنین و ئەم شوێنە لە پاشماوەی کارەکانی

پێشوومان خاوێن بکەینەوە و ئەم پاشماوانە فڕێدەینە دەرەوە.. ئنجا بە فەرمانی

خۆت شەرەفمەندمان بکە). پاشان هەریەکە لەو دوو چەشنە فەرمانگانە دەڵێن:

(وا ئێستا ئەو پاشماوانەمان فڕێدایە دەرەوە و، ئێستا ئامادە و ملکەچی

فەرمانەکانتین، چ کارێکمان پێ دەسپێریت خوێڕایەڵین، هەر کارێك تۆ بیکەیت

ڕەوا و خێر و جوانە).

هەروەك ئەم نموونەیە ئاوایە، ئاسمانەکان و زەویش بە هەمان جۆرن، دوو فەرمانگەن بۆ "تەکلیف" و "تاقی کردنەوە" دامەزرێنراون. جا هەرکات ماوەی کارەکەیان تەواو دەبێت، بە فەرمانی خوای خەورە خۆیان لە هەموو ئەو شتانە خالّی و بەتالّ دەکەنەوە کە سەر بە فەرمانگەی "تەکلیف"ن و، دەڵێن: ئەی پەروەردخارمان لە چ کارێكدا دەتەوێت فەرموو بەکارمان بهێنە، چونکە خوێڕایەڵی کردنت حەقێکی واجبە لە سەرمان و، هەرکارێك کە تۆ دەیکەیت سەرتاپا حەق و ڕەوایە.

دەسا فەرموو بە وردی سەیری ئەم شێوازە دەراسایەی ئەم ڕستانە بکە.

نموونەیەکی تر:

(**يا اَرْضُ ابْلَعِي ماءكِ وَيا سَماءُ اَقْلِعِي وَغيضَ الْماءُ وَقُضِيَ الاَمْرُ واسْتَوَتْ عَلى الْجُودِيِّ وَقيلَ بُعْداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمينَ**) (هود:٤٤).

وا بەم شێوەیەی خوارەوە و لە ئاوێنەی نموونەهێنانەوەدا ئاماژە بۆ دلۆپێك لە دەریای ڕەوانبێژیی ئەم ئایەتە پیرۆزە دەکەین، تاکو شێوازێکی ڕوون بکەینەوە:

هەروەك سەرکردەیەکی مەزن لە جەنگێکی خشتی و جیهانیدا و پاش بەدەستهێنانی سەرکەوتن، فەرمان بۆ سوپایەکی دەردەکات و دەڵێت: "چی‌تر تەقە مەکەن".. بە سوپاکەی دیکەی دەڵێت: (هێرش ڕابگرن). جا لەو کاتەدا کە

تەقە و هێرش ڕادەوەستێت، ڕوویان تێدەکات و پێیان دەڵێت: (هەموو شتێك کۆتایی پێهات و، بەسەر دوژمناندا سەرکەوتینو، ئاڵای خۆمان بەسەر لووتکەی قەڵاکانیاندا هەڵکرد و، ئەو ستەمکار و خراپکارانەش بە سزای خۆیان خەیشتن و ملیان شکاند)!

بە هەمان جۆر، ئەو پادشایەش کە هەرگیز دژ و نەیار و هاووێنەی نی‌یە، فەرمانی لەناوبردنی قەومی نووحی بۆ ئاسمانەکان و زەوی دەرکردووە. ئەوانیش کە فەرمانەکەیان جێبەجێ کرد، ئەم پادشایە ڕووی تێکردن و فەرمووی: (ئەی زەوی! ئاوەکەت قووت بدەو، تۆش ئەی ئاسمان! دەست لە باران هەڵگرە و هێور بەرەوە، چونکە ئەرکی سەرشانتان کۆتایی پێ هات). یەکسەر دوای ئەم فەرمانە ئاوەکە کشایە دواوە و کەشتیی کارخوزاری "ئیلاهی"ش بە وێنەی خێوەتی هەڵدراو لەسەر چیایەك نیشتەوە و ستەمکارانیش بە سزای خۆیان خەیشتن!

دەسا فەرموو سەیری بڵندیی ئەم شێوازە بکە، ئەوەتا زەوی و ئاسمان بە

وێنەی دوو سەربازی خوێڕایەڵ و ملکەچی فەرمانەکان، دەردەخات!

ئەم ئایەتە پیرۆزە، بەم شێوازەی، ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە بوونەوەران و ئاسمانەکان و زەوی ڕقیان لە بێخوێیی و ملنەدانی مرۆڤە. بەم ئاماژەیەشی دەفەرموێ: (ئەو کەسەی کە ئاسمانەکان و زەوی فەرمانبەردار و خوێڕایەڵی فەرمانەکانی بن، نابێ خوێڕایەڵیی بۆ نەکرێ) دیارە ئەمەش سەرزەنشتێکی توندە بۆ مرۆڤ و، ڕێنمایی‌یە بۆی، تا لەو ملنەدانە ڕزخاری بکات.

دەبینیت ئەم ئایەتە پیرۆزە بە باس و لێدوانێکی پوختی جوانی خاوەن ئیعجاز و بە چەند ڕستەیەکی کەم، ڕووداوی ئەو تۆفانەی کەخشتی و هەمەلایەنە بووە، هاودەم لەخەڵ سەرجەم ئەنجام و ڕاستی‌یەکانی‌دا، کۆکردووەتەوە.

بۆ خۆت دڵۆپەکانی تری ئەم دەریایە، لەسەر ئەم دڵۆپە قیاس بکە.

ئێستاش بۆ ئەو شێوازە بڕوانە کە قورئانی پیرۆز لە پەنجەرەی وشەکانیەوە پیشانی دەدات:

بۆ نموونە:

سەیری وشەی: (**كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ**) بكە لە ئایەتی پیرۆزی: (**وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّى عادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ**)دا (یس:٣٩) با بزانیت کە چۆن شێوازێکی لەوپەڕی ناسکیدا پێشچاو دەخات، چونکە:

"مانگ" مەنزڵێکی تایبەتیی خۆی هەیە کە بازنەی "ثُرّيا"یە. جا کاتێك کە مانگ لەو مەنزڵەدا وەکو دەمەداس (هلالي) دەبێت، ئەوا شێوەی لە پەلی وشکی دارخورما دەچێت کەخەڵاکانی لێ کرابێتەوە و ڕەنگی سپی بنوێنێت.

ئەم ئایەتە پیرۆزە، بەم تەشبیهەی باس کرا، وا دەخاتە پێشچاوی ئەندێشەی بیسەر کە: لە پشت پەردەی ئاسمانی شینەوە درەختێك هەبێت یەکێك لە پەلە نوورانی و سپی و نووكتیژەکانی ئەو پەردەیەی دڕیبێت و سەری لێ هێنابێتە دەرەوە و، "ثُريا"ش وەك هێشوویەکی هەڵواسراوی ئەو درەختە وابێت و، ئەستێرەکانی تریش وەك بەروبوومە نوورانییەکانی تری وابن!

بێخومان باسکردنی "هیلال" بەم تەشبیهە بۆ کەسانێك کە سەرچاوەی خۆزەران و زۆربەی بژێویان لەسەر دارخورما بێت، لەوپەڕی جوانی و ناسکی و خۆنجاوی و بڵندیدایە. خەر خاوەنی چێژی ناسك و هەستیار بیت، پەی بەمە دەبەیت.

نموونەیەکی تر:

وشەی: (**تَجْرِي**) لە ئایەتی پیرۆزی: (**وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا**) (یس: ٣٨) پەنجەرەی شێوازێکی بەرز و بڵند دەخاتە سەرپشت، وەك لە کۆتایی وتەی نۆزدەهەمدا چەسپێنراوە. چونکە:

وشەی: (**تَجْرِي**) کە واتای سووڕانەوەی خۆر دەخەیەنێت، بە یادخستنەوەی هەڵسوکەوتە ڕێكوپێکەکانی توانستی خواوەند لە سووڕانەوەی هاوین و زستان و بەدوای یەکدا هاتنی شەو و ڕۆژدا، مەزنیی کردخاری شکۆمەندمان تێ دەخەیەنێت و، سەرنجی خەڵکیش بۆ لای ئەو نووسراوە صەمەدانییانە

ڕاده‌كێشێت كه‌ قه‌ڵه‌می توانستی خوای خه‌وره‌ له‌سه‌ر لاپه‌ڕه‌ی وه‌رزه‌كاندا نووسیونی. به‌مه‌ش خه‌ڵكی له‌ حیكمه‌تی به‌دیهێنه‌ری شكۆمه‌ند شاره‌زا ده‌كات.

هه‌روه‌ها كه‌ خوای خه‌وره‌ ده‌فه‌رموێ: (**وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِراجاً**) (نوح:١٦) واته‌: (خۆری وه‌ك چرا لـێ كردووه‌)، به‌ ده‌سته‌واژه‌ی (**سِراجاً**) په‌نجه‌ره‌یه‌ك له‌سه‌ر ئه‌م چه‌شنه‌ شێوازه‌ ده‌كاته‌وه‌. چونكه‌:

ئه‌م شێوازه‌ ئه‌وه‌ ده‌خاته‌وه‌ یادی ئاده‌میزاد كه‌ ئه‌م جیهانه‌ وه‌ك كۆشكێك وایه‌ و، شمه‌ك و خوارده‌مه‌نی و ئارایشته‌كانی ناویشی بۆ مرۆڤ و خیانله‌به‌ران ئاماده‌ كراون و، "خۆر"یش له‌م كۆشكه‌دا وه‌ك چرایه‌كی داخیرساوی ملكه‌چ و ده‌سته‌مۆ وایه‌..

قورئانی پیرۆز، به‌م شێوازه‌، مرۆڤ له‌ خه‌وره‌یی و چاكه‌كاریی به‌دیهێنه‌ر تێ‌ده‌خه‌یه‌نێت و، به‌ڵگه‌یه‌كی له‌سه‌ر "ته‌وحید" پێش‌چاو ده‌خات. چونكه‌ ئه‌و خۆره‌ی كه‌ موشریكان له‌و خومانه‌دان مه‌زنترین و دره‌وشاوه‌ترینی په‌رستراوه‌كانیانه‌، له‌ ڕاستی‌دا جگه‌ له‌ چرایه‌كی ملكه‌چ و به‌دیهاتوویه‌كی بێ‌خیان، هیچی‌تر نی‌یه‌.

كه‌واته‌ به‌كارهێنانی وشه‌ی: (**سِراجاً**) له‌م ده‌ربڕینه‌دا، مرۆڤ بۆ سۆز و به‌زه‌یی به‌دیهێنه‌ر له‌ نێوان خه‌وره‌یی په‌روه‌رده‌خاری‌یه‌كه‌ی‌دا بێدار ده‌كاته‌وه‌ و، چاكه‌كاری‌یه‌كانی ئه‌و خواوه‌نده‌ش له‌ نێوان فراوانیی میهره‌بانی‌یه‌كه‌ی‌دا له‌ مرۆڤ ده‌خه‌یه‌نێت و، وایان لـێ ده‌كات هه‌ست به‌و سه‌خاوه‌تمه‌ندی‌یه‌ی خواوه‌ند بكه‌ن كه‌ له‌ ناوه‌ندی خه‌وره‌یی ده‌سته‌ڵاتی ئه‌ودا هه‌یه‌ و، به‌م هه‌ست‌پێ كردنه‌ش "وه‌حدانییه‌ت"یان تێ‌ده‌خه‌یه‌نێت. وه‌ك ئه‌وه‌ی پێ‌یان بڵێت: چرایه‌كی ملكه‌چ و بێ‌خیان، هه‌رخیزاوهه‌رخیز شایسته‌ی په‌رستن نی‌یه‌!

پاشان باس كردنی جووڵه‌ی "خۆر" به‌ ده‌سته‌واژه‌ی: (**تَجْري**) خه‌ڵـێ هه‌ڵس‌وكه‌وتی ڕێك‌وپێك و سه‌رسووڕهێنی له‌مه‌ڕ: سووڕان و نوێ‌بوونه‌وه‌ی زستان و هاوین و شه‌و و ڕۆژ یاد ده‌خاته‌وه‌ و، به‌م یادخستنه‌وه‌یه‌ش خه‌وره‌یی توانستی ئه‌و كردخاره‌مان تێ‌ده‌خه‌یه‌نێت كه‌ تاك و بێ‌هاوتایه‌ له‌ په‌روه‌رده‌خارێتیی خۆی‌دا.

بەو واتایەی کە ئەم دەستەواژەیە زەینی مرۆڤ لە خۆر و مانگەوە دەخوێزێتەوە بۆ لاپەڕەکانی شەو و ڕۆژ و زستان و هاوین، لەمەشەوە سەرنجی بۆ لای دێڕەکانی ئەو ڕووداوانە ڕادەکێشێت کە لەسەر ئەو لاپەڕانەدا نووسراون.

بەڵێ، قورئان لەبەر خودی "خۆر" لە خۆر نادوێت، بەڵکو لەبەر ئەو کەسەی کە ڕووناکیی داوەتێ و کردوویەتی بە چرا، لێی دەدوێت.. هەروەها لە ماهییەتی خۆر ناکۆڵێتەوە کە مرۆڤ پێویستی پێی نییە، بەڵکو لە بارەی فەرمانبەرییەکەی دەکۆڵێتەوە کە لەوەدایە ئەرکی زەمبەلەکی خراوەتە ئەستۆ بۆ ڕێکخستنی سنعەتی پەروەردگار و، کراوە بە مەڵبەندێك بۆ ڕێسای بەدیهاتووانی و، قورمیشێك بۆ لەخەڵ یەكسازاندنی سنعەتەکانی، لەو شتانەدا کە وێنەکێشی ئەزەلی بە تاڵ و دەزووی شەو و ڕۆژ دەیانچنێت.

دەتوانیت بۆ خۆت وشەکانی تری قورئان بۆ سەر ئەمانە قیاس بکەیت. چونکە هەرچەند وشەکانی بە ڕواڵەت وەك وشەی لەخەڵڕاهاتووی ئاسایی لە بەرچاودا دەنوێنن، کەچی لە ڕاستیدا هەریەکەیان ئەرکی چەند کلیلێکیان خراوەتە ئەستۆ بۆ کردنەوەی خەبجینەکانی خەلێ واتای ناسك و نیان.

بەم جۆرە و لەبەر بڵندیی شێوازی قورئانە = وەك لە زۆربەی ئەم ڕووانەی پێشوودا دەرکەوت = کە جاری وا بووە عەرەبێکی دەشتەکی شەیدای خۆفتارێکی ئەم قورئانە دەبوو و، پێش ئەوەی ئیمان بهێنێت سوژدەی دەبرد! وەك دەخێرنەوە کە یەکێك لەو دەشتەکییانە هەر کە ئایەتی پیرۆزی: (**فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَر**) (الحجر:٩٤) بەرخوێی کەوتووە، یەکسەر سەری سوژدەی لە زەوی ناوە، کە لێیان پرسیوە: ئایا موسڵمان بوویت؟ وتوویەتی: نەخێر، بەڵام سوژدەم بۆ ڕەوانبێژیی ئەمخۆفتارە برد!

خاڵی چوارەم:

زمانپاراوی(فصاحة)ی دەراسای "وشەکانی" قورئان.

بەڵێ، هەروەك قورئانی پیرۆز لە ڕووی شێواز و دەربڕینی واتاکانیەوە دارای "ڕەوانبێژی"یەکی دەراسا و بێ وێنەیە، لە وشەکانیشیدا لەوپەڕی ڕەوانی و "زمانپاراوی"دایە. بەڵگەی خۆمانبڕیش لەسەر زمانپاراویی وشەکانی قورئان

ئەوەیە کە هەرچەندە بیانخوێنیتەوە و لەخەڵیاندا مامەڵە بکەیت هێشتا هەر لێیان بێزار نابیت، هەروەك شایەتیی زانایانی زانستەکانی "خوزارەکاری و ڕەوانکاری"(المعاني والبيان)یش بەڵگەیەکی درەخشانن لەسەر حیکمەتی زمانپاراویی وشەکانی قورئان.

بەڵێ، خەر هەزاران جاریش قورئان دووپات بکرێتەوە، هێشتا هەر مرۆڤ بێزار ناکات، بەڵکو بەو دووپاتبوونەوەیە پتر چێژ و شیرینیی قورئان دەچێژێت. تەنانەت زەینی منداڵی بچووکیش ئەم قورئانە پیرۆزەی بەلاوەخەران نی‌یە، ئەوەتا بەوپەڕی ئاسانی دەتوانێت لەبەری بکات! خۆ ئەو کەسەش کە بە دەردێکی سەختەوەخەیرۆدە بووە و لە هەموو قسە و خوفتارێکی تەنانەت سووکەڵە و کەمیش بێزار دەبێت، هەرخیز لە بیستنی ئەم قورئانە بێزار نابێت، بەڵکو لەزەتێکی تایبەتیی لێ دەچێژێت. سەبارەت بەو کەسەش کە لە سەرەمەرگدایە و لە هەموو شتێك بێزارە، ئەوا بە وێنەی سازخاریی ئاوی زەمزەم لە دەمدا، ئەم قورئانەی لە لا شیرینە و بە مێشك وخوێی ئاشنا و سازخارە.

حیکمەتی بێزار نەبوونی مرۆڤ لە قورئانی پیرۆز، لەوەدایە کە:

قورئانی پیرۆز خۆراك و بژێوی "دڵان" و.. هێز و خواستی "ژیرییەکان" و.. ڕووناکیو ئاوی "خیانەکان" و.. دەرمان و شیفای "دەروونەکان"ە. کەواتە هەرخیز نابێزرێت و وەکو نان وایە کە ڕۆژانە دەیخۆین و لێی بێزار نابین، لە کاتێکدا کە ئەخەر ڕۆژانە خۆشترین میوە بخۆین، لە ئەنجامدا لێی بێزار دەبین و لە بەرچاومان دەکەوێت!

واتە لەبەر ئەوەی قورئانی پیرۆز: حەق و، حەقیقەت و، ڕاستی و، هیدایەتە و، خاوەنی زمانپاراویی دەراسایە، ئەوا هەرخیز بێزاری بەرهەم ناهێنێت، بەڵکو هەمیشە پارێزخاریی جوانی و لاویی خۆی دەکات بە وێنەی پارێزخاریکردنی شیرینی و پاراوی‌یەکەی. تەنانەت کاتێ کە یەکێك لە سەرکردە و ڕەوانگۆیانی قورەیش بۆ بیستنی قورئان ڕۆشتە خزمەتی پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = و ویستی بزانێت ئەم قورئانە چی‌یە، دوای بیستنی هاتەوە و، وتی: (بە خوا تامی ئەم قورئانە شیرینە و، جوانیی پێوە دیارە و، هەرخیز خوفتاری مرۆڤ نی‌یە). پاشان بە قەومەکەی خۆی وت: (بە خوا کەستان تێدا نی‌یە وەکو من شارەزای شیعری

ئادەمیزاد و جیننی بێت، بە خوا ئەوەی ئەو دەیڵێت هەرخیز لەمانە ناچێت)! بۆیە هیچ ڕێگا چارەیەکیان لە بەردەمدا نەمایەوە مەخەر ئەوەی کە بە پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = بڵێن: کابرایەکی ساحیرە. تاکو بەم فێڵە شوێن کەوتووانیان لەخشتە بەرن و لە پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = دووریان بخەنەوە!

بەم جۆرە سەرسەخت‌ترینی دوژمنانیش لە بەردەم زمانپاراویی قورئاندا، حەپەسان و واقیان وڕما و دەمیان بوو بە تەڵەی تەقیو!

ڕوونکردنەوەی هۆکارەکانی "زمانپاراوی" لە ئایەت و خوفتار و ڕستەکانی قورئانی پیرۆزدا، خەلێ درێژە دەکێشێت. جا لەبەر ئەوەی درێژەی پێ نەدەین، ئەوا بۆ نموونە بریسکەیەکی ئیعجاز پیشان دەدەین کە لە بارودۆخ و چۆنێتیی پیتە هیجائیەکانی تەنها یەك ئایەتەوە دەبریسکێتەوە، کە بریتی‌یە لە ئایەتی:

﴿ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مَنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعاساً يَغْشى طائِفَةً مِنْكُمْ وَطائِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِالله غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنا مِنَ الاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ اِنَّ الاَمْرَ كُلَّهُ لله يُخْفُونَ في اَنْفُسِهِمْ ما لا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كانَ لَنا مِنَ الاَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنا هٰهُنا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ في بُيُوُتِكُمْ لَبَرَزَ الّذينَ كُتِبَ عَلَيهِمُ الْقَتْلُ اِلى مَضاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ الله ما في صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ ما في قُلُوبِكُمْ والله عَليمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ﴾ (آل عمران: ١٥٤).

ئەم ئایەتە پیرۆزە هەموو پیتەکانی "هجاء" و جۆر و ڕەخەزی پیتە قورسەکانی لە خۆدا کۆکردووەتەوە، کەچی لەخەڵ ئەمەشدا ڕەوانیی خۆی لەدەست نەداوە! بەڵکو سەرباری جوانیی خۆی، پتر جوانیی پێ بەخشیوە و ئاوازێکی زمانپاراویشی ئاوێتە کردووە کە لە چەند ژێ(أوتار)یەکی خونجاوی جۆراوجۆرەوە هەڵقوڵاوە..

فەرموو بە وردی سەیری ئەو بریسکەی ئیعجازە بکە:

"ئەلف" و "یاء" لەبەر ئەوەی سووکترینی پیتە هیجائی‌یەکانن و بە وێنەی دوو دانە برا جارجار لەخەڵ یەکتری‌دا جێ دەخۆڕنەوە، ئەوا هەریەکەیان بیست و یەك

جار لەم ئایەتەدا دووپات بوونەتەوە.. ئنجا لەبەر ئەوەی "میم" و "نوون"[3]یش برای یەکترین و دەکرێ لە جێی یەکتردا دابنیشن، ئەوا هەر یەکەیان سیوسێ جار دووپات بوونەتەوە.. پاشان "صاد" و "سین" و "شین" بەپێی مەخرەج و سیفەت و دەنگ، برای یەکترین، دەبینی هەریەکەیان سێ جار لەم ئایەتەدا بەکارهێنراون.. "عەین"و "غەین"یش کە برای یەکترین دەبینی یەکەمیان کە پیتی "عەین"ە شەش جار دووپات بووەتەوە چونکە بەکارهێنانی لەسەر زماندا سووکە، کەچی پیتی "غەین" لەبەر ئەوەی بەکارهێنانی قورسە سێ جار واتە نیوەی براکەی بەکار هاتووە. "تاء" و "ظاء" و "ذال" و "زای" لە ڕووی مەخرەج و سیفەت و دەنگەوە، برای یەکترین، بۆیە هەموو یەکێکیان دوو جار بەکارهێنراون.. "لام" و "ئەلف"یش کە لە شێوەی "لا"دا یەك دەخرێن، بەشی "ئەلف" نیوەی بەشی "لام" دەبێت، بۆیە لەم ئایەتەدا چل و دوو جار "لام" بەکار هێنراوە، کەچی "ئەلف" بە نیوەی ئەو: بیستویەك جار بەکار هێنراوە.. "هەمزە" و "هاء"یش بەپێی مەخرەج برای یەکترن، دەبینی "هەمزە" سیازدە جار[4]و "هاء"یش لەبەر ئەوەی بە یەك پلە لەو سووکترە چواردە جار دووپات بوونەتەوە.. "قاف" و "فاء" و "کاف"یش بران، جا لەبەر ئەوەی "قاف" نوختەیەکی زیاترە ئەوا دە جار، کەچی "فاء" و "کاف" یەکی نۆ جار بەکار هاتوون.. "باء"یش نۆ جار و "تاء"یش دوازدە جار بەکار هاتووە چونکە سێ پلەی هەیە.. خۆ "ڕاء"یش برای "لام"ە کەچی بەپێی حسابی "ئەبجەدی"، "راء" دووسەدە و "لام"یش سی، واتە "راء" بە شەش پلە لە سەرووی لامەوەیە، بۆیە لێرەدا بە شەش پلە لەو خوارترە، هەروەها "راء"خەڵێ جار لە قسە و خوفتاردا دووپات دەبێتەوە و ڕەزایخران دەبێت بۆیە تەنها شەش جار بەکار هاتووە.. "خاء" و "حاء" و "ثاء" و "ضاد" لەسەر زماندا قورسن و پەیوەندیشیان لە نێواندا هەیە، بۆیە هەر یەکەیان یەك جار بەکار هێنراوە.. ئنجا لەبەر ئەوەی "واو" لە "هاء" و "هەمزە" سووکتر و لە "یاء" و "ئەلف"یش قورسترە، ئەوا حەڤدە جار، واتە چوار پلە لە سەرووی "هەمزەی ثەقیلە" و چوار پلەش لە خوار "ئەلفی خەفیفە"وە بەکار هێنراوە.

جا ئەم پیتانە، بەم بارودۆخە ڕێك‌وپێکە دەراسا و، پەیوەندی‌یە نادیارانە و، لەخەڵ ئەو ڕێك‌وپێکی‌یە جوان و ڕێسا ورد و پێکەوەخونجانە ناسکەدا، بە دڵنیایی‌یەکی بێ‌خومانی چەشنی: دوو کەڕەت دوو دەکاتە چوار، دەیچەسپێنێت کە کاری مرۆڤ نی‌یە و هەرخیز ئادەمیزاد ناتوانێت ئەنجامی بدات. خۆ مەحاڵیشە "ڕێکەوت" سەر لە وردەکاریی ئاوا دەربکات و یاریی پێ بکات!

جا هەروەك ئەم ڕێك‌وپێکی‌یە سەرسووڕهێن و ڕێسا نامۆیەی بارودۆخی ئەم پیتانە، مایەی زمانپاراوی و ڕەوانیی وشەکانی ئەم ئایەتەن، دەخونجێ جگە لەمانە، خەلێ حیکمەتی تریشیان تێدا بێت.

جا مادەم ئەم ڕێك‌وپێکی‌یە لەم وشانەدا هەیە، ئەوا بێ‌خومان ڕێك‌خستنێکی پڕ لە نهێنی‌و خونجاندنێکی ڕووناکی ئەوتۆ لە وشە و ڕستە و واتاکانی‌دا ڕەچاو کراوە، کە ئەخەر چاو بتوانێت بیبینێت لە سەرسووڕماندا دەڵێت: "ماشاء الله" و، خەر "عەقڵ"یش بتوانێت پەیی پێ ببات ئەوا لە حەپەساندا دەڵێت: "بارك الله"!

خاڵی پێنجەم:

تەواویی ڕەوانکاری(براعة البيان).

واتە: تەفەووق و مەحکەمی و سام و هەیبەت. چونکە هەروەك پاراوی لە هۆنینی قورئاندا و، فەصاحەتیش لە وشەکانی‌دا و، ڕەوانبێژی لە واتاکانی‌دا و، ناوازەیی لە شێوازی‌دا هەیە.. بە هەمان جۆر تەواوی‌یەکی لە ڕادەبەدەر لە "ڕەوانکاری"یشی‌دا هەیە.

بەڵێ، "بەیان"ی قورئان لە بەرزترین پلەی چینەکانی ئاخاوتن و بەشەکانی خوفتاردایە، چەشنی: تەرغیب و تەرهیب، مەدح و ذەم، ئیثبات و ئیرشاد، ئیفهام و ئیفحام.

سوورەتی: "الإنسان" نموونەیەکی نێوان هەزارانی مەقامی "تەرغیب و تەشویق"ە، چونکە "بەیان"ی قورئان لەم سوورەتەدا: ڕەوان و بەخوڕە وەك

سەلسەبیل و.. بەتامە وەك میوەی بەهەشت و.. جوانە وەك پۆشاكی "حور العین"[5].

پێشەكیی سوورەتی "الغاشیة"ش یەكێكە لە نموونە بێسنوورەكانی مەقامی "تەرهیب و تەهدید"! چونكە "بەیان"ی قورئان لەم سوورەتەدا بە وێنەی كاریگەریی قوڕقوشمی بەكوڵهاتوو لەخوێیخومڕایان و.. بڵێسەی ئاگر لەناو ژێرییاندا و.. زەقووم لەخەروویاندا و..خڕەی دۆزەخ لە ڕوویاندا و.. "ضَریع"ی دڕكاویش لە سكیاندا.. كاریگەریی هەیە!

بەڵێ، لە كاتێكدا دۆزەخی كارمەندی سزادان، نزیك بێ لە ڕقدا شەق بەرێت: (**تَكادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ**).. دەبێ هەڕەشەی ئەو كەسە چۆن بێت كە فەرمانی سزادانی بۆ دەركردووە؟!

هەروەها ئەو پێنج سوورەتەش كە بە (**اَلْحَمْدُ لله**) دەست پێدەكەن، یەك لە هەزارانی نموونەی مەقامی "مەدح"ن.

چونكە "بەیان"ی قورئان لەم سوورەتانەدا: وەك خۆر درەخشان و[6].. وەك ئەستێرەكان ڕازاوە و.. وەك ئاسمانەكان و زەوی بەسام و.. وەك مەلائیكەت خۆشەویست و مەئنووس و.. وەك بەزەییهاتنەوەی مرۆڤ بە ساوایان = لەم دنیایەدا = ناسك و.. بە وێنەی بەهەشتی نەرم و نیانی ئەو دنیاش.. جوان و ڕازاوەیە!

ئەم ئایەتەی خوارەوەش، یەك لە هەزارانی نموونەی مەقامی "ذەم و زەجر"ە:

(**اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَن يَأْكُلَ لَحْمَ اَخيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُ**) (الحجرات:١٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزە، لە شەش پلەدا، نەهی لە "غەیبەت" دەكات و، بە سەرزەنشتێكی توندوتیژ مرۆڤی لـێ دوور دەخاتەوە.

جا مادەم ڕووی‌خوفتار لەم ئایەتەدا ئاراستەی غەیبەتكاران كراوە، ئەوا واتاكەی بەم جۆرە دەبێت:

ئەو "هەمزە"یەی کە لە سەرەتادایە بۆ "ئیستیفهامی ئینکاری"یە، چونکە حوکمی ئەم ئیستیفهامە وەك لافاو دەڕژێتە ناو سەرجەم وشەکانی ئەم ئایەتەی کە هەموو یەکێك لە وشەکانی حوکمێکی لەخۆگرتووە..

ئەوەتا ئەم ئایەتە پیرۆزە لە وشەی یەکەمدا بە "هەمزە" ڕووی‌گوفتار دەکاتە ئادەمیزاد و پێیان دەفەرموێ:

ئایا ئێوە خاوەنی "ژیری" نین = کە جێی لێپرسینەوەیە = تا لەم کارە چەپەڵە تێ بگات؟

لە وشەی دووهەمیش‌دا: (**اَیُحِبُّ**) بە "هەمزە" پێیان دەفەرموێ:

ئایا ئێوە "دڵ"تان = کە جێی ڕق و خۆشەویستی‌یە = سەری لێ شێواوە، کە وای لێ هاتووە بێزراوترین شتی پێ‌خۆشە و سڵی لێ ناکاتەوە؟

هەر بە "هەمزە" لە وشەی سێ‌هەمیش‌دا: (**اَحَدُکُمْ**) پێیان دەفەرموێ:

ژیانی کۆمەڵایەتی‌تان = کە لە ژیانی کۆمەڵەوە بەهرەمەندی ژیان و حەیەوییەت دەبێت = چیی لێ قەوماوە؟ بۆچی شارستانێتی‌یەکەتان هێندە لە کاروان جێ‌ماوە کە بە شتانێك ڕازی دەبێت ژیانتان ژەهراوی و ئاسوودەییشتان لێڵ بکات!

لە وشەی چوارەم: (**اَن یَأْکُلَ لَحْمَ أخیهِ**)یش‌دا، بە "هەمزە" پێ‌یان دەفەرموێ:

چ تیرێك مرۆڤایەتیی ئێوەی پێکاوە، تا واتان لێ‌هاتووە بە وێنەی دڕندە هاوڕێ خۆشەویستەکەتان بە نێچیر دەزانن و کەوڵی دەکەن؟

ئەم ئایەتە لە وشەی پێنجەمیش‌دا: (**اَخیهِ**) بەو "هەمزەیە" ڕوویان تێ دەکات و دەفەرموێ:

ئایا بەزەیی‌تان بە هاوڕەگەزی خۆتان‌دا نایەتەوە؟ ئایا هیچ پەیوەندی‌یەکی سۆز و میهرەبانی نی‌یە کە بەیەکەوە بتانبەستێت؟ تا واتان لێ‌هاتووە بەردەبنەگیانی کەسێك کە لە چەند ڕوویەکەوە براتانە و، بە دڵڕەقی‌خۆشتی کەسی مەعنەوی و ستەم لێکراوی ئەو دەخۆن؟ خەر کەسێك‌خاز لە ئەندامێکی خۆی بگرێت ئایا بە مرۆڤێکی هۆشمەند و ژیر دادەنرێت؟ یان بە شێتێکی نەفام؟!

هەر بەو "هەمزە"یە لە وشەی شەشەمیش‌دا: **(مَيْتاً)** پێیان دەفەرموێ:

ویژدانتان لە کوێیە؟ ئایا فیطرەتی ئێوە هێندە خەنیوە پەلاماری چەپەڵترین شتی نەفرەت لێ‌کراو بدات، کە خواردنی خۆشتی براکەتانە، لە کاتێك‌دا کە شایانی هەموو ڕێزێکە؟

لەم ئایەتە پیرۆزەوە و لەو بەڵگە جۆراوجۆرانەی وشەکانیشی کە باسمان کردن، دەردەکەوێت "غەیبەت" لە ڕووی: ژیری و، دڵ و، مرۆڤایەتی و، ویژدان و، فیطرەت و، ئایینەوە، کارێکی خراپی نارەوایە.

دە فەرموو بۆ خۆت بیر لەم ئایەتە پیرۆزە بکەرەوە و، بزانە کە چۆن بە ئیعجازێکی لە ڕادەبەدەر و کورت‌کردنەوەیەکی زۆر پوخت و لە شەش پلەدا، نەهی لە تاوانی "غەیبەت" دەکات!

ئەم ئایەتە پیرۆزەی خوارەوەش نموونەیەکە لە نێوان هەزاران نموونەی مەقامی "ئیثبات"دا..

(فَانْظُرْ اِلى آثارِ رَحْمَتِ اللهِ كَيْفَ يُحْيِ الاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها اِنَّ ذلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتى وَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ) (الروم: ٥٠).

ئەم ئایەتە، بە ڕوونکردنەوەیەکی تێر و تەسەلی بێ‌وێنە "حەشر" دەچەسپێنێت و، بەدوورزانینی لە زەین‌دا لا دەبات. چونکە وەك لە "ڕاستیی نۆهەمی وتەی دەهەم" و "بریسکانەوەی پێنجەمی وتەی بیست‌ودووهەم"دا چەسپاندوومانە:

هەر کە وەرزی بەهار دێت، دەڵێیت خۆی زەوی سەرلەنوێ‌خیانی بەبەردا دەکرێتەوە! بەوەی کە سێ‌سەد هەزار جۆری حەشر و نشوور، بە ڕێك‌وپێکیی ورد و لەیەك‌جیاکردنەوەی تەواوەتی، هەرچەندەش لەوپەڕی تێکەڵی‌دان، لە ڕووی زەوی‌دا، بەرجەستە دەبن. بە ڕادەیەك کە ئەو زیندووکردنەوەیە هەموو کەسێك بە چاوی خۆی دەیبینێت! وەك ئەوەی پێی بڵێت: ئەو کەسەی زەویی بەم جۆرە زیندووکردووەتەوە، هەرگیز بەرپاکردنی حەشر و نەشری بەلاوەخران نی‌یە.

پاشان نووسینی ئەم هەزاران جۆرە زیندەوەرە بە قەڵەمی توانست لەسەر لاپەڕەی زەوی‌دا، بێ هیچ هەڵە و ناتەواوی‌یەك.. مۆرێكی ئاشكرای خواوەندی تاك و تەنیایە.

ئنجا هەروەك ئەم ئایەتە پیرۆزە "تەوحید"ی چەسپاند، "قیامەت و حەشر"یش

دەچەسپێنێت‌و، دەری‌دەخات كە حەشر و نەشر سەبارەت بەو توانستەوە

خەڵـێ ئاسانە و، وەك چەسپاوی و بێ‌خەومانیی ئاوابوون و هەڵهاتنی خۆر وایە.

پاشان هەروەك ئەم ئایەتە پیرۆزە بە وشەی: (**كَيْفَ**) واتە لەخۆشەی "چۆنێتی"یەوە ئەم ڕاستی‌یەی دەرخستووە، خەڵـێ سوورەتی تریش هەن كە درێژەیان بەم چۆنێتی‌یە داوە. بۆ نموونە كە سوورەتی "ق" بە لێدوان و باسێكی بەرز و جوان و درەخشان حەشر و قیامەت دەچەسپێنێت، ئەوا دەری‌دەخات كە: هەروەك خومان لە هاتنی بەهاردا نی‌یە، هاتنی حەشریش بە هەمان جۆرخومانی تێدا نی‌یە. فەرموو بیر لەو وەڵامەی قورئانی پیرۆز بكەرەوە كە بۆ كافرانی داوەتەوە، لەوانەی كە ئینكاری‌یان نواندووە و سەریان لەوە سووڕماوە ئێسكەكان زیندوو بكرێنەوە و ببنەوە بە بەدیهاتوویەكی نوێ! ئەوەتا پێ‌یان دەفەرموێ:

﴿اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلى السَّماءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْناها وَزَيَّنّاها وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ * والاَرْضَ مَدَدْناها واَلْقَيْنا فيها رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنا فيها مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهيجٍ * تَبْصِرَةً وَذِكْرى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنيبٍ * وَنَزَّلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً مُبارَكاً فَأنْبَتْنا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصيدِ * والنَّخْلَ باسِقاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضيدٌ * رِزْقاً لِلْعِبادِ وَاَحْيَيْنا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كذلكَ الْخُرُوجُ﴾ (ق:٦=١١).

ئەم "بەیان"ەی قورئان، وەك ئاوی بەخوڕ لەبەری دەڕوات و.. بە وێنەی ئەستێرە پرشنگدارەكان درەخشانە و.. خۆراكێكی بەتام و شیرینی وێنەی

"خورما"ش دەرخواردی "دڵ" دەدات و، هەروەك چێژە، لە هەمان كاتدا خۆراكیشە بۆ ڕۆحی مرۆڤ.

یەكێك لە نموونە هەرە ناسكەكانی مەقامی "ئیثبات" ئەم نموونەیەی خوارەوەیە:

(یس * وَالْقُرآنِ الْحَكيمِ * اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلينَ) (یس:١=٣).

ئەم سوێندە، بە یەقینێكی بێخومان و حەقێكی ئاشكرا، ئاماژە بۆ بەڵگە و حوججییەتی پێغەمبەرایەتیی پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلم = دەكات، كە هێندە ڕاست و ڕەوایەخەیشتووەتە پلەی تەعزیم و شكۆمەندی، بۆیە سوێندی پێ دەخورێت!

قورئانی پیرۆز بەم ئاماژەیە دەفەرموێ: تۆ پێغەمبەری ڕەوانەكراوی خوای خەورەیت، چونكە قورئانێكی حەكیمت لەدەستدایە، خۆ قورئان خۆیشی حەقە وخوفتاری حەقە، چونكە حیكمەتی ڕاستەقینە و حەقی تێدایە و مۆری ئیعجازی لەسەر دراوە.

هەروەها بۆ نموونەكانی مەقامی "ئیثبات" كە دارای ئیعجاز و ئیجازن، ئەم ئایەتە پیرۆزە باس دەكەین:

(قالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظامَ وَهِيَ رَميمٌ * قُلْ يُحْييها الّذي اَنْشَأها اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَليمٌ) (یس:٧٨=٧٩).

لە "نموونەی سێهەمی ڕاستیی نۆهەمی وتەی دەهەم"دا وێنەیەكی ناسك بۆ ئەم مەسەلەیە بەم شێوەیەی خوارەوە كێشراوە:

پێشەوایەكی مەزن دەتوانێت لە بەرچاوی خۆماندا سوپایەكیخەورە لە ماوەی یەك ڕۆژدا پێكبهێنێت. جا ئەخەر یەكێك پێت بڵێت: (ئەم پێشەوایە تەنها بە فووپیاكردنێكی بووقی سەربازی دەتوانێت یەك بە یەكی ئەو تابووره سوپایە كۆ بكاتەوە كە بۆ حەوانەوە بڵاوبوونەتەوە و، یەكسەری و بە ڕێكوپێكی لە شوێنی خۆیاندا ئامادەیان بكات) خەر تۆش لە وەڵامدا پێتوت: (نەخێر... باوەڕ ناكەم) ئایا ئینكاری و ملنەدانەكەت چەندە لە ژیریەوە دوور دەبێت!

به هەمان جۆر خوای خەورەش = ولله المثل الأعلى = کە جەستەی سەرجەمی "زیندەوەران" لە نەبوونەوە و، وەك سەربازەکانی سوپایەکی خەورە و، بە کەماڵی ڕێكوپێکی و کەماڵی حیکمەت بەدیدەهێنێت و، خەردیلەکان و لایەنە ناسکەکانی جەستەی یەكبەیەکیشیان بە فەرمانی "کن فیکون" لە هەموو سەدە و بەهارێك و لە ڕووی سەرانسەری زەویدا کۆ دەکاتەوە و دەیانپارێزێت و.. سەدان هەزار جۆری زیندەوەرانی تری وەك ئەمانە بەدیدەهێنێت.. ئایا ئەو خاوەن توانستە زانایەی کە هەموو ئەم کارانە ئەنجام دەدات، کۆکردنەوەی خەردیلە بنەڕەتی و بەشە ئەسڵیـیە یەکترناسەکانی لە ژێر ڕێسای جەستەدا و بە وێنەی سەربازەکانی سوپایەکی ڕێكوپێك و بە لێدانێکی بووقەکەی حەزرەتی ئیسرافیل، بەلاوەخران دەبێت؟ بێخومان بەدوور زانینی ئەم کارە لەو زانا خاوەن توانستەوە، جگە لە شێتی چیی تر نییە!

سەبارەت بە مەقامی "ئیرشاد"یش، ئەوا "بەیان" و ڕوونکردنەوەکانی قورئان هێندە بەتینو بەرز و هاوڕاز و ناسکن کە "خیان" لە شەوق و "ژیری" لە تاسە و، "چاو"یش لە فرمێسك پڕ دەکەن! با لە نێوان هەزاران نموونەیدا ئەمەی خوارەوە بهێنینەوە:

﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ فَهِيَ كَالْحِجارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً وَاِنَّ مِنَ الْحِجارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الأنْهارُ وَاِنَّ مِنْها لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْماءُ وَاِنَّ مِنْها لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَما اللهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (البقرة:٧٤).

هەروەك لە باسی "ئایەتی سێهەمی مەقامی یەکەمی وتەی بیستەم"دا ڕوونمان کردەوە، ئەم ئایەتە لەخەڵ بەنی ئیسرائیل دەدوێت و پێیان دەڵێت:

ئەی نەوەی ئیسرائیل! ئێوە بە چ دەردێکەوە خرفتار بوون واخوێ بەو هەموو موعجیزانەی مووسا = دروودی لەسەر بێت = نادەن؟ ئەوەتا چاوەکانتان زەق و وشك بوون و فرمێسکیان لێ نایەت، دڵانیشتان هێندە ڕەق بووە کە شەوق و تین و خەرموخوڕییان لێبڕاوە، لە کاتێکدا کە بەردە ڕەق و تەقەکان بە تەنها یەك موعجیزەی مووسا = کە عەساکەیەتی = لە دوازدە سەرچاوەی جیاجیاوە فرمێسکی بەخوڕیان هەڵڕشت!

لێرەدا بەم ئەندازەیە واز دەهێنین و، پاشماوەی ئەم باسە بەو وتەیە دەسپێرین، کە بەپێی پێویست ئەم واتا ئیرشادی‌یەی ڕوون کردووەتەوە.

لە مەقامی: "ئیفحام و ئیلزام"یش‌دا، تەنها بیر لەم دوو نموونەیەی نێوان هەزاران نموونەی ئەم مەقامە بکەرەوە:

* نموونەی یەکەم:

(وَاِنْ كُنْتُمْ في رَيْبٍ مِمّا نَزَّلْنا على عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَداءَكُمْ مِنْ دوُنِ الله اِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ) (البقرة:٢٣).

واتە: خەر ئێوە دوودڵی و خومانتان سەبارەت بەم قورئانە لە دڵدایە کە بۆ

بەندەکەی خۆمان نازڵمان کردووە، ئەوا =خەر ڕاست دەکەن و پێتان وایە

خوفتاری مرۆڤە = بە هەمووتان تەنها یەك سوورەتی وەك قورئان بهێنن و، با

لەمەش‌دا یارمەتیدەر و لایەنگرانتان پشتتان بگرن و یارمەتیتان بدەن.

لێرەدا تەنها ئاماژەیەکی پوخت بۆ ئەمە دەکەین، چونکە لە "إشارات الإعجاز"دا ڕوونمان کردووەتەوە و چەسپاندوومانە. پوختە ئاماژەکەش بەم جۆرەیە:

قورئانی خاوەن ئیعجازی "بەیان" دەفەرموێ: ئەی کۆمەڵی جیننی و ئادەمیزاد! ئەخەرخومانتان وایە کە قورئان خوفتاری خواوەند نی‌یە و پێتان وایە هی ئادەمیزادە، ئەوا مەیدانی "تەحەددی"تان لە بەردەمدایە، دەسا ئێوەش قورئانێکی وێنەی ئەمە لە لایەن کەسێکی نەخوێندەواری وەك ئەو "محمد"ەوە بهێنن کە خۆتان ناوی "الأمین"تان لێ ناوە..

خەر ئەمەتان نەتوانی، دەبا لای کەسێکی "ڕەوانگۆ" یان لای "زانایەك" بیهێنن نەك نەخوێندەوارێك..

خۆ ئەگەر لەمەشدا دەستەوسانن، ئەوا نەك تەنها یەكێكتان، بەڵكو هەموو مرۆڤە ڕەوانبێژەكانتان و وتارخوێنە بەتواناكانتان و ئاسەوارە باشەكانی پێشینانی ئەوان و یارمەتیو هاوكاریی كەسانی دوای خۆشیان و هیممەت و لێبڕانی ئەوانەش كە، جگە لە خوا، هاوبەش و یارمەتیدەرتانن، كۆ بكەنەوە و چیتان لەتوانادا هەیە بەكاریبهێنن، هەتا شتێكی هاوویێنەی قورئان بهێنن..

خەر ئەمەش ناكەن، ئەوا كتێبێك بهێنن كە لە ڕەوانبێژی و هۆنینیدا وەك قورئان وابێت، با لە ڕووی حەقیقەتە مەزنەكان و موعجیزە مەعنەوییەكانی قورئانیشەوە، لە قورئان نەچێت!

تەنانەت قورئان بە ئەندازەیەكی لەمەش كەمتر تەحەددای كردن، ئەوەتا دەفەرموێ:

(**فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ**) (هود:١٣).

واتە: پێویست ناكات ئەوەی دەیهێنن واتاكانی ڕاست بێت، دەبا درۆ و دەمهەڵبەست بێت، بە مەرجێ لە قورئان بچێت..

خەر ئەمەشتان نەتوانی، با بە ئەندازەی هەموو قورئان نەبێت، بەڵكو بە ئەندازەی "دە" سوورەتی وەك سوورەتەكانی قورئان بێت..

خەر ئەمەشتان نەتوانی ئەوا تەنها یەك سوورەتی وەك قورئان بهێنن، خۆخەر ئەمەشتان بەلاوەخرانە، دەبا وەك سوورەتێكی كورتی قورئان وابێت..

لە كۆتاییدا پێیان دەفەرموێ: مادەم لەمەشدا دەستەوسانن، ئەوا دیارە پێتان ئەنجام نادرێت (كە هەر ناشتوانن ئەنجامی بدەن) هەرچەندەشخەلێ پێویستتان بەوە هەیە شتێكی وەك قورئان بهێنن، چونكە شەرەف و عیززەت و ئایین و دەمارخیری و سامان وخیان و ئەم دنیا و ئەودنیاشتان تەنها بەوە پارێزراو دەبێت كە شتێك بهێنن لە قورئان بچێت، دەنا هەر لە دنیادا شەرەف و ئایینتان دەكەوێتە مەترسییەوە و خۆشتانخرفتاری زەلیلی دەبن و ماڵ و سامانیشتان لەدەست دەردەچێت، لە دواڕۆژیشدا خۆتان و بتەكانتان دەبنە سووتەمەنیی دۆزەخ و، حوكمی بەندبوونی ئەبەدیتان لەسەر دەردەكرێت:

(**فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ والْحِجارَةُ**) (البقرة:٢٤).

جا مادەم ئێوە بە "هەشت" پلە دەستەوسانیی خۆتان بۆ دەرکەوت، ئەوا دەبێ بزانن کە قورئان بە "هەشت" پلە دارای ئیعجازە. جا یان دەبێ ئیمانی پێ بهێنن، یاخود بە یەکجارەکی بێدەنگ بن و، لەو دنیاش با جێگەتان هەر دۆزەخ بێت، کە خراپترین جێ و ڕێ و ئەنجامە.

جا تۆش دوای ئەوەی کە ئەم بەیان و ئیلزامەی قورئانت لە مەقامی "ئیفحام"دا زانی، بڵێ: زۆر ڕاستە، هیچ "بەیان"ێك نی‌یە لە سەرووی بەیانی قورئانەوە بێت.

* نموونەی دووهەم:

(**فَذَكِّرْ فَما اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكاهِنٍ وَلا مَجنُونٍ * امْ يَقُولُونَ شاعِرٌ**

نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونَ * قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصينَ * اَمْ تَأْمُرُهُمْ

اَحْلامُهُمْ بِهذا اَمْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ * اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لا يُؤْمِنُونَ * فَلْيَأْتُوا

بِحَديثٍ مِثْلِهِ اِنْ كانُوا صادقينَ* اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيءٍ اَمْ هُمُ

الْخالِقُونَ * اَمْ خَلَقُوا السَّمواتِ والاَرْضَ بَلْ لا يُوقِنُونَ * اَمْ عِنْدَهُمُ خَزائِنُ

رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ* اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ

بِسُلْطانٍ مُبينٍ * اَمْ لَهُ الْبَناتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ * اَمْ تَسْأَلُهُمْ اَجراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ

مُثْقَلُونَ *اَمْ عِنْدَهُمْ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ * اَمْ يُرِيدُونَ كَيْداً فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ

الْمَكِيدُونَ * اَمْ لَهُمْ اِلهٌ غَيْرُ اللهِ سُبْحانَ اللهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ) (الطور: ٢٩=٤٣).

وا بەم جۆرەی خوارەوە لە نێوان ئەو هەزاران حەقیقەتانەی کە لەم ئایەتانەدا هەن، تەنها یەك حەقیقەت بە نموونە دەهێنینەوە بۆ مەقامی "ئیلزام و ئیفحام":

ئەم کۆمەڵە ئایەتە پیرۆزە، هەموو دەستە و تاقمەکانی خومڕایان دەمکوت و بێدەنگ دەکات و، خشت خومانەکانیان لە ڕیشەوە دەردەهێنێت و دەرخایان لەسەر دادەخات. ئەمەش تەنها بە وشەی: "أم" کە پازدە چینی ئیستیفهامی ئینکاریی یەك لە دوای یەکی لەم ئایەتانەدا پێكهێناوە و، تەنانەت یەك دانەش لەو کەلێن و کەلەبەرانەی شەیتان ناهێڵێتەوە کەخومڕایان خۆیانی تێدا مەلاس دەدەن، بەڵکو هەموویان دادەخات و، خشت ئەو پەردانەش دەدڕێنێت کە خۆیانی لە پشتەوە دەشارنەوە و، سەرجەمی ئەو درۆیانەشیان پووچەڵ دەکاتەوە کە لەسەر زاریاندا دووپاتی دەکەنەوە..

کەواتە هەموو بڕخەیەکی ئەم ئایەتانە، پوختەی ناوەڕۆك و چەمکی کوفرێك بەتاڵ دەکاتەوە کە یەکێك لە پێڕ و تاقمە کافرەکان برەوی پێ دەدەن. ئیتر ئەم کارەی ئایەتەکان چ بە تەعبیرێکی پوختی کورت بێت، یان بە لێ بێدەنگبوون و حەواڵەکردنی بێت بۆ حوکمی "بەڵگەنەویستیی ژیری" لەبەر ئاشکرایی و ڕوونیی بەتاڵیەکەی، یان بە ئاماژەیەکی پوخت بێت بۆ ئەو چەمکە کوفرییانەی کە لە شوێنی تردا بە درێژی پووچەڵ کراونەتەوە. وەکو: بڕخەی یەکەم کە ئاماژە بۆ ئایەتی پیرۆزی: **(وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَما يَنْبَغِي لَهُ)**دەکات و، بڕخەی پازدەهەمیش کە هێمایە بۆ ئایەتی پیرۆزی: **(لَوْ كانَ فيهِما آلِهَةٌ اِلاّ اللهُ لَفَسَدَتَا)**. دەتوانیت بۆ خۆت بڕخەکانی تر بەم جۆرەی خوارەوە بۆ سەر ئەم بڕخەیە قیاس بکەیت:

ئەوەتا ئەم ئایەتانە لە پێشەکی‌دا دەڵێن: ئەی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم ! بۆ خۆت ئەحکامەکانی خواوەند ڕابگەیەنەو، بزانە کە تۆ هەرگیز "کاهین" نییت، چونکە گوفتاری کاهین: تێکەڵو پێکەڵ و دەستهەڵبەستە و لە وەهم و گومان تێ ناپەڕێت، بەڵام گوفتاری تۆ: حەقی ڕاستەقینە و یەقینی بێ گومانە.. هەروەها ئەو ئەحکامانەی خواوەندیان یاد بخەرەوەو، دڵنیابە کە هەرگیز تۆ گرفتاری "شێتی" نەبوویت، چونکە تەنانەت دوژمنانیشت شایەتی لەسەر کەماڵی عەقڵت دەدەن!

(**اَمْ يَقُولُونَ شاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونَ**)؟ گەلێ سەیرە! ئایا ئەوان بە وێنەی ئەو عەوامانەی کە "ژیری"یان ناکەن بە دەمڕاست و تفەنگ بە تاریکی‌یەوە دەنێن، پێت دەڵێن: "شاعیر"؟ یان ئایا چاوەڕوانی مردن و نەمانی تۆن؟! دە تۆش پێیان بڵێ: "چاوەڕوان بن، وا منیش وەك ئێوە چاوەڕوانم". چونکە ئەو حەقیقەتە درەخشان و مەزنانەی کە تۆ هێناوتن گەلێ بەرز و خاوێنە لە خەیاڵ و ئەندێشەی شاعیر و، هەرگیز پێویستی بە ئارایشتی "شیعر" نی‌یە.

(**اَمْ تَأْمُرُهُمْ اَحْلامُهُمْ بِهذا**) یان ئایا ئەوان پێیان عارە شوێن تۆ بکەون و بە وێنەی ئەو فەیلەسووفانەن کە بە "ژیریی بەتاڵ"ی خۆیانەوە دەنازن و دەڵێن: "ژیریمان سەروزیادە"؟ لە کاتێك‌دا کە خودی ژیری داخوازی ئەوەیە شوێنت بکەون؟ چونکە هەر گوفتارێك کە تۆ دەیڵێیت بە لای ژیری‌یەوە گوفتارێکی پەسەندە، هەرچەندەش بە تەنها خۆی ناتوانێت پەیی پێ ببات و پێی بگات.

(**اَمْ هُمْ قَوْمٌ طاغُون**) یان هۆی ئینکاری‌یان مل نەدانە بۆ "حەق" بە وێنەی ستەمکاران؟ لە کاتێك‌دا کە پاشەڕۆژی فیرعەون و نەمروودە سەرسەخت و ستەمکارەکان ئاشکرایە و لە کەس پەنهان نی‌یە؟!

(**اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لا يُؤْمِنُونَ**) یان بەوە تۆمەتبارت دەکەن کە قورئان دەستهەڵبەستی تۆیە و لە لایەن خۆتەوە هێناوتە، وەك وتەی ئەو موونافقە درۆزنانەی کە خاوەنی ویژدان نین؟ لە کاتێك‌دا کە ئەوانە هەر خۆیان تا ئێستاش لەبەر ڕاستگۆیی گوفتارەکانت پێت دەڵێن: "محمد الأمین"؟ کەواتە ئەوانە نیازی

ئیمانهێنانیان لە دڵدا نییە، دەنا با بڕۆن لەناو خوفتار و ئاسەواری مرۆڤدا شتێك بدۆزنەوە لە قورئان بچێت.

(**اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ**) یان ئایا ئەوان خۆیان بە سەربەست و بەرباد دادەنێن و، پێیان وایە بە هەڕەمەکی و بێ ئامانج بەدیهێنراون و، هیچ کارمەندییەکیان لە ئەستۆدا نییە و، بێخاوەن و بەدیهێنەر هاتوونەتە ئەم دنیایە و، وەك فەیلەسووفە عەبەثییەکان لەو باوەڕەدان: خەردوون سەرتاپا هەڕەمەکی و بێمەبەستییە؟ ئایا چاویان کوێر بووە کە نابینن خەردوون لەم سەرەوە بۆ ئەوسەری بە چەندەها حیکمەت ڕازاوەتەوە و بەری چەندین مەبەست و ئامانجی خرتووە و سەرانسەری بوونەوەرانیش، هەر لە خەردیلەکانەوە تا دەخاتە خەلەستێرەکان، چەندین کارمەندی و ئەرکی مەزنیان لە ئەستۆ نراوە و ملکەچ و خوێڕایەڵی فەرمانەکانی خواوەندن؟

(**اَمْ هُمُ الْخالِقُونَ**) یان بە وێنەی ماددییە فیرعەون ئاساکان لەو خومانەدان کە شتان بۆ خۆیان پێكدێن و لە خۆیانەوە خەشە دەکەن و بۆ خۆشیان پێداویستییەکانیان بەدیدەهێنن، تا وایان لێهاتووە سڵ لە ئیمان دەکەنەوە و ملی بەندایەتی بۆ خوای خەورە نەوی ناکەن؟ کەواتە ئەوان = بەپێی ئەو خومانە = خۆیان بە خالیق(بەدیهێنەر) دادەنێن! لە کاتێكدا کە بەدیهێنەری هەر شتێك دەبێ بەدیهێنەری هەموو شتان بێت! دیارە لەخۆباییبوون و سەرسەختی و ملنەدانیان، خرفتاری ئەوپەڕی نەفامی و نەزانیی کردوون و لەو خومانەدان کە: ئەو کەسەی لە بەردەم لاوازترین بەدیهاتووی وەك مێش و میکرۆبدا دەستەوسانە، خاوەنی توانستێکی ڕەها بێت! جا مادەم ئەوان تا ئەم ڕادەیە دەستیان لە ژێری داشۆردووە و لە مرۆڤایەتی داماڵراون، ئەوا لە ئاژەڵیش زیاتر سەریان لێ شێواوە، تەنانەت پلەی ئەوان لە ئاستی بێخیانەکانیش خەلێ نزمترە. کەواتەخوێ بە ئینکاری و سەرسەختیی ئەوانە مەدەو، لە ڕیزی ئاژەڵە زیانبەخش و تەنانەت ماددە و کەرەسە خەنیوەکاندا دایانبنێت و، پشتخوێیان بخە و هەر ئاوڕیشیان لێ مەدەرەوە!

(**اَمْ خَلَقُوا السَّمواتِ والاَرْضَ بَلْ لا يُوقِنُونَ**) یان بە وێنەی تاقمی نەفامی "موعەتتیلە"(المعطلة) کە ئینکاریی بوونی بەدیهێنەریان دەکرد، ئەمانیش ئینکاریی

بوونی دەکەن و خۆیٰ بۆ قورئان ڕانەخەن؟! کەواتە یان دەبێ ئینکاریی بەدیهاتنی ئاسمانەکان و زەوی بکەن.. یان دەبێ بڵێن: خۆمان بەدیمان هێناون و، بەم پێیە خۆیان بە تەواوەتی لە ژێری دابماڵن و دەست بە وڕێنەی شێتانەوە بگرن! چونکە بەڵگەکانی "تەوحید" لە هەموو شوێنێکی خەردووندا بە ڕوونی دەخوێنرێنەوە و، هێندە زۆرن کە بە ئەندازەی ژمارەی ئەستێرەکانی ئاسمان و خۆڵانی سەر ڕووی زەوی دەبن و، هەر هەموویان بە ئاشکرا بەڵگەن لەسەر بوونی بەدیهێنەری مەزن. کەواتە نایانەوێت مل بۆ حەق و یەقین کەچ بکەن، دەنا چۆن لەو خۆمانەدا دەبن کە: ئەم کتێبە مەزنەی خەردوون کتێبێکی بێ "نووسەر" بێت، کە کتێبێکە هەموو پیتێکی هەزاران کتێبی تێدا نووسراوە؟ لە کاتێکدا کە زۆر بە باشی دەزانن هیچ پیتێکی نووسراو نییە "نووسەر"ی نەبێت؟!

(**اَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَبِّكَ**) یان ئەوان بە وێنەی هەندێ "فەیلەسووفی خۆمڕا" نەفیی "ئیرادەی خوا" دەکەن و، وەك "بەرهەمی"یەکانیش ئینکاریی خودی "پێغەمبەرایەتی" دەکەن، وا ئیمانت پێ ناهێنن؟!

کەواتە یان دەبێ: ئینکاریی هەموو ئاسەوارەکانی حیکمەت و، ئامانجە مەزنەکان و، ڕێكوپێکییە ناوازە و ، سوودە بەرهەمبەخشەکان و ، ئاسەوارەکانی میهرەبانیی فراوان و بایەخ و چاودێریی لە ڕادەبەدەر بکەن، کە بە ئاشکرا بەسەر ڕووی سەرجەمی بوونەوەرانەوە دەبینرێن و بەڵگەن لەسەر "ویستی خوای خەورە".. هەروەها ئینکاریی سەرجەم موعجیزاتی پێغەمبەرانیش بکەن، علیهم السلام.. یان دەبێ بڵێن: خەنجینەی ئەو چاکە و ئیحسانانەی کە بەسەر خشت بوونەوەراندا دەبارێت، لای ئێمەیە و بە دەست خۆمانە و، ئیتر بەمە ڕووی ڕاستەقینەیان دەربخەن و، لای خەڵکی ئاشکرا ببێت کە شایانی تەنانەت خفتوخۆ لەخەڵ کردنیش نین! کەواتە خەم بە ئینکاریی ئەوانە مەخۆ، چونکە خواوەندخەلـێ ئاژەڵی سەر لـێ‌شێواوی زۆری هەیە!

(**اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ**) یان لەو وەهمەدان کە ئەوان چاودێر بن بەسەر کردارەکانی خواوەندەوە؟ ئایا دەیانەوێت خوای خەورە بکەن بە بەرپرسیاری کارەکانی، بە وێنەی بۆچوونی تاقمی موعتەزیلە کە "ژیری"ی مرۆڤیان کردبوو

بە حاکم و دەمڕاست؟! کەواتە بایەخیان پێ مەدە، چونکە ئینکاریی ئەو لەخۆبایی‌یانە و کەسانی هاوچەشنیان هیچ ئەنجامێکی لێ ناوەشێتەوە!

(**أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ**) یان ئەوان لەو خومانەدان کە ڕێیەکی تریان بۆ "جیهانی غەیب" دۆزیوەتەوە، وەك لاف و خەزافی ئەو کاهینانەی کە شوێن جیننی و شەیتان کەوتوون و، بە وێنەی درۆ و دەلەسەی جادووخەرانی "تحضير الأرواح"؟ یان ئایا لەو خومانەدان پلیکانەیەکیان لایە بۆ ئەو ئاسمانەی کە دەرخاکانی لە ڕووی شەیتانەکاندا داخراوە، هەتا باوەڕ بەو هەواڵەی ئاسمان نەکەن کە تۆ وەری دەخەریت و ڕای دەخەیەنیت؟ کەواتە ئینکاریی ئەو فاجیر و درۆزنانە و هاوچەشنیان، لە حوکمی "عەدەم"دایە!

(**أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ**) یان ئەوان بە ناوی "دە ژیری‌یەکان"(العقول العشرة) و "خاوەنی جۆرەکان" هاوبەش بۆ خواوەندی تەنیای صەمەد دادەنێن، وەك ئەوەی کە هەندێ فەیلەسووفی موشریك لەو باوەڕەدان؟ یان جۆرە خوایەتی‌یەك دەدەنە پاڵ مەلائیکەت و ئەستێرەکان، بە وێنەی "صابیئی‌یەکان"؟ یان بە وێنەی مولحیدان و خومڕایان "منداڵ"ی دەدەنە پاڵ، کە ئەمەش پێچەوانەی "پێویستی بوون"ی خواوەندی خەورە و "یەکتایی" و "صەمەدانییەت"ی ئەوە، کە خوایەکە لەوپەڕی مەزنی‌دایە و پێویستی بە هیچ شتێك نی‌یە؟ یان مەلائیکەتان بە مێیینە لە قەڵەم دەدەن کە ئەمەش پێچەوانەی بەندایەتی و عیصمەت و ڕەخەز(سروشت)یانە؟ ئایا پێیان وایە بەم خومانەیان چەند تکاکارێکیان بۆ خۆیان پەیدا کردووە تا شوێنت نەکەون؟! خۆ مرۆڤ تەنها لەبەر "فانی‌بوون"یەتی کە وا بە دوای میراتگری جێگەداردا دەخەڕێت و، تا ڕادەی شەیدابوونیش دنیای خۆش دەوێت و، دەستەوسانە و، پێویستی بە مانەوەی هاوڕەخەزەکەی هەیە و، وەچەکەوتنەوە(التناسل) و زۆربوون و دابەش‌بوونی جیسمانیی لە باردایە، ئەو وەچەکەوتنەوەیەی کە هۆکاری مانەوەو پەیوەندی‌دەری ژیانی سەرجەمی بوونەوەرانە.. جا نیسبەت‌دانی ئەم وەچەکەوتنەوەیەی کە سیفەتی بوونەوەرە فانی‌یەکانە، لە کەسێك کە "واجب الوجود" و، باقی و، هەمیشەیی و، ئەزەلی و، ئەبەدی و، زاتی و، خاوێن لە جیسمانییەت و دابەش‌بوونی ماهییەتە و دەستی

کۆڵەواری هەرخێز بە داوێنی توانستی نلخات و، تاك و تەنیا و مەزن و شکۆمەندە.. هەروەها نیسبەتدانی "منالّ" بۆ لای ئەو، بە تایبەت لاوازە دەستەوسانەکانی وەك "کچان" کە غرووری ئەوانە بۆ خۆیان پێی قایل نابێت..

دیارە هەموو ئەمانە، ئەوپەڕی سەفسەتە و شێتی و وڕێنەیەکی وەهان کە پێویست بە وەڵامدانەوە و پووچەڵ کردنەوە و دەرخستنی بەتاڵیيان ناکات! دەسا تۆش خوێیان لێ ڕامەخرە و بایەخیان پێ مەدە، چونکەخوێ بۆ سەفسەتەی هەموو مەستێك و وڕێنەی هەموو شێتێك ڕانالخیرێت!

(**اَمْ تَسْأَلُهُمْ اَجراً فَهُمْ مِنْ مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ**) یان ئەرکەکانی ئەو "بەندایەتی"یەیان بەلاوە قورسە کە تۆ داوایان لێ دەکەیت؟ بە وێنەی ئەو ستەمکارانەی کە بە هەڵپەوە دەستیان لە دنیاخێر کردووە و، لەسەر نزمایەتی ڕاهاتوون و لە هەڵگرتنی ئەرکەکان هەڵدێن؟!

ئایا نازانن کە تۆ نە لەوان و نە لە هیچ کەسێك = جگە لە خوای خەورە = داوای پاداشت ناکەیت؟

ئایا پێیان خرانە صەدەقە و خێر لەو ماڵ و سامانە بدەن کە خوای خەورە پێی بەخشیون بۆ ئەوەی بەرەکەت بکەوێتە ئەو ماڵەوە و پەرە بسێنێت و لە حەسوودیی هەژاران بپارێزرێتو دوعای خراپیش لە خاوەنەکەی نەکرێت؟ خۆ ئەندازەی زەکات "یەك لە دە" یان لە "یەك لە چل"ە و بە هەژارەکانی خۆیان دەدرێت، ئایا ئەم کارەیان هێندە بەلاوە قورس و خرانە تا لە ئایینی ئیسلام هەڵبێن؟

کەواتە ئەوان شایانی تەنانەت ئەوەش نین وەڵامی بەدرۆخستنەوەکەیان بدرێتەوە، چونکە ئەو وەڵامە تابلێی ڕوونە و تابیشلێی ئاسانە، بەڵکو ئەوان شایانی تەمێ کردنن نەك وەڵامدانەوە!

(**اَمْ عِنْدَهُمْ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ**) یان ئەوان حەزیان لەو هەواڵە غەیبییانە نییە کە بە دەستی تۆ دەخەن و، دەچن بە وێنەی "بووزییەکان" ئیدعای غەیبزانی دەکەن و، وەك "عەقلانییەکان"یش خەومانەکانیان بە "یەقین" دەزانن؟!

یان کتێبێکی کراوەی غەیبیان لە لایە و لەبەری دەنووسنەوە تاکو بەرپەرچی کتێبە غەیبییەکەی تۆی پێ بدەنەوە؟! خۆ پەردەی ئەو جیهانە تەنها لە ڕووی

پێغەمبەرانی وەحی بۆهاتوودا لا دەدرێت و، کەس ناتوانێت بۆ خۆی سەری پێدا بکات!

کەواتە هەرخێزاوهەرخێز بەدرۆخستنەوەی ئەم لەخۆبایی و خۆبەخەورەزانانەی کە سنووری خۆیان شکاندووە، لە بانگەوازەکەت ساردت نەکاتەوە و پشتێنت پێ شل نەکات، چونکە بەم نزیکانە ئەو حەقیقەتانەی کە تۆ هێناوتن هەموو خەیاڵەکانی ئەوان وردو خاش دەکات و ئەندێشەیان بە با دەدات و ئاسەواری ناهێڵێت!

﴿**اَمْ يُرِيدُونَ كَيْداً فالّذينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكيدُونَ**﴾ یان دەیانەوێت وەك ئەو مونافقانە وابن کە سروشتیان تێك چووە و ویژدانیشیان خەنیوە.. یان ڕێی ڕاستی هیدایەت لە خەڵکی بگرن بە وێنەی ئەو زەندیقە فێڵبازانەی کە بە فروفێڵ بەربەستی ئەو هیدایەتە دەکەن کە خۆیان لێی بێ بەشن؟ بە ڕادەیەك کە ناوی "کاهین" و "شێت" و "ساحیر"یان لە تۆ ناوە، لە کاتێکدا کە نەك خەڵکی بەڵکو خۆشیان باوەڕ بە دەعواکەیان ناکەن؟ دەسا تۆش بایەخ بەو درۆزن و فێڵبازانە مەدە و، لە ڕیزی مرۆڤدا دایان مەنێ! بەڵکو هەر بۆ خۆت لە بانگەوازی خەڵکیدا بۆ لای خوای خەورە بەردەوام بە و، هیچ شتێك لەم کارەت ساردت نەکاتەوە. خۆ ئەوانە فێڵ لە تۆ ناکەن، بەڵکو لە خۆیانی دەکەن و زیانەکەی بە خۆیان دەخەیەنن. سەرکەوتنیشیان لە کاروباری فێڵ و فەساددا شتێکی کاتی و کەمخایەنە، تەنانەت تەڵە و داوێکە خوا بۆی ناونەتەوە!

﴿**اَمْ لَهُمْ اِلهٌ غَيْرُ اللهِ سُبْحانَ اللهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ**﴾ یان ئەوان بۆ ئەوە لە دژت ڕادەوەستن و پێویستیان پێت نییە چونکە خومانیان وایە: جگە لە خوای خەورە خوایەکی تریان هەیە و پشتی پێدەبەستن؟ وەکو "مەجووسەکان" کە خومانیان وابوو دوو خوا هەیە: یەکێکیان بە ناوی بەدیهێنەری خێر و ئەوی تریشیان بە ناوی بەدیهێنەری شەڕ؟ یان بە وێنەی "هۆکارپەرست" و "بت پەرستان" کە جۆرە خوایەتییەك بە هۆکارەکان دەبەخشن و بە مایەی پشتپێبەستنی دادەنێن؟

کەواتە ئەوانە چاویان بە تەواوی کوێر بووە، چونکە ئایا ئەم ڕێكوپێکییە هەرە کامڵ و لەخەڵیەکخونجانە هەرە جوانەی ئەم خەردوونە مەزنە نابینن کە وەك ڕۆژ نمایانە؟!

خۆ بەپێی داخوازیی ئایەتی: **(لَوْ كان فيهما آلِهَةٌ اِلاّ الله لَفَسَدَتَا)** خەر دوو کوێخا لەخوندێكدا و، دوو پارێزخار لە پارێزخایەكدا و، دوو پادشا لە ولاتێكدا هەبێت، ئەوا بە حەتمی ڕێسا و ڕێكوپێكیی ئەو شوێنە تێك دەچێت و پێكەوەخونجان(انسجام)یش بە تەواوی لەخۆڕێدا نامێنێت. کەچی ڕێكوپێكیی تابلێی ورد لەم خەردوونەدا هەر لە باڵی مێشوولەوە تا ئەستێرەکانی ئاسمان ئاشکرا و لەبەرچاوە.

کەواتە تەنانەت بە ئەندازەی باڵی مێشوولەیەکیش جێی هاوبەش لەم خەردوونەدا نابێتەوە. جا مادەم ئەوانە لە چوارچێوەی "ژیری" دەردەچن و لە دانایی و مەنتیق هەڵدێن و بە تەواوی پێچەوانەی هەست و شعوور ڕەفتار دەکەن، ئەوا بەدرۆخستنەوەی ئەوانە ڕێگای ڕێنمایی و یادخستنەوەی خەڵکیت لێ نەخرێت!

* * *

بەم جۆرە و بە کورتی، تەنها یەك خەوهەری نێوان سەدانی ئەم ئایەتەمان ڕوون کردەوە کە زنجیرەی حەقیقەتەکانن و، خەوهەرێکی تایبەت بوو بە مەقامی "ئیلزام و ئیفحام"ەوە. خۆ ئەخەر بمتوانیبایە چەند خەوهەرێکی ترم لێ دەربهێنانایە، ئەوا بۆ خۆت دەتوت: هەر ئەم ئایەتانە بە تەنها خۆیان موعجیزەیەکی سەربەخۆ و سەروزیادن!

"بەیان"ی قورئان لە مەقامی "ئیفهام و تەعلیم"یشدا هێندە دەراسا و ناسك و ڕەوانە کە تەنانەت عەوامترین کەسی ئاساییش بەوپەڕی سووك و ئاسانی لە مەزنترین و قووڵترین حەقیقەتەکان تێدەخەیەنێت.

بەڵێ، قورئانی پیرۆز بە شێوازێکی ئاسانی ڕوون و "بەیان"ێکی تێر و تەسەل، کە چاودێریی بیری عەوام دەکات و هەست و بیریان ئازار نادات و بێزار و ماندوویان ناکات، خەڵکی لەخەلێ حەقیقەتی ئەوتۆ تێدەخەیەنێت کە بە ڕواڵەت قورس و تەماوی دیارن. چونکە هەروەك کەسێك کە لەخەڵ منداڵێكدا بدوێت، خوفتار و دەستەواژەی تایبەتیی بۆ بەکار دەهێنێت، شێوازەکانی قورئانیش کە پێیان دەوترێ: "التنزلات الإلهية الى عقول البشر" بە هەمان جۆرن،

چونکە خوفتاریکن دادەبەزنە ئاستی پەیبردن و تێخەیشتنی ئەوانەی لەخەڵیاندا دەدوێت، بە ڕادەیەك کە عەوامترین نەخوێندەواریش بەهۆی "تەشبیهـ و نموونەهێنانەوە" لە چەندەها حەقیقەتی تەماوی و ڕاز و نهێنیی پەروەردخاریی ئەوتۆ تێدەخەیەنێت کە چەندین دانای بلیمەت و هەڵکەوتوو نەتوانن بە "بیر"ی خۆیان لێی تێبگەن و پەیی پێ ببەن!

بۆ نموونە ئایەتی پیرۆزی: (**الرَّحمنُ عَلىالْعَرْشِ اسْتَوى**) پەروەردخاریێتیی خواوەند و چۆنێتیی سازاندنی کاروبارەکانی جیهان لە لایەن ئەو پەروەردخاریێتی‌یەوە، بە شێوەی تەمسیل و شوبهاندنی بە پادشایەك ڕوون دەکاتەوە کە لەسەر عەرشەکەیەوە کاروباری پادشایەتیی خۆی بەڕێوە ببات.

بەڵێ، مادەم قورئان خوفتاری پەروەردخاری سەرجەمی جیهانەکانە، ئەوا:

لە پلەی هەرە مەزنی پەروەردخاریێتیی‌یە شکۆمەندەکەیەوە نازڵ بووە و.. بەسەر پلەکانی تردا زاڵە و.. کەسانی باڵغی پێگەیشتوو بەرەو ئەو پلانە ڕێنمایی دەکات و.. حەفتا هەزار پەردەی بڕیوە و ئاوڕی لە هەموویان داوەتەوە و ڕووناکی کردوونەتەوە و.. نووری خۆی بەسەر هەزاران چین‌خوێبیستی جیاواز لە توانای پەیبردن و تێخەیشتن‌دا بلاو کردووەتەوە و.. ڕێژنەکانی خۆیشی بە درێژایی چەندین چەرخ و سەدەی ئەوتۆ پەخشاندووە کە توانا و لێهاتنی خەڵکی هەریەك لەو چەرخ و سەدانە لە هی ئەوانی ترخەلێ جیاواز بووە.. ئنجا هەرچەندەش واتاکانی خۆی بەوپەڕی ئاسانی بە هەموو شوێن و کاتێك‌دا بلاوکردووەتەوە، کەچی هێشتا هەر حەیەوییەت و تەڕی و خەشیی خۆی لەدەست نەداوە و لەوپەڕی ناسکی و تازەیی و پاراوی‌دا و بە شێوەی: "سەهلی مومتەنیع" ماوەتەوە! چونکە هەروەك بەوپەڕی ئاسانی وانەکانی خۆی بە هەر عەوامێك دەڵێتەوە، بە هەمان ئاسانی بەخەلێ چینی زۆر و زەبەندی زیرەکی و تێخەیشتنە جیاجیا و جۆراوجۆرەکانیشی دەڵێتەوە و بۆ ڕاستەڕێی ئیمان ڕێنمایی‌یان دەکات و قەناعەت و دڵنیایی‌یان پێدەبەخشێت.

خۆخەر بە هەر لایەکی ئەم کتێبە پیرۆزەدا چاو بگێڕێت، دەتوانیت بریسکانەوەیەکی "ئیعجاز" ببینیت.

پوختەی ئەم قسانە:

هەروەك زایەڵەی خوێندنی هەر "وشە"یەكی قورئان بۆ نموونە: خوێندنی وشەی:(**اَلْحَمْدُ لله**) ئەو ئەشكەوتانە لە دەنگ پڕ دەكات كە دەڵێی خوێی چیاكانن و، لە هەمان كاتدا خوێی هەرە بچووكی مێشوولەیەكیش پڕ دەكات و هەمان وشەی تێدا جێگیر دەبێت.. "واتاكان"ی قورئانی پیرۆزیش بە هەمان جۆرن، چونكە هەروەك ژیرییەخەورەكان تێر دەكەن، هەر بەو جۆرە ژیرییە بچووك و تەواو سادەكانیش تێر دەكەن و، بە هەمان وشە دڵنیاییيان پێ دەبەخشن!

چونكە قورئانی پیرۆز هەموو چینەكانی جیننی و ئادەمیزاد بۆ باوەڕهێنان بانگ دەكات و زانستەكانی ئیمانیشیان بە فێركردن و تێخەیاندنەوە بۆ دەچەسپێنێت. لەبەر ئەوە، تەمەڵترین كەسی عەوامی نێوان خەڵكی لەخەڵ تایبەتترین كەسانی خەواصدا پێكەوە و شانبەشانی یەكتر خۆیێ بۆ دەرس و ڕێنماییيەكانی قورئانی پیرۆز ڕادەخەرن!

واتە قورئانی پیرۆز سفرەیەكی ئاسمانییە و، لە بەردەم هەزاران چینی بیر و ژیری و دڵ وخەیاندا ڕاخراوە و، هەریەكەیان حەز و خواستەكانی خۆراكی خۆیانی

تێدا بەدی دەکەن. تەنانەت خەڵـێ دەرخای قورئان هێشتا هەر بە داخراوی ماونەتەوە بۆ ئەوەی لە داهاتوودا بکرێنەوە! خەر نموونەشت لـەسەر ئەم مەقامە دەوێ، ئەوا قورئانی پیرۆز هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی، نموونەی ئەم مەقامەیە.

بەڵێ، سەرجەم قوتابییانی قورئان و خشت ئەوانەی خۆیان بۆ ڕێنماییەکانی ڕاخرتووە، لە: موجتەهیدان و، صیددیقان و، دانایانی ئیسلام و، زانا لێکۆڵەرەکان و، زانایانی ئوصوولی فیقهـ و زانستی کەلام و، ئەولیایانی خواناس و، قوتبانی شەیدا و عاشق و، زانایانی وردەکار و، خشت موسڵمانان.. هەموویان بە یەکدەنگی دەڵێن:

(ئێمە ڕێنمایی خۆمان، بە جوانترین شێوە، لە قورئانی پیرۆز وەردەخرین)!

بە پوختی:

بە وێنەی مەقامەکانی پێشوو، ئیعجازی قورئان لـەم مەقامی "ئیفهام و تەعلیم"ەش‌دا دەبریسکێتەوە.

---

[1] فذكر من (المهموسة) وهي ما يضعف الاعتماد على مخرجه، ويجمعها (ستشحثك خصفه) نصفها وهي الحاء والهاء والصاد والسين والكاف. ومن البواقي (المجهورة) نصفها يجمعه (لن يقطع أمر) ومن (الشديدة) الثمانية المجموعة في (اجدت طبقك) اربعة يجمعها (أقطك). ومن البواقي (الرخوة) عشرة يجمعها (حمس على نصره) ومن المطبقة التي هي الصاد والضاد والطاء والظاء نصفها. ومن البواقي (المنفتحة) نصفها. ومن (القلقلة) وهي حروف تضطرب عند خروجها ويجمعها (قد طبج) نصفها الاقل لقلتها. ومن (اللينتين) الياء لأنها أقل ثقلاً، ومن (المستعلية) وهي التي يتصعد الصوت بها في الحنك الاعلى وهي سبعة: القاف والصاد والطاء والخاء والغين والضاد والظاء نصفها الاقل، ومن البواقي (المنخفضة) نصفها... (وەرخێڕ لە "تفسير البيضاوي"یەوە هێناویەتی ج١/ص٦٠).

[2] نووسەر باسێکی خەڵـێ ورد و ناوازەی لـەم بارەیەوە نووسیوە. بڕوانە بۆ کتێبی: "اشارات الاعجاز" ص ٥٠=٥٥ی چاپەکەی بەغدا، ص٤١=٤٤ی چاپە تازەکەی ئەستەمبووڵ و قاهیرە، ص ٣١=٣٦ی چاپە تازەکانی تری پێش ئەم دوو چاپە. (وەرخێڕ)

[3] " تەنوین"یش هەر نوونە . (دانەر)

[4] ئەو هەمزەیەی کە تەلـەففوز دەکرێت و ئەوەش ناکرێت بیست و پێنج جارە و، سێ پلە لە سەرووی براکەیەوەیە کە "ئەلفی ساکینە"یە. چونکە "حەرەکە" سیانن. (دانەر

[5] ئەم شێوازە پۆشاکی واتاکانی خودی سورەتەکەی پۆشیوە! (دانەر)

[6] ئەم دەستەواژانە ئاماژەن بۆ بابەتەکانی ئەو سوورەتانە. (دانەر)

تیشکی دووهەم

جامیعییەتی دەراسای قورئان

ئەم تیشکە پێنج بریسکانەوەی پەخش کردووە

بریسکانەوەی یەکەم:

جامیعییەتی دەراسا لە "وشەکان"ی قورئاندا.

ئەم جامیعییەتە لەو ئایەتانەی کە لە وتەکانی پێشوودا و لەم وتەیەشدا هێنراون، خەڵـێ ڕوون و ئاشکرایە.

بەڵێ، وشەکانی قورئان بە جۆرێکی وەهان کە هەموو خوفتارێکی، بەڵکو هەموو وشەیەکی، بگرە هەموو پیتێکی، تەنانەت هەندێ جار "سکون"ەکانیشی، خەڵـێ ڕووی زۆر و زەبەندەیان هەیە و، لە چەندین بابەتی جیاجیادا و لە خەنجینەی نەبڕاوەی خۆی بەشی هەموو ئەو کەسانە دەدات کەخوفتاریان ئاراستە دەکات، وەك فەرموودەی پیرۆز ئاماژەی بۆ کردووە: "لِكُلِّ آيةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وحَدٌّ وَمَطْلَعٌ"[1] و "لِكُلٍّ شُجُونٌ وَغصونٌ وَفنون"[2].

بۆ نموونە:

(**وَالْجِبالَ اَوْتاداً**)؟ (النبأ:٧).

واتە: ئایا چیاکانمان وەك مێخ بە زەوی‌دا بۆ دانەکوتاون؟

بەشی مرۆڤی عەوام لەمخوفتارەدا ئەوەیە کە:

دەبینێت چیاکان = وەك لە بەرچاوی‌دایە = بە وێنەی مێخ بە زەوی‌دا داکوتراون. ئیتر بیر لە نیعمەت و سوودە زۆرەکانی چیاکان دەکاتەوە و، سوپاسی بەدیهێنەری دەکات.

بەشی شاعیرێکیش لەمخوفتارەدا ئەوەیە کە:

لە ئەندێشەی خۆی‌دا زەوی وەك دەشتاییەکی تەخت و،خومەزی ئاسمانیش بە وێنەی خێوەتێکی مەزنی شین دەبینێت کە لەو دەشتاییەدا هەڵدرابێت و، ناو

خێوەتەکەش بە چراخان ڕازابێتەوە و ئارایشت درابێت و، چیاکانیشی بە وێنەی ستوون و مێخی ئەو خێوەتە مەزنە لێ دەردەکەوێت کە بازنەی ئاسۆیان لە باوەشدایە و لوتکەکانیشیان لە داوێنی ئاسمان خێر کردووە! ئەو شاعیرە کە ئەم دیمەنە لەم خوفتارەدا دەبینێت نوقمی سەرسامی و سەرسووڕمان دەبێت و، تەقدیسی کردگاری مەزنی دەکات.

مرۆڤی ڕەوانگۆی دەشتەکیش بەشی لەم خوفتارەدا ئەوەندەیە کە:

ڕووی زەوی بە دەشتاییەکی فراوان دەبینێت و، زنجیرەی چیاکانیش لە بەرچاویدا وەك زنجیرە خێوەتێکی دوور و درێژ دەنوێنێت کە هی خەڵکی بەدیهاتووی جۆراوجۆر بن، تەنانەت چینی خڵ بەلایەوە بریتییە لە چادرێك کە بەسەر ئەو مێخ و ستوونە بڵندانەدا هەڵدراوە و ئەوانیش بە نووکە تیژەکانیان هەڵیان بڕیوە و بەرزیان کردووەتەوە و، کردوویانە بە نیشتەجێی جیاجیای خەڵکی بوونەوەری زۆری جۆراوجۆر.. بەڵێ، ئەو بەم جۆرە لێی تێدەخات و، لە تاوا سوژدەی سەرسامی و حەپەسان بۆ ئەو بەدیهێنەرە مەزنە دەبات کە ئەو بەدیهاتووە خەورانەی بە وێنەی خێوەتی داکوتاو لەسەر زەویدا بەدیهێناوە!

بەشی جوخرافیازانی ئەدیبیش لەم خوفتارەدا ئەوەیە کە:

خۆی زەوی بەلایەوە بریتییە لە کەشتییەك بەناو زەریای هەوادا دەڕوات و، چیاکانیش چەند مێخێکن بۆ مەبەستی مەحکەمکردن و ڕاخرتنی هاوسەنگی بەو کەشتییەدا داکوتراون.

بەڵێ، بابای جوخرافیزان ئاوا بیر دەکاتەوە و، ئیتر لە بەردەم خەورەیی ئەو بەتوانا خاوەن کەماڵەی کە خۆی زەبەلاحی زەویی کردووە بە کەشتییەکی ڕێكوپێك و ئێمەی تێدا سوارکردووە تاکو بە ئاسۆکانی جیهاندا بمانگێڕێت، دەڵێت: "سبحانك ما أعظمَ شأنَكَ"!

بەشی ئەو کەسەش کە لە کاروباری کۆمەڵدا پسپۆڕە و شارەزای داخوازییەکانی شارستانێتیی نوێیە، ئەوەیە کە:

زەوی بە "خانە و لانە"یەك دەزانێت و، ستوونی ژیانی ئەم خانەیەش ژیانی خیاندارانی ناویەتی و، مایەی ئەو ژیانەش: ئاو و خڵ و هەوایە، کە مەرجەکانی

ژیانن. خۆ ستوونی ئەم سیانەش چیاکانن، چونکە چیاکان: عەمباراوی "ئاو"ەکان و.. پالێوخەی "هەوا"ن، ئەوەتا خەزانە زیانبەخشەکان دەنیشێنن و.. پارێزەری "خۆڵ"ی زەویشن، چونکە لە زاڵبوونی دەریاو قوڕ و لیتەکانی دەیپارێزن و.. خەنجینەی خشت داخوازی‌یەکانی ژیانی ئادەمیزادن.. ئەم مرۆڤە بەم جۆرە لێی تێدەگات و، ئیتر سوپاس و تەقدیسی ئەو کردگارە شکۆمەند و بەخشندەیە دەکات کە ئەم چیا کەتە و زەبەلاحانەی کردووە بە مێخ و خەنجینەی ڕۆزی و خۆزەرانی ئێمە، لەسەر ڕووی ئەم زەوی‌یەی کە "خانە"ی ژیانمانە.

بەشی "فەیلەسووفێکی سروشتی"ش لەم گوفتارەدا ئەوەیە کە:

دەزانێت ئەو تێکەڵبوون و ئاڵوگۆڕ و بوومەلەرزانەی لە ناخی زەوی‌دا ڕوو دەدەن، لە ڕێی قوتبوونەوەی شاخەکانەوە هێور دەبنەوە. کەواتە چیاکان هۆکارێکن بۆ هێمنیی زەوی و ئارامبوون و لەنگەرگرتنی لە دەوری تەوەرەی خۆی و لانەدانی لە خولگە سالانەکەی. وەك بڵێی زەوی لە کلاوڕۆژنەی چیاکانیەوە هەناسە دەدات و تووڕەیی و توندوتیژیی ناو ناخی کەم دەبێتەوە.. ئەم فەیلەسووفە سروشتی‌یە، بەم چەشنە لەم ئایەتە تێدەگات و دڵنیا دەبێت، ئیتر دێتە ناو بازنەی ئیمانەوە و دەڵێت: "الحِكمة للّٰه".

نموونەیەکی تر:

(... **اَنَّ السَّمواتِ والاَرْضَ كانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا**) (الأنبياء: ٣٠).

وشەی: "رتقاً"ی ئەم ئایەتە، بۆ کەسێك لەکەی فەلسەفەی بەرنەکەوتبێت، ئەوە دەگەیەنێت کە:

ئاسمان لە پێش‌دا ساماڵ و بێ‌هەور و، زەویش وشك و برنگ و بێ‌گیان بووە. جا ئەو کەسەی کە دەرگاکانی ئاسمانی بە باران خستە سەر پشت و ڕایەخی سەوزەلانیشی بە ڕووی زەوی‌دا ڕاخست، هەر ئەوە کە سەرجەم زیندەوەرانی لەو ئاوە بەدی‌هێناوە، تەنانەت دەڵێی جۆرە جووت‌بوون و "تەلقیح"ێك لە نێوانیاندا ڕووی داوە! خۆ ئەم کارەش تەنها هی ئەو خاوەن توانستە شکۆمەندەیە کە ڕووی زەوی بەلایەوە وەك بێستانێکی بچووك وایە و، ئەو هەورانەش کە ڕووی ئاسمان دادەپۆشن ئاودێری ئەو بێستانەین.. ئەو کەسە، ئاوا لەم وشەیە

تێدەخات و، ئیتر لە بەردەم خەورەیی توانستی خوادا سەری سوژدە دەخاتە سەر زەوی.

هەر هەمان وشەی "رتقاً" بۆ زانای خەردوونناس ئەوە دەخەیەنێت کە:

لە سەرەتای دروستبوونی خەردووندا ئاسمان و زەوی دوو بارستایی بێ شکڵ و شێوەو دوو هەویری تازە و تەڕی بێسوود بوون. جا لەو کاتەدا کە ئەم دوو مادەیە هیچ بەدیهاتوویەکیان تێدا نەبووە و کەسیش لە سەریاندا هاتوچۆی نەکردووە، بەدیهێنەری دانا بە شێوەیەکی جوان ڕایخستن و، خەڵێ شێوەی بەسوود و ئارایشتی ڕەنگین و بەدیهاتووی زەبەندەی پێ بەخشین.. ئەو زانایە بەم جۆرە لەم وشەیە دەخات و، ئیتر لە بەردەم فراوانیی دانستی خوای خەورەدا تووشی سەرسووڕمان دەبێت.

هەر ئەم وشەیە سەبارەت بە فەیلەسووفە هاوچەرخەکانەوە ئەوە دەخەیەنێت کە:

خۆی زەویمان و هەسارەکانی تریش، کە کۆمەڵەی خۆر پێكدەهێنن، لە پێشدا بە وێنەی هەویر لەخەڵ خۆردا تێکەڵ بوون و هێشتا ڕانەخرابوون. بەڵام پاش ئەوە، خوای خەورەی خاوەن توانست و ڕێکخەری خەردوون ئەو هەویرەی لە یەك جیا کردەوە و، هەر یەك لەو ئەستێرە و هەسارەخەڕۆکانەی لە شوێنی خۆیدا دانا، "خۆر" لەوێ و "زەوی" لێرە و... هتد.. ئنجا ڕایەخی خڵی بەسەر زەویدا ڕاخست و، لە ئاسمانەوە بارانی بۆ باراند و، ڕووناکیشی لە خۆرەوە بەسەردا پەخشاند و، مرۆڤی تێدا نیشتەجێ کرد.. ئەو فەیلەسووفە بەم جۆرە لەم وشەیە تێدەخات و، ئیتر سەری لە زۆنگاوی سروشت دەردەهێنێت و دەڵێت: "آمنت بالله الواحد الأحد"!

نموونەیەکی تر:

(وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا) (يس:٣٨).

"لام"ی **(لِمُسْتَقَرٍّ)** واتای خودی "لام" و واتای "في" و واتای "إلى""ش دەخەیەنێت..

کەسانی عەوام بە واتای "إلی" لەم "لام"ە تێدەگەن، واتە:

ئەو خۆرەی کەخەرمی و ڕووناکیتان پێ دەبەخشێت، بەرەو شوێنی خێرسانەوەی خۆی دەڕوات و ڕۆژێك دێت کە دەیگاتێ و، ئەو کاتەش چ سوودێکتان پێ ناخەیەنێت.. ئەو کەسە، بەم تێگەیشتنەی خۆی، یادی ئەو نیعمەتە مەزنانە دەکاتەوە کە خوایخەورە بەستوونی بە خۆرەوە. ئیتر سوپاس و تەقدیسی پەروەردخاری خۆی دەکات و دەڵێت:"سبحان الله، الحمد لله".

هەر ئەم ئایەتە "لام"ەکەی بە واتای "إلی" پیشانی مرۆڤی زاناش دەدات، بەڵام نەك بەو واتایەی کە خۆر تەنها سەرچاوەی ڕووناکی‌یە، بەڵکو بەو واتایەی کە خۆر وەك "مەکووك"ی ئەو چنراوە پەروەردخاری‌یانە وایە کە لە کارخەی بەهار و هاوین‌دا دەچنرێن‌و، مەرەکەبێکی "نوور"ە بۆ نووسراوە صەمەدانی‌یەکانی خواوەند کە لەسەر لاپەڕەی شەو و ڕۆژدا دەنووسرێن.. مرۆڤی زانا بەم جۆرە تەسەووری دەکات و، بە وردی سەرنج لە ڕێسای ناوازەی ئەو جیهانە دەدات کە جم‌وجووڵی ڕواڵەتیی خۆر ئاماژەی بۆ دەکات. ئیتر لە بەردەم حیکمەتی کردخاری دانادا سەری دەخاتە سوژدە و دەڵێت: "ماشاء الله.. تبارك الله".

سەبارەت بەخەردوونناسیش، ئەوا بە واتای "في" لەم "لام"ە تێدەخات. واتە: خۆر بە وێنەی زەمبەلەکی کاتژمێر و بە خولانەوەیەکی تەوەرەیی بە دەوری خۆی‌دا، جم‌وجووڵی کۆمەڵەکەی ڕێك دەخات. ئیتر لە بەردەم ئەم کردخارە شکۆمەندەی کە ئەم چەشنە سەعاتە مەزنەی بەدی‌هێناوە دووچاری سەرسووڕمان و حەپەسان دەبێت و لەتاوا دەڵێت: "العظمة لله والقدرة لله" و، دەست لە فەلسەفە هەڵدەخرێت و دێتە ناو مەیدانی حیکمەتی قورئانەوە!

هەر ئەم "لام"ە، زانای وردکار واتای "عیللەت"و واتای "ظرفیة"ی لـێ‌دەداتەوە..

واتە: کردخاری دانا هۆکارە ڕواڵەتی‌یەکانی کردووە بە پەردە لە ڕووی کاروبارەکانی خۆی‌دا. ئەوەتا هەسارەکانی بە یاساکەی خۆی کە پێی دەوترێت: "جازیبییەت" بە خۆرەوە پەیوەست کردووە و، هەر بەو یاسایەش هەسارە زۆر و زەبەندەکانی بە چەندین جم‌وجووڵی جۆراوجۆری ڕێك‌وپێك بەخەڕ خستووە و،

خولانەوەی خۆریشی بە دەوری تەوەرەکەی‌دا کردووە بە هۆکارێکی ڕواڵەتیی بەرهەمهێنانی ئەو جازیبییەتە. واتە: مانای(**لِمُسْتَقَرٍّ**) ئەوەیە کە خۆر: "تجري في مستقر لها لاستقرار منظومتها"! چونکە "جووڵە"خەرمی بەرهەم دەهێنێت و، "خەرمی"ش هێز و، "هێز"یش جازیبییەتی ڕواڵەتی بەرهەم دەهێنێت. ئەمەش قانوونێکی پەروەردخاری و یاسایەکی خوایی‌یە.. ئیتر ئەم دانا وردەکارە، ئەم چەشنە حیکمەتە لە تەنها یەك پیتی قورئانی حەکیم وەردەخرێت و، دەڵێت: (الحمد لله، حیکمەتی ڕاستەقینە هەر تەنها ئەوەیە کە لە قورئاندایە و، لەمەولا چیی‌تر بایەخ بە فەلسەفە نادەم)!

ئەو کەسەش کە خاوەنی دڵ و بیری شاعیرانەیە، لەم "لام"و "ئیستیقرار"ەوە ئەم واتایە تێ‌دەخات کە:

"خۆر" درەختێکی نوورانی‌یە و هەسارەکانی دەوروبەریشی بەروبوومە خەشتیارەکانی ئەون. کەواتە خۆر = بە پێچەوانەی درەختەکانی تر = ڕادەپەڕێت و دەجووڵێت تاکو بەروبوومەکانی هەڵ نەوەرێن! خەر وا نەکات، بەروبوومەکانی هەڵدەوەرن و پەرتەوازە دەبن!

دەشتوانیت بە ئەندێشە "خۆر" وەك سەرحەڵقەی ذیکرێك ببینیت کە بە وێنەی عاشقێکی شەیدا لە ناوەڕاستی ئەو حەڵقەیەدا ذیکری خوا بکات، تەنانەت دەبینیت حاڵ و جەزبەشی لەوانەی دەوری خۆی هێناوە!

هەر بەم واتایە لە پەیامێکی ترمدا وتوومە:

بەڵێ، خۆر درەختێکی بەردارە، بۆ ئەوە ڕادەپەڕێت کە بەری خۆش و بەتام و لەزەتی هەسارەکانی دانەکەون و هەڵنەوەرێن. خۆ ئەخەر لە شوێنی خۆی‌دا بە بێ‌دەنگی ڕابووەستایە و نەجووڵایە، ئەوا کێشی نێوان خۆی و هەسارەکان نەدەما و، ئەو هەسارە شەیدا و ڕێك‌وپێکانەش بە ناو بۆشایی فراوانی ئاسماندا پەرتەوازە دەبوون و لە تاو هەڵوەرین‌و زایەبوونیان هاواریان لێ‌هەڵدەسا!

نموونەیەکی تر:

(**وَأُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ**) (البقرة:٥).

ئەم ئایەتە "سکووت" و "ئیطلاق"ی تێدایە، چونکە دەستنیشانی نەکردووە کە ئەوانە بە چ پاداشتێك دەبن بە "موفلیح". تاکو هەموو کەسێك لەم سکووتەدا بگات بە ئامانج و ئاواتی خۆی! واتە ئەم ئایەتە گوفتارەکەی کورت دەکاتەوە تاکو واتای فراوان بە دەستەوە بدات! چونکە:

ئامانجی هەندێك لەوانەی کە ئەم گوفتارەیان ئاراستە کراوە: ڕزگار بوونە لە دۆزەخ و.. هەندێکی تر تەنها بیر لە بەهەشت دەکەنەوە و.. کۆمەڵێکی تر ئاواتەخوازی بەختەوەریی هەمیشەیین و.. بەشێکی تر تەنها ئومێدەواری بەدەستهێنانی ڕەزامەندیی خوان و.. ئەوپەڕی ئاواتی هەندێکی تریش بینینی خوای گەورەیە. قورئانی پیرۆزیش ئەم گوفتارەی ئاوا بە "موتڵەق"ی هێشتەوە تاکو واتاکەی گشتی بێت و، "حەذف"ی تێدا کردووە تاکو واتای زۆر بە دەستەوە بدات و، بە کورتی و پوختیش هێناویەتی بۆ ئەوەی هەموو کەسێك بەشی خۆی تێدا ببینێت!

بەم جۆرە وشەی (**المفلحون**) لێرەدا ئەوە دەستنیشان ناکات کە بەچی دەبن بە "موفلیح" (واتە: ئەوانە چ پاداشتێکیان دراوەتەوە وا بە "موفلیح" ناو براون)؟ وەك بڵێی ئەم ئایەتە بەم بێدەنگییەی پێیان بڵێت: موسڵمانان مژدەبێ!.. ئەی کاکی موتتەقی! لە دۆزەخ ڕزگارت دەبێت.. ئەی خواپەرستی پیاوچاك! لە بەهەشتدا ڕزگاری و سەرفرازی بەدەست دەهێنیت.. ئەی کاکی خواناس! ڕەزامەندیی خوات دەستگیر دەبێت.. ئەی شەیدای جوانیی خواوەند! تۆ بە دیتنی خواوەند بەهرەمەند دەبیت... هتد.

لە نێوان هەزاران نموونەدا تەنها یەك نموونەمان لە قورئانی پیرۆز هێنایەوە بۆ هەر یەك لە: جامیعییەتی لەفظ و، گوفتار و، وشە و، پیت و، سکووت. دەسا تۆش بۆ خۆت قیاسی "ئایەت" و "چیرۆك"یش لەسەر ئەمانە بکە.

نموونەیەکی تر:

(**فَاعْلَمْ اَنَّهُ لا اِلهَ اِلاّ الله واسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ**) (محمد:١٩).

ئەم ئایەتەخەڵـێ پلە و ڕووی زۆر و زەبەندەی تێدایە، تەنانەت خشت چینەکانی ئەولیا، لە هەموو هۆکارە جیاجیاکانی سلووك و پلە جۆراوجۆرەکانیاندا، دابین‌بوونی پێداویستی‌یەکانی خۆیان تەنها لەم ئایەتەدا دیوەتەوە و، هەریەکەیان خۆراکێکی مەعنەویی لـێ وەرخرتووە کە شایانی ئەو پلەیەی ئەو بێت. چونکە لەفظی: "الله" ناوێکی جامیعە بۆ هەموو ناوە جوانەکانی خوای‌خەورە و، بە ئەندازەی ژمارەی هەموو "ناوەکان" جۆرەکانی "تەوحید"یشی تێدایە، واتە: "لا رزّاق الاّ هو.. لا خالق الاّ هو.. لا رحمن الاّ هو...." هتد.

نموونەیەکی تر:

چیرۆك و بەسەرهاتی حەزرەتی مووسا = دروودی لەسەر بێت = کە یەکێکە لە چیرۆکەکانی قورئان، بە ئەندازەی ئەو سوودانەی لە عەساکەی حەزرەتی مووسادا هەن، دەرس و پەندی تێدایە..

چونکە ئەم چیرۆکە: دڵدانەوە و دڵنیاکردنی پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلم = و.. هەڕەشەکردن لە کافرانو.. دەرخستنی چەپەڵیی مونافیقان و.. سەرزەنشتی جوولەکە و.. چەندین مەبەستی تری وەك ئەمانەی تێدایە. کەواتەخەڵـێ ڕووی زۆری هەیە، بۆیە لە چەند سوورەتێك‌دا دووپات بووەتەوە. جا هەرچەند لە هەموو شوێنێکی باس‌کردنی ئەم چیرۆکەدا خشت ئامانجو مەبەستەکان ڕەچاو کراون و هەموویان بەدەستەوە دەدەن، لەخەڵ ئەوەش‌دا تەنها یەکێك لەو ئامانجانە لەو شوێنەدا جێی مەبەستە و ئامانجەکانی تر لەوێ‌دا شوێن‌کەوتەی ئەو ئامانجە سەرەکی‌یەن.

ئەگەر دەڵێیت:

چۆن بزانین قورئانی پیرۆز خشت ئەو واتایانەی مەبەستە کە لە نموونەکانی پێشوودا باس‌کران و، بە چی‌دا دەزانین ئاماژەیان بۆ دەکات؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

مادەم قورئانی پیرۆز ڕێنمایی و خوفتارێکی ئەزەلیە و، خوای خەورە ئاراستەی چینە جۆراوجۆرەکانی خرۆی مرۆڤی دەکات کە لە پشتی چەرخ و سەردەمەکانەوە ڕیزیان بەستووە، ئەوا دەبێ خەلێ واتای زۆری تێدا دابنرێت، تاکو لەخەڵ ئاستە جیاجیاکانی تێگەیشتندا بگونجێت و، خەلێ نیشانەش لەسەر ئەوە دادەنێت کە ئەو واتایانە هەموویان مەبەستن.

لە کتێبی "إشارات الإعجاز"دا ئەو واتایانەی کە لێرەدا باس کران و واتا زۆرەکانی تری وشەکانی قورئانمان هێناوە و، بەپێی دەستوورەکانی عیلمی: (صەرف و نەحو و بەیان و مەعانی) و یاساکانی: ڕەوانبێژی، چەسپاندوومانن.

وێڕای ئەمەش هەموو ئەو واتا و ڕووانەی کە بەپێی زانستەکانی زمانی عەرەبی ڕاستن و، بە پێوانەی زانستی ئوصوولی دین تەواون و، لە هونەری "مەعانی"شدا مەقبوولن و، لە زانستی "بەیان"دا شیاون و، ڕەوانبێژیش بە لایەوە پەسندن، هەموو ئەوانە، بە یەك دەنگیی: موجتەهیدان و تەفسیرنووسان و زانایانی ئوصوولی دین و ئوصوولی فیقهـ و، بە شایەتیی جیاوازیی ئیجتهاد و بۆچوونەکانیان.. بەشێکن لە واتاکانی قورئانی پیرۆز. ئەوەتا قورئان بۆ هەموو یەکێك لەو واتایانە و هەریەکەشیان بەپێی پلەی خۆی نیشانەیەکی داناوە. ئەم نیشانەیەش یان "لەفظی"یە یان "مەعنەوی". نیشانە مەعنەوی‌یەکەش یان "سیاق"ی ڕستەکەیە، یان "سیباق"ی خوفتارەکەیە، یان نیشانەیەکی ترە کە ئاماژە بۆ ئەو واتایە دەکات.

ئەو سەدان هەزار کتێبی تەفسیرەی کە هەندێکیان خەیشتوونەتە هەشتا بەرگ[3] و، چەندین زانای لێکۆڵەر دایانناون، بەڵگەیەکی خومانبڕی درەخشانن لەسەر جامیعییەتو دەراسایی وشەکانی قورئان!

بە هەرحاڵ.. خەر ئێمە لەم وتەیەدا بە درێژی لە نیشانەکانی هەموو یەکێك لەو واتایانەی قورئان = بە دەستوور و یاساکانیەوە = بکۆڵینەوە، ئەوا ئەم وتەیە درێژە دەکێشێت. بۆیە لێرەدا بە پوختی لێی دواین و، درێژەی ئەم باسە بە "إشارات الإعجاز"دەسپێرین.

بریسکانەوەی دووهەم:

جامیعییەتی دەراسا لە "واتاکان"ی قورئاندا.

بەڵێ، قورئانی پیرۆز لەخەنجینەی "واتا" مەزنەکانیەوە: سەرچاوەی خشت موجتەهیدان و.. چێژی هەموو خواناسان و.. مەشرەبی هەموو بەخوالخەیشتووان و.. ڕێبازی خشت کاملان و.. ڕێڕەوی سەرجەم لێکۆڵەرانی بەخشیوە! جگە لەوەش هەموو کاتێك هەر قورئان ڕێنما و ڕابەری بەرزبوونەوە و پێگەیشتنیان بووە و، لەخەنجینە نەبڕاوەکەشیەوە نوورە درەخشانەکانی خۆی ئاراستە کردوون. هەروەك هەموویان لەسەر ئەمە یەکیان خرتووە و دانیان پێدا ناوە و تێکڕا تەصدیقیان کردووە!

بریسکانەوەی سێهەم:

جامیعییەتی دەراسا لە "زانیاری"ی قورئاندا.

بەڵێ، هەروەك زانیاری‌یە زۆر و زەبەندەکانی "شەریعەت" و، زانستە جۆراوجۆر و زۆرەکانی "حەقیقیەت"و، زانیاری‌یە جیاجیا و بێ‌سنوورەکانی "تەریقەت" بە خوڕی و لێشاو لە دەریای زانستەکانی قورئانەوە جۆخەلەیان بەستووە.. بە هەمان جۆر: حیکمەتی ڕاستەقینەی بازنەی "مومکینات" و، زانستە حەقیقی‌یەکانی بازنەی "وجووب" و، زانیاری‌یە تەماوی‌یەکانی بازنەی "ئاخیرەت"یش، بەوپەڕی سەخاوەت و ڕێكوپێکی و خوڕی، لە هەمان دەریاوە سەرچاوەیان خرتووە.

خۆ ئەخەر بمانەوێت نموونەیەك بۆ ئەم بریسکانەوەیە بهێنینەوە ئەوا پێویستمان بە نووسینی بەرخێکی تەواو دەبێت! بۆیە تەنها "بیستوپێنج وتەکانی پێشوو" لەسەر

ئەمە بە نموونە دەهێنینەوە. بەڵێ، حەقیقەتە ڕاستەکانی هەر بیستوپێنج وتەکان، تەنها بیستوپێنج دڵۆپی دەریای زانیاریی قورئانن. خۆ ئەخەر هەر ناتەواوییەك لەو وتانەدا ببێت، ئەوا دڵنیابە کە تەنها هی تێگەیشتنی کەم و کۆتا و ناتەواوی خۆمە.

بریسکانەوەی چوارەم:

جامیعییەتی دەراسا لە "باسەکان"ی قورئاندا.

بەڵێ، قورئانی پیرۆز خشت ئەو باس و بابەتە هەمەکییانەی لەخۆدا کۆکردووەتەوە کە تایبەتن بە: مرۆڤ و ئەرکی سەرشانی و، خەردوون و بەدیهێنەری و، زەوی و، ئاسمان و، دنیا و، قیامەت و، ڕابوردوو و، داهاتوو و، ئەزەل و، ئەبەدەوە..

جگە لەمانەش، خەلێ باسی بنەڕەتی و خرنگی تری لەخۆخرتووە: هەر لە باسی سەرەتای دروستبوونی مرۆڤ و قۆناغی "نوتفە"وە تا دەرواتە ناوخۆڕ و.. لە ئادابی خەو و خواردنیەوە تا دەخاتە باسەکانی قەزا و قەدەر و.. لە بەدیهێنانی جیهانەوە بە ماوەی شەش ڕۆژ تا دەخاتە کارمەندییەکانی هەڵکردنی (با) کە سوێندەکانی "والمرسلات" و "والذاريات"ئاماژەیان بۆ دەکەن و.. هەر لە دەستتێوەردانی خواوەندەوە لە دڵ و ویست و ئیرادەی مرۆڤ، کە ئەمەش ئایەتە پیرۆزەکانی: (**وَمَا تَشاؤُنَ اِلاّ اَن يَشاءَ الله**) (التكوير:٢٩) و (**يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ**) (الأنفال:٢٤) ئاماژەی بۆ دەکەن، تا دەخاتە: (**وَالسَّمواتُ مَطوِيَّاتٌ بِيَمينِهِ**) (الزمر:٦٧) و.. هەر لە (**وَجَعَلْنا فيها جَنَّاتٍ مِنْ نَخيلٍ وَاَعْنابٍ**) (يس:٣٤)ەوە تا ئەو حەقیقەتە سەرسووڕهێنەی کە ئەم ئایەتە دەریدەبڕێت: (**اِذا زُلْزِلَتِ الاَرْضُ زِلْزالَها**) (الزلزلة:١) و.. لەو حاڵەتەی ئاسمانەوە کە: (**ثُمَّ اسْتَوى اِلى السَّماءِ وَهِي دُخانٌ**) (فصلت:١١) تا دەخاتە شەقوپەق بوونی ئاسمان و کەوتن و پەرتەوازەبوونی ئەستێرەکانی لە بۆشایی بێسنووردا و.. هەر لە کردنەوەی دەرخای دنیا بۆ تاقیکردنەوە تا تەواوبوونی ماوەی ئیمتیحان و.. هەر لەخۆڕەوە کە یەکەم مەنزڵی ئاخیرەت و بەرزەخ و حەشر و سیراتە، تا دەخاتە

بەهەشت و بەختەوەریی هەمیشەیی و.. لە ڕووداوە دێرینەکانی سەردەمی بەدیهاتنی حەزرەتی ئادەم = علیه السلام = و ململانێی نێوان دوو کوڕەکانیەوە، تا دەخاتە تۆفان و، لەناوچوونی قەومی فیرعەون و، بەسەرهات و ڕووداوە مەزنەکانی زۆربەی پێغەمبەران، درووديان لەسەر بێت و.. هەر لەو بەسەرهاتە ئەزەلیەی: (**اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ**) (الأعراف:١٧٢)ەوە تا دەخاتە ئەو ڕووداوە ئەبەدییەی: (**وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ ناضِرَةٌ *اِلى رَبِّها ناظِرَةٌ**) (القيامة:٢٢=٢٣)!

قورئانی پیرۆز هەموو ئەم بابەت و باسەگرنگانە بە شێوەیەك ڕوون دەكاتەوە شایستەی زاتی مەزنی ئەو پەروەردگارە شکۆمەندە بێت کە ئەمگەردوونە هێندە بە ئاسانی بەڕێوە دەبات وەك بڵێی کۆشکێك بێت و.. دنیا و ئاخیرەتیشی بەلاوە وەك دوو ژوور وان بە ئاسانی دەرگای یەکێکیان دەکاتەوە و هی ئەوی تریشیان دادەخات و.. بە وێنەی دەستکاری کردنی بێستانێکی بچووك دەستکاریی خۆی زەوی دەکات و.. بە وێنەی بنمیچێکی چراخانیش دەست لە ئاسمانەکان وەردەدات و.. وەك دوو لاپەڕەی ئامادە و پێشچاو بەسەر "ڕابوردوو" و "داهاتوو"دا دەڕوانێت و وەکو شەو و ڕۆژ وان لە بەردەمیداو.. "ئەزەل" و "ئەبەد"یش بە وێنەی ئەمڕۆ و دوێنێ دەبینێت و، وەك کاتی "ئێستا" وان بەلایەوە کە کاتێکە پەیوەستەی هەردوو سەری زنجیرەی کاروبارە خواییەکانە..

هەروەك ئەندازیارێك، کە دوو کۆشکی بنیات نابێت، لە بارەی ئەو دوو کۆشکە و بەڕێوەبردنیانەوە دەدوێت و، لاپەڕەیەکی کارنامە و پێڕستێك بۆ سیستەمەکەیان دادەنێت.. بە هەمان جۆر، قورئانی پیرۆزیش گوفتارێکی ڕوونی وەهایە کە شایستەی کەسێکە ئەمگەردوونەی بەدیهێناوە و بەڕێوەی دەبات و لاپەڕەی کارنامە و پێڕستی پرۆگرامەکانی نووسیوە و دەریخستووە، گەر ئەم تەعبیرە دروست بێت..

ئەوەتا لە هیچ لایەکەوە هیچ شوێنەوار و جێدەستێکی تەصەننوع و تەکەللوفی تێدا نابینرێت، هەروەك هیچ نیشانەیەکی ئەوتۆشی تێدا نییە کە دەریبخات لاسایی گوفتاری کەسێکی تری کردبێتەوە، یان خۆی لە غەیری شوێنی خۆیدا دەربخات و هیچ فێڵێکی تری وەك ئەمانەی هەرگیز تێدا نییە. کەواتە قورئانی پیرۆز لەوپەڕی جیددی و بێگەردیدایە و ساف و بریسکاوە و ڕوون و

درەخشانە. چونکە هەروەك ڕووناکیی خۆر بە زمانی حاڵ دەڵێت: "من لەو خۆرەوە پەیدا بووم". قورئانیش بە هەمان جۆر دەفەرموێ: "من خوفتار و بەیانی بەدیهێنەری جیهانم".

بەڵێ، جگە لەو کردخارە شکۆمەند و نیعمەتبەخشە چاکەکارەی کە ئەم دنیایەی بە سنعەتە بەنرخەکانی ڕازاندووەتەوە و لە نیعمەتە خۆش و بەلەزەتەکانی خۆی پڕی کردووەو، بەوپەڕی ناوازەیی و چاکەکاری و ڕێكوپێکی، بەدیهاتووە ناوازەکانی و نیعمەتە بەنرخەکانی خۆی بەسەر ڕووی زەویدا بڵاوکردووەتەوە.. کێ هەیە = جگە لەو = خاوەنی "بەیان"ی ئەم قورئانە پیرۆزە بێت کە دنیای لە تەقدیر و تەعزیم و ئیستیحسان و سەرسووڕمان و سوپاس و ستایش پڕ کردووە، تەنانەت خۆی زەویشی کردووە بە تەکیەی ذیکر و مزخەوتێك کە ناوی خوای تێدا بەرز دەکرێتەوە و پیشانگایەکیش بۆ پێش چاوخستنی سنعەتە ناوازەکانی ناوەکانی خوای خەورە؟! دەبێ کێ بێت جگە لەو خاوەنی ئەم خوفتارە بێت؟! یان کێ دەتوانێت لافی خاوەنێتیی ئەم خوفتارە لێبدات؟ ئایا دمخوبجێت ئەو "ڕووناکی"یەی کە دنیای لە نوور پڕ کردووە هی شتێکی تری غەیری "خۆر" بێت؟! یان ئایا دەبێ نووری "بەیان"ی قورئان، کە مەتەڵی جیهانی شیتەڵکرد و ڕووناکیشی بەخەردوون بەخشی، خوفتاری کێ بێت جگە لە بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوی؟ یان کێ پڕکێشی دەکات لاسایی بکاتەوە و دەتوانێت شتێکی هاووێنەی قورئان بهێنێت؟

بەڵێ، ئەو کردخارەی کە ئەم دنیایەی بە داهێنانی ناوازەی سنعەتی خۆی ئارایشت داوە، مەحاڵە لەخەڵ ئەم مرۆڤەدا نەدوێت کە لە بەردەم سنعەت و داهێنانەکەی ئەودا خرفتاری سەرسامی بووە! جا مادەم ئەو کردخارە خاوەنی: "کار" و "زانین"ە، ئەوا بێخومان خاوەنی: "دوان و قسەکردن"یشە. خۆ مادەم دەدوێت، ئەوا جگە لە قورئان هیچ شتێکی تر شایانی ئەوە نییە کە خوفتاری ئەو بێت! ئایا ئەو خاوەن موڵکەی کە بایەخ بە ڕێکخستنی خوڵێکی بچووك لە موڵکی خۆیدا دەدات، چۆن بایەخ بە خوفتارێك نادات کە سەرانسەری موڵکی ئەوی کردووە بە کۆڕی تەهلیل و جەزبەی ذیکر و دەمپاراو بە یادو ستایشی ئەو؟

یان ئایا دەخوانجێت لە شان و شکۆی ئەم‌خوفتارە بلّندە بهێنێتە خوار و بە هی یەکێکی تری غەیری خۆی دابنێت؟!

بریسکانەوەی پێنجەم:

جامیعییەتی دەراسا لە "شێواز و کورت‌کردنەوەکانی" قورئاندا.

"ئەم بریسکەیە پێنج ڕووناکیی لێ‌بووەتەوە":

ڕووناکیی یەکەم:

شێوازی قورئان جامیعییەتێکی سەرسووڕهێنی تێدایە، تەنانەت تەنها یەك سوورەتی، دەریای مەزنی هەموو قورئانی لەخۆ‌خرتووە، کە ئەویش جێی ئەم خەردوونەی تێدا بووەتەوەو.. تەنها یەك ئایەتیش خەنجینەی ئەو سوورەتەی لە ئامێز‌خرتووە و.. زۆربەی ئایەتەکانیش هەریەکەیان وەك سوورەتێکی بچووك و.. زۆربەی سوورەتەکانیش هەریەکەیان وەك قورئانێکی بچووك وان..

جا لەم "ئیجاز"ە خاوەن ئیعجازەوە نەرمونیانی‌یەکی یەکجار مەزن و ئاسانی‌یەکی جوانو فراوان بۆ "ڕێنمایی و ئیرشاد" سەر هەڵدەدات، چونکە هەرچەند هەموو مرۆڤێك لە هەموو کاتێك‌دا پێویستی بە خوێندنی قورئانە، کەچی هەموو کاتێك چ لەبەر کەودەنی، یان کەم تێگەیشتن، یان لەبەر هەر هۆکارێکی تر، ئەمەی بۆ نارەخسێت. جا لەبەر ئەوەی کە هیچ کەسێك لە خشت قورئان مەحرووم نەبێت، ئەوا هەموو سوورەتێکی قورئان لە حوکمی قورئانێکی بچووك‌دایە، بگرە هەموو ئایەتێکی درێژی قورئان لە شوێنی سوورەتێکی بچووك‌دایە. تەنانەت هەموو ئەهلی کەشف لەوەدا یەکیان‌خرتووە کە "قورئان" لە سوورەی "فاتیحە"دا و فاتیحەش لە (**بسم الله الرحمن الرحيم**)دا جەم بووە! بەڵگەش لەسەر ئەمە: یەکدەنگیی زانایانی ئەهلی تەحقیقە.

ڕووناکیی دووهەم:

ئایەتەکانی قورئان بە: "دەلالەت و ئاماژە"کانیان، خەلێ جۆری‌خوفتار و، زانستی ڕاستەقینە و، پێداویستیی مرۆڤیان تێدا جەم بووە، وەك ئەمر و نەهی.. وەعد و وەعید.. تەرغیب و تەرهیب.. سەرزەنشت و ڕێنمایی.. چیرۆك و

نموونەهێنانەوە.. ئەحکام و زانستە خواییەکان.. زانستەخەردوونییەکان و یاسا و مەرجەکانی ژیانی: کەسی و کۆمەڵایەتیو قەلبی و مەعنەوی و قیامەتی. بە رادەیەك کە ئەو پەندە باوەی نێوان ئەهلی حەقیقەتی تێدا دێتەدی کە دەڵێت: "خُذْ ما شِئْتَ لِمَا شِئْتَ". بەو واتایەی: ئایەتەکانی قورئان هێندە جامیعییەتیان تێدایە کە دەکرێت دەرمانی هەموو دەردێك و خواست و خۆراکی هەموو پێویستییەکیان تێدا بێت..

بەڵێ، دەبێ وابێت، چونکە ئەو قورئانە مەزنەی کە پێشڕەوێکی کامڵ و موتڵەقی خشت چینەکانی ئەهلی کەماڵە، لەوانەی کە هەمیشە پلەکانی بەرزبوونەوە و کەماڵ دەبڕن، دەبێ خاوەنی ئەم تایبەتکارییە دەراسا و ناوازەیە بێت!

ڕووناکیی سێهەم:

کە بریتییە لە "ئیجاز"ی خاوەن ئیعجازی قورئان. ئەوەتا قورئان هەندێ جار سەرەتا و کۆتایی زنجیرەیەك هێندە بە ناسك و نیانی باس دەکات کە هەموو زنجیرەکەی تێدا پیشان دەدات. هەندێ جاری تریش لەناو یەك وشەدا بەڵگە زۆرەکانی دەعوایەك، چ بە ڕاشکاویو چ بە ئاماژە و چ بە ڕەمز و هێما، ڕیز دەکات.

بۆ نموونە:

(وَمِنْ آياتِهِ خَلْقُ السَّمواتِ والاَرْضِ واخْتِلافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوانِكُمْ)

(الروم: ٢٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزە باسی سەرەتا و کۆتایی بەدیهاتنیخەردوون دەکات، کە زنجیرەی نیشانە و بەڵگەکانی تەوحیدە، ئنجا دوای ئەوە زنجیرەی دووهەم ڕوون دەکاتەوە. بەمەش وا لە خوێنەر دەکات کە هەر بۆ خۆی و بەم جۆرەی خوارەوە زنجیرەی یەکەم بخوێنێتەوە:

یەکەم لاپەڕەکانی جیهان کە شایەتن لەسەر کردکاری دانا بریتین لە: بەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەوی و، پاشان ڕازاندنەوەی ئاسمانەکان بە ئەستێرەکان

و ئاوەدان کردنەوەی زەویش بە زیندەوەران و، ئنجا خۆڕینی وەرزەکان لە ڕێی بەکارهێنان و ڕام کردنی خۆر و مانگ و، پاشان زنجیرەی کاروبارە خواییەکانی لەمەڕ جیاوازی و بەدوای یەکداهاتنی شەو و ڕۆژ و.. هەروا بەم جۆرە تا دەخاتە: تایبەتمەندی و جیاوازیی هەریەك لە زمان و دەنگو ڕوخسارەکان، کە زۆربەی شوێنەکانی بلاوبوونەوەی "زۆری"(کثرة)ن..

جا ئەخەر لەم شوێنانەی کە لە چاو هەموو شوێنەکانی تردا پتر لە ڕێكوپێکییەوە دوورنو بە ڕوالەت زیاتر دەستی ڕێکەوتیان لێ خێر دەبێت، کە ڕەنگ و ڕوخساری مرۆڤە، ڕێكوپێکییەکی ناوازە و دانایانەی ئەوتۆ هەبێت کە مرۆڤی ژێر سەرسام بکات و، کار و جێدەستی وەستایەکی خاوەن حیکمەت بەو جۆرە دەربکەوێت.. ئەوا دەبێ لاپەڕەکانی تر، کە بە ئاشکرا ڕێكوپێکییان پێوە دیارە، بەڵگەیەکی خەلێ ڕوون و ئاشکراتر بن لەسەر نەخشەکێشی ناوازەی خۆیان!

پاشان لەبەر ئەوەی ئاسەواری "داهێنان" و "حیکمەت" لە خودی بەدیهێنانی ئاسمانەکانو زەویدا دەبینرێت کە بەدیهێنەری دانا کردوونی بە بەردی بناغەی خەردوون، ئەوا دەبێ نەخشی "حیکمەت" و ئاسەواری "داهێنان" لە بەشەکانی تری خەردووندا خەلێ ئاشکرا و لەبەرچاوتر بێت.

کەواتە ئەم ئایەتە "ئیجاز"ێکی ناسکی خاوەن ئیعجازی تێدا بوو لە: دەرخستنی شتی پەنهان و، پەنهان کردنی شتی ئاشکرادا، بەمەش ئامانج و مەبەستەکانی خۆی بە کورتی و پوختی دا بە دەستەوە!

بەڵێ ڕاستە، زنجیرەی ئەو بەڵگانەی کە بە: (**فَسُبْحانَ اللهِ حينَ تُمْسُونَ...**) دەست پێ دەکات تا دەخاتە: (**وَلَهُ الْمَثَلُ الاَعْلى في السَّمواتِ والاَرْضِ وَهُوَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ**) و کە شەش جار "ومن آياته... ومن آياته"ی تێدا دووپات بووەتەوە، لە ڕاستیدا: زنجیرەیەکی خەوهەرن.. زنجیرەیەکی نوورن.. زنجیرەیەکی ئیعجازن.. زنجیرەیەکی ئیجازی ئیعجاز بەخشن. پڕ بە دڵ حەزم دەکرد خەوهەرەکانی ئەمخەنجینانەم ڕوون بکردنایەتەوە، بەڵام چارم چییە؟ ئەم

مەقامە درێژە پێدانی وا هەڵناخرێت، بۆیە لێرەدا دەرخای لەسەر ناکەمەوە و، پشت بەخوا بۆ کاتێکی تری هەڵ دەخرم.

نموونەیەکی تر:

(**فَأَرْسِلُونِ * يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ**) (یوسف:٤٥=٤٦).

لە نێوان وشەی (**فَأَرسِلُونِ**) و وشەی (**يُوسُفُ**)دا ئەم دەستەواژەیەی خوارەوە حەشار دراوە:

"إلى يوسفَ، لأستعبِرَ منه الرؤيا، فأرسلوه، فذهب الى السجن، وقال:"!

بەو واتایەی کە چەند ڕستەیەکی لەناو تەنها یەك ڕستەدا کورت کردووەتەوە، بێ ئەوەی زیان لە ڕوونی و ئاشکرایی ئایەتەکە بدات، یان هیچ خرێ و ئیشکالێك لە تێگەیشتنیدا دروست بکات!

نموونەیەکی تر:

(**الّذي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الأَخْضَرِ ناراً**) (یس:٨٠).

قورئان لە بواری بەرپەرچدانەوەی ئەو مرۆڤە ملنەدەرە سەرسەختەی کە سنگی لە بەدیهێنەر دەرپەڕاندووە و، وتوویەتی: (**مَنْ يُحْيِ الْعِظامَ وَهِي رَميمٌ**) (یس:٧٨) وەڵام دەداتەوە و دەفەرموێ: (**قُلْ يُحْيِيهَا الّذي اَنْشَأَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَليمٌ**) (یس:٧٩) هەروەها دەشفەرموێ: ئەو کەسەی کە لە درەختی سەوز ئاگرتان بۆ بەرهەم دەهێنێت، دەتوانێت ئێسکی پرتووکاویش زیندوو بکاتەوە.

ئەم گوفتارە لە چەند لایەکەوە ڕووی لە دەعوای زیندووکردنەوەیە و بە چەند ڕوویەك دەیچەسپێنێت. چونکە لە زنجیرەی ئەو چاکەکارییانەوە دەست پێ دەکات کە خواوەند بە مەرحەمەت و چاکەی خۆی بە مرۆڤی بەخشیون، ئەوەتا هەموو ئەمانەی یاد دەخاتەوە و هەستی دەبزوێنێت، پاشان گوفتارەکەی لێرەدا کورت دەکاتەوە، چونکە هەروەك لە چەند ئایەتێکی تردا درێژەی پێ داوە،

لەخەڵ ئەوەشدا درێژەی ئەمخوفتارە حەواڵەی "ژیری" دەکات و بەوی دەسپێرێت، واتە:

ئەو کەسەی لە درەخت بەروبووم و ئاگر و، لەخۆوخیاش ڕۆزی و دانەوێڵە و، لەخڵیش دەغڵ ودان و ڕووەکی پێ بەخشیون، هەر ئەو زەویشی وەك لانك لێ کردووە بۆتان و ڕۆزییەکانی ئێوەی تێدا جەم کردووە و جیهانیشی بۆ کردوون بە کۆشکێکی ئەوتۆ کەخشت پێداویستییەکانی ژیانتانی تێدا ئامادە کراوە..

جا ئایا دەخونجێت ئەو کەسە پشتخوێتان بخات و وازتان لێ بهێنێت تا لە دەستی دەربچن و لە "عەدەم"دا خۆتانی لێ بشارنەوە؟ نەخێر، هەرگیز ناکرێت ئێوە ئاوا هەڕەمەکی و بەرباد بن و، لەناو خۆڕەکانتاندا بخەون و بحەوێنەوە، بێ ئەوەی زیندوو بکرێنەوە و پرسیاری کردەوەکانتان لێ بکرێت!

پاشان "ئاماژە" بۆ تەنها یەك بەڵگەی ئەو دەعوایە دەکات و، بە هێمای وشەی (الشجر الأخضر) دەفەرموێ:

ئەی ئەو کەسەی ئینکاریی حەشر دەکات! سەیری درەختەکان بکە! ئەو کەسەی کە لە وەرزی بەهاردا چەندەها درەختی لە ژمارەبەدەر زیندوو دەکاتەوە، پاش ئەوەی کە لە زستاندا مردبوون و وەك ئێسکیان لێ‌هاتبوو.. ئەو کەسەی کە ئەو درەختانە سەوز دەکاتەوە، تەنانەت لە هەموو درەختێکدا سێ نموونەی حەشر لە: خەڵا و خوڵ و بەرەکانیدا پیشان دەدات.. هەرگیز نابێ سنگی ئینکاری لەم خاوەن توانایە دەربپەڕێنرێت و بەدیهێنانی حەشری لێوە بە دوور بزانرێت.

پاشان "ئاماژە" بۆ بەڵگەیەکی تر دەکات و دەفەرموێ:

ئەو کەسەی کە ماددەیەکی سووکەڵە و نوورانیی وەك ئاگری لە درەختێکی چڕ و قورسو تاریك بۆ دەرهێناون، چۆن بەلاتانەوە دوورە ژیانێکی ناسکی وەك ئاگر و هەستێکی وەك نوور بەو ئێسکانە ببەخشێت کە وەك تەختەدار وان؟

پاشان بە "ڕاشکاوی" بەڵگەیەکی تر دەهێنێت و دەفەرموێ:

ئەو کەسەی کە بە "لێكخشاندنی دوو لق"ی دارێك ئاگر لەو چەشنە درەختە بەردەدات کە لای دەشتەکییەکان ناسراوە و، دوو دژە سیفەتی وەك شێ و

خەرمی لەو دارەدا کۆ دەکاتەوە و یەکێکیان دەکات بە مایەی سەرهەڵدانی ئەوی تر.. ئەم کارەی، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە هەموو شتێك، تەنانەت توخمە ئەسڵی و شوێن‌کەوتەکانیشیان، تەنها بە هێزی خواوەند دەجووڵێنەوە و فەرمانەکانی ئەو جێ‌بەجێ دەکەن و، هیچ‌کامیان بە سەربەخۆیی و هەڕەمەکی کار ناکەن..

جا بەدیهێنەری مەزنی ئاوا، هەرگیز نابێ ئەوەی لێوە بە دوور بزانرێت کە: ئەم مرۆڤە لەخڵەوە زیندوو بکاتەوە، لە کاتێك‌دا کە هەر خۆی لەخڵ بەدیی هێناوە و کردوویەتیەوە بەخڵ.. بەدیهێنەری ئاوا مەزن نابێ بە "مل بۆنەدان" و "سەرسەختی" تەحەددا بکرێت!

پاشان بە وشەی (الشجر الأخضر) درەختە بەناوبانگەکەی حەزرەتی مووسا یاد دەخاتەوە و، هێمایەکی ناسك بۆ یەکگرتنی خشت پێغەمبەران = علیهم السلام = دەکات. وەك بڵێی دەعوای ئەم پێغەمبەرە = صلی الله علیه وسلم = هەمان دەعواکەی حەزرەتی مووسایە = علیه السلام = کە ئەمەش جوانی و نیانی‌یەکی تر دەهاوێتە سەر جوانیی ئیجازی ئەم وشەیە.

ڕووناکیی چوارەم:

"ئیجاز"ی قورئان جامیعییەت و ئیعجازی تێدایە، خۆ ئەگەر بە وردی سەیر بکرێت ئەوا بە ڕوونی دەردەکەوێت کە قورئانی پیرۆز لە ناوەندی نموونەیەکی جوزئی و ڕووداوێکی تایبەتی‌دا، خەلێ دەستووری فراوانی کوللی و یاسای دوور و درێژی خشتی دەردەخات، وەك‌بڵێیت لە یەك لەوێچ ئاودا دەریایەکی فراوان پیشان بدات!

لە نێوان هەزاران نموونەی ئەمەدا ئاماژە بۆ تەنها دوو نموونە دەکەین:

نموونەی یەکەم:

ئەم نموونەیە بریتی‌یە لەو سێ ئایەتەی کە لە مەقامی یەکەمی وتەی بیستەمدا بە درێژی لێیان دواین و، بە کورتی بەم جۆرەیە:

به فێرکردنی حەزرەتی ئادەم و شارەزاکردنی لە هەموو ناوەکان، ئایەتەکە فێربوونی سەرجەم هونەر و زانستەکانیش دەخەیەنێت کە ئیلهامی ئادەمیزاد کراون..

هەروەها بە ڕووداوی سوژدەبردنی مەلائیکەتان و سوژدەنەبردنی شەیتان بۆ حەزرەتی ئادەم = دروودی لەسەر بێت = ئایەتەکە دەری‌دەخات کە: زۆربەی بوونەوەران هەر لە ماسیی دەریاکانەوە تا دەخاتە مەلائیکەتان، هەموویان ئامادە و ڕام‌کراون بۆ سوودخەیاندن بە نەوەی ئادەم، هەروەك بەدیهاتووە زیانبەخشەکانیش، هەر لە "مار"ەوە تا دەخاتە "شەیتان" ملی بۆ نادەن، تەنانەت دوژمنایەتیشی دەکەن..

هەروەها بە ڕووداوی سەربڕینی مانگاکە لە لایەن قەومی حەزرەتی مووساوە، ئایەتەکە دەری‌دەبڕێت کە چەمکی "خاپەرستی" بە چەقۆکەی حەزرەتی مووسا = دروودی لەسەر بێت = سەربڕرا، کە بیر و بۆچوونێك بوو لەو ڕۆژخارانەی میسردا برەوی پێ دەدرا، بە ڕادەیەك کە ڕۆڵی ڕاستەوخۆشی لە ڕووداوی بەناوبانگی "خوێرەکە"کەدا هەبووە.

هەروەها بە هەڵقوڵانی ئاو لە نێوان بەردەکان و لەت‌بوونی ئەو بەردانە و تەقینەوەی ئاو لە نێوانیانەوە، ئایەتەکە دەری‌دەخات کە: ئەو چینە بەردینەی لە ژێر "خڵ"دان، چەندخەبخینە و عەمباراوێکن ئاوی مایەی ژیان بە "خڵ"ی ڕووی زەوی دەبەخشن.

نموونەی دووهەم:

خەلێ جار چیرۆکی حەزرەتی مووسا = دروودی لەسەر بێت = لە قورئانی پیرۆزدا دووپات بووەتەوە، چونکە هەموو ڕستەیەکی ئەم چیرۆکە تەنانەت هەموو یەکێك لە بەشەکانی، چمکی دەستوورێکی کوللی دەردەخات و ئەو دەستوورە دەردەبڕێت..

یەکێك لەوانە ئەم ئایەتە پیرۆزەیە کە دەفەرموێ:

(**يا هامانُ ابْنِ لي صَرْحاً**) (غافر:٣٦).

فیرعەون فەرمان بە وەزیرەکەی دەدات کە: بورجێکی بڵندم بۆ بنیات بنێ تاکو سەیری بارودۆخی ئاسمانەکان بکەم و بە چاوی خۆم ببینم کە ئایا خوایەکی تێدا هەیە کاروباریان بەڕێوە ببات، وەك ئەوەی مووسا ئیددیعای دەکات؟!

ئەم ئایەتە پیرۆزە بە وشەی: (**صَرْحاً**) و بە ڕووداوێکی جوزئی: دەستوورێکی سەیر و نەریتێکی نامۆ پێش‌چاو دەخات کە لە ناو بنەماڵەی فیرعەونەکانی میسردا باو بووە. ئەوەبوو فیرعەونەکانی میسر لەبەر ئینکاری کردنی بوونی بەدیهێنەر و باوەڕبوونیان بە سروشت، لافی پەروەردخارێتی‌یان لێ‌دەدا و، بە ستەم و زەبروزەنگیش ناوی خۆیان بە تۆمارکراوی هێشتەوە و، ئەو "هەرەم"ە بەناوبانگانەیان بنیات نا کە دەڵێی چیان لە ناوەندی دەشتاییەکی بێ شاخ و چیادا! تاکو بەم کارەیانەوە ناوبانگ دەربکەن و ناویان بمێنێتەوە. جگە لەمەش لەبەر باوەڕ بوونیان بە: "تناسخ الأرواح" و سیحربازی، تەرمەکانی خۆیان لە شێوەی مۆمیا(تحنیط)دا پاراستووە و، لەو خۆڕستانە بڵندانەدا دایان ناون!

یەکێکی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە:

(**فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ**) (یونس:٩٢).

ڕووی‌خوفتار لێرەدا لەو فیرعەونەیە کە لەناو دەریادا خنکا. لە هەمان کاتدا ئەو دەستوورە پڕ لە پەند و ئامۆژخارییەی ژیانی فیرعەونەکانیش دەردەخات کە مردن یادی مرۆڤ دەخاتەوە و، بریتی‌بووە لەوەی کە: لەبەر باوەڕ بوونیان بە "تناسخ الأرواح": جەستەی مردووەکانیان بە "مۆمیاکراوی" لە پێشینانەوە بۆ نەوەکانی داهاتوویان‌خواستووەتەوە، تاکو تەرمی فیرعەونەکانیان پیشانی ئەوانیش بدرێن. هەروەك ئەم ئایەتە پیرۆزە، بە شێوازێکی ئیعجازبەخش، ئاماژەیەکی غەیبییش دەکات بۆ ئەوەی کە: ئەو تەرمەی لەم چەرخەی دواییدا دۆزرایەوە، تەرمی خودی ئەو فیرعەونەیە کە لە دەریادا خنکا. جا هەروەك ئەو تەرمە لەو شوێنەی تیایدا خنکا فڕێدرایە کەناری دەریا، بە هەمان جۆر لە دەریای "زەمان"ەوە و بەسەر شەپۆلی سەردەمەکاندا فڕێدرایە سەر کەناری ئەم سەردەمەی خۆشمان!

یەکێکی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە:

(**يُذَبِّحُونَ اَبْنَاءكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِساءكُمْ**) (البقرة:٤٩).

ئەم ئایەتە بە ڕووداوی سەربڕینی نێرینەی نەوەی ئیسرائیل و هێشتنەوەی ئافرەتان و کچانیان لە سەردەمی فیرعەوندا، ئەو قەلاچۆکردنە بەکۆمەڵە دەردەخات کە لە زۆربەی ولاتان و لە هەموو سەردەمێکدا جوولەکەکان خەرفتاری دەبن، هەروەها ئەو ڕۆڵەخەرنگەش دەخاتە ڕوو کە ئافرەتانیان لە ژیانی هەرزەیی خەرۆی ئادەمیزاد و تێکچوونی خووڕەوشتی مرۆڤدا، دەیبینن!

هەر لەو ئایەتانە:

(**وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ على حَياةٍ**) (البقرة:٩٦).

(**وَتَرى كَثيراً مِنْهُمْ يُسارِعُونَ في الاِثْمِ وَالْعُدوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كانُوا يَعْمَلُونَ**) (المائدة:٦٢).

(**وَيَسْعَوْنَ في الاَرْضِ فَساداً وَالله لا يُحِبُّ الْمُفْسِدينَ**) (المائدة:٦٤).

(**وَقَضَيْنَا اِلى بَنِي اِسْرائيلَ في الْكِتابِ لَتُفْسِدُنَّ في الاَرْضِ مرَّتينِ**) (الإسراء:٤).

(**وَلا تَعْثَوْا في الاَرْضِ مُفْسِدينَ**) (البقرة:٦٠).

ئەم دوو حوکمەی کە ئەم ئایەتانە دەرحەق بە جوولەکە دەریان کردووە، واتە هەڵپەکاریو خراپکاری(الحرص والفساد)، لە ڕاستیدا دوو دەستووری خەشتی و خەرنگیان لەخۆخەرتووە کە ئەو جوولەکانە بە فڕوفێڵ و ساختەکاری لە ژیانی کۆمەڵگای ئادەمیزاددا خەرتوویانەتە ئەستۆ، چونکە ئەم ئایەتانە دەریدەخەن کە:

هەر جوولەکەکان بوون لەرزەیان بە ژیانی کۆمەلایەتیی مرۆڤ خست و، بە: هاندانی کرێکارەکان لە دژی سەرمایەداران، جەنگیان لە نێوان دەوڵەمەندان و هەژاراندا نایەوەو.. هەر ئەوانیش هۆکاری دامەزراندنی بانکەکان بوون و ڕێژەی سوود و ڕیبایان چەند بارە بەرز کردەوە و، بە هەموو هۆکارێکی نزم و بە خەشت فڕوفێڵێك سەروەت و سامانی زۆریان بەیەکەوە نا.. هەر خودی ئەوان بوون کە ڕۆشتنە ناو هەموو جۆرە ڕێکخراوە خراپکارەکانو.. دەستیشیان لە

نانەوەی هەموو جۆرە ئاشووب و شۆڕشێكدا هەبوو، تاكو تۆڵەی خۆیان لەو خەل و حكوومەتە زاڵ و دەست ڕۆشتووانە بسێننەوە، كە پێشتر مەحروومی و سزایان لەسەر دەست چەشتبوون!

یەكێكی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە:

(**فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ * وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَداً**) (البقرة: ٩٤=٩٥).

ئەم ئایەتە لە ژێر ناونیشانی ڕووداوێكی جوزئی كە لە كۆڕێكی بچووكی خزمەت پێغەمبەردا = صلی الله علیه وسلم = ڕووی دا، دەریدەخات كە: جوولەكە لە هەموو كەس زیاتر دەست لە داوێنی ژیان = هەر ژیانێك بێت = خێر دەكەن و، لە هەموو خەڵكیش زیاتر لە مردن دەترسن و، هەرگیز ئاواتی مردن ناخوازن و، تا ڕۆژی قیامەتیش دەست لە هەڵپەكردن هەڵناگرن بۆ ژیان!

یەكێكی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە:

(**وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ والْمَسْكَنَةُ**) (البقرة: ٦١).

ئەم ئایەتە لە ژێر ئەم ناونیشانەدا و بە شێوەیەكی گشتی چارەنووسی ڕۆژانی ئایندەی جوولەكەكان ڕوون دەكاتەوە. جا لەبەر ئەوەی "هەڵپەكردن بۆ دنیا" و "خراپكاری" بە قووڵی لە ناخی ڕەوشتیاندا ڕۆچووە و تێكەڵی سروشتیان بووە، ئەوا قورئانی پیرۆز لەم گوفتارەدا زبری و توندوتیژییان لە ڕوودا دەنوێنێت و، بۆ مەبەستی تەمێ كردنیان زللەی سەرزەنشت لە سەروگوێلاكیان دەسرەوێنێت!

دەتوانیت بۆ خۆت لە بەر ڕۆشنایی ئەم نموونانەدا: چیرۆكی حەزرەتی مووسا، درووری لەسەر بێت و، بەسەرهات و ڕووداوەكانی تری نەوەی ئیسرائیل، لێكبدەیتەوە.

پاشان:

خەڵێ بریسكەی "ئیعجاز"ی وەك ئەم نموونانەی ڕووناكیی چوارەم، بە وێنەی "بریسكەی ئیجازێكی ئیعجازبەخش" لە پشت پەردەی وشە ساكار و باس و بابەتە جوزئییەكانی قورئانەوە هەن. خۆ مرۆڤی وریا و تێگەیشتووش "ئاماژە"یەكی سەروزیادە!

ڕووناکیی پێنجەم:

جامیعییەتی دەراسای: "ئامانج و بابەت و واتا و شێواز و ناسکی و لایەنە جوانەکانی قورئان".

بەڵێ، خەر بە وردی سەیری سوورەت و ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز بکرێت، بە تایبەت سەرەتای سوورەت و ئایەت و بڕخەکانی، دەردەکەوێت کە:

قورئانی خاوەن ئیعجازی "بەیان": هەموو جۆرەکانی ڕەوانبێژی و.. خشت بەشەکانی خوفتاری بەنرخ و.. هەموو چەشنەکانی شێوازی بەرز و.. یەك بە یەکی ڕەوشتە جوانەکانو.. پوختەی خشت زانستەخەردوونییەکان و.. پێڕستی سەرجەم خواناسییەکان و.. خشت دەستوورە سوودبەخشەکانی ژیانی خۆیی و کۆمەڵایەتیی مرۆڤو.. سەرجەم یاسا بەرز و نوورانییەکانی حیکمەتی خەردوونی، لە خۆدا جەم کردووە. وێڕای کۆکردنەوەی هەموو ئەمانەش لە خۆیدا، کەچی هیچ ئاسەوارێکی لێ تێکەڵبوون و ناڕێکی نە بە داڕشتن و نە بە واتاکانیەوە دەرناکەوێت!

بەڵێ ڕاستە، کۆکردنەوەی ئەم هەموو ڕمخەزە زۆر و جۆراوجۆرانە لە یەك شوێندا، بێ ئەوەی هیچ تێکەڵی و لێتێکچوونێکی لێ دروست ببێت، یان شیرازەی هیچ ڕێسایەك ببچڕێت و تێك بچێت، بێ هیچ خومانێك ئەم کارە تەنها هی ڕێسای ئیعجازێکی زاڵی بەتوانا و خاوەن دەستەڵاتە.

هەروەها دڕینی پەردەی شتانی لەخەڵڕاهاتووی ئاسایی = کە سەرچاوەی جەهلی مورەککەبن = بە چەند ڕوونکردنەوەیەکی ئەوتۆ کە ئەو پەردانە کوناودەر دەکەن، پاشان دەرخستن و پیشاندانی کارە دەراسا و حەشاردراوەکانی پشتی ئەو پەردەیە بە ڕوونی و.. شکاندنی بتی سروشت = کە سەرچاوەی خومڕاییە = بە شمشێری ئەڵماسیی بەڵگەکانو.. ڕەواندنەوەی پەردە چڕوپڕەکانی خەوی "غەفلەت" بە چەند دەنگ و هاوارێکی وەك نەعرەتەی هەور و.. کردنەوەی تەلیسمی داخراوی خەردوون و حەل کردنی مەتەڵی سەرسووڕهێنی جیهان، کە فەلسەفە و حیکمەتی خڕۆی مرۆڤیان تێدا دەستەوسان ماوە.. ئەم کارە تەنها هی ئەم قورئانە خاوەن ئیعجازی بەیان و، حەقیقەتبین و، شارەزای غەیب و، هیدایەتبەخش و، پیشاندەری حەقیقەتەیە!

بەڵێ، خەر بە وردی و بە چاوی ویژدان سەیری ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز بکرێت، دەبینرێت کە وەك کتێبەکانی تر لە زنجیرە بیرێکی تەدریجی ناچێت کە شوێن ئامانجێك یان دوو ئامانج کەوتبێت، بەڵکو دەبینرێت ئەم ئایەتانە بە شێوەی ئاراستەکردن و بەسەردا خوێندنەوە و بە جۆرێکی کتوپڕی و پەیتاپەیتا، دێت و ئاراستە دەکرێت و، نیشانەی ئەوەی پێوەیە کە هەر کۆمەڵە ئایەتێکی پێکەوە هاتوو بە سەربەخۆیی و پوختی هاتوون و، خشت ئایەتەکانی قورئان بە جۆرێکی بچڕبچڕ و کەم‌کەم و، لە شوێنێکی دوورەوە و، لە ناوەندی بروسکە و تەلگرافێکی لەوپەڕی جیددی و خڕنگی‌دا، نازڵ بوون.

بەڵێ، جگە لە بەدیهێنەری بوونەوەران کێ دەتوانێت ئەم خوفتارە بەم شێوە جیددی‌یە دابڕێژێت، کە خوفتارێکە پەیوەندی‌یەکی بەتینی بە خەردوون و بەدیهێنەری خەردوونەوە هەیە؟ یان کێ هەیە جگە لەو بتوانێت لەڕادەبەدەر سنووری خۆی بشکێنێت و بە ئارەزووی خۆی بچێت بە ناوی بەدیهێنەری شکۆمەند و بە ناوی خەردوونەوە خوفتارێکی ئاوا ڕاست‌و ڕەوای لە زار دەربچێت؟!

بەڵێ، قورئان بە ئاشکرا پێوەی دیارە کە: فەرمایشتی بەدیهێنەری بوونەوەرانە و، خوفتارێکی حەق و جیددی و بەرز و بێ‌خەردی ڕاستەقینەیە و، هیچ نیشانەیەکی لاسایی کردنەوەی پێوە دیار نی‌یە.

خۆ خەر بە فەرزی مەحاڵیش کەسێکی وەك موسەیلەمەی درۆزن هەبێت لەڕادەبەدەر سنووری خۆی شکاندبێت و، لاسایی خوفتاری بەدیهێنەری خاوەن عیززەت و جەبەرووتی خۆی بکاتەوە و، لە زادەی بیری خۆیەوە بە ناوی خەردوونەوە بدوێت، ئەوا بێ‌خومان هەزاران نیشانەی لاسایی و تەصەننوع و غەش و ساختە و فێڵ و تەکەللوفی پێوە دەردەکەوێت، چونکە هەرکەس خۆی لە پلە و بارودۆخێکی خەلێ بەرزتردا لەچاو حاڵی پەست و نزمی خۆی دەربخات، ئەوا بێ‌خومان هەموو ڕەفتارێکی تەصەننوع و لاسایی کردنەوەی پێوە دەردەکەوێت!

بە وردی سەیری ئەم ڕاستی‌یە بکە کە ئەم سوێندەی خوارەوە ڕای دەخەیەنێت:

﴿وَالنَّجْمِ اِذا هَوى * مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوى * وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى * اِنْ هُوَ إلاّ وَحْيٌ يُوحى﴾ (النجم: ١=٤)

---

[1] (انزل القرآن على سبعة أحرف) رواه احمد والترمذي عن أُبي رضى الله عنه واحمد عن حذيفة، وهو عند الطبراني من حديث ابن مسعود بزيادة.. وفي رواية اخرى عنده: لكل حرف منها ظهر وبطن ولكل حرف حدّ ولكل حدّ مطْلع (باختصار عن كشف الخفاء ٢٠٩/١)واته: هەموو "حەد"ێكی پلیكانەیەكی هەیە لە ڕێی زانینەوە مرۆڤ دەتوانێت بۆی سەربكەوێت، وەك لە "لسان العرب"دا هاتووە. (وەرگێڕ)

[2] وفي المثل "الحديث ذو شجون" اي فنون واغراض، وقيل اي يدخل بعضه في بعض، أي: ذو شعَب وامتساك بعضه ببعض.. واصل الشجنة بالكسر والضم شعبة من غصن من غصون الشجرة (لسان العرب باختصار). (وەرگێڕ = لە چاپە عەرەبیيەكەوە

[3] تەنانەت"تەفسیری ئەدەنەوی" كە ناوی "الاستفتاء فی علم القرآن"ە و، لە لایەن محمدی كوڕی عەلیی كوڕی ئەحمەدی موقرێئی نەحوی كە لە ساڵی (٣٨٨ك)دا كۆچی دوایی كردووە دانراوە، لە سەد و بیست بەرگدایە، كە بە ماوەی دوازدە ساڵ داینا‌وە! بڕوانە: "كشف الظنون"ی حاجی خەلیفە ٤٤١/١. (وەرگێڕ = لە چاپە عەرەبیيەكەوە)

تیشکی سێهەم

ئیعجازی قورئانی پیرۆز لەمەڕ:

هەواڵدانی لە شتانی غەیبی و بەردەوامیی لاوی‌یەکەی و ئاراستەکردنی خوفتاری بۆ هەموو چینەکانی مرۆڤ

ئەم تیشکە سێ "جیلوە"ی پەخشاندووە

جیلوەی یەکەم

هەواڵدانی قورئان لە شتانی غەیبی

ئەم جیلوەیەش سێ "شەوق"ی داوەتەوە

شەوقی یەکەم:

هەواڵدانی قورئان لە "غەیبی ڕابوردوو"

ئەم قورئانە حەکیمە لەسەر زمانی پێغەمبەرێك، کە بە یەکدەنگیی هەموان نەخوێندەوار و ئەمین بووە، خەڵـێ ڕووداو دەخێڕێتەوە، هەر لە ڕووداوەکانی سەردەمی ئادەمەوە = درووودی لەسەر بێت = تا سەردەمی نازڵبوونی، کە باشترین سەدە و سەردەم بووە. هەروەها بەوپەڕی هێز و جیددی‌یەتەوە: خڕنگترینی حاڵەت و بەسەرهاتەکانی پێغەمبەران = درووودیان لەسەر بێت = باس دەکات و، لەمەشدا کتێبە پێشووەکانی وەك تەورات و ئینجیل پشتی دەخڕن و تەسدیقی دەکەن و، قورئان لەو شتانەدا کە وەك کتێبەکانی پێشوو وایە پشتیان دەخڕێت و، لەو باس و بابەتانەشدا کە لەوان ناچێت و مایەی ئیختیلافی نێوانیانە، حەقیقەتی ڕووداوەکانیان بۆ ڕاست دەکاتەوە!

بەو واتایەی کە "ڕوانینی غەیب‌بینی قورئان" ڕووداوەکانی ڕابوردوو باشتر دەبینێت لە چاو ئەو کتێبانە، بە چەشنێك کە لەو بابەتانەی قسەی هەموویانی تێدا یەکانگیر بووە، تەسدیق و تەزکیەی ئەوان دەکات و، لەو باس و بابەتانەشدا کە ئیختیلافیان لە نێواندایە، قورئان ڕووداوەکانیان بۆ ڕاست دەکاتەوە!

دەبێ بیشزانین کە حاڵەت و ڕووداوەکانی ڕابوردوو کارێکی "عەقلّی" نین تا بە "ژیری" بزانرێن و هەواڵیان لە بارەوە بدرێت! بەڵکو شتێکی "نەقلّی"ن و پشت بە بیستن و خێڕانەوەی دەماودەم دەبەستن، یان بەخواستنەوە و خێڕانەوەیان لە ڕێی تۆمارکردن و نووسینیانەوە، کە دیارە ئەمەش کارێکە تایبەتە بە کەسانی خوێندەوارەوە..

بەڵام خۆ دۆستان و دوژمنان قسەیان لەسەر ئەوە یەکی خرتووە کە: قورئان بۆ کەسێك نازڵ بووە کە هیچ شارەزاییەکی لە نووسین و خوێندنەوەدا نەبووە و بە "دەستپاکی" و سیفەتی "نەخوێندەواری" ناسراو بووە. ئنجا بە شێوەیەك لەو حاڵەتانەی ڕابوردووش دەدوێت و هەواڵیان ڕادەخەیەنێت کە دەڵێی هەموویان بە چاو دەبینێت! چونکەخیان و دەماری بزواوی ڕووداوێکی درێژ دەخرێت و لە بارەیەوە دەدوێت و دەیکات بە پێشەکیی مەبەست و ئامانجەکەی! واتە ئەو کورتە و پوختە هەواڵانەی لە قورئاندا باس کراون، بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە ئەو کەسەی ئەم هەواڵانەی دەرخستووە، هەموو حاڵەتەکانی ڕابوردوو دەبینێت. ئەوەتا بە وێنەی کەسێك کە لە "هونەر"ێك یان "سنعەت"ێكدا پسپۆر بێت و، پوختەیەکی ئەو هونەرە، یان نموونەیەکی ئەو سنعەتە دروست بکات و پێشچاوی بخات و، ئەم کارەی بکات بە بەڵگە لەسەر سەلیقە و کارامەیی خۆی لەو بوارەدا. بە هەمان جۆر، ئەو پوختە و خیانی ڕووداوانەش کە لە قورئانی پیرۆزدا باس کراون، دەریدەخەن کە:

ئەو هەواڵدەرەی دەیانگێڕێتەوە، خشت لایەنەکانی ئەو ڕووداوە ئلخادارە و چاوی لێیەتی، بۆیە وا بە کارامەییەکی نائاسایی و لەڕادەبەدەر (خەر ئەم تەعبیرە دروست بێت) لێیان دەدوێت و هەواڵیان ڕادەخەیەنێت.

شەوقی دووهەم:

هەواڵدانی قورئان لە "غەیبی داهاتوو"

ئەم بەشەخەلێ جۆری زۆری هەیە.

یەکەم بەش تایبەتە بە ئەهلی کەشف و ویلایەتەوە.

بۆ نموونە:

"محی‌الدینی کوڕی عەرەبی" خەلـێ هەواڵدانی غەیبیی لە سوورەتی "روم": (**الـم * غُلِبَتِ الرُّومُ**)دا دۆزیوەتەوە..

ئیمامی ڕەببانیش (ئەحمەدی فارووقیی سەرهەندی) = خوا لێی ڕازی بێت = خەلـێ ئاماژەی مامەڵە غەیبیی‌یەکانی لە پیتە پچڕپچڕەکانی سەرەتای سوورەتەکاندا دیوەتەوە.

خۆ سەبارەت بە زانایانی "باطن"یش، ئەوا قورئانی حەکیم هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی، جۆرێکی هەواڵدانە لە غەیب!

بەڵام ئێمە ئاماژە تەنها بۆ بەشێك لەوانە دەکەین کە تایبەتە بە عامەی خەڵکەوە و ڕووی لە هەموانە. ئەم بەشەش خەلـێ چینی زۆری تێدایە و، تەنها لە یەك چینیان دەدوێین.

قورئانی پیرۆز بە پێغەمبەری خۆشەویست = صلی الله علیه وسلم = دەفەرموێ[1]:

(**فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ الله حَقٌّ**) (الروم: ٦٠).

(**لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ اِنْ شاءَ الله آمِنينَ مُحَلِّقينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرينَ لا تَخافُونَ**) (الفتح:٢٧).

(**هُوَ الّذي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدى وَدينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلى الدِّينِ كُلِّهِ...**) (الفتح:٢٨).

(**وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ * في بِضْعِ سِنينَ لله الاَمْرُ...**) (الروم:٣=٤).

(**فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ * بِأيِّكُمُ الْمَفْتُون**) (القلم:٥=٦).

(**اَمْ يَقُولُونَ شاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُون**) (الطور: ٣٠).

(**قَلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصينَ**) (الطور: ٣١).

(**وَالله يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ**) (المائده:٦٧).

(**فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا...**) (البقرة:٢٤).

(**وَلَنْ يَتَمَنَّوْنَهُ اَبَداً**) (البقرة:٩٥).

(**سَنُرِيهِمْ آيَاتِنا في الآفاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ**) (فصلت:٥٣).

(**قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ والْجِنُّ على اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذا القُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظهيراً**) (الإسراء:٨٨).

(**يَأْتِي الله بِقَوْمٍ يُحِبُّهمْ وَيُحِبُّونَهُ اَذِلَّةٍ على الْمُؤْمِنينَ اَعِزَّةٍ على الْكافِرِينَ يُجاهِدُونَ في سَبيلِ الله وَلا يَخافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ**) (المائدة:٥٤).

(**وَقُلِ الْحَمْدُ لله سَيُرِيكُمْ آياتِه فَتَعْرِفُونَها**) (النمل:٩٣).

(**قُلْ هُوَ الرَّحْمنُ آمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ في ضَلالٍ مُّبينٍ**) (الملك:٢٩).

(**وَعَدَ الله الّذينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ في الاَرْضِ كَما اسْتَخْلَفَ الّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الّذي ارْتَضى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْناً**) (النور:٥٥).

ئەمانە و ئایەتەکانی تری وەك ئەمانە، خەڵـێ زۆرن کە هەواڵیان لە غەیب داوە و، پاشان بەو جۆرەی کە هەواڵیان دا هەموو ئەو ڕووداوانە هاتنەدی!

جا هەواڵدان لە غەیب، بێ هیچ دوودڵی‌یەك و.. بە کەماڵی جیددی‌یەت و دڵنیایی و.. بە جۆرێك کە دەری‌بخات ئەوپەڕی باوەڕی بە خۆی هەیە و.. لەسەر زمانی کەسێك کەخێرۆدەی ڕەخنە و ئیعتیرازی ڕەخنەخران دەبێت و، لەوانەیە تەنها لەبەر هەڵەیەکی بچووك سەرجەمی دەعواکەی بدۆڕێنێت..

ئەم هەواڵدانە بەم جۆرە، بەڵگەیەکی خۆمان بڕە لەسەر ئەوەی کە: ئەو هەواڵدەرە دەرسەکانی لە لای مامۆستای ئەزەلی دەخوێنێت، ئنجا بە خەڵکیان ڕادەخەیەنێت!

شەوقی سێهەم:

هەواڵدانی قورئان لە "غەیبی: حەقیقەتە خوایی و گەردوونی و قیامەتی‌یەکان"

بەڵێ، ئەو ڕوونکردنەوانەی قورئان کە تایبەتن بە حەقیقەتە خواییەکان و.. ئەوانەشیان کە لە بارەی بوونەوەرانەوەن و تەلیسمی خەردوونیان کردووەتەوە و مەتەڵی بەدیهاتنی جیهانیان حەل کردووە.. خەرنگترین و خەورەترینی ڕوونکردنەوەکانی قورئانن. چونکە ئەم کارە هەرخیز لە کێشی "عەقڵ"دا نی‌یە و "ژیری"ی مرۆڤ ناتوانێت لە نێوان چەندین ڕێگای چەوتی خومڕاییدا ڕێگایەکی ڕاست بگرێتەبەر و ئەو حەقیقەتە غەیبی‌یانە بدۆزێتەوە!

خۆ ئاشکرایشە کەخەورە بلیمەتانی دانایانی خرۆی مرۆڤ نەیانتوانیوە لە ڕێی ژیری‌یەوە بە بچووکترین و سادەترینی ئەو ڕاستی‌یانە بگەن!

پاشان بێ هیچ خومانێك خودی ژیری‌یەکانی مرۆڤ لە بەردەم ئەو حەقیقەتە ئیلاهی و خەردوونی‌یانەی کە قورئان ئاشکرای کردوون، بەچۆکدا دێن و پێی دەڵێن: "صدقت"!.. خۆ پاش ئەوەی کە بە دڵێکی ساف و دەروونێکی خاوێن خوێیان لە "بەیان"ی قورئان ڕاخرت و دوای بەرزبوونەوەی ڕۆح و کامڵبوونی "ژیری"یان، سەرجەم ئەو حەقیقەتانەی قورئان وەردەخرن و، بە وتنی: "بارك الله" پیرۆزبایی لە قورئانی پیرۆز دەکەن!

جا لەبەر ئەوەی "وتەی یازدەهەم" چەردەیەکی لەم بەشە چەسپاندووە و ڕوونی کردووەتەوە، ئەوا لێرەدا دووپات کردنەوەیمان بە پێویست نەزانی.

سەبارەت بە هەواڵدانی قورئانیش لە غەیبی "ئاخیرەت"، ئەوا لەو کاتەدا کە "ژیری"ی مرۆڤ = بە تەنها خۆی = پەی بە هیچ کام لە حاڵەتەکانی ئاخیرەت و

بەرزەخ نابات و نایان بینێت، دەبینیت قورئان تا ئەندازەی پلەی "شهوود" ئەو حەقیقەتانە دەبینێت و بە بێخومانی دەیانچەسپێنێت!

فەرموو سەر لە وتەی دەهەم (پەیامی حەشر) بدە، با بۆ خۆت ڕاستیی ئەو هەواڵە غەیبییانەت بۆ دەربکەوێت کە قورئان لە بارەی ئاخیرەتەوە ڕایاندەخەیەنێت. چونکە ئەو پەیامە لە ڕادەبەدەر ئەو هەواڵانەی قورئانیان ڕوون کردووەتەوە.

جیلوەی دووهەم

لاوێتیی قورئان

قورئانی پیرۆز هێندە پارێزخاریی خەنجی و لاوێتیی خۆی کردووە کە لە هەموو سەردەمێکدا دەڵێی بە تازەیی و لاوی و پاراوی نازڵ بووە!

بەڵێ، لەبەر ئەوەی قورئانی پیرۆز خوفتارێکی ئەزەلییە و ڕاستەوخۆ ئاراستەی مرۆڤی هەموو چینەکانی خشت سەردەمێك کراوە، ئەوا دەبێ خاوەنی "لاوی"یەکی ئاوا بەردەوام بێت، ئەوەتا بە "لاوی" پەیدا بووە و هەر وەهاش ماوەتەوە. تەنانەت بە ڕوانینێکی وەك بلێی تایبەت دەڕوانێتە هەموو یەکێك لەو سەردەمانەی کە سروشت و بیر و ڕا و بۆچوونیان جیاوازە و، بەپێی داخوازییەکانی یەك بە یەکیان دەدوێت و، وانەکانی دەڵێتەوە و، سەرنجی خەڵکی ئەو ڕۆژخار و سەردەمانەشیان بۆ لا ڕادەکێشێت.

خەر سەیری ئاسەوار و یاساکانی خرۆی مرۆڤ بکەین، دەبینین ئەوانیش وەك مرۆڤەکان "پیر" دەبن و ئاڵوخۆڕیان بەسەردا دێت، کەچی ئەحکام و یاساکانی قورئان: ڕلخیر و مەحکەم و ڕەگداکوتاون، بە ڕادەیەك کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ قایمی و مەحکەمییان پتر دەردەکەوێت.

بەڵێ، ئەم چەرخ و سەردەمەی ئێمە کە زۆر لە خۆی بایی بووە و زیاتر لە چەرخەکانی پێشینخویی لە بیستنی قورئان ئاخنیوە، بە تایبەت ئەهلی کیتابی سەردەم کە لە هەموو چەرخەکانی ڕابوردوو پتر پێویستیان بە ڕێنمایی ئەو قورئانە هەیە کە بە: **(یا اَهْلَ الْکِتابِ)**.. **(یا اَهْلَ الْکِتابِ)**.. ڕووی خوفتاریان تێدەکات، تەنانەت دەڵێی ئەمخوفتارە بە تایبەتی و ڕاستەوخۆ ئاراستەی ئەم

چەرخەی ئێمە کراوە، چونکە وشەی (**يا اَهْلَ الْكِتابِ**)، "يا أهلَ المكتبِ" واتە "ئەی ئەهلی ڕۆشنبیریی نوێ"ش دەخرێتەوە!

ئەوەتا قورئان بە هێز و توندوتۆڵیی خۆی و، بە هەموو تازەیی و پاراوی‌یەکی و، بە دەنگێکی زوڵاڵی هێندە بەرز کە زەوی و ئاسمانەکان پڕ دەکات و لە ئاسۆدا دەزرنگێتەوە، بانگیان لێ دەکات و پێیان دەفەرموێ:

(**يا اَهْلَ الْكِتابِ تَعَالَوْا اِلى كَلِمَةٍ سَواءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ**...) (آل عمران:٦٤).

بۆ نموونە:

لە کاتێکدا کە دانە دانە و کۆمەڵەکانی خڕۆی مرۆڤ لە بەرەنگاربوونەوەی قورئاندا دەستەوسان مان، کەچی وا لەم سەردەمەدا ئەم شارستانێتی‌یە نوێ‌یەی ئێستا، کە بەرهەمی بیروڕا و بۆچوونی ئادەمیزاد بەڵکو خڕۆی جینی‌شە، شێوەی نەیارێکی قورئانی لەخۆ خڕتووە و، بە شێوازە ساحیرانە و سەرنجڕاکێشەکانی دەیەوێت بەرەنگاریی قورئان بکات. جا بۆ ئەوەی ئیعجازی قورئان بەپێی دەعوای ئایەتی پیرۆزی: (**قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الاِنْسُ والْجِنُّ**..) بۆ ئەم بەرەنگاربووە سامناك و نوێ‌یەش بچەسپێنین، ئەوا ئەو بناغە و دەستوورانەی کە شارستانێتیی نوێ هێناونی، لە بەرامبەر بناغەکانی قورئانی پیرۆزدا ڕادەخرین..

لە پلەی یەکەمدا: خشت ئەو بەراوردکاری و تەرازووانە پێش‌چاو دەخەین کە لە وتەکانی پێشوودا هێناومانن، هەر لە وتەی یەکەمەوە تا وتەی بیست‌وپێنجەم.. هەروەها ئەو ئایەتە پیرۆزانەش دەخەینە ڕوو کە لە سەرەتای ئەو وتانەدان و حەقیقەتەکانیان دەردەخەن.. چونکە هەموو ئەمانە، بە یەقین و دڵنیایی‌یەکی ئەوتۆ کە هەرخێزخومان و دوودڵی توخنیان ناکەوێت، ئیعجاز و سەرکەوتنی قورئانیان بەسەر شارستانێتیی سەردەمدا، چەسپاندووە!

لە پلەی دووهەمیشدا: بە پوختی بەشێك لەو دەستوورانەی "شارستانێتی" و "قورئان" دەهێنین کە وتەی دوازدەهەم چەسپاندوونی و ڕوونی کردوونەتەوە:

ئەوەتا فەلسەفەی شارستانێتیی نوێ باوەڕی وایە کە: ستوونی ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤ بریتی‌یە لە "هێز" و.. لە هەموو شتێکدا "بەرژەوەندی و

سوود"ی مەبەستە و.. "مشتومڕ" دەکات بە دەستووری ژیان و.. "ڕمخەز پەرستی" و "قەومییەتی سەلبی" دەکات بە پەیوەندیدەری نێوان کۆمەڵانی مرۆڤ و.. ئامانجیشی "خاڵتەوخەپێکی بەربادی بێمەبەستو ئامانجە" بۆ تێرکردنی ئەو مەیل و خواست و هەوا و ئارەزووانەی کە پتر ئارەزووی دەروون دەورووژێنن و پەتی پێ دەبچڕن و بەرەڵای دەکەن!

خۆ ئاشکرایشە کە هێز ئەنجامەکەی "لەسنوور دەرچوون" دەبێت و.. سوودیش سروشتی وایە "پاڵپاڵێن"ی لێ پەیدا دەبێت، چونکە بەشی دابین‌کردنی پێداویستی و ئارەزووەکانی هەموان ناکات و.. مشتومڕیش "ململانێ" و "زۆرانکاری"ی لێ دەبێتەوە و.. ڕمخەزپەرستیش "لەسنوور دەرچوون"ی لێ پەیدا دەبێت، چونکە ڕمخەزایەتییەکەخەشە دەکات و بە هەڵلووشینی ڕمخەزەکانی دی، فراوان دەبێت.

شارستانێتیی نوێ، هەرچەند لایەنی چاکەشی تێدایە، بەڵام لەبەر ئەوەی لەسەر ئەم بناغانە بنیات نراوە و پاڵی بەم دەستوورانەوە داوە، ئەوا نەیتوانی بەختەوەرییەکی تەنانەت ڕواڵەتیش بە لەسەدا بیستی خەڵکی زیاتر بدات و، هەموو ئەوانی تریخیرۆدەی نیگەرانیو بەدبەختی کرد و بە دەردیسەریی زۆرەوە تلاندنیەوە.

بەڵام حیکمەتی قورئانی پیرۆز لە بریی: هێز، "حەق" دادەنێت بە ستوون و خاڵی پشتپێبەستن لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا و.. لە بریی سوودیش "ڕەزامەندیی خوایخەورە" و "بەدەست هێنانی ڕەفتار و خووی بەرز" دەکات بە ئامانج و.. لە جیاتی مشتومڕیش "یارمەتی و هاوکاری" دەکات بە دەستوور و بناغە لە ژیاندا و.. لە بریی ڕمخەزپەرستی و قەومییەتی سەلبی، دەست بە "ئایین" و پیشە و نیشتمانەوە دمخڕێت، تاکو بیانکات بە پەیوەندیدەری کۆمەڵانی مرۆڤ و.. ئنجا سنووردانان بۆ دەستدرێژیی لەسنوور دەرچوونەکانی "دەروون" و، هاندانی "خیان" بۆ ڕۆیشتن و بەرزبوونەوە بەرەو کار و ئاقارو ئامانجە بلندەکان و.. دلنیاکردنی هەستە بەرزەکانیخیان، دەکات بە ئامانجی خۆی تاکو مرۆڤ بەرەو کەماڵ و ڕەوشتە بەرزەکان سەربخات و بیکات بە مرۆڤی ڕاستەقینە. خۆ ئاشکرایە کە ئەنجامی "حەق"، یەکگرتنە و، هی "ڕەوشت بەرزی"ش پشتگیریی

یەکترە و، "هاوکاری"ش ئەنجامەکەی فریاکەوتنی یەکتری دەبێت و، "ئایین"یش برایەتی و پشتگیریی یەکتری لێ پەیدا دەبێت و، ئنجا "لەغاوکردنی نەفس و هەڵپەکاری‌یەکانی" هاودەم لەخەڵ "سەربەست‌کردنی‌خیان و هاندانی بۆ ڕۆشتن بەرەو کەماڵ" دەبن بەهۆی (بەختەوەریی هەردوو دنیای مرۆڤ)!

بەم جۆرە، شارستانێتیی نوێ سەرباری ئەو لایەنی جوانی و چاکەکاری‌یانەی کە لە ئایینەکانی پێشوو بە تایبەت لە قورئانی پیرۆز وەری‌خرتوون، کەچی لە بەردەم قورئانی حەکیمدا ڕووخا و شکستی هێنا!

لە پلەی سێهەمیشدا: تەنها سێ‌چوار دانە بناغە = لە نێوان هەزاران مەسەلەدا = بۆ نموونە دەهێنینەوە:

* *مەسەلەی یەکەم:*

لەبەر ئەوەی یاسا و دەستوورەکانی قورئانی پیرۆز لە "ئەزەل"ەوە هاتوون، ئەوا هەر دەشمێننەوە و بەرەو "ئەبەد" دەڕۆن و، هەرگیز چەشنی یاسا شارستانی‌یەکان تووشی "پیری"و گرفتاری "مردن" نابن، بەڵکو هەمیشە لە هەموو کاتێکدا هەر بەهێزن و بە "لاوێتی" دەمێننەوە!

بۆ نموونە: شارستانێتیی نوێ، بە هەموو کۆمەڵە خێرخوازی و ڕێکخراوە چوست و چالاکەکانی و خشت ڕژێمە بەزەبروزەنگ و دەزگا پەروەردەیی و ڕەوشتی‌یەکانی خۆیەوە، نەیتوانی بەرەنگاریی دوو مەسەلەی قورئانی پیرۆز بکات، بەڵکو لە بەردەم ئەو دوو مەسەلەیەی قورئاندا پەکی کەوت و شکستی هێنا. ئەو دوانەش بریتین لە ئایەتی:

(وَآتُوا الزَّكَاةَ) (البقرة:٤٣) و ئایەتی: **(وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبا)** (البقرة:٢٧٥).

وا بە "پێشەکی"یەك ئەم سەرکەوتنە ئیعجازبەخشەی قورئان ڕوون دەکەینەوە:

وەك لە "إشارات الإعجاز"دا چەسپێنراوە: بناغەی هەموو پشێوی و شۆڕش و ئاشووبێك لە کۆمەڵگای مرۆڤدا تەنها یەك وشەیە، هەروەك سەرچاوەی سەرجەم ڕەوشتە نزمەکانیش تەنها یەك وشەی ترە..

وشەی یەکەم: (ئەگەر من بۆ خۆم تێر بم چیم لە خەڵکی داوە؟ با لە برساندا بمرن)!

وشەی دووهەم: (تۆ کار بکە با من بەری ڕەنجت بخۆم و، ماندوو ببە با من بحەوێمەوە)!

بەڵێ، بە پارێزگاریکردنی هاوسەنگیی نێوان چینی خەواص و عەوام، واتە "دەوڵەمەندان" و "هەژاران" نەبێ، هەرگیز ئاشتی و ژیانی ئاسوودە و تەبایی لە هیچ کۆمەڵێكدا نایەتە دی. بناغەی ئەم هاوسەنگییەش: سۆز و بەزەییهاتنەوەی خەواصە بە چینی عەوامدا و، خۆڕایەڵی و ڕێزنواندنی عەوامیشە بۆ چینی خەواص.

وا ئێستا وشەی یەکەم چینی خەواصی بەرەو خراپکاری و ستەم داوەتە بەر و، وشەی دووهەمیش چینی عەوامی گرفتاری ڕق و قین و حەسوودی و مشتومڕ کردووە. بەم جۆرەو هەر لە ماوەی چەندین چەرخی پێشترەوە تا دەگاتە ئەم چەرخ و سەردەمەی خۆمان، حەوانەوە و ئاسایش لەگرۆی مرۆڤ سەندراوەتەوە و لێی بێبەش کراوە، ئەوەبوو یەکەم جار، وەك لای هەموان ئاشکرایە، ڕووداوە گەورەکانی مشتومڕی نێوان کرێکاران و سەرمایەداران لە ئەورووپادا سەری هەڵدا.

خۆ شارستانێتیی نوێش، بە هەموو کۆمەڵە خێرخوازی و دەزگا ڕەوشتییەکانی و گشت هۆکارە توند و تیژەکانی سەپاندنی ڕێسا، نەیتوانی ئەو دوو چینەی گرۆی مرۆڤ پێكبهێنێت و تەبایی و ئاشتییان بخاتە نێوانەوە، هەروەك لە تیمار و ساڕێژکردنی دوو برینە قووڵەکەی ژیانی مرۆڤایەتیشدا دەستەوسان ما.

بەڵام قورئانی پیرۆز، بە "واجبکردنی زەکات" وشەی یەکەم لە ڕیشەدا دەردەهێنێت و برینەکەی ساڕێژ دەکات.. هەروەك بە "حەرامکردنی ڕیبا" وشەی دووهەمیش لە بناغەدا هەڵدەتەكێنێت و شیفا و ساڕێژیش بە زامەکەی دەبەخشێت.

بەڵێ، ئایەتەکانی قورئان لە دەرگای "جیهان"دا ڕاوەستاون و بە "ڕیبا"(سوو) دەڵێن: "هاتنە ژوورەوە قەدەغەیە"! هەروەها فەرمان بۆ گرۆی مرۆڤیش دەردەکەن کە: (دەرگاکانی ڕیبا لە خۆتان دابخەن، با گشت دەرگاکانی جەنگ و

ئاشووبتان لە بەردەمدا دابخرێت)! هەروەك قورئان مەترسییەكانی چوونە ژوورەوە لەو دەرخایەوە بۆ قوتابییە ئیماندارەكانیش ڕوون دەكاتەوە، تاكو خۆیانی لێ بپارێزن.

* *بناغەی دووەەم:*

شارستانێتیی نوێ "فرەژنی" قبووڵ ناكات و، پێی وایە ئەو حوكمەی قورئان پێچەوانەی "حیكمەت" و "بەرژەوەندی"ی مرۆڤە!

بەڵێ، ئەگەر "حیكمەت" لە ژنهێناندا: "هێنانەدیی خواستی ئارەزوو" بێت، ئەوا دەبوو حوكمەكەی قورئان پێچەوانە بوایە. بەڵام خۆ بە شایەتیی سەرجەم خیانلەبەران و تەسدیقی ئەشت ڕووەكە نێر و مێ هاوسەرەكان چەسپاوە كە:

حیكمەت و ئامانجی ژنهێنان: "وەچەخستنەوە" و "زیادبوونی ڕەگەز"ە. چێژ و لەزەتی بەرهەمی ئەنجامدانی خواستی ئارەزووش، كرێ و پاداشتێكی جوزئییە كە میهرەبانیی خوای گەورە بەرامبەر بە ئەنجامدانی ئەو ئەركە دەیبەخشێت!

جا مادەم ژنهێنان لە ڕووی "حیكمەت" و "حەقیقەتەوە" بۆ: زیادبوونی ڕەگەز و وەچەخستنەوەیە، ئەوا ئەو ئافرەتەی كە لە ماوەی ساڵێكی تەواودا تەنها یەك جار دەتوانێت منداڵی ببێت و، ماوەی پیتاندنیشی لە یەك مانگدا تەنها نیوەی ڕۆژەكانی مانگە و، لە تەمەنی پەنجا ساڵیشدا لە سك و زا دەكەوێت، هەرگیز سەروزیادی "پیاو" نییە كە لە زۆربەی كاتەكاندا تەنانەت لە تەمەنی سەد ساڵیشدا توانای پیتاندنی هەیە. لەبەر ئەوە، شارستانێتیی نوێ ناچار دەبێت مەڵبەندەكانی داوێنپیسی بكاتەوە و شوێنەكانی بەدڕەوشتی دابمەزرێنێت!

* *بناغەی سێهەم:*

ئەو شارستانێتییەی كە پرس و ڕا بە مەنتیقی "ژیری" ناكات، ڕەخنە لەم ئایەتە پیرۆزە دەگرێت: (**لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ**) (النساء: ١١) كە سێیەكی میرات (واتە نیوەی ئەو ئەندازەیەی نێرینە وەری دەگرێت) بۆ ئافرەت دادەنێت.

شتێكی بەڵگەنەویستە كە زۆربەی ئەحكامەكانی لەمەڕ ژیانی كۆمەڵایەتی بەپێی چاودێری كردنی زۆربەی خەڵك دادەڕێژرێت و دەكرێن بە یاسا. خۆ زۆربەی ئافرەتانیش مێردیان دەبێت و ئەم مێردانەش بەخێوكردن و پاراستنی ئەو

ئافرەتانەیان لە ئەستۆدا دەبێت، بەڵام زۆربەی پیاوان ناچارن هاوسەرەکانیان بەخێو بکەن و ئەرکی نەفەقە و خەرجی‌یان هەڵبگرن.

جا ئەگەر ئافرەت سێیەکی میراتی باوکی وەربگرێت (واتە نیوەی ئەوەی کە مێرد لە میراتی باوکی دەیکەوێت) ئەوا بێگومان هەر مێردەکەی نەفەقەی دەکێشێت و خەرجی و پێداویستی‌یەکانیشی دەخرێتە ئەستۆ. بەڵام ئەگەر پیاو دوو بەش (واتە نیوە)ی لە میراتی باوکی وەگرت ئەوا هەندێکی لە نەفەقەی هاوسەرەکەی‌دا خەرج دەکات و، بەمەش یەکسانی دێتە دی. واتە پیاو لەگەڵ خوشکەکەی‌دا (کە خێزانی پیاوێکە و مێردەکەی نەفەقەی دەکێشێت) یەکسان دەبێت.

بەڵێ، دادگەریی قورئان وا دەخوازێت[2]!

* *بناغەی چوارەم:*

قورئانی پیرۆز هەروەك بە توندوتیژی ڕێ لە "بت‌پەرستی" دەگرێت، بەهەمان شێوەش ئەو وێنانە قەدەغە دەکات کە وەك جۆرە بت‌ڕاگرتنێك وان! کەچی شارستانێتیی ئێستا ئەو وێنانە بە هەندێك لە تایبەتمەندی و چاکەکاری‌یەکانی خۆی دادەنێت و دەیەوێت لەمەدا بەرەنگاری قورئان ببێتەوە. لە کاتێك‌دا کە وێنەکان، چ سێبەردار بن و چ بێ سێبەر، تێکڕا یان: ستەمێکی "بەردبوو".. یان ڕیایەکی "بەرجەستە".. یان هەوا و ئارەزوویەکی "پەیکەربوو"ن! چونکە هەوا و ئارەزووەکان دەورووژێنن و مرۆڤ بەرەو ستەم و ڕیا و هەوەسبازی پاڵ پێوە دەنێن.

پاشان "قورئان" بەزەیی بە ئافرەتاندا دێتەوە و، فەرمانی پۆشتەیی‌یان بە پۆشاکی شەرم و حەیا بۆ دەردەکات، بۆ مەبەستی پاراستنی ڕێز و حورمەتیان و، بۆ ئەوەش ئەو کانزا بەنرخانەی شەفەقەت و میهرەبانی و سەرچاوەی نیانی سۆز و بەزەیی، لە ژێر پێی زەلیلی و ڕسوایی‌دا سووکایەتی‌یان پێ نەکرێت و، بە وێنەی ئامرازێك بۆ هەوەسبازی و ئارەزووە نزمو بێ‌نرخەکان، بەکار نەهێنرێن[3].

کەچی "شارستانێتیی نوێ" ئافرەتانی لە هێلانە و خانەکانی خۆیان هێناوەتەدەر و، پۆشاکی پۆشتەیی لەبەر دڕاندوون و، وای لە مرۆڤایەتیش کردووە گرفتاری شێتی ببێت! لە کاتێك‌دا کە هەموان دەزانین ژیانی خێزان بە: خۆشەویستی و ڕێز

لەیەکترنانی نێوان ژن و مێرد، بەردەوام دەبێت. بەڵام ڕووتبوونی ئافرەت ئەو "خۆشەویستی"یە بێخەرد و "ڕێز"ەخەرموخوڕەی نێوانیان ناهێڵێت و ژیانی خێزانیش ژەهراوی دەکات بە تایبەت بایەخدان بە "وێنەکان" کە پتر ڕەوشت تێك دەدەن و بە تەواوەتی دەیڕووخێنن و، خیانی مرۆڤ پاشەوپاش بەرەو دواوە دەبەنەوە.

مرۆڤ دەتوانێت بەمەی خوارەوە لەم مەبەستە تێ بگات:

هەروەك ڕوانینی پیاو، بە هاندەری ئارەزوو، بۆ تەرمی ئافرەتێکی جوانی مردوو = کە چاوەڕوان و موحتاجی بەزەیی‌یە = ڕەوشت و خووی مرۆڤ بە تەواوەتی دەڕووخێنێت، سەیرکردنیش بە نەزەری ئارەزوو بۆ وێنەی ئافرەتانی مردوو، یان وێنەی ئافرەتانی زیندوو کە لە حوکمی تەرمی بچووکی ئەواندان، بە هەمان جۆر، هەست و شعووره بەرزەکانی مرۆڤ لەق دەکات و لەرزەیان پێ دەخات، تەنانەت دەشیانڕووخێنێت!

* * *

بەم جۆره و بە وێنەی ئەم چوار مەسەلانە، هەموو یەکێك لە هەزارانی مەسەلە و بابەتەکانی قورئان، بەختەوەریی ژیانی دنیایان بۆ مرۆڤ لەخۆ خرتووه، هەروەك بەختەوەریی هەمیشەیی دواڕۆژیشی بۆ دەهێننەدی. دەتوانیت هەر بۆ خۆت مەسەلە و بابەتەکانی تر قیاس بکەیت بۆ سەر ئەمانەی کە باس کران.

هەروەها وەك شارستانێتیی نوێ لە بەردەم ئەو دەستوورانەی قورئاندا کە پەیوەندی‌یان بە ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤەوە هەیە، تێكدەشکێت و لەخۆشەی حەقیقەتەوە بەرامبەر بە ئیعجازی مەعنەویی قورئان نابووتی و ئیفلاسی دەردەکەوێت.. بە هەمان جۆر، خەر فەلسەفەی ئەوروپا و حیکمەتی مرۆڤیش = کە شارستانێتیی نوێ‌یە = بە تەرازووی بیست‌وپێنج وتەکانی پێشوو لەخەڵ حیکمەتی قورئاندا بەراورد بکرێن، ئەوا کۆڵەواریی فەلسەفە و ئیعجازی حیکمەتی قورئان دەردەکەوێت. خەر حەز دەکەیت ئەمەت بۆ ڕوون ببێتەوە، فەرموو سەر لە وتەی دوازدەهەم و سیازدەهەم بدە، با کۆڵەواری و ئیفلاسی حیکمەتی فەلسەفە و، ئیعجاز و دەوڵەمەندیی قورئان بە چاوی خۆت ببینیت.

هەروەها وەك شارستانیێتیی سەردەم لە بەردەم حیكمەتی عیلمی و عەمەلیی قورئاندا شكستیهێنا.. بەهەمان جۆر، ئەدەب و ڕەوانبیژی‌یەكەشی لە بەردەم ئەدەب و ڕەوانبیژیی قورئاندا شكستی هێناوە و، نیسبەتی نێوانیان وەك هی شینی هەتیویێك وایە كە بەخریانێكی تاڵی پڕ لە خەم و نائومێدی بگری، لە چاوخۆرانی و سروودی عاشقێكی داوێنپاكدا كە بۆ لێكبڕانێكی كەمخایەن پەژارە دایگرتبێت و بەوپەڕی شەوق و ئاواتەوەخۆرانی بلێت و پەژارەكەی پێ دەرببڕێت! یان وەك هی هاواری مەستێك وایە كە لە بارێكی نزمدا بگەوزێت، لەچاو خوێندنەوەی چەند پارچە شیعرێكی حەماسی كە غیرەتی مرۆڤ ببزوێنن و خەڵكی بۆ بەخشینیخیان و سامان و شتی بەنرخ و بەدەستهێنانی سەركەوتن، هان بدەن!

چونكە ئەدەب و ڕەوانبیژی، لە ڕووی كاریگەریی شێوازەوە، یان "خەم" و پەژارە بەرهەم دێنن، یان "شادمانی" و خۆشی.. خۆ دیارە خەمیش لە خۆیدا دوو بەشە:

یان خەم و پەژارەیەكە لە "نەمان"ی خۆشەویست، واتە لە "نەبوون"ی خۆشەویستان و هاوڕێیانەوە پەیدا بووە و پەژارەیەكی پەست و تاریكی وەهایە كە شارستانیێتیی چەپەڵبووی چڵكی "خومڕایی" و ئاوێتەی "غەفلەت" و باوەڕدار بە "سروشت" بەرهەمی هێناوە.. یان پەژارەیەكە لە ئەنجامی "جودایی" و لێكبڕانی خۆشەویستانەوە سەری هەڵداوە! واتە لەو ڕوانگەیەوە كە خۆشەویستان: نەفەوتاون.. ماون! بەڵام جودایی و لێكدابڕانیان پەژارەیەكی وەهای دەرخواردی مرۆڤ داوە كە تاسەمەندی و شەوقی بەیەك شادبوونی لە دووتوێدایە! جا ئەمە ئەو چەشنە خەم و پەژارەیەیە كە قورئانی ڕێپیشاندەر و ڕووناكیبەخش، لە دڵی مرۆڤدا بەجێی دەهێڵێت!

شادی و خۆشحاڵیش، بە هەمان جۆر، دوو بەشە:

یەكەم:

خۆشحاڵی‌یەكە مرۆڤ بەرەو "ئارەزوو"ەكانی پاڵ پێوە دەنێت، كە ئەمەش ئەدەبە شارستانی‌یەكانی وەك: ئەدەبی شانۆخەری و سینەمایی و ڕۆمان، بۆ مرۆڤی فەراهەم دێنن.

بەڵام دووهەم:

خۆشحاڵی‌یەکی ناسکی خاوێنە.. "دەروون" لەغاو دەکات و "ڕۆح" و "دڵ" و "ژیری"و "نهێنی"ش بەرەو خوو و ڕەفتاری بەرز و خەڕانەوە بۆ نیشتمانی ئەسڵی و نیشتەجێی هەتاهەتایی خۆیان و بۆ لای خۆشەویستەکانی دواڕۆژیان، هان دەدات. هەر ئەم شادی و خۆشحاڵی‌یەیە کە قورئانی پیرۆزی خاوەن ئیعجازی "بەیان" دەیبەخشێت و مرۆڤی بۆ لا دەبات و، تاسەمەندیی بەهەشت و بەختەوەریی هەمیشەیی و بینینی جوانیی خوای‌خەورەشی تێدا دەورووژێنێت.

هەندێ کەسانی کەمفام لەوانەی کە خۆیان لە تێڕامان و سەرنجدانی شتاندا ماندوو ناکەن، لەوخومانەدا بوون کە: واتای مەزن و حەقیقەتی هەرەخەورەی ئایەتی پیرۆزی:(**قُلْ لَئِن اجْتَمَعَتِ الاِنْسُ والْجِنُّ علَى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذا القُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظهيراً**) وێنەیەکی مەحاڵە و، بە موبالەغەی ڕەوانبێژی‌یان لە قەڵەم داوە.. نەخێر وا نی‌یە و، ئەوانەخەلێ بە هەڵەدا چوون. چونکە ڕەوانبێژیی ئەم ئایەتە عەینی حەقیقەتە و، شێوە و ڕوویەکی مومکین و واقیع وخونجاوە و، هەرخیز کارێکی مەحاڵ نی‌یە.

یەکێك لە ڕووەکانی ئەو شێوەیە، بریتی‌یە لەوەی کە:

ئەخەر جوانترینی‌خوفتارەکانی جینني و ئادەمیزاد، کە لە قورئانەوە وەرنەخیرابن و کەرەسەی ئەو نەبن، هەموو پێکەوە کۆببنەوە، ئەوا هەرخیز لە قورئان ناچن. بۆیە تا ئێستا شتێك لە وێنەی قورئان نەوتراوە و سەری هەڵ نەداوە.

ڕووەکەی تریش بریتی‌یە لەوەی کە: شارستانێتی و حیکمەتی فەلسەفە و ئەدەبە بیانی‌یەکان، کە بەرهەم و زادەی کار و هەوڵ و کۆشش و بیری جینني و ئادەمیزاد و تەنانەت شەیتانەکانیشن، لە نزمترینی پلەکانی دەستەوسانیدان لە بەردەم ئەحکام و حیکمەت و ڕەوانبێژیی قورئاندا! وەك پێشتر چەند نموونەیەکمان لەسەر هێنایەوە.

جیلوەی سێهەم

ئاراستەکردنی گوفتاری قورئان بۆ هەموو چینەکانی خەڵك

"قورئانی حەکیم" لەخەڵ هەموو چینێکی مرۆڤی خشت سەردەمێکدا دەدوێت، بە ڕادەیەك کە دەڵێی بە تایبەتی و ڕاستەوخۆ ڕووی لەو چینەیە!

چونکە مادەم قورئان سەرجەمی چینەکانی نەوەی ئادەم بانگ دەکات بۆ "ئیمان" کە بەرزترین و وردترینی زانستەکانە و.. بۆ "ناسینی خوا" کە فراوانترین و ڕووناکترینی زانیاری‌یەکانە و.. بۆ لای "ئەحکامەکانی ئیسلام" کەخرنگترینی زانستەکانە و لە هەمووشیان جۆراوجۆرترە.. ئەوا دەبێ ئەو دەرسەی کە بە هەموو چینەکانی خەڵکیی دەڵێتەوە لەخەڵ تێگەیشتنی هەموو یەکێکیاندا بگونجێت، لە کاتێکدا کە تەنها یەك دەرسەو چەند دەرسێکی جیاجیا و جۆراوجۆر نی‌یە! لەبەر ئەوە، دەبێ لەناو خودی ئەو دەرسەی قورئاندا چەند چینێکی تێگەیشتن هەبێت. بۆیە هەموو چینێکی خەڵکی و هەریەکەش بەپێی پلەی تێگەیشتنی، بەشی خۆی لە دەرسی هەموو یەکێك لە دیمەنەکانی قورئان وەردەخرێت!

خەلێ نموونەی زۆرمان بۆ ئەم ڕاستی‌یە هێنایەوە، دەکرێت سەریان لێ بدرێت. بەڵام لێرەدا تەنها ئاماژە بۆ چەند لایەنێکی ئەو نموونانە و بەشی تێگەیشتنی یەك دوو چینی خەڵکی، دەکەین.

بۆ نموونە:

(لَمْ يَلِدْ * وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْواً اَحَد).

چینی "عەوام" کە زۆربەی ڕەهای خەڵکی پێك دەهێنن، بەشیان لە تێگەیشتنی ئەم ئایەتانەدا ئەوەیە کە:

(خوای‌خەورە بێ باوك و منالٚ و ژن و هاوتایە).

بەشی چینێکی تری تێخەیشتنی مامناوەندی، بریتی‌یە لە:

(نەفی کردنی خوایەتی لە: حەزرەتی عیسا = دروودی لەسەر بێت = و لە مەلائیکەت و، لە هەر شتێك کە منالٚلێ کەوتنەوە و لەدایكبوونی لەباردا بێت)! چونکە بەپێی ڕواڵەت نەفی کردنی شتی "مەحالٚ" کارێکی بێ سوودە. کەواتە دەبێ وەك لە زانستەکانی "ڕەوانبێژی"دا ڕوون کراوەتەوە، مەبەست: "لازمی حوکم"ەکە بێت. بەم پێیە مەبەست لە نەفی کردنی منالٚ و باوکایەتی، کە لە

تایبەتکاری‌یەکانی شتانی جیسمانین، نەفی کردنی خوایەتی‌یە لە هەر شتێك منالْ و باوك و هاوتای ببێت و، بۆ ئەوەیە دەری‌بخات کە: ئەوانە شایستەی خوایەتی نین!

لەم نهێنی‌یەوە دەردەکەوێت کە: دەخوێنرێت سوورەتی "ئیخلاص" لە هەموو کاتێك‌دا سوود بە هەموو مرۆڤێك بگەیەنێت.

بەشی چینێکی لەوان پێشکەوتووتر، ئەوەیە کە:

(خوای‌خەورە خاوێنە لە هەموو هاوبەش و هاووێنە و یاریدەدەرێك و لە هەر پەیوەندی‌یەك بە بوونەوەرانەوە کە بۆنی منالْ‌بوون و لەدایك‌بوونیان لـێ بێت. پەیوەندیشی بە بوونەوەرانەوە تەنها پەیوەندی "خەلـلاقییەت"ە، چونکە خواوەند بە ویستی ئەزەلی و ئیختیاری خۆی و بە فەرمانی: "کن فیکون" بوونەوەران بەدی‌دەهێنێت و، هەرگیز پەیوەندیی بە هیچ شتێکەوە نی‌یە کە پێچەوانەی سیفەتی "کەمالْ" بێت، وەك: ناچار بوون و پەیدابوونی بێ ویست و ئیختیار).

بەشی چینێکی لەمانەش بەرزتر، ئەوەیە کە:

(خوای‌خەورە: ئەزەلی و، ئەبەدی و، ئەووەلْ و، ئاخر و، بێ‌وێنە و، بێ‌هاوتایە و، لە هیچ لایەك‌دا میسل و هاووێنە و نموونەی نی‌یە، نە لە زاتی‌دا و نە لە سیفەت و نە لە کردارەکانی‌دا بەلْکو لە بەردەم مرۆڤدا تەنها بواری "مَثَل" هێنانەوە هەیە بۆ خوای‌خەورە:(**وَلَهُ الْمَثَلُ الاَعَلى في السَّمواتِ وَالاَرْضِ وَهُوَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ**) (الروم:٢٧) کە ئەمەش تەنها لە کردار و کاروبارەکانی خوادا ڕێ بە "تەشبیهـ" و نموونەهێنانەوە دەدات).

دەتوانیت خاوەن بەشە جیاجیاکانی تری تێگەیشتن و پەی‌بردنی وەك: چینی عارفان و چینی عاشقان و چینی صیدیقان و غەیری ئەوانیش، بۆ سەر ئەم چینە ناوبراوانە قیاس بکەیت.

نموونەی دووهەم:

(**مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ**) (الأحزاب: ٤٠).

بەشی چینی یەکەمی خەلْك لەم ئایەتە، ئەوەیە کە:

حەزرەتی زەید = خوای لـێ ڕازی بێت = کە خزمەتخوزاری پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلـم = و شەرەفمەندی ئەوەبوو پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلـم = بە "کوڕم!" بانگی کردووە. ئەم زەیدە، کە هەستی کرد هاوکووفی هاوسەرە ئازیزەکەی نی‌یە، ناچار تەڵاقی دا. ئنجا پێغەمبەریش = صلی الله علیه وسلـم = بە فەرمانی خوای‌خەورە مارەی کرد لە خۆی.

جا ئەم ئایەتەی کە بەم هۆ و بۆنەیەوە نازڵ بووە، دەفەرموێ:

ئەخەر پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلـم = وەك بانگ‌کردنی باوك لە کوڕی خۆی، ئێوەی بانگ کرد، ئەوا تەنها لە ڕووی ئەرکی پێغەمبەرێتیی سەرشانیەوەیە کە بەو جۆرە بانگتان دەکات و، لە ڕاستی‌دا لە ڕوانگەی کەسێتی و خزمایەتی‌یەوە باوکی هیچ کامتان نی‌یە، تا خێزانەکانی پێ‌نەشێن!

بەشی تێگەیشتنی چینی دووهەمیش، ئەوەیە کە:

میر و فەرمانڕەوای مەزن بە چەشنی باوکی بەسۆز و میهرەبان دەڕوانێتە ڕەعیەت و میللەتەکەی خۆی. جا ئەخەر ئەو فەرمانڕەوایە لە ئاشکرا و پەنهانیش‌دا خاوەنی دەستەڵاتی ڕۆحی بێت، ئەوا میهرەبانی‌یەکەی لە هی باوکان خەلـێ زیاتر دەبێت، تەنانەت خەڵکییش، وەك بڵێی منالّی ڕاستەقینەی ئەو بن، بە وێنەی باوکی خۆیان بۆی دەڕوانن.

جا لەبەر ئەوەی کە ئەو ڕوانینەی بۆ باوك دەڕوانرێت نالخۆڕێت بۆ هی مێرد و، هی کچیش بە ئاسانی نالخۆڕرێت بە هی ژن و هاوسەری پیاو، ئەوا لەبەر ئەم نهێنی‌یە، بیری عامەی خەڵکی پێیان زەحمەت و نەشیاو بووە کە پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلـم = کچی ئیمانداران مارە بکات!

لەبەر ئەوە، قورئانی پیرۆز ئەم تێگەیشتنە هەڵەیەیان بۆ ڕاست دەکاتەوە و، پێیان دەفەرموێ:

پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلـم = لەخۆشەی میهرەبانیی خواوەند و بە چاوی شەفەقەت و سۆز و بەزەیی‌یەوە بۆتان دەڕوانێت و، لە ڕووی پێغەمبەرایەتی‌یەکەیەوە وەکو کوڕی خۆی مامەڵەتان لەخەڵدا دەکات. بەڵام لە

ڕووی کەسێتیی مرۆڤانەی خۆیەوە، ئەوا ئاشکرایە کە باوکی ئێوە نییە، تاکو مارەکردنی کچانی ئێوەی بۆ نەشێت و لەسەری حەرام بێت!

بەشی سێهەم، بەم جۆرە لەم ئایەتە تێدەخات:

نابێ پشتبەستنتان بە سۆز و بەزەیی پێغەمبەر = صلی الله علیە وسلم = و پەیوەندیتان پێیەوە، بکەن بە بیانوویەك بۆ ئەنجامدانی خوناهـ و کردەوەی خراپ. چونکە زۆر کەس هەن پشت بە ڕابەر و خەورەکانیان دەبەستن و لە "کار" و "بەندایەتی"دا تەمبەڵی دەکەن. تەنانەت هەندێ جاریش دەڵێن: "ئێمە نوێژ ناکەین، چونکە نوێژمان بۆ کراوە"! (وەك هەندێ لە شیعەکان دەیڵێن).

سەرنجی چوارەم:

بەشێکی تر، ئاماژەیەکی غەیبی لەم ئایەتە تێدەخات کە بریتییە لەوەی:

کوڕانی پێغەمبەر = صلی الله علیە وسلم = ناخەنە تەمەنی پیاوان. بەڵکو پێش ئەو تەمەنە خوای خەورە لە دنیادا کۆچیان پێ دەکات. کەواتە لەبەر حیکمەتێکی خوایی، نەوەی پێغەمبەر = صلی الله علیە وسلم = لە ڕووی ئەوەی کە ڕاستەوخۆ نەوەی ئەو بن، لە "کوڕانی"دا بەردەوام نابێت. بەڵام وشەی "رجال" ئاماژە دەکات بۆ ئەوەی کە: لە ئافرەتانی = نەك پیاوانی = ئەولادی ئەودا، نەوەی موبارەکی هەر بەردەوام دەبن.

سوپاس بۆ خوای خەورە، حەزرەتی "حەسەن" و "حسەین" کە وەچەی پیرۆزی حەزرەتی "فاطمة الزهراء"ن = خوایان لێ ڕازی بێت = دوو مانگی درەخشانن بۆ دوو زنجیرەی نوورانی کە هەمیشە وەچە و نەوەی پیرۆزی "ماددی و مەعنەوی"ی خۆری "نبووەت" بە بەردەوامی دەهێڵنەوە!

اللهم صلِّ علیە وعلی آلە.

"ڕۆشنایی یەکەم" بە هەر سێ "تیشك"ەکانیەوە کۆتایی پێ هات.

---

[1] خەلـێ کتێبی تەفسیر هەن ئەم ئایەتانەیان ڕوون کردووەتەوە کە هەواڵیان لە غەیب داوە. بۆیە لێرەشدا ڕوون نەکرانەوە، چونکە نیازی چاپکردنی ئەم کتێبە بە پیتە کۆنەکان(واتە، پیت عەرەبی) دانەری تووشی هەڵەی پەلەکردن کرد. بەو هۆیەوە، ئەو خەنجینە بەنرخانە لێرەدا بە داخراوی مانەوە! (دانەر)

[2] ئەمە بڕگەیەکە لەو "لائیحە"یەی پێشکەش بە دادگای "تەمیز" کرا و، لە بەردەمی دادگادا خوێندرایەوە و دادگای بێدەنگ کرد و، بوو بە پەراوێزی ئەم مەقامە:

(منیش بە دادگای بەڕێزی وەزارەتی دادگەری دەڵێم:

تاوانبارکردنی کەسێك کە بەرز و پیرۆزترین دەستووری خوایی تەفسیر دەکات، ئەو دەستوورەی کە حەقی ڕاستەقینەیە و لە هەموو سەردەمێكدا و لە ماوەی هەزار و سێ‌سەد و پەنجا ساڵدا سێ‌سەد و پەنجا ملیۆن موسڵمان لە کاروباری ژیانی کۆمەڵایەتی‌یاندا پرس و ڕایان پێ‌یەتی و ڕەفتاری پێ‌دەکەن.. ئەو کەسەی کە لە تەفسیرەکەی‌دا پشت بەو شتانە دەبەستێت کە سێ‌سەد و پەنجا تەفسیرنووس تیایاندا یەکیانگرتووە و سەلماندوویانە و، شوێن ئەو بیروباوەڕە کەوتووە کە باپیرانی پێشوومان لە ماوەی هەزار و سێ‌سەد و پەنجا ساڵدا باوەڕیان پێی بووە.. تاوانبارکردنی ئەم تەفسیرنووسە، بڕیارێکی ستەمکارانەیە و، بێ هیچ‌گومانێك دادگەری = ئەگەر لە ڕووی زەوی‌دا هەبێت = ڕەفزی دەکات و دەست بە ڕووی ئەو بڕیارەوە دەنێت و هەڵی‌دەوەشێنێتەوە). (دانەر)

[3] لەمعەی بیست‌وچوارەم بەوپەڕی بێ‌گومانی چەسپاندی کە : "پۆشتەیی" خواستێکی تەواو فیطری‌یە بۆ ئافرەت ، بەڵام هەڵگرتنی پۆشتەیی پێچەوانەی فیطرەتیانە. (دانەر)

ڕۆشنایی دووهەم

ئەم ڕۆشناییيە سێ نووری هەیە

نووری یەکەم

قورئانی پیرۆز: ڕەوانیی بە خوڕ و.. ساغیی ناوازە و.. پشتگیریی مەحکەم و.. پەیوەندیی توندوتۆڵ و.. هاوکاریی بەهێزی چ لە نێوان ڕستەکانی و چ لە نێوان سیما و ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی ئەو ڕستانەدا کۆکردووەتەوە. هەروەك هاوئاهەنگیيەکی بەرزی لە نێوان ئایەت و ئامانجەکانیدا ساز داوە. ئەمەش بە شایەتیی زانستی: "ڕەوانکاری" و "خوزارەکاری" و بە شایەتیدانی هەزاران پێشەوای ئەم زانستانە، وەك: زومەخشەری و سەککاکی و عبدالقاهری جورجانی..

خۆ هەرچەندەش نزیکەی هەشتنۆ هۆکاریخڕنگ هەن کە ئەو هاوئاهەنگی و هاوکاری و پشتگیری و ساغی و ڕەوانیيە دەشێوێنن، کەچی ئەو هۆکارانە هیچ کاریگەرییەکیان لە شێواندنی ئەو سیفەتە ناوبراوانەی قورئاندا نەبووە، تەنانەت پتر پشتی ڕەوانی و ساغی و پشتگیریی ڕستە و ئایەت و ئامانجەکانی قورئانیانخڕتووە! هێندە نەبێت کە حوکمی خۆیان ڕایی کردووە و لە پشت پەردەی ڕێسا و ڕەوانیيەوە سەریان دەرهێناوە، تاکو ڕەوانیی هۆنینی قورئان خەلێ واتایخەورە و بەنرخ بەدەستەوە بدات، بە وێنەی "چرۆ"ی درەخت کە لە قەدی خشت و ڕێکی درەختەکاندا دەردێن و هەندێخۆپکە و چوکڵەی بەرز و نزمی تێدا پێكدەهێنن، کەچی ئەم وردە چوکلانە ڕێکیی لەشولاری درەختەکان نائالۆزێنن، بەڵکو لە ڕێیانەوە ئەو بەروبوومانە بە درەختەکان دەدرێن کە پتر جوانی و کەماڵی ئارایشتی درەختەکەیان پێ تەواو دەبێت..

چونکە:

قورئانی پیرۆز بەش بەش و پچڕپچڕ لە ماوەی بیستوسێ ساڵ و لە کاتی پێویستدا نازڵ بووە، کەچی لەخەڵ ئەوەشدا هێندە پێکەوەخونجانی تەواوی دەرخستووە کە دەڵێی سەرانسەری قورئان بە یەك جار نازڵ بووە..

هەروەها ئەم قورئانە پیرۆزە لە ماوەی بیست‌وسێ ساڵ و لەبەر چەند هۆکارێکی جیاجیای نازڵبوون هاتووە، کەچی ئەوەندە پشتگیریی تەواوەتیی تێدا دەردەکەوێت کە دەڵێی تەنها لەبەر یەك هۆکار نازڵ بووە..

هەروەها قورئان بۆ وەڵامدانەوەی چەند پرسیارێکی دووپات‌بووی جیاجیا هاتووە، کەچی لەخەڵ ئەوەش‌دا هێندە تێکەڵی و یەکگرتنی تەواوی پێوە دیارە کە دەڵیی وەڵامی تەنها یەك پرسیارە..

هەروەها قورئان بۆ ڕوونکردنەوەی حوکمەکانی خەڵـێ ڕووداوی جۆراوجۆر نازڵ بووە، کەچی هێندە ڕێك‌وپێکیی کامڵ و تەواو پێش‌چاو دەخات کە دەڵێی ڕوونکردنەوەی حوکمی تەنها یەك ڕووداوە..

هەروەها ئەم قورئانە پیرۆزە بە چەشنێك نازڵ بووە کەخوفتارە بەرزە خواییەکانی هێناوەتە ئاستی چەند شێوازێك کە لەخەڵ ڕادەی تێگەیشتنی چەندەها قسەبۆکراوی لەژمارەبەدەر و خەلـێ حاڵەتی وەرخرتن و تێگەیشتنی جۆراوجۆردا بگونجێ، کەچی لەخەڵ ئەوەش‌دا هێندە ڕەوانیی ناسك و لەیەك‌چوونی جوانی لە خۆدا دەرخستووە کە دەڵێی تەنها بۆ یەك حاڵەت و یەك ئاستی تێخەیشتن نازڵ بووە! تەنانەت سیفەتی: "ڕەوانی"، بە وێنەی ئاوی سەلسەبیل، بەناو هەموو قورئاندا خوزەر دەکات..

هەروەها ئەو قورئانە پیرۆزە ڕووی‌خوفتاری ئاراستەی‌خەلـێ جۆر و چینی لە یەك دووری خەڵکی کردووە، کەچی هێندە ئاسانیی "بەیان" و، پاراویی ڕێسا و ڕوونیی تێگەیاندنی تێدا دیارە کە دەڵێی‌خشت ئەوانەی لەخەڵیان دەدوێت تەنها یەك چین و توێژن، بە ڕادەیەك کە هەموو کۆمەڵ و توێژێك پێی وایە ڕووی خوفتاری قورئان ڕاستەوخۆ ئاراستەی ئەو کراوە..

هەروەها قورئان بۆ ئەوە نازڵ بووە کە: خەڵکی بەرەو چەند ئامانجێکی ئیرشادیی پلەپلە و جیاجیا ڕێنمایی بکات، کەچی لەخەڵ ئەوەش‌دا هێندە: ئیستیقامەتی تەواوەتی و.. هاوسەنگیی ورد و.. ڕێك‌وپێکیی جوان و ڕەنگینی پێوە دیارە کە دەڵێی تەنها بۆ یەك ئامانج نازڵ بووە.

جا هەرچەند ئەم هۆكارانە مایەی هەڵبژركان و شێواندنی واتا و ڕوخسارن، كەچی هەموویان لە دەرخستن و پیشاندانی: ئیعجازی بەیان و، ڕەوانی و، لەخەڵ یەك خۆنجانی قورئاندا، بەكار هێنراون!

بەڵێ، هەركەسێك خاوەنی دڵێكی ساغ و عەقڵێكی كامڵ و ویژدانێكی هەستیار و چێژێكی تەواو بێت، هەر بۆ خۆی: ڕەوانی‌یەكی جوان و.. ڕێك‌وپێكی‌یەكی ناسك و.. ئاوازێكی بەتام و.. زمانپاراوی‌یەكی بێ‌وێنە، لە ڕوونكردنەوەكانی قورئانی پیرۆزدا دەبینێت! خۆ هەركەسێكیش بینایی دڵی كوێر نەبوو بێت، بێ هیچ خۆمانێك "چاو"ێك لە قورئاندا دەبینێت كە قورئانی پیرۆز بەهۆی ئەو چاوە و بەوپەڕی ڕوونی: سەرجەمی بوونەوەرانی ڕواڵەتی و نادیار دەبینێت و بە وێنەی لاپەڕەی كتێبێك دەبن لە بەردەستی‌دا كە بە ویستی خۆی هەڵیاندەخێرێتەوە و، بە هەر شێوازێك بیەوێت واتاكانی لێك دەداتەوە و بە خەڵكی‌یان دەناسێنێت!

خەر بمانەوێت حەقیقەتی ئەم "نووری یەكەم"ە بە نموونەكانیەوە ڕوون بكەینەوە، ئەوا پێویستمان بە نووسینی چەند بەرخێك دەبێت! بۆیە بەو ڕوونكردنەوانە واز دەهێنین كە تایبەتن بەم حەقیقەتە و لە خشت "پەیامە عەرەبی‌یەكان"[1] و "إشارات الإعجاز" و بیست‌وپێنج وتەكانی پێشوودا باس كراون. بگرە هەر قورئان بۆ خۆی سەرتاپا نموونەی ئەم حەقیقەتەیە، بۆیە وا بە یەك جار هەموو قورئان پێش‌چاو دەخەم و بە نموونە دەیهێنمەوە!

نووری دووهەم

ئەم نوورە، لە "تایبەتكاریی ئیعجاز"ی ئەو پوختە باس و ناوە جوانانەی خوای گەورە دەكۆڵێتەوە كە شێوازی ناوازەی قورئان لە كۆتایی ئایەتەكاندا دایناون

بێداركردنەوەیەك

لەم نووری دووهەمەدا خەلێ ئایەت دەهێنینەوە كە تەنها تایبەت نین بەم نوورەوە، بەڵكو دەشبن بە نموونە بۆ بابەت و تیشكەكانی پێشووتریش. خۆ ئەخەر

بمانەوێت مافی ڕوونکردنەوەی تەواوەتی بەم نموونانە بدەین، باسەکەمان درێژە دەکێشێت. بەڵام من لەم کاتەی ئێستادا ناچارم بە پوختی لێیان بدوێم، بۆیە لێرەدا زۆر بە کورتی ئاماژەمان بۆ ئەو ئایەتانە کردووە کە بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم نهێنییە مەزنەی ئیعجازی قورئان، بە نموونە هێناومانەتەوە. بەو هیوایەی درێژەپێدانی باسەکە بۆ کاتێکی تر هەڵبگرین.

ئەوەتا قورئانی پیرۆز زۆربەی جار هەندێ چەمکی پوخت و کورت لە کۆتایی ئایەتەکاندا دادەنێت. جا ئەو پوختانە: یان چەند ناوێکی جوانی خوای خەورە، یان واتای ئەو ناوانەی خوایان لەخۆ گرتووە.. یاخود کێشە و باسەکانیان حەواڵەی "ژیری" دەکەن و مرۆڤ بۆ بیرکردنەوە و تێڕامانیان هان دەدەن.. یان دەستوورێکی کوللیی نێوان ئامانجەکانی قورئانیان تێدایە کە پشتی ناوەرۆکی ئایەتەکە دەگرێت.

بەڵێ، ئەو پوختە کۆتاییانەی ئایەتەکان، هەندێ ئاماژەی حیکمەتی بەرز و بڵندی قورئان و.. چەند پریشکێکی ئاوی ژیانبەخشی هیدایەتی ئیلاهی و.. هەندێ پزیسکی برووسکەی ئیعجازی قورئانیان لە ئامێز گرتووە.

وا لێرەدا تەنها "دە" دانە لەو ئاماژە زۆر و زەبەندانە بە کورتی باس دەکەین. هەروەك بە ئاماژەبۆکردن تەنها یەك نموونەی نێوان نموونە زۆرەکانی و.. یەك واتای پوختی تەنها یەك حەقیقەتی نێوان حەقیقەتە زەبەندەکانی هەریەك لەو نموونانەش، دەخەینە ڕوو.

زۆربەی ئەم "دە" ئاماژانەش لە زۆربەی ئایەتەکاندا کۆ دەبنەوە و، نەخش و نیگارێکی ئیعجازیی ڕاستەقینە پێكدەهێنن، هەروەك زۆربەی ئەو ئایەتانەی کە بە نموونەی ئاماژەیەك دەیانهێنینەوە، نموونەن بۆ زۆربەی ئاماژەکانی تریش.

وا لە هەموو ئایەتێكدا تەنها یەك ئاماژە ڕوون دەکەینەوە و، سووکەڵە ئاماژەیەکیش بۆ واتاکانی ئەو ئایەتانە دەکەین کە لە چەند "وتە"یەکی پێشووتردا لێیان دواوین.

یەکەم تایبەتکاریی "پاراوی":

قورئانی پیرۆز، بە ڕوونکردنەوە ئیعجازبەخشەکانی خۆی، کار و ئاسەوارەکانی کردخاری مەزن لە پێش چاودا ڕادەخات، پاشان ناوە جوانەکانی خواوەند لەو کار و ئاسەوارانەیدا دەردەهێنێت، یاخود یەکێك لە ئامانجە بنەڕەتی یەکانی قورئان، وەك: "حەشر" و "تەوحید" دەچەسپێنێت.

ئەم ئایەتەی خوارەوە یەکێکە لە نموونەکانی واتای یەکەم:

(هُوَ الَّذي خَلَقَ لَكُمْ مَا في الاَرْضِ جَميعاً ثُمَّ اسْتَوى اِلى السَّماءِ فَسَوّاهُنَّ سَبْعَ سَمَواتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَليمٌ) (البقرة:٢٩).

ئەم ئایەتەی خوارەوەش یەکێکە لە نموونەکانی واتای دووهەم:

(اَلَمْ نَجْعَلِ الاَرْضَ مِهاداً * وَالْجِبالَ اَوْتاداً * وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجاً * وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتاً * وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاساً * وَجَعَلْنَا النَّهارَ مَعَاشاً* وَبَنَيْنا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِداداً * وَجَعَلْنَا سِراَجاً وَهَّاجاً * وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِراتِ ماءً ثَجَّاجاً * لِنُخْرِجَ بِهِ حَبّاً وَنَبَاتاً * وَجَنَّاتٍ اَلْفَافاً * اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كانَ ميقَاتاً) (النبأ:٦=١٧)

لە ئایەتی یەکەمدا: قورئانی پیرۆز ئەو ئاسەوارە مەزنانەی خوای خەورە پێش چاو دەخات کە بە ئامانج و ڕێساکانیان بەڵگەن لەسەر "زانست" و "توانست"ی خواوەند، ئەمەش دەکات بە پێشەکیی ئەنجامێکی خرنگ و مەبەستێکی مەزن. پاشان ناوی جوانی "العلیم"ی خوای خەورەی لێ دەردەهێنێت.

لە ئایەتی دووهەمیشدا: کار و ئاسەوارەخەورەکانی خواوەند باس دەکات و، پاشان لە دەرەنجامدا باسی "حەشر" دەردەهێنێت کە ڕۆژی "فەصل"ە. هەروەك لە خاڵی سێ‌هەمی تیشکی یەکەمی ڕۆشنایی یەکەمدا ڕوون کرایەوە.

دووهەم سەرنجی ڕەوانبێژی:

قورئانی پیرۆز، چنراوانی سنعەتی خواوەند لە پێش چاوی مرۆڤدا ڕادەخات، پاشان لە ناوەندی ناوە جوانەکانی خوا و لە پوختە کۆتایی ئایەتەکاندا کۆیان دەکاتەوە و دەیان پێچێتەوە.. یاخود حەواڵەی "ژیری"یان دەکات..

یەكێك لە نموونەكانی بەشی یەكەم، ئەم ئایەتەیە:

(**قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مَنَ السَّمَاءِ وَالاَرْضِ اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالاَبْصارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الاَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللهُ فَقُلْ اَفَلا تَتَّقُونَ * فَذلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ**) (یونس: ٣١=٣٢).

ئەوەتا لە پێش‌دا دەفەرموێ: (كێ زەوی و ئاسمانی وەك چەندخەنجینەیەكی ڕۆزی بۆ ئامادە كردوون و، لەوێ بارانی هێناوەتە خوار و لێرەش دەغڵ و دانی دەرهێناوە؟ یان ئایا كێ هەیە جگە لە "خوا" بتوانێت ئەو ئاسمانە مەزن و زەوی‌یە خەورەیە وەك دوو خەزنەدار و خەنجینەوانی خوێڕایەڵ لـێ بكات بۆ فەرمانەكانی خۆی؟ كەواتە شوكر و سوپاس و ستایش تەنها هەر بۆ ئەو كەسەیە)..

لە بڕخەی دووهەمیش‌دا دەفەرموێ: (كێ خاوەنی هەستی "بیستن" و "بینین"ی ئێوەیە، كە بەنرخترین شتانی ناو ئەندامەكانتانن؟ ئایا لە چ كارخە و دوكان و بازاڕێك‌دا كڕیوتانن؟ باش بزانن تەنها ئەو كەسە خاوەن و "پەروەردخار"تانە كە ئەم هەستە ناسكانەی وەك چاو و خوێی پێ بەخشیون و، هەر ئەویش بەدیی‌هێناون و پەروەردەی كردوون. كەواتە هەر تەنها ئەو = نەك كەسی تر = شایانی پەرستش و بەندایەتی بۆ كردنە)..

لە بڕخەی سێ‌هەمیش‌دا دەفەرموێ: (یان كێ‌یە ئەو كەسەی كە هەروەك زەوی زیندوو دەكاتەوە، سەدان هەزار پیڕ و تاقمی مردووانیش زیندوو دەكاتەوە و ژیانیان پێ دەبەخشێتەوە؟ كێ هەیە جگە لە خواوەندی "حەق" و بەدیهێنەری خەردوون توانای ئەم كارەی ببێت؟ بێ‌خومان هەر ئەوە كە ئەم كارە ئەنجام دەدات و زەویی وشك هەڵهاتووی مردوو، زیندوو دەكاتەوە. خۆ مادەم خواوەند خوایەكی "حەق"ە، ئەوا هیچ حەقێكی لەلا نافەوتێ و، وەك زەویی زیندوو كردەوە ئێوەش زیندوو دەكاتەوە و بۆ دادخەی مەزنتان دەنێرێت)..

لە بڕخەی چوارەمیش‌دا دەفەرموێ: (كێ هەیە جگە لە "خوا" بە جۆرێكی ڕێك‌وپێك و بە ئەندازەی ئاسانیی بەڕێوەبردنی كۆشكێك یان شارێك، كاروباری ئەم‌خەردوونە مەزنە بەڕێوە ببات؟ خۆ مادەم جگە لە "خوا" كەسی تر نی‌یە، ئەوا هیچ ناتەواوی‌یەكیش لەو توانستەدا نی‌یە كە دەتوانێت بەوپەڕی ئاسانی ئەم

خەردوونە مەزنە وخشت تەن و قەبارەکانی ناوی بەڕێوە ببات و، چ پێویستییەکی بە "هاوبەش" و "یارمەتیدەر" نییە، بەڵکو توانستێکی هێندە ڕەهایە کە "سنوور" ناتوانێت سنووری بۆ دەستنیشان بکات! هەروەها ئەو کەسەی کە کاروباری ئەمخەردوونە مەزنە دەسازێنێت، هەرخێز بەڕێوەبردنی بەدیهاتووە بچووکەکانیش بە کەسی تر ناسپێرێت.. کەواتە ئێوە ناچارن لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا بڵێن: جگە لە "خوا" کەسی تر نییە)!

ئەوەتا دەبینیت بڕخەی یەکەم و چوارەم دەڵێن: "خوا"(الله) و.. بڕخەی دووهەمیش دەڵێت: "پەروەردخار"(الربّ).. هەروەك سێهەمیش دەڵێت: "حەق"(الحقّ)! دەسا ئیتر فەرموو مەودای ئیعجاز تێبگە لە شوێنی ڕستەی: (**فَذلِكُمُ الله رَبُّكُمُ الْحَقُّ**)دا!

بەم جۆرە قورئانی پیرۆز: کارەخەورەکانی خواوەند و چنراوە مەزنەکانی سنعەتی ئەو باس دەکات، پاشان ناوی ئەو دەستە کاریگەرە دەهێنێت کە بەڕێوەبەر و کارسازی ئەو چنراوە مەزن و ئاسەوارەخەورانەیە: (**فَذلِكُمُ الله رَبُّكُمُ الْحَقُّ**)! واتە بە هێنانی ناوەکانی: "الله، الربّ، الحقّ"ی خوایخەورە، سەرچاوەی ئەو کارە مەزنانە پێشچاو دەخات!

یەکێك لە نموونەکانی بەشی دووهەمیش، ئەم ئایەتەیە:

(**اِنَّ في خَلْقِ السَّمواتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتي تَجْري في الْبَحْرِ بِما يَنْفَعُ النَّاسَ وَما اَنْزَلَ الله مِنَ السَّماءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيا بِهِ الاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فيهَا مِنْ كُلِّ دابَّةٍ وَتَصْريفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالاَرْضِ لآياتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ**) (البقرة:١٦٤).

قورئانی پیرۆز لەم ئایەتانەدا درەوشانەوەی ئەو "دەستەڵاتداری"یەی خواوەند باسدەکات کە لە بەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەویدایە و، درەوشانەوەی کەماڵی "توانست" و خەورەیی "پەروەردخاریتی"ی خوا دەردەخات و، شایەتی لەسەر "یەکتایی" ئەو دەدات..

هەروەها درەوشانەوەی "پەروەردگاریێتی" لە جیاوازیی شەو و ڕۆژدا و.. دەرکەوتنی "میهرەبانی" لە ڕام کردن و بەکارهێنانی کەشتی و خێرانی بەناو دەریادا، کە ئەمەش یەکێکە لە هۆکارە گەورەکان لە ڕەوتی ژیانی کۆمەڵایەتیدا و.. درەوشانەوەی "گەورەیی توانست" لە باراندنی ئاوی مایەی ژیان لە ئاسمانەوە بۆ زەویی مردووی وشك و برنگ و، زیندووکردنەوەی زەوی خۆی و زیندەوەرانی ناوی کە لە سەدان هەزار زیاتر دەبن و، پیشاندانی زەوی بە شێوەی پیشانگایەك بۆ شتانی نامۆ و سەرسووڕهێنی بەدیهاتووی خواوەندی پەروەردگار..

هەروەها درەوشانەوەی "میهرەبانی و توانست" باس دەکات لە بەدیهێنانی چەندەها گیانلەبەری جۆراوجۆر لە "گڵ"ێکی ئاسایی..

هەروەها درەوشانەوەی "میهرەبانی و دانایی" دەخاتەڕوو لەو کارمەندییە مەزنانەدا کە بە "باکان"ی دەسپێرێت، وەك: پیتاندن و هەناسەپێدانی ڕووەکەکان و یارمەتیی هەناسەدانی زیندەوەران بە جووڵاندن و بەڕێوەبردنی هەناسەدانیان.

هەروەها درەوشانەوەی "پەروەردگاریێتی"ش دەردەخات لە ملکەچ کردن و کۆکردنەوەو بڵاوەپێ کردنی هەورە هەڵواسراوەکانی نێوان ئاسمان و زەویدا، کە وەك سەربازی خۆیڕایەڵ بۆ مەبەستی حەوانەوە بڵاوەی لێ دەکەن. بەڵام پاش ئەوە، لە نمایشێکی گەورەدا، بۆ وەرگرتنی فەرمانەکان سەرلەنوێ کۆ دەبنەوە!

بەم جۆرە و دوای پێشچاوخستنی چنراوانی سنعەتی خوایی، "ژیری" دەخاتە گەڕ بۆ لێکۆڵینەوە و دۆزینەوەی حەقیقەتەکانیان و دەفەرموێ: (**لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ**)! کە بەمەش جڵەوی "ژیری" بەرەو بیرکردنەوە ڕادەکێشێت و بۆ تێفکرینیش بێداری دەکاتەوە.

سێهەم تایبەتکاریی "پاراوی":

قورئانی پیرۆز، هەندێ جار بە دوور و درێژی کارەکانی خوای گەورە باس دەکات، پاشان لە پوختەیەکی کەمدا کورتیان دەکاتەوە. جا قورئان بە درێژەپێدانی ئەو کارانە، قەناعەت و دڵنیایی بە مرۆڤ دەبەخشێت و، بە

پوخت کردن و کورت کردنەوەشیان کارێك دەکات کە بە ئاسانی لەبەر بکرێ و لە یاد بگیرێت، بۆ نموونە:

(وَكَذلِكَ يَجْتَبيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأويلِ الاَحاديثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا اَتَمَّهَا عَلى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبراهيمَ وَاِسْحاقَ اِنَّ رَبَّكَ عَليمٌ حَكيمٌ) (يوسف:٦).

قورئانی پیرۆز، بەم ئایەتە ئاماژە بۆ ئەو نیعمەتانە دەکات کە خوای‌خەورە بە حەزرەتی یوسف و باپیرانی پێشینی ئەوی بەخشیبوون. ئەوەتا دەفەرموێ: هەر تەنها خوای‌خەورە ئێوەی لە نێوان نەوەی ئادەمدا بۆ پلەی "پێغەمبەرایەتی" هەڵبژارد و، زنجیرەی‌خشت پێغەمبەرانی لەخەڵ زنجیرەکەی ئێوەداخرێ دا و، کردنی بە سەرخەورەی زنجیرەکانی تری نەوەی ئادەم. هەروەك بنەماڵەی ئێوەشی کرد بە مایەی فێرکردن و ڕێنمایی، ئەوەتا زانستە خوایی و دانستە پەروەردخاری‌یەکان فێری خەڵکی دەکەن و.. بەو پێ‌یە دەستەڵاتی بەختەوەرانەی دنیا و بەختەوەریی هەمیشەیی دواڕۆژیشی بۆ کۆکردوونەتەوە و.. بە "عیلم"و "حیکمەت" تۆیشی کرد بە عەزیزی میسر و پێغەمبەرێکی مەزن و ڕابەرێکی دانا..

دوای ئەوەی کە قورئان ئەو نیعمەتانە باس دەکات و دەیانژمێرێت و، تێی‌دەخەیەنێت کە چۆن خوای‌خەورە: خۆی (واتە حەزرەتی یوسف) و باوك و باپیرانی بە "عیلم" و "حیکمەت" تایبەتمەند کردووە .. دوای ئەوە، دەفەرموێ: **(اِنَّ رَبَّكَ عَليمٌ حَكيمٌ)!** واتە پەروەردخاری و حیکمەتی ئەو خواستیان وا بووە کە خۆت و باپیرانت بەهرەمەندی ناوی جوانی: "العلیم الحکیم" بین!

بەم جۆرە، ئەو نیعمەتە درێژەپێدراوانەی لەم پوختەیەدا کورت کردەوە! هەروەها وەك ئەم ئایەتە:

(قُلِ اللّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشاءُ بِيدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ على كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ تُولِجُ

اللَيْلَ في النَّهَارِ وَتوُلِجُ النَّهارَ في اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ) (آل‌عمران:٢٦=٢٧).

ئەم ئایەتە پیرۆزە کارەکانی خواوەندمان لە کۆمەڵگای ئادەمیزاددا پێش‌چاو دەخات ، ئنجا ئەوەش دەخەیەنێت کە:

عیززەت و زەلیلی.. دەوڵەمەندی و هەژاری، ڕاستەوخۆ پەیوەستن بە ویست و ئیرادەی خواوەند خۆیەوە. واتە:

(دەست‌وەردان لە کاروباری چینە هەرە پەرتەوازەکانی بوونەوەرە زۆر و زەبەندەکان، تەنها بە "ویست" و "نەخشە" و "تەقدیر"ی خوای‌خەورەیە و، هەرگیز "ڕێکەوت" ناتوانێت توخنی ئەو کارانە بکەوێت)!

دوای ئەوەی کە ئایەتەکە ئەم حوکمەی‌خەیاند، ئنجا دەفەرموێ: خەورەترین شت لە ژیانی مرۆڤدا ڕۆزی‌یەکەیەتی.. پاشان بە چەند پێشەکی‌یەك دەیچەسپێنێت کە: "ڕۆزی" ڕاستەوخۆ لەخەنجینەی ڕۆزیدەری ڕاستەقینەوە دێت و دەنێررێت. چونکە دەفەرموێ: ڕۆزیتان بە ژیانی زەوی‌یەوە بەستراوە و، ژیانی زەویش پابەندی بەهارە. خۆ بەهاریش تەنها بەدەست ئەو کەسەیە کە خۆر و مانگ ملکەچ و فەرمانبەردار دەکات و شەو و ڕۆژ بە دوای یەکتردا دەهێنێت. کەواتە بەخشینی سێوێك بە هەر مرۆڤێك = کە ڕۆزیی ڕاستەقینەی خۆی بێت = کاری تەنها ئەو کەسەیە کە زەوی لە میوە و بەروبوومە جۆراوجۆرەکان پڕ دەکات، کە "ڕۆزیدەری ڕاستەقینە"یە!

دوای ئەوە، قورئانی پیرۆز ئەو کارە درێژەپێدراوانە، لەم پوختەیەدا کورت دەکاتەوە و دەیانچەسپێنێت: **(وَتَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ)!**

چوارەم سەرنجی ڕەوانبێژی:

هەندێ جار قورئانی پیرۆز بە ڕیزکردن و تەرتیبێکی دیاری‌کراو باسی

بەدیهاتووەکانی خواوەند دەکات. پاشان بەم کارەی دەری‌دەخات کە

بوونەوەران بە: "ڕێسا" و "کاری بە تەرازوو" بەدی دێن، کە ئەم دوانەش بەری درەختی بەدیهاتووان پیشان دەدەن. وەك بڵێی جۆرە ڕوونی و درەخشانی‌یەك بەو بەدیهاتووانە دەبەخشێت کە ناوە جوانەکانی خوایان تێدا دەدرەوشێتەوە.. دەڵێی ئەو بەدیهاتووانە بریتین لە "وشە" و ئەو ناوانەش "واتا"کانیانن.. یان بەدیهاتووەکان چەند "بەر"ێکن و ئەو ناوانەش ناوك و کاکڵەکانیانن! بۆ نموونە:

(وَلَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسانَ مَنْ سُلالَةٍ مِنْ طينٍ * ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً في قَرارٍ مَكينٍ * ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنا الْمُضْغَةَ عِظاماً فَكَسَوْنا الْعِظامَ لَحْماً ثُمَّ اَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ فَتَبَارَكَ الله اَحْسَنُ الْخالِقينَ) (المؤمنون: ١٢=١٤).

قورئانی پیرۆز لەم ئایەتانەدا بەدیهاتنی مرۆڤ و قۆناغە سەرسووڕهێن و نامۆ و ناوازە و هاوسەنگ و ڕێك‌وپێکەکانی هێندە بە تەرتیب باس دەکات کە وەك ئاوێنە: (**فَتَبَارَكَ الله اَحْسَنُ الْخالِقينَ**)ی تێدا دەردەکەوێت! تەنانەت دەڵێی هەموو یەکێك لەو قۆناغانە خۆی دەردەخات و لەبەر خۆیەوە ئەم ئایەتە وەحی دەکات و دیڵێتەوە! تەنانەت یەکێك لە "نووسەرانی وەحی" لە کاتی نازڵبوونی ئەم ئایەتە و لە دەمی نووسینەوەی‌دا و پێش ئەوەی بگاتە سەر ئەم کۆتایی‌یە، لە سەرسووڕمان‌دا لەبەر خۆیەوە وتی: (**فَتَبَارَكَ الله اَحْسَنُ الْخالِقينَ**)! بێ ئەوەی بزانێت کە ئەو ئایەتانە بەم بڕگەیە کۆتایی پێ دێت! بە ڕادەیەك کەوتە خۆمانەوە کە بڵێت: "ئایا وەحی بۆ منیش هاتووە؟" لە ڕاستی‌دا کەماڵی "ڕێسا" و

"ڕوونی"ی لەڕادەبەدەر و "لەخەڵ یەك خوبجان"ی تەواوەتیی خوفتاری یەکەم، پێش هاتنی ئەم ڕستەیە، خۆی دەردەخات!

هەروەها وەك ئایەتی:

(**اِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الّذي خَلَقَ السَّمواتِ وَالاَرْضَ في سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوى على الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثيثاً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّراتٍ بِأمْرِهِ اَلا لَهُ الْخَلْقُ والاَمْرُ تَبارَكَ اللهُ رَبُّ الْعالَمينَ**) (الأعراف:٥٤).

قورئانی پیرۆز بەم ئایەتە: خەورەیی توانستی خوا و دەستەڵاتی پەروەردخاریێتیەکەی، بە جۆرێك دەردەخات کە دەبێ بە بەڵگە لەسەر بەتوانایەکی شکۆمەندی ئەوتۆ کە لە عەرشی پەروەردخاریێتیی خۆیەوە نیشانەکانی "پەروەردخاریێتی"یەکەی لەسەر لاپەڕەکانی خەردوونددا دەنووسێت و، شەو و ڕۆژ بە وێنەی دوو شریت لێ دەکات کە یەك لە دوای یەك پیشان دەدرێن و، خۆر و مانگ و ئەستێرەکانیش بە وێنەی سەربازی خوێڕایەڵ بۆ وەرخرتنی فەرمان ئامادە دەکات. لەبەر ئەوە، هەر "ڕۆح"ێك کە ئەم ئایەتە دەبیستێت یەکسەر دەڵێت: "بارك الله، ماشاء الله، فتبارك الله رب العالمين". واتە ڕستەی: (**تَبارَكَ اللهُ رَبُّ الْعالَمينَ**) وەك پوختەیەکی ڕستەکانی پێشووە وایە و، لە حوکمی بەر و ناوك و ئاوی ژیانیاندایە!

پێنجەم تایبەتکاریی "پاراوی":

هەندێ جار قورئانی پیرۆز لایەنە جوزئیەکانی ئەو ماددانە باس دەکات کە: دووچاری ئاڵوخۆڕ دێن و خەلێ چۆنێتی و بارودۆخی جۆراوجۆریشیان تێدا ڕوو دەدات. ئنجا بۆ ئەوەی ئەو لایەنە جوزئیانە بکات بە چەند ڕاستیەکی چەسپاو، دەچێ تۆماریان دەکات و بە ناوە جوانەکانی خواوەند = کە نوورانی و هەمەکی و چەسپاون = کورتیان دەکاتەوە.. یان پوختەیەك دەهێنێت کە "ژیری"ی مرۆڤ بۆ بیرکردنەوە و پەند وەرخرتن ڕاپێچ دەکات..

یەکێك لە نموونەکانی واتای یەکەم، ئەم ئایەتەیە:

(وَعَلَّمَ آدَمَ الاَسْماءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلى الْمَلائِكَةِ فَقَالَ اَنبِؤُنِي بِاَسْمآءِ هؤلآءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * قَالُوا سُبْحَانَكَ لا عِلْمَ لَنَا اِلاّ مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ) (البقرة: ٣١=٣٢).

ئەم ئایەتە لە پێشدا ڕووداوێکی جوزئی باس دەکات کە بریتی‌یە لەوەی: هۆی پێشخستن و فەزڵدانی حەزرەتی ئادەم بەسەر مەلائیکەت لە مەسەلەی "جێ‌نشینی"دا بریتی‌یە لە: "عیلم".. پاش ئەوە باسی ڕوودانی شکستی مەلائیکەت لە بەردەم حەزرەتی ئادەمدا دەکات لە کێشەی "عیلم"دا.. پاشان ئەم دوو ڕووداوە بە هێنانی دوو ناوی کوللی لە نێوان ناوە جوانەکانی خوادا کورت دەکاتەوە: **(اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ)** بەو واتایەی کە مەلائیکەتان دەڵێن: ئەی پەروەردگار! هەر خۆت "زانا"یت، ئەوەتا ئادەمت فێری "زانیاری" کرد و بەو زانیاری‌یە سەرکەوت بە سەرماندا.. هەرخۆیشت "دانا"یت، چونکە ئەو شتانەمان پێ دەبەخشیت کە لەخەڵ توانا و لێهاتنماندا خونجاو بێت و، فەزڵی ئادەمیش بە "خۆی و توانا و لێهاتنەکانی"یەوە بەسەرماندا دەدەیت.

یەکێك لە نموونەکانی واتای دووهەمیش، ئەم ئایەتانەیە:

(وَاِنَّ لَكُمْ في الاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقيكُمْ مِمَّا في بُطُونِه مِنْ بيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَناً خالِصاً سَائغاً لِلشَّاربينَ * وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخيلِ والاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَرِزْقاً حَسَناً اِنَّ في ذلِكَ لآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ * وَاَوْحى رَبُّكَ اِلى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ * ثُمَّ كُلي مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلاً يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ اِنَّ في ذلِكَ لآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) (النحل: ٦٦=٦٩).

ئەم ئایەتە پیرۆزانە، ئەوە پێشچاو دەخەن کە خواوەند: (مەڕ و بزن و مانگا و حوشتر) و بەدیهاتووانی هاوچەشنی ئەوانی کردووە بە چەند کانی‌یەکی خاوێن و بەلەزەت کە شیریان لێ هەڵدەقوڵێت و.. "ترێ و خورما" و هاوچەشنی ئەوانیشی وەك چەند سینی و دەفرێك لێ کردووە بۆ نیعمەتە ناسك و بەلەزەتەکانی و.. لە شتێکی وەك "هەنگ"یش = کە یەکێکە لە موعجیزاتی

توانست = هەنگوینێك دروست دەكات كە وێڕای تامی خۆش و شیرینییەكەی، شیفای دەردی خەڵكیشی تێدایە.. ئنجا لە كۆتاییدا، بە ئایەتی: (**اِنَّ في ذلِكَ لآيةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ**) مرۆڤ بۆ تێفكرین و پەند وەرگرتن هان دەدەن و، فێری دەكەن كە: قیاسی نیعمەتەكانی تر لەسەر ئەوانە بكات كە باس كران.

شەشەم سەرنجی ڕەوانبێژی:

هەندێ جار قورئانی پیرۆز ئەحكامەكانی "پەروەردگاریێتی" بەسەر بوونەوەرە زۆر و زەبەندە و فراوانەكاندا بڵاو دەكاتەوە، پاشان نیشانەكانی "یەكبوون"یان لەسەر دادەنێت و لە خاڵی یەكگرتنیاندا = وەك ڕوویەكی یەكێتیی نێوانیان = كۆیان دەكاتەوە.. یان لە دەستوورێكی كوللیدا جیایان دەكاتەوە.

بۆ نموونە ئایەتی:

(وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمواتِ والاَرْضَ وَلا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظيمُ) (البقرة:٢٥٥).

ئەم "ئایەتولكورسی"یە "دە" ڕستە دەهێنێت كە لە چەند شكڵ و شێوەیەكی جیاوازدا "دە" چینی "تەوحید" دەنوێنن و دەیانچەسپێنن. دوای ئەمانە بە: (**مَنْ ذا الَّذي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلاّ بِإِذْنِهِ**) دەماری "شیرك" و دەستتێوەردانی غەیری خوای خەوره، بە تەواوەتی و بەوپەڕی هێز و توانایی دەبچڕێنێت!

جا ئەم ئایەتە لەو ڕووەوە كە "ئیسمی ئەعظەم"ی تێدا درەوشاوەتەوە، واتاكانی لە بارەی حەقیقەتە خواییەكانەوە لە پلەوپایەیەكی یەكجار خەورە و تەواو بەرزدان، چونكە كاروبارە پەروەردگارییەكان لە پلە هەرە مەزنەكانیاندا پیشان دەدات. ئنجا دوای باس كردنی كارسازیی خواوەند كە لەخەورەترین پلە و بەرزترین مەقامدا ئاراستەی ئاسمانەكان و زەویی دەكات، باسی پارێزخاری(حفیظیة)ی ڕەها و هەمەلایەن دەكات، بە هەموو واتاكانیەوە. ئنجا لە پەیوەندیدەرێكی یەكخەری یەكگرتوو و ڕوویەكی "یەكبوون"دا سەرچاوەی هەموو ئەو درەوشانەوە مەزنانەش بە: (**وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظيمُ**) كورت دەكاتەوە!

نموونەیەکی تر:

﴿**اللهُ الَّذي خَلَقَ السَّمواتِ والأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمآءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَراتِ رِزْقاً لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ في الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الأَنْهَارَ * وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ * وآتاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ لا تُحْصُوهَا إِنَّ الإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ**﴾ (إبراهيم: ٣٢=٣٤).

ئەم ئایەتانە دەریدەخەن کە چۆن خوای گەورە ئەم گەردوونەی لە حوکمی کۆشکێکدا بۆ مرۆڤ بەدی هێناوە و.. "ئاوی" ژیانی لە ئاسمانەوە بۆ زەوی ناردووە و.. "زەوی" و "ئاسمان"ی بە وێنەی دوو خزمەتگوزاری کارمەند ملکەچ و گوێڕایەڵ کردووە بۆ مەبەستی گەیاندنی ڕۆزی بە هەموو خەڵکی.. هەروەك "کەشتی"شی بۆ ڕام و گوێڕایەڵ کردووە تاکو دەرفەت بە هەموو کەسێك بدات سوود لە سەرجەم بەروبوومەکانی زەوی وەربگرێت و، بەم کارەش ژیانی بۆ مسۆگەر بکات و، هەموو خەڵکی بەری ڕەنج و کۆششیان لەگەڵ یەکدا ئاڵوگۆڕ پێ بکەن..

واتە خوای گەورە چەند شێوە و بارودۆخێکی بە: یەك بە یەکی "دەریا" و "کەشتی" و "با" بەخشیوە کە دەڵێی با وەك قامچی و، کەشتیش وەك ئەسپ و، دەریاش بە وێنەی دەشتاییەکی فراوان وایە لە ژێر پێی ئەو ئەسپەدا! هەروەك خوای گەورە پەیوەندیی بۆ مرۆڤ دروست کردووە لەگەڵ ئەو شتانەی ناو دنیادا کە بە کەشتی و هۆکارە سروشتییەکانی تری گواستنەوەی ناو جۆگە و ڕووبارەکان دەگوێزرێنەوە و.. "خۆر" و "مانگ"ی بۆ بەگەڕخستووە و کردوونی بە دوو شۆفێری کارگوزار لە بەڕێوەبردنی چەرخی گەورەی بوونەوەرانی گەردوون و، ئامادەکردنی وەرزە جیاوازەکان و، نیعمەتە خواییەکانی ناویاندا. هەروەك "شەو" و "ڕۆژ"ی بۆ ژێربار خستووە و، شەوی وەك پۆشاکێك بۆ لێ کردووە تاکو تیایدا بحەوێتەوە و، ڕۆژیشی بۆ کردووە بە کاتی کەسابەت و بەدەستخستنی ژیان و گوزەرانی..

ئنجا دوای ژماردنی ئەم هەموو نیعمەتە خوایی‌یانە، ئایەتەکە ئەم پوختەیە دەهێنێت کە: (**وآتاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ لا تُحْصُوهَا**) تاکو مەودای فراوانیی بازنەی نیعمەت بەخشینەکانی خوا بەسەر مرۆڤدا دەربخات و، پیشانی بدات کە چۆن سەرانسەری ئەو بازنەیە لە نیعمەت پڕ کراوە. واتە هەر خواستێکی مرۆڤ کە چ لە ڕێی پێویستیی سروشتیی خۆی و چ بە زمانی توانا و لێهاتنەکانی لە خوا داوای کردووە، خوای خەورە هەموو ئەوانەی پێ بەخشیوە. خۆ ئەو نیعمەتانەش خەر بژمێررێن، ئەوا هەر تەواو نابن‌و کۆتایی‌یان پێ نایەت!

بەڵێ، خەر "ئاسمانەکان" و "زەوی" یەکێك بن لە سفرە ڕاخراوەکانی نیعمەتە مەزنەکانی خواوەند و، "مانگ" و "خۆر" و "شەو" و "ڕۆژ"یش هەندێك بن لە نیعمەتەکانی سەر ئەو سفرەیە، ئەوا بێ هیچ خومانێك دەردەکەوێت کە ئەو نیعمەتانەی ڕوویان لە مرۆڤە هەرخیزاوهەرخیز تەواو نابن و لە ژماردن نایەن.

حەوتەم نهێنیی ڕەوانبێژی:

هەندێ جار قورئان ئامانج و بەروبوومەکانی "بەهۆکراوەکان"(المسبَبَات) باس دەکات، تاکو "هۆکار"ە ڕواڵەتی‌یەکان داببڕێت و توانای دروست کردن و بەدیهێنانیان لـێ دابماڵێت‌و، بزانرێت کە هۆکارەکان تەنها پەردەیەکی ڕواڵەتین. چونکە "ویستن"ی ئامانجە پڕ لە دانست و بەروبوومە مەزنەکان، دەبێ هی کەسێك بێت کە خاوەنی زانست و دانستی ڕەها بێت، کەچی هۆکارە ڕواڵەتی‌یەکان بێ‌خیان و هەست و شعوورن! کەواتە ئەو ئایەتە بە باس کردنی بەر و ئامانجەکانی بەدیهاتووان، ڕای‌دەخەیەنێت کە: هەرچەند لە ڕواڵەتدا وا دیار بێت کە "هۆکارەکان" وابەستەی "بەهۆکراوەکان" بن، بەڵام لە حەقیقەت و ڕاستی‌و واقیعدا مەودایەکی یەکجار فراوانیان لە نێواندایە..

بەڵێ، ماوەی نێوان "هۆکار" و "بەدیهێنانی بەهۆکراوەکان" هێندە فراوانە کە مەزنترین "هۆکار" دەستی نلخاتە داوێنی بەدیهێنانی نزمترین "بەهۆکراو". جا لە ئاسۆی ئەم دووری‌یە فراوانەی نێوان هۆکار و بە هۆکراوەکاندا ناوە جوانەکانی خوا بە وێنەی ئەستێرە درەخشانەکان هەڵدێن! کەواتە هەڵاتگە(مطلع)ی ئەو

ناوانە لەو ماوە مەعنەوی‌یەی نێوان ئەو دوانەدایە! چونکە هەرچەند لە ڕاستی‌دا ماوەیەکی دوور لە نێوان "ئاسمان" و "بازنەی ئاسۆ"دا هەیە، کەچی لە پێش چاودا وا دەنوێنێت کە داوێنی "ئاسمان" بەسەر چیاکانی دەوراندەوری ئاسۆوە بێت و پێوەیان لکابێت! بە هەمان جۆر، ماوەی مەعنەویی نێوان "هۆکار" و "بەهۆکراوەکان"یش هێندە خەورە و فراوانە کە مەخەر بە دووربینی "ئیمان" و نووری "قورئان" ببینرێت! بۆ نموونە:

(**فَلْيَنْظُرِ الإِنْسَانُ اِلى طَعَامِهِ * اَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبّاً * ثُمَّ شَقَقْنَا الأَرْضَ شَقّاً* فَأَنْبَتْنَا فيهَا حَبّاً * وَعِنَباً وَقَضْباً * وَزَيْتُوناً وَنَخلاً *وَحَدَائِقَ غُلْباً * وَفَاكِهَةً وَاَبّاً * مَتَاعاً لَكُمْ وَلاَنْعَامِكُمْ**) (عبس: ٢٤=٣٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزانە، بە شێوەیەکی ڕیزکراوی دانایانە، موعجیزاتی توانستی خوایی باس دەکەن. پاشان لە کۆتایی‌دا بە وشەی: (**مَتَاعاً لَكُمْ وَلاَنْعَامِكُمْ**) ئامانجەکەیان بەدەستەوە دەدەن. لەم ئامانجەش‌دا ئەوە دەچەسپێنێت کە: لە پشت پەردەی سەرجەم "هۆکار" و "بەهۆکراو"ەکانەوە یەکێك هەیە ئەو ئامانجانە دەبینێت و، دەستکاری‌یان دەکات.. هەروەك جەخت لەسەر ئەوەش دەکات کە ئەو هۆکارانە لە پەردەی ڕووی توانستی ئەو کەسە زیاتر هیچی تر نین.

بەڵێ، دەستەواژەی: (**مَتَاعاً لَكُمْ وَلاَنْعَامِكُمْ**) توانای دروست‌کردن و بەدیهێنان لە سەرجەم هۆکارەکان دادەماڵێت. چونکە لە واتادا دەڵێت:

ئەو "ئاو"ەی کە لە ئاسمانەوە بۆ ئامادەکردنی ڕۆزیی خۆتان و ئاژەڵەکانتان دەباریێت، هەرگیز لە خۆڕا و بە ویستی خۆی ناباریێت، چونکە توانای سۆز و بەزەیی‌هاتنەوەی بە ئێوەو ئاژەڵەکانتاندا نی‌یە تا بەزەیی پێتاندا بێتەوە. کەواتە ئەو ئاوە بە ناردن لە لایەن یەکێکەوە دەنێررێت..

هەروەها "خڵ"ی بێ هەست و شعووریش لەبەر ئەوەی ناتوانێت بەزەیی بە حاڵتاندا بێتەوە و ڕۆزیتان بۆ ئامادە بکات، ئەوا لە خۆیەوە ڕووەك ناڕوێنێت.

بەڵکو کەسێك هەیە درزی پێ دەبات و دەرخاکانی دەکاتەوە و نیعمەتەکانی خۆیتان لەوێوە بەدەست دەخەیەنێت.

"درەخت" و "ڕووەکەکان"یش بە هەمان جۆرن، چونکە تابلێی دوورن لەوەی کە بەزەیی‌یان بە ئێوەدا بێتەوە و بیر لە ڕۆزی‌یەکانتان بکەنەوە و "بەر" و "دانەوێڵە"تان بۆ ئامادە بکەن! بەڵکو ئەوانە لە ڕاستی‌دا چەند پەت و شریتێکن کە دانایەکی میهرەبان لە پشت پەردەی غەیبەوە شۆڕی کردوونەتەوە و نیعمەتەکانی پێدا هەڵواسیون و بەواندا بۆ زیندەوەرانی ناردوون!

بەم جۆرە و لەم ڕوونکردنەوانەوە هەڵاتگەی خەلێ ناوی جوانی وەك: "الرحيم، الرزاق، المنعم، الكريم" دەردەکەوێت.

نموونەیەکی تر:

(اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ يُزْجِي سَحَاباً ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكاماً فَتَرى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبالٍ فيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصيبُ بِهِ مَنْ يَشاءُ وَيَصْرِفُهُ عَمَّنْ يَشَاءُ يَكادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالأَبْصَارِ * يُقَلِّبُ اللهُ اللَّيْلَ والنَّهَارَ اِنَّ في ذلِكَ لَعِبْرَةً لأُولي الأَبْصَارِ* وَاللهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلى اَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللهُ مَا يَشَاءُ اِنَّ اللهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ) (النور:٤٣=٤٥).

کاتێ ئەم ئایەتە پیرۆزە کاروبارە سەرسووڕهێنەکانی "هاتنەخوارەوەی باران" و "پێکهاتنی هەور" باس دەکات، کەخەنجینەی میهرەبانیی خواوەند و خرنگترین موعجیزەی پەروەردخاریێتن، بە جۆرێك لێیان دەدوێت دەڵێی بەشەکانی هەور پێشتر هەر بە پەنهانی لەناو بۆشایی ئاسماندا بوون و بە وێنەی سوپا لە کاتی پشوودا بلاوەیان لێ کردووە، بەڵام هەروەك سەربازەکان بە دەنگی بووقی سەربازی یەکسەری کۆدەبنەوە، ئەو پارچە هەورە بچووکانەش بە فەرمانی خوای خەورە کۆ دەبنەوە و هەور پێكدەهێنن و، ئنجا ئەو خواوەندەش ئاوی مایەی ژیان بۆ سەرجەم زیندەوەران لەو پارچە هەورانە ڕەوانە دەکات کە لە شێوە و خەورەیی‌دا لە چیاخەڕۆکەکانی قیامەت دەچن و وەك تەرزە و بەفر سپی و تەڕ و

شیٚدارن. جا لە ناردنی ئەم ئاوەدا "ویست" و "مەبەست" بە جوانی دەبینرێت، چونکە ئەو ئاوانە بەپێی پێویست دێن و دەبارێن. واتە "باران" لە خۆڕا ناباریٚت، بەڵکو دەنیٚررێت و لە لایەنی یەکێکەوە ڕەوانە دەکریٚت و، هەرخیز ناڵخونجیٚ ئەو پارچە هەورە خەورانەی کە بە ئەندازەی چیاکان دەبن هەر لە خۆیانەوە کۆ ببنەوە لە کاتێکدا کە ڕووی ئاسمان ساماڵ و شین و ورشەدارە و هیچ پەڵە هەورێکی تێدا نی‌یە! بەڵکو کەسێك دەیاننیٚریٚت کە زیندەوەران دەناسیٚت و ئاگای لە حاڵیانە.

ئا لەم ماوە مەعنەوی‌یەش‌دا، هەڵاتگەی ناوە جوانەکانی وەك: "القدير، العليم، المتصرف، المدبر، المربي، المغيث، المحيي" دەردەکەویٚت.

هەشتەم تایبەتکاریی "پاراوی":

قورئانی پیرۆز هەندیٚ لە کارە دەراسا و ناوازەکانی خوای‌خەورە لە دنیادا، باس‌دەکات، تاکو زەینەکان بۆ تەسدیق و دڵانیش بۆ باوەڕکردن ئامادە بن سەبارەت بە کارە دەراساکانی خۆی کە سەر بە دواڕۆژن.. یاخود ئەو کار و فرمانە خوایی‌یە سەرسووڕهێنانەی کە لە دواڕۆژ و قیامەتدا ڕوو دەدەن بە جۆرێك باس دەکات کە قەناعەت و دڵنیاییمان بداتیٚ، بەهۆی ئەو هاوویٚنە زۆرانەی کە لە دنیادا دەیان‌بینین. بۆ نموونە:

(اَوَلَمْ يَرَ الاِنسانُ اَنّا خلقناهُ مِنْ نُطفَةٍ فإذا هوَ خصيمٌ مبين) تا کۆتایی (سوورەتی یاسین)، لێرەدا قورئانی پیرۆز کیٚشەی حەشر بە حەوت یان هەشت شیٚوەی جیاجیا و جۆراوجۆر دەچەسپیٚنیٚت و بەڵگەی لەسەر دەهیٚنیٚتەوە..

لە سەرەتادا "دروست‌بوونی یەکەم جار" پیٚش‌چاو دەخات و، دەفەرمویٚ: ئەوەتا بە چاوی خۆتان دەبینن کە لە ئاوی مەنی دروست دەبن و پاشان دەبن بە زەروو، پاشان بە پارچەیەك خۆشت و ئنجا بە مرۆڤ.. ئیتر چۆن "دروست‌بوونەوەی دووهەم جار" بە دوور دەزانن کە کت‌ومت وەك دروست‌بوونی یەکەم وایە تەنانەت لەچاو یەکەمدا ئاسانتریشە؟..

پاشان بە: (**الذي جعلَ لكُمْ منَ الشجَرِ الأَخضَرِ ناراً**) (يس: ٨٠) ئاماژە بۆ ئەو چاکە و نیعمەت و بەخشایشانە دەکات کە خواوەندی حەق بەم مرۆڤەی بەخشیون. کەواتە ئەو کەسەی ئەم چەشنە نیعمەتانەی پێ بەخشیون، هەرگیز دەستبەردارتان نابێت تا هەر وا بێ لێپرسینەوە بڕۆنە ناو خۆڕەکانتان و تیای‌دا بخەون و هەڵنەسنەوە.. پاشان بە هێما دەفەرموێ: ئێوە زیندووکردنەوە و سەوزبوونەوەی درەختە مردووەکان بە چاوی خۆتان دەبینن، ئەدی بۆچی بەلاتانەوە دوورە کە ئەو ئێسکانەی وەك تەختە و داری بێ‌خیانیان لێ هاتووە ژیانیان تێدا پەیدا ببێتەوە و بۆچی قیاسی ئەو ئێسکانە ناکەنە سەر درەختە مردووەکان؟..

پاشان ئایا دەگونجێ ئەو کەسەی ئاسمانەکان و زەویی بەدی‌هێناوە، لە زیندووکردنەوە و مراندنی مرۆڤدا = کە بەری درەختی زەوی و ئاسمانەکانە = کۆڵەوار و دەستەوسان بێت؟.. یان ئایا دەگونجێ ئەو کەسەی کە هەموو کارێکی درەخت بەڕێوە ببات و چاودێریی بکات، بەڵام بەری ئەو درەختە پشتگوێ بخات و فەرامۆشی بکات بۆ کەسانی تر؟ ئایا لەوگومانەدان: "درەختی بەدیهاتووان" کە هەموو بەشێکی بە هەویری "دانایی" شێلراوە، بۆ بێ‌مەبەستی و بێهوودەیی وازی لێ بهێنرێت و دەستی لێ هەڵبگیرێت و بەر و ئەنجامەکانی پشتگوێ بخرێت؟! کەواتە ئەو کەسەی دوایی لە حەشردا زیندووتان دەکاتەوە، هەر ئەو کەسەیە کە کاروباری ئاسمانەکان و زەویی بەدەستەو، سەرجەمی بوونەوەرانیش چەشنی سەربازی‌گوێڕایەڵ ملکەچی فەرمانی ئەون و، هەموو ئەوانەی بە تەواوەتی و لە ڕێی فەرمانی: (**كُنْ فيكون**)ەوە بۆ کار و فرمانەکانی خۆی ژێربار خستووە.. ئەو کەسەی کە بەدیهێنانی بەهاری بەلاوە بە ئەندازەی بەدیهێنانی یەك تاقەگوڵ و دروستکردنی سەرجەمی زیندەوەرانیش بەلای توانستیەوە بە قەدەر دروستکردنی یەك دانە مێش ئاسانە.. جا کەسێ کە خاوەنی توانستێکی وەهابێت هەرگیز پێی‌ناوترێت: (**مَنْ يُحي العظامَ**)؟

پاشان بە دەستەواژەی: (**فَسُبحانَ الّذي بيدهِ مَلَكوتُ كلِّ شيء**) (يس:٨٣) دەری‌دەخات کە: هەر تەنها خوای‌گەورەیە کاروبار و کلیلی هەموو

شتێکی بەدەستە و بەوپەڕی ئاسانیی چەشنی هەڵگێڕانەوەی لاپەڕەی کتێب، شەو و ڕۆژ و زستان و هاوین ئاڵوخۆڕ دەکات و، دنیا و قیامەتیش لای ئەو وەك دوو مەنزڵ وان کە دەرخەای یەکێکیان دابخات و ئەوی تریشیان بکاتەوە. جا مادەم وایە، ئەوا ئەنجامی خەشت ئەو بەڵگانەی پێشوو بریتی‌یە لە:(**وإليهِ تُرجَعون**) واتە هەر ئەویشە کە لەخۆڕەکانتاندا زیندووتان دەکاتەوە و بەرەو حەشر دەتانداتەبەر و لە دیوانی خاوێنی خۆیشی‌دا حسابی خۆتان دەداتێ.

بەم جۆرە، دەبینیت ئەم ئایەتانە (بەوەی کە: هاووێنەی حەشریان لە دنیادا، خستەڕوو) زەین و دڵانیان بۆ وەرخەرتنی کێشەی حەشر ئامادە کرد.

هەندێ جاری تریش قورئانی پیرۆز کارە قیامەتی‌یەکان بە شێوەیەك باس دەکات کە چاوی هەستی مرۆڤ بکاتەوە و ئاماژەی بۆ هاوچەشنەکانی ئەو کارە سەر بە قیامەتی‌یانە بۆ بکات کە لە دنیادا هەن تاکو ڕێی ئینکاری‌کردن لە مرۆڤ بگرێت و بەدوورزانین لە زەینی‌دا لابدات. بۆ نموونە:

بسم الله الرحمن الرحيم

(**إذا الشّمسُ كُوِّرَتْ * وإذا النجومُ انكدرَتْ * وإذا الجبالُ سُيِّرَتْ * وإذا العِشارُ عُطِّلتْ * وإذا الوحوشُ حُشرَتْ * وإذا البحارُ سُجِّرتْ * وإذا النفوسُ زُوِّجتْ * وإذا المَوؤدةُ سُئلتْ * بأيِّ ذنبٍ قُتِلتْ * وإذا الصُحُفُ نُشِرَتْ * وإذا السَّماءُ كُشِطتْ * وإذا الجحيمُ سُعِّرَتْ * وإذا الجنّةُ أُزْلِفتْ * عَلِمَتْ نَفْسٌ ما اَحضرَتْ**) تا کۆتایی سوورەتەکە.

بسم الله الرحمن الرحيم

(**إذا السّماءُ انفطرتْ * وإذا الكواكبُ انتثرتْ * وإذا البحارُ فُجِّرَتْ * وَإذا القبورُ بُعثِرتْ * علمتْ نفسٌ ماقَدّمتْ واَخرّتْ**) تا کۆتایی سوورەتەکە.

بسم الله الرحمن الرحيم

(**إذا السّماءُ انشقّتْ * وَاَذِنَتْ لربّها وحُقَّتْ * وإذا الأرضُ مُدَّتْ * واَلقَتْ مافيها وتخلّتْ * واَذِنَتْ لربّها وحُقَّتْ**) تا کۆتایی سوورەتەکە.

دەبینیت ئەم سوورەتانە بە تەرز و شێوازێك لە ئاڵوخۆڕە مەزن و کاروبارە خەورە پەروەردخاری‌یەکانی سەر بە حەشر دەدوێن کە دڵی مرۆڤ پابەندی سەرسووڕمانێکی خەورە و عەقڵیشی خرفتاری سەرسامی‌یەکی مەزن دەکەن.. بەڵام هەر ئەوەندەی مرۆڤ لە پایز و بەهاردا هاووێنەی ئەو ڕووداوانە بە چاوی خۆی دەبینێت، ئەوا بەوپەڕی ئاسانی وەری‌دەخرێت و باوەڕی پێ دەکات.

جا لەبەر ئەوەی تەفسیر کردنی ئەم سێ سوورەتە درێژە دەکێشێت، ئەوا بۆ نموونە تەنها وشەی: (**وإذا الصُحفُ نُشِرت**) وەردەخرین و لە بارەیەوە دەدوێین:

ئەم ئایەتە ئەوە دەخەیەنێ کە: لە ڕۆژی حەشردا هەموو کردەوەکانی مرۆڤ لەسەر لاپەڕەیەکدا تۆمارکراون و دەخرێنە ڕوو. جا لەبەر ئەوەی ئەم مەسەلەیە شتێکی سەیر و سەرسووڕهێنەرە، عەقڵ پەیی پێ نابات. بەڵام سوورەتەکە هەروەك ئاماژە بۆ حەشری بەهارانە دەکات و، هەروەك خاڵ و لایەنەکانی تریش لە دنیادا هاووێنەیان هەیە، بە هەمان جۆر "خستنەڕووی لاپەڕەی کردەوەکانی مرۆڤیش" هاووێنەیان لەم دنیایەدا ئاشکرایە، ئەوەتا هەموو: بەر و، خیا و، درەختێك خاوەنی کردەوە و، فەرمانبەری و، بەندایەتی و، تەسبیحاتی تایبەتیی خۆیانن، بە شێوەیەك کە ناوە جوانەکانی خوای خەورەیان پێ دەربکەوێت. ئنجا سەرجەمی ئەم هەموو کارانەش لەخەڵ مێژووی ژیانی ئەم بەر و خیا و درەختەدا لە یەك‌بەیەکی ناوك و تۆوەکانی‌دا تۆمارکراون و هەر هەموویشیان جارێکی تر لە بەهارێکی تر و جێ‌یەکی تردا دەردەکەونەوە. واتە هەروەك یەك‌بەیەکی ئەوانە بەوپەڕی ڕوونی و ڕەوانی و بە شێوە و شکڵە ڕواڵەتی‌یەکەی، کارەکانی باب و باپیرانی پێشووی دەردەخات، بە هەمان جۆر و لە ڕێی بڵاوکردنەوەی پەلەکان و دەم‌کردنەوەی خەڵا و بەرەکانی، لاپەڕەی کردارەکانی خۆیشی بڵاو دەکاتەوە و دەیانخاتە ڕوو.

بەڵـێ، ئەو کەسەی کە هەر لە بەرچاوی خۆماندا بەوپەڕی دانایی و، پارێزخاری و، پەروەردەکاری و، نەرمونیانی، ئەم کارە ئەنجام دەدات، هەر ئەویشە کە دەفەرموێ: (**وَإذا الصُّحُفُ نُشِرَت**).

بۆ خۆت بەم چەشنە خاڵەکانی تریش قیاس بکە بۆ سەر ئەمە و، خەر توانا و هێزی هەڵێنجان(استنباط)یشت هەیە، ئەوا فەرموو بۆ خۆت هەڵبگۆزە.

وا بۆ یارمەتیدانت (**إِذا الشَّمْسُ كُوِّرَت**)یش باس دەکەین:

وشەی: "كُوِّرَتْ " کە لەم ڕستەیەدا هەیە، واتای: "پێچانەوە" و "کۆکردنەوە" دەخەیەنێت و، نموونەیەکی خەلـێ ڕوون و ئاشکرایە. سەرەڕای ئەوەی کە ئاماژە بۆ هاووێنەشی لە دنیادا، دەکات:

یەکەم: خوای خەورە پەردەکانی: نەبوون و، "أثير" و، ئاسمانی لەسەر خەوهەری ئەو "خۆر"ە لاداوە کە چەشنی چرا دنیای ڕووناك کردووەتەوە و لە خەنجینەی میهرەبانیی خۆیەوە هێناویەتە ئەم دنیایە. جا هەرکات ئەم دنیایە تەواو بوو و دەرخاکانی داخران، ئەوا خواوەند ئەو خەوهەرە بە بەرخەکانی خۆی دەپێچێتەوە و کۆی دەکاتەوە.

دووهەم: "خۆر" کاری ئەوەی پێ سپێرراوە کە بەیانیان تیشکی ڕووناکی بڵاو بکاتەوەو، ئێوارانیش بیانپێچێتەوە و سەرلەنوێ کۆیان بکاتەوە. بەم چەشنە، شەو و ڕۆژ کارەکانیان بە نۆرە لەسەر زەوی ڕادەپەڕێنن، ئنجا کە لە کارەکانیان بوونەوە شمەك و کەرەسەکانیان کۆ دەکەنەوە. یان لەوانەیە "مانگ" تا ڕادەیەك پەردەیەك بێت بۆ (وەرخرتنو بەخشینەکانی ئەو خۆرە). واتە هەروەك ئەم کارمەندە ئەرك پێسپێرراوە لە ڕێی ئەم هۆیانەوە شمەکەکانی خۆی کۆدەکاتەوە و دەفتەری تۆماری کارەکانی دەپێچێتەوە، دەبێ بە هەمان جۆریش ڕۆژێك بێتە پێشەوە کە بە تەواوەتی ئەرك و کارمەندییەکانی ئەستۆی تەواو بن، با هیچ هۆیەکیش بۆ لەکارخستنی لە ئارادا نەبێت.

لەوانەیە ئەو دوو پەڵە بچووکەی کەخەردوونناسان بە ڕووی خۆرەوە دەیبینن و هەردەم لە فراوانبووندان، ئەوە دەربخەن کە: خۆر بە فەرمانی خوای

خەوورە و لە ڕێی فراوانبوونی ئەو دوو پەڵەیەوە وردە وردە ئەو ڕووناکی‌یەی خۆی کۆ بکاتەوە و بیپێچێتەوە کە بە فەرمانی خوای‌خەورە بەسەر زەوی‌دا بڵاوی کردبووەوە، ئنجا پەروەردخاری خاوەن عیززەتیش پێی بفەرموێ: (ئالێرەدا کاری تۆ لەخەڵ زەوی‌دا کۆتایی پێ‌هات.. هەر ئێستا ڕاپەڕە و بڕۆ بۆ دۆزەخ ئەوانە بسووتێنە کە تۆیان دەپەرست و، کارمەندێکی خوێ‌ڕایەڵ و ملکەچی وەك تۆیان بە سووکی سەیردەکرد و، تۆمەتی خیانەت و بێ‌وەفایی‌یان دەدایە پاڵ)!

بەم شێوەیە "خۆر" فەرمانی پەروەردخاریی: (**اِذا الشّمسُ كُوِّرَت**) لەسەر ڕووە پەڵاوی‌یەکەی خۆی دەخوێنێتەوە!

نۆهەم سەرنجی ڕەوانبێژی:

هەندێ جار قورئانی پیرۆز چەند مەبەستێکی "جوزئی" باس دەکات. ئنجا بۆ ئەوەی ئەو مەبەستە جوزئی‌یانە بکات بە دەستوورێکی "کوللی" و سەرنجی زەینەکانی تێدا بگێڕێت، ئەو مەبەستە جوزئی‌یە دەچەسپێنێت و بە ناوە جوانەکانی خواوەند، کە قاعیدەیەکی کوللین، ڕاخیر و قایمیان دەکات..

بۆ نموونە:

(قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتي تُجَادِلُكَ في زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي اِلى اللهِ وَاللهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا اِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ) (المجادلة: ١).

قورئان دەفەرموێت: خوای‌خەورە خاوەنی بیستنی ڕەهایە، هەموو شتێك دەبیستێت، تەنانەت بە ناوی: "الحق"ی خۆی بەسەرهات و ڕووداوی جوزئیی ئەو ئافرەتەش دەبیستێت کە بە ناسکترینی درەوشانەوەکانی میهرەبانیی خواوەند = کە مەزنترین‌خەنجینەی سۆز و میهرەبانی‌یە = بەهرەمەند بووە! ئەو دەعوایەی کە ئافرەتێك تیای‌دا لەسەر حەق بووە و لەسەر مێردەکەی بە وێنەی سکاڵا پێشکەشی خوای کردووە، خوای‌خەورە بە ناوی "الرحیم"ی خۆی و بەوپەڕی خرنگی و بایەخدان بە هەر کارێکی‌خەورە، دەیبیستێت و، بە ناوی "الحق"یشی، بەوپەڕی جیددی و خەرموخوڕی‌یەوە بۆی دەڕوانێت و بایەخی پێ دەدات.

جا بۆ ئەوەی ئەم مەبەستە "جوزئی"یە بکرێت بە دەستوورێکی "کوللی"، ئەوا ئایەتەکە دەریدەخات کە: ئەوەیخوێی لە بچووکترین ڕووداوی نێوان بەدیهاتووانە و چاوی لێیەتی، دەبێ ئەو کەسە بێت کە هەموو شتێك دەبیستێ و دەبینێت و هەرخیز لە "مومکینات" ناچێت.. هەروەها ئەو کەسەی کە پەروەردخاریخەردوون بێت، دەبێ سەرجەم ستەمکارییەکانی ناوخەردوون ببینێت و سکالآی ستەملێکراوان ببیستێت. چونکە ئەو کەسەی کەخێروخڕفتیان نەبینێت وخوێی لە داد و فریاد و هاواریان نەبێت، هەرخیز ناکرێ پەروەردخاریان بێت!

لەبەر ئەوە، ڕستەی: (**اِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصيرٌ**) دوو ڕاستیی مەزن دەردەخات. هەروەك مەبەستە "جوزئی"یەکەشی کرد بە دەستوورێکی "کوللی".

نموونەیەکی تر:

(**سُبْحانَ الَّذي اَسْرى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلى الْمَسْجِدِ الاَقْصا الَّذي بارَكْنا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آياتِنآ اِنَّهُ هُوَ السَّميعُ البَصِيرُ**) (الإسراء: ١).

قورئانی پیرۆز دوای ئەوەی باسی ئیسرای پێغەمبەری خۆشەویستی = صلی اللّٰه علیه وسلم = کرد لە سەرەتای میعراجەوە = واتە لە "مسجد الحرام"ەوە بۆ "مسجد الأقصی" = تا کۆتاییی‌یەکەی کە سوورەی "النجم" ئاماژەی بۆ دەکات، دوای ئەوە، ئەم ئایەتەی سەرەوەی بە (**اِنّهُ هُوَ السّميعُ البَصيرُ**) کۆتایی پێ هێنا..

جا ئەو ڕاناوەی کە لە (**اِنّهُ**)دایە یان بۆ خوایخەورە دەخەڕێتەوە، یان بۆ پێغەمبەری ئازیز، صلی اللّٰه علیه وسلم..

ئەخەر بۆ پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = بگەڕێتەوە، ئەوا یاساکانی ڕەوانبێژی و موناسەبەتی هاتنیخوفتار ئەوە دەخەیەنن کە: ئەمخەشتە جوزئییەی میعراج هێندەخەشت وخوزار و ڕۆشتنیخشتیو بەرزبوونەوەی کوللیی تێدایە کە پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = لە کاتی بەرزبوونەوە و دەمی بڕینی پلە هەمەکییەکانی ناوە جوانەکانی خوایخەورەدا، کە تا "سدرة المنتهی" و "قاب

قوسين أو أدنى" دەخەنەوە، هەموو نیشانە و بەڵگە پەروەردگارییەکان و گشت ئەو کارە ناوازانەی سنعەتی خواوەندی بیستووە و بینیوە کە لەو گەشتەدا بەر چاو و گوێی کەوتوون. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەم گەشتە جوزئییە لە حوکمی کلیلێکدایە بۆ گەشتێکی کوللی و گشتی بە ناو کارە سەرسووڕهێنەکانی سنعەتی خوای گەورەدا[2].

بەڵام ئەگەر ڕاناوەکە بۆ خوای گەورە بگەڕێتەوە، ئەوا ئەو کاتە واتاکەی بەم جۆرە دەبێت:

خوای گەورە بەندە خۆشەویستەکەی بۆ حوزووری خۆی بانگ کردووە، تاکو ئەرکێکی پێ بسپێرێت و کارێکی بخاتە ئەستۆ. بۆیە لە "مسجد الحرام"ەوە شەوڕەویی پێ کرد بەرەو مزگەوتی ئەقصا کە کۆگای پێغەمبەرانە. جا دوای چاوپێکەوتنی پێغەمبەران و ئاشکراکردنی ئەوەی کە ئەم پێغەمبەرە ئازیزە = صلی الله علیه وسلم = میراتگری ڕەها و ڕاستەقینەی بناغەی ئایینەکانی هەموو پێغەمبەرانە = علیهم السلام =گەشتێکی بەو پێغەمبەرە خۆشەویستە کرد بۆ ناو مولك و مەلەکووتی خۆی تاگەیاندییە "سدرة المنتهى"و بە ئەندازەی نزیکیی هەردوو سەری کەوانەیەك یان کەمتر، لە خۆی نزیکی خستەوە.

بەم جۆرە ئەم گەشت و سەفەرە هەرچەند میعراجێکی جوزئی بووە و، ئەو کەسەش کە بۆ ئەوێ بەرز کراوەتەوە بەندەیەك بووە لە بەندەکان، بەڵام ئەم بەندەیە "ئەمانەت"ێکی هێندە مەزنی پێ سپێرراوە کە پەیوەندیی بە هەموو گەردوونەوە هەیە و، "نوور"ێکی ڕووناکیبەخشی وای لەگەڵدایە کە هەموو بوونەوەران ڕووناك دەکاتەوە و سەروسیمای واتا و ناوەرۆکیان دەگۆڕێت و بەو نوورە دەیاننەخشێنێت، جگە لەوەی کە ئەم بەندەیە "کلیل"ێکی ئەوتۆی پێیە کە دەتوانێت دەرگای بەختەوەریی هەمیشەیی و نیعمەتی بەهەشتی هەتاهەتایی پێ بکاتەوە.

لەبەر هەموو ئەمانە، خوای گەورە خۆی بە: (**إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ**) وەسف دەکات، تاکو دەریبخات کە هێندە حیکمەتی بەرز و بڵند لەو "ئەمانەت" و

"نوور" و "کلیل"ەدا هەن کە سەرجەمی بوونەوەران و بەدیهاتووان و سەرانسەری خەردوون لە ئامێز دەخەن.

نموونەیەکی تر:

(**الْحَمْدُ لله فَاطِرِ السَّمواتِ والأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلائِكَةِ رُسُلاً أُولي اَجْنِحَةٍ مَثْنى وَثُلاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ في الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ اِنَّ الله عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ**) (فاطر: ١).

خوای خەورە لەم سوورەتەدا دەفەرموێ: (بەدیهێنەری مەزنی ئاسمانەکان و زەوی، ئەم زەوی و ئاسمانانەی ئارایشت داوە و، ئاسەواری کەماڵی خۆی پێش چاوی بینەرانی لەژمارەبەدەر خستووە و، وای لێ کردوون کە هەموویان سوپاس و ستایشی لەژمارەبەدەری پێشکەش بکەن.. هەروەها ئەو بەدیهێنەرە شکۆمەندە بە چەندەها نیعمەتی نەبڕاوە و بێ سنوور زەوی و ئاسمانەکانی ڕازاندووەتەوە، ئەوەتا ئاسمانەکان و زەوی چ بە زمانی نیعمەتەکانیان و چ بە زمانی هەموو نیعمەت پێدراوانیش، سوپاس و ستایش پێشکەشی بەدیهێنەری "میهرەبان" دەکەن)..

دوای ئەوە، دەفەرموێ: (ئەو خوایەی کەخەلێ کۆئەندام و باڵی بە مرۆڤ و زیندەوەران و باڵندەکانی سەرزەوی بەخشیوە، تاکو بتوانن فڕین و خەشتوخوزار لە نێوان وڵات و شارەکانی خۆی زەوی‌دا بکەن و.. باڵیشی بە مەلائیکەتانی نیشتەجێی ئەستێرەکانو کۆشکی ئاسمانەکان بەخشیوە، تاکو فڕین و هاتوچۆ بەناو بورجەکانی ئاسمان و مەملەکەتانی بەرز و بڵندی ئەوێ‌دا ئەنجام بدەن.. بێ هیچ خومانێك ئەو خواوەندە، توانای بەسەر هەموو شتێك‌دا هەیە. کەواتە ئەو کەسەی باڵی بە مێش بەخشیوە تاکو لە بەرێکەوە بۆ بەرێکی تر و، بە چۆلەکەشی داوە تاکو لە درەختێکەوە بۆ درەختێکی تر بفڕن، هەر ئەویشە کە مەلائیکەتانی بە باڵدار دروست کردووە تاکو لە هەسارەی زوهرەوە بۆ موشتەری و لەویشەوە بۆ هەسارەی کەیوان(زحل) بفڕن و خەشتوخوزاریان لە نێواندا بکەن).

پاشان بە دەستەواژەی: (**مَثْنى وَثُلاثَ وَرُبَاعَ**) ئاماژە دەکات بۆ ئەوەی کە مەلائیکەتان بە وێنەی سەرنشینانی زەوی لە دۆخێکی جوزئی‌دا نەبەستراونەتەوە

و، پابەندی شوێنی تایبەتی و دیاری کراو نین. بەڵکو دەتوانن لە یەك کاتدا ئامادەی چوار ئەستێرە یان زیاتریش بن.

ئەوەتا ئەم ڕووداوە جوزئی‌یە (واتە باڵدارکردنی مەلائیکەت) ئاماژە بۆ خەورەیی توانستی خشتی و ڕەهای خواوەند دەکات و بە پوختەی: (**اِنَّ اللهَ عَلی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**) جەخت لەسەر ئەم دەستوورە کوللی‌یە دەکات.

دەهەم سەرنجی ڕەوانبێژی:

هەندێ جار ئایەتی قورئانی پیرۆز لە تاوان و خوناهەکانی مرۆڤ دەدوێت و، بە توند و تیژی هەڕەشە و سەرزەنشتی ئاراستە دەکات. پاشان ئایەتەکە بە هەندێ لەو ناوە جوانانەی خواوەند کۆتایی پێ دەهێنێت کە ئاماژە بۆ میهرەبانیی خوای خەورە دەکەن، تاکو ئەو سەرزەنشتە توند و تیژە خرفتاری "نائومێدی"ی نەکات!

بۆ نموونە:

(**قُلْ لَوْ كانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إذاً لابْتَغَوْا إلى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلاً * سُبْحَانَهُ وَتَعَالى عَمّا يَقُولُونَ عُلُوّاً كَبيراً * تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَواتُ السَّبْعُ والاَرْضُ وَمَنْ فيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلكِنْ لا تَفقَهُونَ تَسْبيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَليماً غَفُوراً**) (الإسراء: ٤٢=٤٤).

دەفەرموێ: (پێیان بڵێ: خەر وەك ئێوە دەڵێن، لەناو موڵکی خوادا هەرکەسێك هەبوایە هاوبەشی ئەو بێت، ئەوا ئەو هاوبەشانە دەستیان دەخەیشتە عەرشی پەروەردخاریێتیی خواوەند و ئەو کاتەش بەهۆی تێکچوونی ڕێسای خەردوونەوە نیشانەکانی دەستتێوەردانی ئەو هاوبەشانە دەردەکەوت. کەچی هەموو بوونەوەرانی هەندەکی و هەمەکی و بچووك و خەورە، هەر لە حەوت ئاسمانەکانەوە تا دەخاتە زیندەوەرە میکرۆسکۆبی‌یەکان، بە زمانی دەرکەوتنی درەوشانەوە و نەخش‌ونیگاری ناوە جوانەکانی خواوەند بە سەریانەوە، تەسبیح و تەقدیسی ئەو خواوەندە شکۆمەند و بەخشندەیە دەکەن کە خاوەنی ئەو ناوانەیە و، تێکڕا خاوێنی و بێ‌هاوبەشیی ئەو ڕادەخەیەنن)!

بەڵێ، "ئاسمان" تەقدیسی ئەو خواوەندە دەکات و بە وشەی ڕووناکی: خۆر و ئەستێرەکانی و، بە زمانی: ڕێكوپێکی و حیکمەتەکانی شایەتی لەسەر "یەکتایی"ی ئەو دەدات و.. "بۆشایی"یە هەواکەشی بە: دەنگی هەور و، وشەی: نەعرەتە و برووسکەکانی و دڵۆپەکانی بارانی، تەسبیح و تەقدیسی ئەو خواوەندە دەکات و شایەتی لەسەر "تەنیایی"یەکەی دەدات.. هەروەك "زەوی" بە وشە زیندووەکانی: زیندەوەران و ڕووەك و بوونەوەرانی ناوی، تەسبیحاتی خۆی و "یەکتایی" بەدیهێنەرەکەی ڕادەخەیەنێت.. هەموو "درەخت"ێکی زەویش = بە هەمان جۆر = تەسبیحاتی دەکات و بە وشەی: خەڵا و خوڵ و بەروبوومەکانی شایەتی لەسەر "تەنیایی" ئەو دەدەن.. هەروەها خشت "بەدیهاتوو"یەکی جوزئی و بچووك، وێڕای جوزئی و بچووکیی خۆی، بە ئاماژەکانی ئەو چۆنێتی و نەخش‌ونیگارانەی پێوەی دیارن و ئەو ناوە جوانە زۆرانەش کە دەریان‌دەخات، تەسبیح و تەقدیسی خاوەنی ئەو ناوانە دەکات و شایەتی لەسەر "وەحدانییەت"ی دەدات.. بە هەمان جۆر سەرانسەری "خەردوون"یش پێکەوە و بە یەك زمان، تەسبیحاتی بەدیهێنەری شکۆمەندی دەکات و شایەتی لەسەر "یەکتایی" ئەو دەدات، مرۆڤ نەبێ کە پوختە و ئاکامو بەری پێگەیشتوو و جێنشینی ڕێزلێگیراوی ئەو خەردوونەیە، دەچێ بە پێچەوانەی سەرجەم شتانی ناو خەردوونەوە ڕەفتار دەکات و کافر دەبێت و هاوبەش بۆ خوا دادەنێت! دەسا بزانە ئەم کارەی مرۆڤ چەندە چەپەڵ و ناشیرینە و، دەبێ شایستەی چ سزایەك بێت لەسەر ئەم تاوانە مەزنەی؟..

بەڵام بۆ ئەوەی ئەم مرۆڤە خوناهبارە نەکەوێتە نزمایی و هەڵدێری "نائومێدی"یەوە، ئایەتەکە ئەو حیکمەتەی خواوەندی قەههاری شکۆمەندی بۆ باس دەکات کە خواستی وایە ئەم خەردوونە بەسەر مرۆڤدا نەڕووخێنێت لەسەر ئەم تاوانە یەکجار خەورەیە و، دەفەرموێ: **(إِنَّهُ كَانَ حَلِيماً غَفُوراً)** تاکو بەم پوختە کۆتاییيە حیکمەتی مۆڵەتدانی بۆ ڕوون بکاتەوە و دەرخای هیوا و ئومێدی لێ بخاتە سەر پشت!

* * *

دەسا فەرموو بەم: "دە" ئاماژە ئیعجازی‌یانە، لەو بریسکانەوە زۆرانەی ئیعجاز تێبگە کە لە کورتە و پوختەی کۆتایی ئایەتەکاندا هەن، جگە لەو هیدایەت و ڕێنمایی‌یە زۆر و زەبەندانەش کە نم نم لێیانەوە دەرکەوتوون. تەنانەت کاریگەریی وەهایان لە هەستی ڕەوانگۆیانی وریا و زیرەکدا بەجێهێشتووە کە لەتاو سەرسووڕمانیان لە بەردەم ئەم شێوازە ناوازانەدا، وتوویانە: "ئەمە هەرگیز گوفتاری ئادەمیزاد نی‌یە"! هەروەك بە "حق اليقين" ئیمانیان بەم فەرمایشتەی خوای گەورە هێنا کە دەفەرموێ: **(اِنْ هُوَ اِلاّ وَحْيٌ يُوحى)**!

هەندێ ئایەت هەن، جگە لەم ئاماژانەی باس کران، گەلێ تایبەتکاریی تریان تێدایە کە ئێمە لەم باسەدا لێیان نەدواین. جا لە کۆبوونەوەی سەرجەمی ئەو تایبەتکاری‌یانەوە، نەخشێکی ناوازەی ئیعجاز دەردەکەوێت، کە هێندە ڕوونە تەنانەت کوێرەکانیش دەیبینن!

نووری سێهەم

کە بریتی‌یە لەوەی: ئەم قورئانە پیرۆزە لەگەڵ هیچ گوفتارێکی تردا بەراورد ناکرێت

چونکە سەرچاوە و هێز و جوانیی "گوفتار" چوار دانەن:

یەکەم: قسەکەر. دووهەم: قسەبۆکراو. سێهەم: ئامانج. چوارەم: مەقام. کەواتە تەنها "مەقام" نی‌یە وەك ئەو بۆچوونە هەڵەیەی کە ئەدیبان تێی کەوتوون و تیایدا وێڵ بوون!

لەبەر ئەوە، دەبێ لە هەر گوفتارێکدا سەیر بکرێ کە: ئایا کێ وتوویەتی؟.. بە کێی وتووە؟.. بۆچی وتوویەتی؟ لە بارەی چی‌یەوە دواوە؟ کەواتە نەچیت تەنها بۆ "گوفتار"ەکە بڕوانیت و لێی ورد ببیتەوە!

جا مادەم "خوفتار" لەم چوار سەرچاوەیەوە هێز و جوانی بەدەست دەهێنێت، ئەوا کە بە وردی سەیری سەرچاوەکانی قورئان دەکرێت، پەی بە پلەی ڕەوانبێژی و، بەرزی و، جوانی‌یەکەی، دەبرێت!

بەڵێ، خوفتار هێز و تین لە "قسەکەر"ەکەیەوە بەدەست دەهێنێت، بۆ نموونە: خەر ئەو خوفتارە "ئەمر" یان "نەهی" بێت، ئەوا "ویست" و "توانست"ی قسەکەر = بەپێی پلەی هێزو توانستەکەی = لەخۆ دەخرێت و، بە وێنەی تەزووی کارەبا بە ناویدا دەڕوات و هیچ شتێك ڕێی لێ نالخرێت و، کاریگەریی خۆی لە دڵدا بەجێ‌دەهێڵێت. خۆ هەتا ئەو پەیوەندی‌یەش زیاد بکات، هێز و بەرزیی خوفتارەکەش پتر پەرە دەسێنێت و لە زیادبووندا دەبێت. بۆ نموونە:

(**وَقِيلَ يَا اَرْضُ ابْلَعي مَآءكِ وَيَا سَمَآءُ اَقْلِعِي**) (هود: ٤٤).

هەروەها:

(**فَقَالَ لَهَا وَلِلأرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً اَوْ كَرْهاً قَالَتَا اَتَيْنَا طآئِعِينَ**) (فصلت: ١١).

دەسا فەرموو سەیری بەرزی و هێزی ئەم فەرمانە حەقیقی‌یە جێ‌بەجێ کراوانە بکە کە "هێز" و "ویست"یان لەخۆ خرتووە.. پاشان سەیری فەرمانی مرۆڤێك بکە، کە بە وێنەی وڕێنەی نەخۆش، بۆ بێ‌خیانەکانی دەربکات و بڵێت: "أُسكني يا أرضُ وانشقّي يا سماءُ وقومي أيتُها القيامة"!

ئایا هەرخیز ئەم خوفتارە لەخەڵ ئەو دوو فەرمانە جێ‌بەجێ کراوانەی پێشوودا بەراورد دەکرێت؟!

پاشان فەرمانی خۆتێ‌هەڵقورتێنی مرۆڤ لە کوێ، کە لە هەوا و ئاوات و ئارەزووەکانیەوە سەرچاوەی خرتووە و.. ئەو فەرمانانەش لە کوێ کە لە کەسێکەوە دەرچوون خاوەنی سیفەتی "فەرماندەی ڕاستەقینە"یە و بەسەر کارەکانیدا زاڵ و بەتوانایە؟

بەڵێ، فەرمانی سەرکردەیەکی قسەڕۆشتوو لە کوێ کە بە سەربازەکانی بڵێت: "پێشکەون.. هەڵمەتبەرن".. ئەوەش لە کوێ کە ئەخەر ئەم فەرمانە لە سەربازێکی ئاسایی پشتخوێ خراوەوە دەربچێت؟! خۆ هەرچەند ئەم دوو

فەرمانە لە یەك شێوەدان، کەچی لە ناوەرۆكدا مەودایەکی فراوانی بە قەدەر جیاوازیی نێوان "سەرکردەی خشتی" و "سەرباز"یان لە نێواندایە!

نموونەیەکی تر:

(**اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئاً اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ**) (يس: ٨٢).

هەروەها:

(**وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُوا لآدَمَ**) (البقرة: ٣٤).

سەیری هێز و بڵندیی ئەو دوو فەرمانە بکە کە لەم دوو ئایەتەدان و.. ئنجا بۆ ئەو خوفتارانەی ئادەمیزادیش بڕوانە کە لە دەرکردنی فەرمان دەچن! ئایا نابینیت جیاوازیی نێوان هەردوو لا وەك هی ڕووناکیی "خولەستێرە" وایە لەچاو ڕووناکیی "خۆر"ی درەخشاندا؟

بەڵێ، لە کوێ خوفتاری مرۆڤ بەراورد دەکرێت لەخەڵ: نیگارکێشانی کەسێك لە دەمی کارەکەیدا و، ڕوونکردنەوەی سنعەتیش لە لایەن سنعەتکارەوە لە خەرماوخەرمی سنعەتەکەیدا و، خوفتاری چاکەکارێك لە کاتی چاکەکاریدا، کە هەر یەکەیان شێوەی کارەکەی دەکێشێت و خوفتاری لەخەڵ کرداریدا یەکاویەك دەردەچێت؟ واتە: دەڵێت: بڕوانن! ئەم کارەم لەبەر فلان شت کرد و، ئەمەش لەبەر فیسار شت دەکەم و، ئەوەش ئاوەهاو ئاوەها دەبێت و... هتد. بەم جۆرە کارەکەی لەبەرخوێ و چاواندا بەرجەستە دەکات؟!

بۆ نموونە:

(**اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ * والاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهيجٍ * تَبْصِرَةً وَذِكْرى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنيبٍ * وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكاً فَأنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصيدِ * وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضيدٌ * رِزْقاً لِلْعِبَادِ وَاَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذلِكَ الْخُرُوجُ**) (ق: ٦=١١).

ئەم نیگارکێشانەی کە بە وێنەی ئەستێرە لە بورجی ئەم سوورەتە و ئاسمانی قورئاندا پرشنگ دەدات و، دەلێی میوەی بەهەشتە و، لە ناوەندی ئەم کارانەدا خەلـێ بەلگەی هێناوەتەوە و، ڕێكوپێکیی "ڕەوانبێژی"ی خۆیشی پاراستووە و، ئنجا بە تەعبیری: (**كَذلِكَ الْخُرُوُج**)یش "حەشر"ی چەسپاندووە = کە ئەنجامی ئەو کارانەیە = تاکو ئەو کەسانەی پێ دەمکوت و بێدەنگ بکات کە لە سەرەتای سوورەتەکەدا ئینکاریی حەشریان دەکرد..

بەلێ، ئەم نیگارکێشانە لە کوێ و.. ئەوخەوفتارەش لە کوێ کە خەلکی خۆیانی پێ هەلدەقورتێنن لەو کارانەدا کە مەخەر بە دمخەمەن دەنا چ پەیوەندی‌یەکی ئەوانی پێوە نی‌یە؟ دیارە جیاوازیی نێوان ئەم دوانە وەك هی وێنەی خەوڵ وایە لەچاو خەوڵی زیندووی ڕاستەقینەی خواییدا!

خەر بمانەوێت بە تێر و تەسەلی واتای ئەم ئایەتانە هەر لە: (**اَفَلَمْ يَنْظُرُوا**) تا (**كَذلِكَ الْخُرُوُج**)لێك بدەینەوە، ئەوا پێویستمان بە کاتێکی درێژخایەن دەبێت، بۆیە تەنها ئاماژەیەکیان بۆ دەکەین و بە ڕێی خۆماندا دەڕۆین:

لەبەر ئەوەی لە سەرەتای سوورەتەکەدا دەری‌خست کە کافران ئینکاریی حەشریان کردووە، ئەوا قورئانی پیرۆز چەند پێشەکی‌یەك دەخاتە ڕوو تاکو بۆ قبووڵکردنی "حەشر" ناچاریان بکات. ئەوەتا دەفەرموێ: ئایا سەیری ئاسمان ناکەن بەسەرتانەوە کە چۆن بە سامو شکۆ و ڕێكوپێکی بنیاتمان ناوە؟.. ئایا نابینن کە چۆن بە ئەستێرە و خۆر و مانگ ڕازاندوومانەتەوە بێ ئەوەی هیچ کەمی و ناتەواوی‌یەکی تێدا ببێت؟.. یان ئایا نابینن کە چۆن زەویمان بۆ تەخت کردوون و بە ڕایەخی حیکمەت بۆمان ڕاخستوون و، چیاکانمان تێدا قایم کردوون تاکو لە بەرزبوونەوە و زاڵبوونی ئاوی دەریاکان بیپارێزن؟.. ئایا نابینن کە لە هەموو ڕمخەزێکی سەوزە و ڕووەکەکان خەلـێ نێر و مێی جوان و جۆراوجۆرمان تێدا بەدی‌هێناوە و سەرانسەری زەویمان پێ ڕازاندوونەتەوە؟.. یان ئایا نابینن کە چۆن لە ئاسمانەوە ئاوێکی پیرۆز دەنێرم و، باخ و بێستان و بەروبوومی بەتامی وەك خورما و هاوچەشنی ئەوی پێ دەڕوێنم و دەیانکەم بە ڕۆزیی بەندەکانم؟.. ئایا نابینن کە زەویی وشكو برنگ و مردوو، بەو ئاوە زیندوو دەکەمەوە و هەزاران حەشری دنیایی پێ دەهێنمە کایەوە. جا هەروەك بە توانستی خۆم و لەبەرچاوی

خۆتاندا ئەم ڕووەکانە لەو زەوی‌یە مردووە وشك و برنگەدا دەردەهێنم، بە هەمان جۆر لە ڕۆژی حەشردا ئێوەشی لـێ دەردەهێنم، چونکە لە قیامەتدا زەوی دەمرێت و ئێوەشی تێدا زیندوو دەکرێنەوە؟!

جا فەرموو بۆ خۆت لێکی بدەرەوە و بزانە کە: ئەو "پاراویی بەیان"ە لە کوێ کە ئەم ئایەتانە لە بواری چەسپاندنی حەشردا دەریان‌خست، کە ئێمە ئاماژەمان تەنها بۆ یەك لە هەزاری کرد و.. ئەو وشانەش لە کوێ کە خەڵکی لە کێشەکانی خۆیاندا دەیان‌هێنن و لە سەر یەکتر ڕیزیان دەکەن؟!

* * *

هەر لە سەرەتای ئەم پەیامەوە تا ئێرە، بۆ مەبەستی لێکۆڵینەوە لە کێشەی ئیعجازدا ڕێبازی "بێ‌لایەنی مەوزووعی"مان خەرتەبەر و، لەم پێناوەدا خەڵـێ مافی قورئانمان بە پەنهانی هێشتەوە و، لە بەراوردەکاندا ئەو خۆرە تیشك‌بەخشەمان دەهێنایە ئاستی مۆمەکان، تاکو نەیارێکی سەرسەخت بۆ قبووڵ‌کردنی ئیعجازی قورئان ناچار بکەین!

ئێستاش کە "لێکۆڵینەوەی زانستی" ئەرکی سەرشانی خۆی ئەنجام دا و بە چەشنێکی درەخشان ئیعجازی قورئان چەسپا، وا بە ناوی "حەقیقەت"ەوە، نەك بە ناوی "لێکۆڵینەوەی زانستی" هەندێ ئاماژە بۆ مەقامی قورئان دەکەین کە هێندە خەورەیە لە هیچ بەراورد و هەڵسەنگاندنێك‌دا جێی نابێتەوە.

بەڵێ، ڕێژەی خەوفتارەکانی تر لەچاو ئایەتەکانی قورئاندا وەك ڕێژەی ئەو ئەستێرە یەکجار ورد و بچووکانە وایە کە لە ناو ئاوێنەکاندا دەبینرێن، لە چاو قەبارەی ڕاستەقینەی خودی ئەو ئەستێرانەدا!

بەڵێ، وشەکانی قورئان، کە هەریەکەیان ڕاستی‌یە چەسپاوەکان ڕوون دەکەنەوە، لە کوێ و.. ئەو واتایانەش لە کوێ کە مرۆڤ بە وشەی خۆی لەسەر ئاوێنە بچووکەکانی هەست و بیری‌دا دەیان‌نەخشێنێت؟

ئەو وشە زیندووە خاوێن و مەلائیکەت ئاسایانەی قورئان، کەخەوفتاری بەدیهێنەری خۆرو مانگن و نوورەکانی هیدایەت پەخش دەکەن، لە کوێ و.. ئەو وشە خەزندانەی مرۆڤیش لە کوێ کە بە وردەکاری‌یەکانی خۆیان خەڵکی

دەخەڵەتێنن و، بە فووپێداکردنی جادووخەرانەشیان هەوا و ئارەزووەکانیان تێدا دەورووژێنن؟

بەڵێ، ڕێژەی نێوان مێرووە ژەهراوی‌یەکان و مەلائیکەتانی خاوێن و ڕۆحانییانی ڕووناك، چەندەیە.. مەودای نێوان وشەکانی مرۆڤ و وشەکانی قورئانی پیرۆزیش بە هەمان ڕێژەیە! ئەم ڕاستی‌یەش هەر بیست‌وچوار وتەکانی پێشوو لەخەڵ ئەم وتەی بیست و پێنجەمەدا چەسپاندوویانن. کەواتە ئەم دەعوایەمان ئیددیعایەکی ڕووت نی‌یە، بەڵکو ئەنجامی بەڵگەیەکە کە پێشتر هێنراوە و سەلمێنراوە!

بەڵێ، وشەکانی قورئان کە هەریەکەیان صەدەفی خەلـێ مرواریی هیدایەت و سەرچاوەی ڕاستی‌یەکانی ئیمان و کانگای بناغەکانی ئیسلامن و، لە عەرشی ڕەحمانەوە نازڵ بوون و، لە سەروو و دەرەوەی خەردوونەوە ئاراستەی ئادەمیزاد دەکرێن.. ئەم خوفتارە ئەزەلی‌یەی کە "عیلم" و "قودرەت" و "ئیرادە"ی لەخۆ خرتووە، لەکوێ و.. وشە لاوازە پڕ لە هەواو ئارەزووەکانی مرۆڤیش لە کوێ؟!

بەڵێ، قورئانی پیرۆز درەختێکی جوانی "توبا" دەنوێنێت کە لقەکانی بە هەموو لایەکی جیهانی ئیسلامدا بلاو کردبێتەوە و، "خەڵا"ی: سەرجەم مەعنەوییات و، شەعائیر و، کەمالات و، حوکم و، دەستوورەکانی خرتبێت و، ئەولیا و ئەصفیاکانیشی بە وێنەی چەند "خوڵ"ێکی جوان و ڕەنگین پێش‌چاو خستبێت کە جوانی و پاراوی‌یان لە ئاوی ژیانی درەختەکەوە بەدەست‌هێنابێت و، "بەر"ی سەرجەم کەمالات و حەقیقەتەخەردوونی و خوایی‌یەکانی خرتبێت، تەنانەت هەموو یەکێکی "ناوك"ی بەرەکانی بووبێت بە دەستووری کار و ڕێبازی ژیان..

ئایا ئەم زنجیرە حەقیقەتانەی کە قورئانمان لە شێوەی درەختێکی بەرداری خاوەن سێبەری ئاوادا پیشان دەدەن، لە کوێ و.. قسەی ئاسایی مرۆڤیش لە کوێ؟.. أين الثرى من الثريّا؟!

وا زیاتر لە هەزار و سێ‌سەد ساڵە قورئانی حەکیم لە بازاڕی خەردوون و پێش‌چاوی سەرجەم دانیشتووانی‌دا، حەقیقەتەکانی خۆی بلاو دەکاتەوە و، هەموو کەس و هەموو نەتەوەو هەموو ولاتێك بەشی خۆیان لەخەوهەر و ڕاستی‌یەکانی وەرخرتووە و، تا ئێستاش هەر وەری‌دەخرن.. وێڕای هەموو

ئەمانەش، کەچی نە ڕاهاتن لەخەڵیدا و نە ئەو زۆرییە و نە تێپەڕبوونی کات و نە ئاڵوخۆڕە خەورەکان، هیچیان زیانیان لە ڕاستییە بەنرخەکانی و لە شێوازە جوانەکەی نەداوە و پیریان نەکردووە و تەڕی و پاراویی ئەویان لەدەست نەداوەو، نەیانتوانیوە لە نرخی دابگرن یاخود تریفەی جوانییەکەی خامۆش بکەن!

ئەم حاڵەتە هەر خۆی لە خۆیدا ئیعجازێکی سەربەخۆیە!

خۆ ئەخەر ئێستا کەسێك، بەپێی خواستی هەوا و ئارەزووەکانی و بە هەڵسوکەوتێکی منالانە، بچێت هەندێ لەو ڕاستییانەی کە قورئانی پیرۆز هێناونی، بهۆنێتەوە و، بیەوێت بۆ مەبەستی ئیعتیرازخرتن لە هەندێ ئایەتی قورئان، بەراورد لە نێوان خوفتارەکەی خۆی و خوفتاری قورئاندا ساز بکات و، بڵێت: "ئەوەتا خوفتارێکی وەك قورئانم وتووە" ئەوا بێخومان ئەم قسەیەی هێندە نەفامی و خەلحۆیی پێوە دیارە کە کتومت لەم نموونەیەی خوارەوە دەچێت:

بەننایەك کۆشکێکی خەورە بنیات بنێت کە بەردەکانی بریتی بن لە چەند خەوهەرێکی جۆراوجۆر و، هەریەك لەو خەوهەرانەش لە چەند بارودۆخێکی تایبەتیدا دابنێت و بە چەند نەخش و نیگارێکی هاوسەنگی وەها ناوازەش بیانڕازێنێتەوە کە پەیوەندییان بە هەموو نەخشو نیگارە بەرز و ناوازەکانی کۆشکەکەوە ببێت.. پاشان کەسێکی نەشارەزای وا بڕواتە ناو ئەو کۆشکەوە کە هیچ شتێك لەو نەخش و نیگارە ناوازانە تێنەخات و نرخ و بەهای خەوهەر و ئارایشتەکانیشی نەزانێت و، بچێت نەخش و نیگار و بارودۆخی بەردەکانی کۆشك بگۆڕێت و بەپێی ئارەزووی خۆی ڕێسایەکی تریان بۆ دابنێت، تا وەك ماڵێکی ئاسایی لێبکات و، پاشان بە چەند دەنکە موروویەکی ئەوتۆ بیڕازێنێتەوە کە تەنها منالّ بە جوانیان دابنێت و ئنجا بڵێت: خەڵکینە! بڕوانن ئەوەتا منیش کارامەییەکی وام لە هونەری بیناکاریدا هەیە کە لە کارامەیی بنیاتنەری ئەو کۆشکە زیاترە و، سامانەکانیشم لە هی ئەو زۆرترن! وەرن بۆ خەوهەرە بەنرخەکانم بڕوانن!

بێ هیچ خومانێك ئەم خوفتارە بە "وڕێنە" دادەنرێت، تەنانەت لە وڕێنەی شێتان زیاتر هیچی تری پێناوترێت!

[1] سیازده پەیامن لە ناوەندی کتێبی (المثنوي العربي النوري)دا. (وەرگێڕ)

[2] لە تەفسیری "روح المعاني"ی "ئالووسی" (ج١٥/ص١٤)دا هاتووە کە:

(ئەگەر وا دابنرێ ڕاناوەکە بۆ پێغەمبەر = صلى الله عليه وسلم = بگەڕێتەوە، وەك "أبو البقاء" لە هەندێکەوە نەقڵی کردووە و وتوویەتی: واتە: بیسەری گوفتارمان و بینەری زاتمانە. چەلەبییش لەمەدا پشتی گرتووە و، وتوویەتی: ئەم بۆچوونە دوور نییە.. ئەوا بەو پێیە، واتاکەی بەم جۆرە دەبێت: ئەو بەندەیەم کە بەم ڕێزلێنانە شەرەفمەندم کردووە شایستەی ئەم ڕێزەیە، چونکە هەر ئەوە کە گوێبیستی فەرمان و نەهی‌یەکانمە و ڕەفتاریان پێ دەکات و، بینەرێکی وەهایشە کە بە چاوی پەند و عیبرەت دەڕوانێتە بوونەوەران و دەرس وەردەگرێت، یان بینەری ئەو نیشانانەیە کە پیشانمان داوە). هەروەها بڕوانە تەفسیری "إسماعيل القنوي" بەسەر "بيضاوي"یەوە ج ٤/ص٢٢٤. (وەرگێڕ)

ڕۆشنایی سێهەم

ئەم ڕۆشنایییە سێ ڕووناکیی پەخش کردووە

ڕووناکیی یەکەم

لە وتەی سیازدەهەمدا ڕوویەکی مەزنی ئیعجازی قورئان ڕوون کراوەتەوە، وا هێنرایە ئێرە و لەخەڵ ڕووە ئیعجازییەکانی تردا پێش‌چاو خرا:

ئەخەر دەتەوێ بۆخۆت ببینیت و تامی ئەوە بچێژیت کە چۆن هەموو ئایەتێکی قورئانی پیرۆز نووری ئیعجاز و هیدایەتی خۆی بڵاو دەکاتەوە و بە وێنەی ئەستێرەی درەخشان تاریکستانی کوفر دەڕەوێنێتەوە، ئەوا خۆت وا دابنێ کە لەو سەردەمی جاهیلییەت و بیابانی ژیانی دەشتەکی و نەزانییەدا دەژییت کە یەکەم جار قورئانی پیرۆزی تێدا هاتە خوارەوە. دەبینیت: پەردەی بێ‌ئاگایی و، تاریکیی نەزانی و، بەرگی سروشت و، بیری وشك، هەموو شتێکی داپۆشیوە. ئا لەم کاتەدا کە هەموو شتان لەو ڕۆژگارەدا بەم پەردانە داپۆشراون، یەکسەر بەهۆی ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزەوە ئەو بوونەوەرە بێ‌هەست و بێ‌خیان و مردووانە لە زەینی‌خوێ‌بیستاندا دەبووژێنەوە و ژیانیان بە بەردا دەچێت و بە زایەڵەی ئایەتی: **(يُسَبِّحُ لله ما في السَّمواتِ وَما في الأَرضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزيزِ الْحَكيم)** (الجمعة: ١) و ئایەتە مەزنەکانی تری هاووێنەی، ڕادەپەڕن و تەسبیح و یادی خواوەند لە ڕووی بوونەوەراندا ڕادمخەیەنن.

هەروەها ڕووی تاریکی ئاسمان، کە چەند ئەستێرەیەکی بێ‌خیانی تێدا بڵێسە دەدەن، بە زایەڵەی ئایەتی: **(تُسَبِّحُ لَهُ السّمواتُ السَّبْعُ والأَرضُ)** (الإسراء: ٤٤) لە بەرچاوی‌خوێ‌بیستاندا دەبێت بە دەمێکی ذیکرخوێن بۆ خوای‌خەورە و، هەموو ئەستێرەیەکی تیشکی حەقیقەت دەپرژێنێت و دانستێکی ڕەوان پەخش دەکاتەوە.

هەروەها ڕووی زەوی، کە بوونەوەرە لاواز و دەستەوسانەکانی لەسەر نیشتەجێ بووە، بەو زایەڵە ئاسمانییەی قورئان، لە بەرچاودا دەبێت بە "سەر"ی جەستەی بوونەوەرێکی مەزنو، دەریا و وشکاییەکانیش دەبن بە دوو "زمان"ی

دەمپاراو بە ذیکر و تەسبیح و ستایشی خواوەند و، سەرجەم ڕووەك و زیندەوەرانیش وەك چەند "وشە"یەکی ذیکر و تەسبیح دەردەکەون، دەڵێی سەرجەمی زەوی‌خیانی بە بەردا کراوە و زیندەوەرێکی خاوەن ژیانە!

ئەگەر بێت و بەم چەشنە، بە هەست و شعووری خۆت، بڕۆیت بۆ ئەو سەردەمەی کە قورئانی پیرۆزی تێدا هاتە خوارەوە، ئەوا وردەکاریی ئیعجاز لەو ئایەتە پیرۆزەدا دەچێژیت. دەنا لە چەشتنی ئەو وردەکاری‌یە نەرم و نیانانەی ئایەتەکە بێ بەش دەبیت و پەیی پێ نابەیت!

بەڵێ، گەر لە ناوەندی باری ئێستای خۆتەوە سەیری ئایەتە پیرۆزەکان بکەیت کە بوونەوەران لەو سەردەمەوە تاکو ئێستا بە نووری قورئان ڕووناك بوونەتەوە و سەرجەم زانستە ئیسلامی‌یەکان ڕۆشنایی‌یان پێ بەخشیون، بە ڕادەیەك کە ڕاستی‌یەکان بۆ هەموو کەسێك ئاشکرا بوون و پەردەیان لە ڕوودا هەڵماڵراوە.. واتە ئەگەر لە ڕێی پەردەی ئولفەتەوە سەیری ئایەتە پیرۆزەکان بکەیت، ئەوا بێ‌گومان مەودای ڕاستەقینەی جوانیی ئیعجازبەخشی هەموو ئایەتێك بە تەواوی نابینیت و، نازانیت کە هەموو یەکێك لەو ئایەتانە بە ڕووناکی‌یە درەخشانەکەی خۆی چۆن تاریکایی‌یە چڕەکان دەڕەوێنێتەوە. دوای هەموو ئەمانەش لە نێوان ڕووە زۆر و زەبەندەکانی ئیعجازی قورئاندا لە چێژی هەموویان بێ‌بەش دەبیت.

ئەگەر دەتەوێت مەزنترین پلەی ئیعجازە زۆرەکانی قورئان ببینیت، ئەوا خۆێ بۆ ئەم نموونەیە ڕابگرە و سەرنجی لێ بدە:

گریمان درەختێکی تابڵێی سەیر و بەرز و سەرسووڕهێنەر و فراوان و بەربڵاو هەبێت، پەردەی غەیبی بەسەردا درابێت..

وەك ئاشکرایە پەل و بەر و گەڵا و گوڵی ئەو درەختە = چەشنی ئەندامەکانی جەستەی مرۆڤ = هاوسەنگی و گونجاوی و پەیوەندی‌یان لە نێواندا هەیە و، هەر بەشێك لە بەشەکانی ئەو درەختە بەپێی ماهییەتی درەختەکە شکڵ و شێوەیەکی دیاری کراوی گرتووەتە خۆ..

جا ئەگەر بێت و کەسێك لە لایەنی ئەو درەختە نەبینراوەوە = کە نابینرێت = هات و لەسەر شاشەیەك وێنە و سنووری بۆ هەموو یەکێ لە ئەندامەکانی ئەو

درەختە کێشا، بەوەی کە چەند هێڵـێکی لـەسەر شاشەکە نووسی کە پەیوەندیی نێوان خەڵاکانی ئەو درەختەیان دەنواند و، بە چەند وێنە و هێڵێك کە وێنەی تەواوی ئەندامەکانی درەختەکەیان بەرجەستە دەکرد و وێنەکەیان بە تەواوی دەخستە ڕوو، ماوەی نێوان سەرەتا و کۆتایی = یەکجار لە یەکتر دووری = درەختەکەی پڕ کردەوە.. هیچ خومانێك لـەوەدا نامێنێت کە ئەو وێنەکێشە بە ڕوانینی غەیب‌بینی خۆی ئەو درەختە دەبینێت و بە تەواوی ئاخای لـێیەتی ئنجا وێنەکەی دەکێشێت.

وەك ئەم نموونەیە، قورئانی پیرۆزیش بە ڕوونکردنەوە ئیعجازبەخشەکانی خۆی کە تایبەتن بە ڕاستیی بوونەوەرانەوە (ئەو ڕاستی‌یەی کە سەر بە درەختی بوونەوەرانە و لـە سەرەتای دنیاوە تا کۆتایی ئەودنیا لق و پەلـی هاویشتووە و لـە زەوی‌یەوە تا عەرش و لـە خەردیلەکانەوە تا ئەستێرەکان بڵاو بووەتەوە) پارێزخاریی هاوسەنگی و پێکەوەخونجانی بوونەوەرانی کردووە و، وێنەیەکیشی بە هەموو یەکێ لـە ئەندام و بەروبوومەکانی بەخشیوە کە شایستەی بێت، بە ڕادەیەك کە زانا لێکۆڵەرەکان لـە دەمی ئەنجامدانی لێکۆڵینەوە و باسەکانیاندا تووشی سەرسامی و سەرسووڕمان دەبن و دەڵـێن: (ما شاء الله.. بارك الله.. ئەوەی کەخرێ کوێرەی خەردوون و مەتەڵی بەدیهێنان شی دەکاتەوە، هەر تەنها تۆی ئەی قورئانی پیرۆز)!

با ناوەکانی خوای خەورە و سیفەتە مەزنەکانی و ئیشە پەروەردخاری و کارە پڕ لـە دانستەکانی، وەك درەختێکی تووبای نوورانی بە نموونە بهێنینەوە کە = ولله المثل الأعلى = بازنەی مەزنی‌یەکەی لـە ئەزەلـەوە تا ئەبەد و، سنووری خەورەیی‌یەکەشی فەزای ڕەهای بێ سنوور دەخرێتە خۆی و دەورەی دەدات و، مەودای کارەکانیشی لـە سنووری: (**فالِقُ الْحَبِّ والنَّوى**) (الأنعام:٩٥) و (**يَحولُ بينَ المرءِ وقَلْبِهِ**) (الأنفال:٢٤) و (**هوَ الذي يُصَوِّرُكُمْ في الأَرْحامِ كَيْفَ يَشاء**)ەوە (آل عمران:٦) تا دەخاتە: (**خَلَقَ السَّمواتِ والأَرْضَ**

فِي ستَّةِ اَيَّامٍ (هود:٧)و (**والسَّمواتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمينِهِ**) (الزمر:٦٧) و (**وَسَخَّرَ الشَّمْسَ والقَمَرَ**) (لقمان:٢٩) دەخرێتەوە.

دەبینین قورئانی پیرۆز، بەوپەڕی خۆنجاوی و شیاوی، ئەو ڕاستی‌یە نوورانی‌یە بە هەموو لق و پەلەکانی و خشت ئامانج و بەروبوومەکانیەوە ڕوون دەکاتەوە، بە ڕادەیەك کە هیچ کام لەو ڕاستی‌یانە ڕێ لە ڕوون کردنەوەی ڕاستی‌یەکی تر نالخرێت و حوکمی هیچ ڕاستی‌یەکیان هی ئەوانی تر تێك نادات و هیچ کام لەو ڕاستی‌یانەش لەوانی تر تەرە نابێت.

بەم وێنە شایستە و لەخەڵیەك خۆنجاوانە، قورئانی پیرۆز بە شێوەیەکی ئیعجازبەخش ڕاستیی ناوەکانی خوای خەورە و سیفەتە مەزن و ئیشە پەروەردخاری و کارە پڕ لە دانایی‌یەکانی خواوەندی ڕوون کردووەتەوە، بە ڕادەیەك کە سەرجەم ئەهلی کەشف و حەقیقەت و دانست و عیرفانی = کە بە ناو جیهانی مەلەکووت‌دا دەخەڕێن = خستووەتە تەسدیقەوە و، هەموویان بە سەرسووڕمانەوە لە بەردەم ڕوونکردنەوە ئیعجازبەخشەکانی‌دا دەڵێن: (سبحان الله! چەندە ئەم ڕوونکردنەوەیە ڕاستە و لەخەڵ حەقیقەت‌دا ڕێك و خۆنجاوەو، چەندەش جوان و شایستەیە)!

ئەخەر بە نموونە "شەش پایەکانی ئیمان" بهێنینەوە کە ڕوویان لە هەموو بازنە جیاوازەکانی بوونەوەران و بازنەی "وجوب"ی خوای خەورەیە و، بە پەلێکی ئەو دوو درەختە مەزنە دادەنرێن، دەبینین قورئانی پیرۆز وێنەی سەرجەم لق و پەل و بەر و خوڵەکانیان دەکێشێت و، لەمەش‌دا خۆنجاویی ناوازەی نێوان بەر و خوڵەکانیان ڕەچاو دەکات و، بەوپەڕی هاوسەنگی و ڕێکی شێوەکانی پێکەوە خۆنجانی نێوانیان دەناسێنێت، بە ڕادەیەك کە مرۆڤ لە بەردەم جوانیی ئەم وێنەکێشانەی قورئان‌دا سەرسام دەکات و، سەبارەت بە پەی‌بردن بە دووری‌یەکانیشی خرفتاری سەرسامیی دەکات.

پاشان ئەو "ئیسلام"ەی کە پەلێکە لە لقی "ئیمان"، قورئانی پیرۆز لە باسکردن و وێنەکێشانی وردترین پەلەکانی هەر پێنج پایەکانی‌داخەلێ وێنەی ناوازە و سەرسووڕهێنی کێشاوە و، جوانیی پێکەوەخۆنجان و کەماڵی هاوسەنگیی نێوانیانی پاراستووە، تەنانەت پارێزخاریی ئاسایی‌ترین داب و ئەوپەڕی ئامانج و

قوولّترین دانایی و بچووکترین سوود و بەروبوومەکانی کردووە. ڕوونترین بەڵگەش لەسەر ئەم ڕاستییە، کەماڵی ڕێکوپێکیی شەریعەتی مەزنە، کە لە دەق و ئاماژە و هێماکانی ئەم قورئانە پیرۆزەوە هەڵقوڵاوە.

جا کەماڵی ڕێکوپێکی و.. هاوسەنگیی ورد و.. قەشەنگی و پتەویی پێکەوە خونجانی حوکمەکانی ئەم شەریعەتە خاوێنە.. هەریەکەیان، شایەتێکی دادخەری بێخەوش و بەڵگەیەکی ڕوونی خومانبڕی ئەوتۆن کە هیچ خومانێك هەرخیز توخنیان ناکەوێت لەسەر ئەحەققییەتی قورئانی پیرۆز. واتە هەرخیز ناکرێ ڕوونکردنەوەکانی قورئان پاڵیان بە زانستێکی جوزئیی مرۆڤێکەوە دابێت، بە تایبەت مرۆڤێکی نەخوێندەوار، بەڵکو دەبێ پاڵیان بە زانستێکی وەها فراوانەوە دابێت کە هەموو شتێك بگرێتەوە و لە یەك کاتدا چاوی لە هەموو شتێکەوە بێت..

کەواتە قورئانی پیرۆز خوفتاری زاتی خواوەندی مەزنە کە لە یەك کاتدا ئەزەل و ئەبەدو سەرجەمی ڕاستییەکان دەبینێت.

آمنا.

ڕووناکیی دووهەم

"فەلسەفەی مرۆڤ" کە دەیەوێت ڕێ لە حیکمەتی قورئانی پیرۆز بگرێت و بەرەنگاریی بکات، لە بەردەم حیکمەتی بەرز و بلندی قورئاندا کەوت و شکستی هێنا. وەك بە شێوازی چیرۆکێکی تەمسیلی لە وتەی دوازدەهەمدا ڕوونمان کردووەتەوە و، لە چەند وتەیەکی تریشدا بە جۆرێکی خومانبڕ چەسپاندوومانە. بۆیە خوێنەری بەڕێز ڕەوانەی ئەو پەیامانە دەکەین و، لێرەدا تەنها بەراوردێکی سادە و جوزئی لە نێوانیاندا لە لایەنێکی ترەوە، کە لایەنی ڕوانینی هەردووکیانە بۆ دنیا، بەم شێوەیەی خوارەوە، ساز دەکەین:

فەلسەفە و حیکمەتی مرۆڤ کە دەڕوانێتە دنیا، وەك دنیایەکی بەردەوامی ڕەگداکوتاو بۆی دەڕوانێت! ئەوەتا بە دوور و درێژی لە "ماهییەت" و "تایبەتکارییەکان"ی بوونەوەران دەدوێت، بەڵام خەر ئەو کارمەندی و

ئەرکانەی بوونەوەران باس بکات کە بەڵگەن لەسەر بەدیهێنەریان ئەوا بە کورتی و سەرپێیی باسیان دەکات. واتە درێژە بە باسی نەخش و نیگارو پیتەکانی کتێبی خەردوون دەدات، بەڵام بایەخێکی ئەوتۆ بە واتا و ناوەرۆکەکانیان نادات!

بەڵام قورئانی پیرۆز وا دەڕوانێتە دنیا کە: دنیایەکی ڕێبواری بەخورەمی خەڵەتێنەری خەڕۆکی پڕ لە ئاڵوخۆڕی ئەوتۆیە وەستان و جێگیربوونی بۆ نییە! لەبەر ئەوە، بە پوختی و سەرپێیی لە تایبەتکاریی بوونەوەران و ماهییەتە ماددی و ڕواڵەتییەکانیان دەدوێت، کەچی بە تەواوی درێژە بە باسکردنی ئەو کار و ئەرکانەی بوونەوەران دەدات کە خواوەند خستوونیەتە ئەستۆیانەوە و بەندایەتیی ئەوان بۆ خوایخەورە دەردەخەن. هەروەك بە درێژی لە مەودای ملکەچبوونی بوونەوەرانیش بۆ فەرمانە تەکوینییەکان دەدوێت و، ڕوونی دەکاتەوە کە چۆن و لە چ ڕوویەکەوە دەبن بە بەڵگە لەسەر ناوە جوانەکانی بەدیهێنەریان.

وا لەم باسەماندا، بە پەلە، سەیرێکی ئەو جیاوازییەی نێوان "فەلسەفە" و ڕوانینی "قورئان" دەکەین بۆ دنیا و بوونەوەران لەم ڕوانینە کورت و درێژەپێدانەی هەردوو لایاندا، تاکو بزانین حەق و ڕاستیی ڕوون و درەخشان لای کامیانە؟!

کاتژمێرەکانی دەستمان کە بە ڕواڵەت وەستان و نەخۆرانیان پێوە دیارە، کەچیخەلێ لەرە و ئاڵوخۆڕی جۆراوجۆریان تێدایە، چ لە جووڵەی بەردەوامی چەرخەکانی و چ لە ڕێی لەرینەوەی بەندۆڵ و ئامێرە وردەکانی..

جا هەروەك کاتژمێرەکانمان بەم شێوەیەن، دنیاش بەهەمان جۆرە، دەڵێی کاتژمێرێکی مەزنە و توانستی خواوەند دایهێناوە. خۆ هەرچەند بە ڕواڵەت نەجووڵان و ڕاوەستانی پێوە دیارە، کەچی لە ناوەندی تەوژمی نەمان و فەنادا بەردەوام لە ئاڵوخۆڕ و جموجووڵێکی ڕانەوەستاودا تەپاوتل دەدات و تلێر دەبێتەوە. چونکە مادەم لە دنیادا "زەمان" هاتەخۆڕێ، ئەوا "شەو و ڕۆژ" وەك چرکەژمێرێکی دووسەرەیان لێ هات بۆ ئەو سەعاتە مەزنە و، بە خێرایی دەجووڵێت و شوێنی دمخۆڕێت.. "ساڵ"یش وەك خولەكژمێر و.. "چەرخ"یش بە وێنەی میلی سەعاتژمێری ئەو کاتژمێرە مەزنەیان لێ هات. بەم جۆرە "زەمان" دنیای هاویشتە سەر پشتی شەپۆلەکانی نەمان و فەنا و، تەنیا کاتی

"ئێستا"ی لە "بوون"دا هێشتەوەو، "ڕابوردوو" و "داهاتوو"ی بە دەستی عەدەم سپارد! خۆ جگە لەم ڕوخسارەش کە "زەمان" بە دنیای بەخشی، لە ڕووی "مەکان"یشەوە دنیا هەروەکو کاتژمێرێکی بگۆڕی ڕانەوەستاو وایە، چونکە "بۆشایی ئاسمان" خەر وەك "مەکان"ێك تەماشای بکەین، دەبینین هەمیشە لە ئاڵوخۆڕ و جموجوولّی بەردەوامدایە، تەنانەت کاتی وا هەیە لە تەنها یەك ڕۆژدا چەند جارێك لە هەور و باران پڕ دەبێت و پاشان سامالێکی خەندان لە ڕووی ئاسماندا بەجێ دەهێڵێت. واتە "بۆشایی ئاسمان" بە خێرایی ئەم ئاڵوخۆڕانەی، دەڵێی میلی چرکەژمێری ئەو کاتژمێرە خەورەیە دەنوێنێت..

"ڕوو"ی ئەو "زەوی"یەش کە ستوونی خانەی دنیایە، خەر وەك "مەکان"ێك سەیری بکەین، دەبینین لە ڕووی ژیان و مردنی ڕووەك و زیندەوەرانی ناویەوە، لە ئاڵوخۆڕێکی بەردەوامدایە. کەواتە بە وێنەی میلی "خولەكژمێر" تێمان دەخەیەنێت کە: ئەم دنیایە ڕێبوارێکی فانی و لەسەر ڕێیە..

خۆ هەروەك ڕووی زەوی لە ئاڵوخۆڕی بەردەوامدایە، ئەوا ئاڵوخۆڕ و بوومەلەرزەکانی "ناوەوە"شی کە بە قوتبوونەوەی چیاکان و نیشتن و ڕۆچوونی زەوی کۆتاییان پێ دێت، کارێکیان کردووە کە "ناوەوە"ی زەوی میلێکی سەعاتژمێری وەها بێت کە هەندێ بە سستی بجووڵێت و، لەخەڵ ئەوەشدا پیشانمان بدات کە: ئەم لایەنەی دنیاش بەرەو نەمان دەڕوات..

"ئاسمان"یش کە بنمیچی خانەی دنیایە، خەر وەك "مەکان"ێك بۆی بڕوانین، دەبینین: ئاڵوخۆڕەکانی ناوی، چەشنی: جموجوولّی تەنە ئاسمانییەکان یان دەرکەوتنی کلکدارەکان و خیرانی خۆر و مانگ و کەوتنی ئەستێرە و تیرەستێرە و، ئاڵوخۆڕەکانی تری وەك ئەمانە، بۆمان دەردەخەن کە: "ئاسمان"یش بەهەمان جۆر ڕاوەستاو و چەسپاو نییە، بەڵکو بەرەو پیری و داڕمان دەڕوات، ئەوەتا ئاڵوخۆڕەکانی کە وەك میلە حەفتەژمێرەکانی سەعات وان و بە سستی دەجووڵێن، بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە: بەرەو ڕووخان و نەمان دەڕوات!

بەم جۆرە، دنیا لە خۆیدا (واتە لەو ڕووەوە کە دنیایە) لەسەر ئەم حەوت پایەیە بنیات نراوە کە هەموو کات و ساتێك دەجووڵێن و بوومەلەرزەی تێدا دروست دەکەن. بەڵام هەر ئەم دنیا بزۆکەی کە هەمیشە لە ئاڵوخۆڕی بەردەوامدایە،

کاتێ ڕوو دەکاتە بەدیهێنەری شکۆمەندی خۆی، ئەوا ئەو ئاڵوخۆڕ و جمەوجووڵانە دەبن بە: جووڵەی قەڵەمی توانستی خوایی لە کاتی نووسینی نامە صەمەدانی‌یەکانی لەسەر لاپەڕەی "وجوود"دا و.. ئاڵوخۆڕی بارودۆخەکانی دنیاش دەبن بە: چەند ئاوێنەیەکی نوێ و یەك لە دوای یەکی ئەوتۆ کە نوورەکانی درەوشانەوەی ناوە جوانەکانیان تێدا دەردەکەوێت و کاروبارە سەرتاپا حیکمەتەکانی ئەو ناوە جوانانە دەردەخەن و بە چەند وەسفێکی جۆراوجۆری شایستەش وەسفی ئەو خواوەندە دەکەن.

بەم جۆرە دەرکەوت کە "دنیا" لە خۆی‌دا ڕووی لە فەنا و نەمانە و، بە چوستی و خێرایی بەرەو وێرانی و نەمان دەڕوات و، بە بەردەوامی لە ئاڵوخۆڕ و جمەوجووڵدایە. کەواتە دنیا = لە ڕاستی‌دا = وەك ئاوی بەخوڕ وایە کە دەڕوات و وەستانی نی‌یە. بەڵام "بێ‌ئاگایی مرۆڤ" لە خواوەندی خۆی، ئەو ئاوە بەخوڕەی بە وشك و وەستاو پیشانی مرۆڤ دا و، بەهۆی چەمکی ماددیی "سروشت"یش ئاوەکە لێڵ بوو و خاوێنی‌یەکەی لەدەست دا. تا لە ئەنجامدا دنیا بوو بە پەردەیەکی چڕی سەهۆڵ‌ئاسای هێندە ئەستوور کە بەری قیامەتی لە مرۆڤ‌گرت!

جا فەلسەفەی نەخۆش، بە وردەکاری و لێگەڕانە فەلسەفی‌یەکانی و.. لە ڕێی چەمکی ماددیی سروشتەوە و.. بە هۆکاری لایەنە خەڵەتێنەرەکان و بەرەڵایی و هەوەسبازی‌یەکانی شارستانێتیی لە خشتەبەری نەفام.. چڕیی زیاتری بەو پەردەیەی دنیا داوە و پتر سەخت و ڕەقی کردووە و، خەوی قوڵتری غەفڵەتی لە مرۆڤ خستووە و، بە چەندەها قات پەرەی بە چڵك و چەپەڵی‌یەکانیشی داوە. تا لە ئەنجامدا: "کردگاری شکۆمەند" و "ئاخیرەتی‌گەش و خەندان"ی لە بیری مرۆڤ بردەوە!

بەڵام "قورئانی پیرۆز" هێندە بە توندی ئەم دنیایە = کە ئەمە حەقیقەتیەتی و لەو ڕووەوە کە دنیایە = ڕادەتەکێنێت تا لە ئەنجامدا وەك خوریی شی‌کراوەی لێ دەکات! بڕوانە دەفەرموێ: (**الْقَارِعَةُ * مَا الْقَارِعَةُ**) و (**إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ**) و (**وَالطُّورِ * وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ**) و ئایەتەکانی تری هاوچەشنیان!

پاشان قورئان، ڕوونی و خاوێنی‌یه‌کی سازخار به دنیا ده‌به‌خشێت و، خلّته و لیڵی‌یه‌کانی به‌م ڕوونکردنه‌وه ڕه‌نگینانه‌ی خۆی لێ لا ده‌بات وه‌ك: (**اَوَلَمْ يَنْظُرُوا في مَلَكُوتِ السَّمواتِ والاَرْضِ**) (الأعراف:١٨٥) هه‌روه‌ها: (**اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلى السَّماءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا**) (ق:٦) هه‌روه‌ها: (**اَوَلَمْ يَرَ الَّذينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمواتِ والاَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً**) (الأنبياء:٣٠) هه‌روه‌ها ئایه‌ته حه‌کیمه‌کانی تری وه‌ك ئه‌مانه‌..

پاشان ئه‌و دنیایه‌ی که به ڕوانینی غه‌فڵه‌ت و بێ‌ئاخایی مرۆڤ له خوا، وه‌کو سه‌هۆڵ به‌ستوویه‌تی، قورئانی پیرۆز به‌خوفتاره نوورانی و ورشه‌داره‌کانی خۆی ده‌یتوێنێته‌وه، وه‌ك: (**الله نُورُ السَّمواتِ والاَرْضِ**) و (**وَمَا الْحيوةُ الدُّنْيا اِلاّ لَعِبٌ وَلَهْوٌ**) هه‌روه‌ها ئایه‌ته مه‌زنه‌کانی تری هاوچه‌شنیان..

پاشان قورئان وه‌همی "ئه‌به‌دییه‌ت" و "نه‌مریی مرۆڤ له دنیادا" به‌و ده‌سته‌واژانه‌ی خۆی له ئه‌ندێشه‌ی مرۆڤدا لا ده‌بات که هه‌واڵی نه‌مان و مردنی دنیا ڕادمخه‌یه‌نن. وه‌ك: (**اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ**...) و (**اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ**...) و (**اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ**...) و (**وَنُفِخَ في الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ في السَّمواتِ وَمَنْ في الاَرْضِ إلاّ مَنْ شَاءَ الله**...) و ئایه‌ته پیرۆزه‌کانی تری هاوچه‌شنیان.

پاشان ئه‌و غه‌فڵه‌ته‌ی که چه‌مکی ماددیی "سروشت"ی به‌رهه‌م هێناوه، قورئانی پیرۆز به بانگه بروسکه ئاساکانی خۆی ده‌یڕه‌وێنێته‌وه و نایهێڵێت. وه‌ك له‌م ئایه‌تانه‌ی:(**يَعْلَمُ مَا يَلِجُ في الاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَالله بِمَا تَعْمَلُونَ بَصيرٌ**) (الحديد:٤) و (**وَقُلِ الْحَمْدُ لله سَيُريكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ**) (النمل:٩٣) و ئایه‌ته ڕووناکه‌کانی تری هاوچه‌شنیاندا ده‌رده‌که‌وێت.

به‌م جۆره، قورئانی پیرۆز به‌خشت ئایه‌ته‌خه‌ردوونی‌یه‌کانی (واته ئه‌وانه‌یان که ڕوویان له‌خه‌ردوونه) له‌سه‌ر ئه‌م بناغه‌یه ده‌ڕوات و به‌رده‌وام ده‌بێت، تا ڕووی

ڕاستەقینەی دنیا وەك خۆی دەردەخات و دەیخاتە پێش چاو. هەروەك بەو ئایەتانە ڕووی ناشیرین و چەپەڵی دنیاش دەردەخات و، لەم ڕێیەوە ڕوانینی مرۆڤ لەو ڕووە ناشیرینەی دنیاوە بۆ ڕووە جوانەکەی وەردەچەرخێنێت کە بۆ بەدیهێنەری شکۆمەند دەڕوانێت! بەم کارەش دەرسی حیکمەتی دروست و فەلسەفەی ڕاستی پێ دەڵێتەوە و لە واتاکانی کتێبی خەورەی خەردوونی دمخەیەنێت و، لە هەمان کاتدا ئاوڕ لە پیت و نەخش و نیگارەکانیشی دەداتەوە، بەڵام بێ ئەوەی کار و ڕەنجی خۆی لەو لایەنە فانی‌یانەی نەخشی پیتەکاندا بە فیڕۆ بدات کە پەیوەندی‌یان بە مرۆڤەوە نی‌یە، وەك ئەوەی فەلسەفەی مەست و شەیدای "ناشیرینی" دەیکات، کە = بەم کارەی = سەیرکردنی واتا و ناوەرۆکی ئەم کتێبەی خەردوونی لە بیری مرۆڤ بردووەتەوە!

ڕووناکیی سێهەم

لە ڕووناکیی دووهەمدا ئاماژەمان بۆ ڕووخان و تێك‌شکانی حیکمەتی مرۆڤ کرد لە بەردەم حیکمەتی قورئاندا، هەروەك ئاماژەشمان تێدا کرد بۆ ئیعجازی حیکمەتی قورئان.

وا لەم ڕووناکی‌یەشدا پلەی حیکمەتی قوتابییانی قورئان (کە زانایانی ئەصفیا و، ئەولیایانی پیاوچاك و، کەسانی ڕووناك‌بووی ناو حەکیمە ئیشراقی‌یەکانن) [1] لەچاو حیکمەتی قورئاندا ڕوون دەکەینەوە و، بە پوختی ئاماژە بۆ ئەم لایەنەی ئیعجازی قورئان دەکەین.

ڕاست‌ترین و ڕوون‌ترین بەڵگە لەسەر پایەبڵندیی قورئانی حەکیم و لەسەر ئەوەی کە قورئان ڕاست و ڕەوایە و، بەهێزترین بەڵگە و نیشانەش لەسەر ئیعجازەکەی ئەوەیە کە:

قورئانی پیرۆز لە دەمی باس‌کردنی "تەوحید" و هەموو بەشەکانی‌دا هاودەم لەخەڵ باسکردنی خشت پلەکانی ئەو بەشانە و سەرجەم پێداویستی‌یەکانیان و، بێ ئەوەش "ڕێك‌وپێکی"ی هیچ کامێکیان تێك بدات، بە تەواوی "هاوسەنگی"ی خۆی پاراستووە! هەروەك پارێزخاریی "هاوسەنگی"ی نێوان خشت حەقیقەتە خواییەیە بەرزەکانیشی کردووەو، سەرجەمی ئەو حوکمانەشی لە خۆدا

کۆکردووەتەوە کە هەموو ناوە جوانەکانی خوایخەورە داخوازی دەبن، هاودەم لەخەڵ پاراستنی ڕێكوپێکی و پەیوەندیی دەست لەملانی نێوان ئەو حوکمانەدا.. هەروەك بە هاوسەنگیی تەواو کاروباری "ڕبووبییەت" و "ئولوهییەت"یشی پێکەوە لە خۆدا کۆکردووەتەوە!

جا ئەم "پارێزخاری" و "هاوسەنگی" و "کۆکردنەوە"یە، تایبەتکارییەکی قورئانە کە هەرخیز لە هیچ ئاسەوارێکی مرۆڤدا نییە. تەنانەت نە لە بەرهەمە فیکرییەکانی خشت بیریارە مەزنەکان و، نە لە ئاسەواری ئەولیایانی پیاوچاكدا کە ڕۆشتوونەتە ناو جیهانی مەلەکووت و، نە لە کتێبی ئەو ئیشراقییانەی کە لە ناخی دیوی ناوەوەی شتاندا ڕۆچوونو، نە لە عیرفانی ئەو ڕۆحانییانەشدا کە ڕۆشتوونەتە ناو جیهانی پەنهانی غەیبەوە، تایبەتکاریی وا دەست ناکەوێت. بەڵکو هەموو بەش و تاقمێکی ئەوان دەستی بە تەنها لقێك یان دوو لقی درەختە مەزنەکەی حەقیقەتەوەخرتووە و، بە تەواوەتی بەخەڵا و بەری ئەو لقەوە سەرقاڵ بووە و، چ لەبەر پێنەزانی و چ لەبەر بۆ نەڕوانین، ئاوڕی لە هیچ کامی لقەکانی تر نەداوەتەوە، دەڵێی جۆرە کار دابەشکردنێك لە نێوانیاندا ڕووی داوە!

بەڵێ، ڕوانینە "بەرتەسکە پابەندەکان" هەرخیز ناتوانن دەورانـدەوری "حەقیقەتی ڕەها" بدەن و هەموو لایەکی ببینن. چونکە ئەم کارە پێویستی بە ڕوانینێکی کوللی وخشتگیری وەك "قورئانی پیرۆز" دەبێت!

کەواتە هیچ شتێکی تری غەیری قورئانی پیرۆز = با دەرس و ڕێنماییشی لە قورئان وەرخرتبێت = ناتوانێت بە "ژیری"یە سنووردار و جوزئییەکەی خۆی جگە لە چمکێك یان دوو چمکی حەقیقەتە کامڵەکە زیاتر هیچی تر بە تەواوی ببینێت! بۆیە بەخەرموخوڕی لەو چمك و لایەنەدا سەرقاڵ دەبێت و لێی ناترازێت و، لە ئەنجامدا "هاوسەنگی"ی نێوان "حەقیقەتەکان" دەشێوێنێت و، یان بە "ئیفراط" یاخود "تەفریط" ڕێكوپێکیی نێوانیان ناهێڵێت!

لە لقی دووهەمی وتەی بیستوچوارەمدا بە نموونەیەکی سەیر ئەم ڕاستییەمان ڕوون کردووەتەوە. بەڵام لێرەدا نموونەیەکی تر دەهێنینەوە کە ئاماژە بۆ خودی ئەم مەسەلەیە دەکات. ئەمەش نموونەکەیە:

خريمان لە بنكی دەريايەكی فراواندا خەنجينەيەكی خەورەی پڕ لەخەوهەری بەنرخ ببێت. ئنجا چەند مەلەوانێكی بندەريايی كارامە بۆ دۆزينەوەی خەوهەرەكانی ئەو خەنجينە بەنرخە ڕۆشتبنە ناو ئەو دەريايەوە. بەڵام لەبەر ئەوەی چاويان بەسترابوو، ئەوا مەخەر بە دەست، دەنا نەياندەتوانی جۆرەكانی ئەو خەوهەرە بەنرخانە بناسنەوە. يەكێكيان دەستی بەر ئەڵماسێكی كەمێك درێژ كەوت و، بڕياری دا كە ئەو خەنجينەيە بريتیيە لە: خەنجينەيەكی پڕ لە شيشی ئەڵماس! خۆ كە وەسفی چەندخەوهەرێكی تری لە هاوەڵەكانی بيست، پێی وابوو ئەو خەوهەرانەی كە ئەوان لێی دەدوێن شوێن كەوتە و نقێم و نەخش و نيگاری ئەو شيشە ئەڵماسانەن كە خۆی دۆزيونيەتەوە! هەروەها خريمان هەندێكی تريان شتێكی خڕی وەك ياقووت و.. كەسانێكی تريان مورووويەكی زەردووی چوارخۆشەيان دۆزيبێتەوە و.. بەم جۆرە... هتد.. ئەوا هەموو يەكێ لەوانەی كە ئەو خەوهەر و بەردەخرانبەهايانەيان بە دەست = نەك بە چاو = ديوە، پێی وا دەبێت: ئەو خەوهەرە بەنرخەی كە خۆی دۆزيويەتەوە بەشی "سەرەكی" و "زۆر"ی خەنجينەكە پێك دەهێنێت و، ئەو وەسفانەش كە لە هاوڕێكانی دەبيستێت بە لق و پەل و ناوكارەی خەنجينەكەيان دادەنێت، نەك بەشێكی "سەرەكی"ی ئەو خەنجينەيە!

بەم جۆرە ، "هاوسەنگی"ی حەقيقەتەكان دەشێوێت و "ڕێكوپێكی"يەكەی نێوانيشيان نامێنێت و، ڕەنگ و ڕوخساری خەلێ حەقيقەتيش دەخۆڕێت. چونكە ئەو كەسەی دەيەوێت ڕەنگی ڕاستەقينەی "حەقيقەت" ببينێت ناچاری خەلێ تەئويل و تەكەللوفی خۆكرد دەبێت. تەنانەت ئەم كارە هەندێك لەوانە بۆ هەڵدێری "ئينكار" و "تەعطيل" ڕادەكێشێت! خۆ هەر كەس بە وردی سەرنج لە كتێبی حەكيمە ئيشراقیيەكان و ئەو صۆفيانەش بدات كە تەنها پشتيان بە "مەشهوودات" و "كەشفييات"ی خۆيان بەستووە و ئەمانەشيان بە تەرازووەكانی سوننەتی خاوێنی پێغەمبەر = صلى الله عليه وسلم = هەڵنەسەنگاندووە، بێ هيچ دوودڵیيەك تەسديقی ئەم بڕيارەی ئێمە دەكات.

کەواتە هەرچەند ئەوانە لە قورئانەوە ڕێنمایی وەردەگرن و، لە هەمان ڕەگەز و جۆری حەقیقەتەکانی قورئاندا کتێبەکانیان دادەنێن، کەچی هەمیشە کەمی و ناتەواوی ئاوێتەی بەرهەمەکانیانە، چونکە هیچ کامیان "قورئان" نین!

بەڵام "قورئانی پیرۆز" دەریای حەقیقەتەکانە و، ئایەتە مەزنەکانیشی مەلەوانی ناو بنکی ئەو دەریایەن. ئەوەتا گەنجینەکەی ناوی دەدۆزنەوە و دەیناسێنن و لە بارەیەوە دەدوێن.. بەڵام دەبێ بزانین کە: ئەمان چاویان کراوەیە و سەرجەم و سەرانسەری گەوهەرەکانی ناو گەنجینەکە دەبینن! بۆیە "قورئانی پیرۆز" لە ڕێی ئایەتە مەزنەکانیەوە، وەسفێکی "هاوسەنگ"و "بۆگونجاو"ی ئەو گەنجینە گەورەیە دەکات و، بەم کارەشی جوانیی ڕاستەقینە و سەرنجڕاکێشی خۆی دەردەخات!

* بۆ نموونە:

قورئانی پیرۆز "گەورەیی پەروەردگاریێتی"یە شکۆمەندەکەی خوای گەورە دەبینێت و بە واتاکانی ئەم ئایەتە پیرۆزانە وەسفی دەکات:

(وَالاَرْضُ جَميعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ وَالسَّمواتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمينِهِ) (الزمر:٦٧)، **(يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ)** (الأنبياء:١٠٤). لە هەمان کاتیشدا و بە بەڵگەی ئەم ئایەتە پیرۆزانە، هەمەلایەنیی میهرەبانیی خواوەند دەبینێت: **(اِنَّ اللهَ لا يَخْفى عَلَيْهِ شَيْءٌ في الاَرْضِ وَلا في السَّمَاءِ * هُوَ الَّذي يُصَوِّرُكُمْ في الأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ)** (آل عمران:٥=٦)، **(مَا مِنْ دابَّةٍ اِلاّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا)** (هود:٥٦)، **(وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ)** (العنكبوت:٦٠).

پاشان هەروەك فراوانیی "خەللاقییەت"ی خواوەند دەبینێت و ئەم ئایەتە پیرۆزەی لەسەر دەکات بە بەڵگە و لە ڕێیەوە دەریدەبڕێت: **(خَلَقَ السَّمواتِ وَالاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ)** (الأنعام:١) بە هەمان جۆر، شموولی دەستوەردانی خواوەند لە کاروباری هەموو گەردووندا و هەمەلایەنگیریی پەروەردگاریێتییەکەشی بۆ هەموو شتێك، دەبینێت و بەپێی ڕوونکردنەوەی ئەم

ئایەتە پیرۆزە ڕێنمایی خەڵکی بۆ لا دەکات: (**خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ**) (الصافات:٩٦).

پاشان هەروەك ئەو حەقیقەتە مەزنە دەبینێت کە ئەم ئایەتە دەریدەخات: (**يُحْيِ الاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا**) (الروم:٥٠) بە هەمان جۆر، ڕاستیی ئەو بەخشندەیی و کەرەمە فراوانەش دەبینێت و دەبێ بە بەڵگە لەسەری کە ئەم ئایەتە پیرۆزە دەریدەبڕێت: (**وَاَوْحى رَبُّكَ اِلى النَّحْلِ**) (النحل:٦٨) و، لە هەمان کاتیشدا و بە ڕێنمایی ئەم ئایەتە پیرۆزە حەقیقەتی ئەو فەرمانڕەوایەتی‌یە زاڵ و هەمەلایەنگیرەش دەبینێت: (**وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهِ**) (الأعراف:٥٤)..

پاشان هەروەك ئەو ڕاستی‌یە بەسۆز و کارسازەی ئەم ئایەتە دەبینێت: (**اَوَلَمْ يَرَوْا اِلى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلاّ الرَّحمنُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصيرٌ**) (الملك:١٩) بە هەمان جۆر، حەقیقەتی یەکجار مەزنی ئەم ئایەتەش دەبینێت: (**وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمواتِ وَالاَرْضَ وَلا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا...**) (البقرة:٢٥٥)..هەر لە هەمان کاتیشدا حەقیقەتی ئەو چاودێری‌یە خوایی‌یەش دەبینێت کە لە دەربڕینی ئەم ئایەتەدایە: (**وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ**) (الحديد:٤) بە وێنەی بینینی ئەو حەقیقەتە خشتگیرەی کە ئەم ئایەتە دەریدەبڕێت: (**هُوَ الاَوَّلُ وَالآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَليمٌ**) (الحديد:٣).. هەروەها ئەو نزیکی‌یەی خواوەندیش دەبینێت کە ئەم ئایەتە دەریبڕیوە: (**وَلَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسَانَ وَ نَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَريدِ**) (ق:١٦) لەخەڵ ئەو حەقیقەتە بەرزەش کە ئەم ئایەتە پیرۆزە ئاماژەی بۆ دەکات: (**تَعْرُجُ الْمَلائِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ في يَوْمٍ كَانَ مِقْدارُهُ خَمْسينَ اَلْفَ سَنَةٍ**) (المعارج:٤) بە وێنەی بینینی ئەو ڕاستی‌یە هەمەلایەنەیەی کە ئەم ئایەتە پیرۆزە بەڵگەیە لەسەری: (**اِنَّ الله يَأْمُرُ**

بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذي الْقُرْبى وَيَنْهى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ) (النحل: ٩٠)..

هەروەها ئایەتە پیرۆزەکانی تری وەك ئەمانەش، کە دەستوورە دنیایی و قیامەتی و عیلمیو عەمەلی‌یەکانیان لەخۆ خرتووە.

کەواتە "قورئان" هەموو ئەو دەستوورانەی کە بەختەوەریی هەردوو ژیان دەهێننەدی، دەبینێت و لێیان دەدوێت و ڕوونیان دەکاتەوە، هەروەك هەموو یەکێ لە شەش پایەکانی ئیمان و پێنج پایەکانی ئیسلام بە دوور و درێژی یەکالا دەکاتەوە و بە جیددی و خەرموخوری و ئامانجداری دەیانخاتە بەر باس و لێکۆلینەوە و، لەخەلْ ئەوەش‌دا پارێزخاریی "هاوسەنگی"ی نێوانیان دەکات و "پێکەوەمخونجان"ی نێوانیشیان وەك خۆی دەهێلێتەوە. ئنجا لە سەرچاوەی ئەم جوانی‌یە ناوازەیەی کە لە "پێکەوەمخونجان" و "هاوسەنگی"ی هەموو ئەم حەقیقەتانەوە پەیدا بووە، ئیعجازێکی مەعنەویی ڕەنگین بۆ قورئانی پیرۆز سەر هەلدەدات!

لەم نهێنی‌یەوە دەردەکەوێت کە: زانایانی کەلام، هەرچەندەش قوتابیێتیی قورئانیان کردووە و هەزاران کتێبیان داناوە کە هەندێکیان دەیان بەرگ دەبن، کەچی لەبەر ئەوەی بە وێنەی دەستەی "موعتەزیلە" تەرجیحی عەقلیان بەسەر "نەقل"دا داوە، ئەوا نەیانتوانیوە هێندەی "دە" ئایەتی قورئانی پیرۆز حەقیقەتەکانی ئیمان ڕوون بکەنەوە و بە جۆرێکی دلنیاکەر و قەناعەتبەخش و خومانبڕ بیانچەسپێنن! چونکە ئەوان لە بناری چیا دوورەکانەوە کانیاو هەلدەکەنن و ئنجا بە لوولە و کارێز (واتە بە زنجیرەی هۆکارەکان) لەوپەڕی جیهانەوە ئاو ڕادەکێشن، ئنجا دێن لەوێ‌دا زنجیرەکە دەقرتێنن و "بوون" و "ناسین"ی خواوەندی "واجب الوجود" دەچەسپێنن، کە وەکو ئاوی ژیانبەخش وایە!.. بەلام هەریەك لە ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان بە وێنەی عەساکەی حەزرەتی مووسا وایە، لە هەر شوێنێك‌دا بیەوێت دەی‌دات بە زەوی‌دا و کانیاو دەتەقێنێتەوە و، لە هەموو شتێکیش‌دا پەنجەرەیەك دەکاتەوە کە لێیەوە دەڕوانرێتە کردخاری شکۆمەند و دەیناسێنێت! ئەم ڕاستی‌یەش لە هەموو وتەکان‌دا و، لە پەیامی

عەرەبیی "قطرة"ش دا کە دڵۆپێکی نمنم داچۆڕاوی دەریای قورئانە، بە ڕوونی چەسپێنراوە.

هەر لەم نهێنی یەشەوەیە کە دەبینین خشت پێشەوایانی دەستە و کۆمەڵە خومڕاکان، لەوانەی کە بە ناو ناخی شتاندا ڕۆچوون و بێ شوێن کەوتنی سوننەتی پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = پشتیان بە "مەشهوودات"ی خۆیان بەست و، لە ڕێگادا خەڕانەوە و، دەستە و تاقمێکی خومڕایان پێك هێنا و سەرکردەیی کۆمەڵێکیان خرتە ئەستۆ.. هەموو ئەوانە، پێیان بەرەو ئەم چەشنە بیدعەت و خومڕاییی یانە ترازا و، مرۆڤایەتی یان بۆ لای ئەم جۆرە ڕێگە ویڵانە دایەبەر، چونکە نەیانتوانی پارێزخاریی "ڕێك وپێكی" و "هاوسەنگی"ی حەقیقەتەکان بکەن!

جا دەستەوسانی و کۆڵەواریی هەموو ئەوانە، ئیعجازێکی تری ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز دەردەخات!

کۆتایی

لە نمی چواردەهەمی "وتەی نۆزدەهەم"دا دوو دانە لە بریسکانەوەکانی ئیعجازی قورئان ڕابورد، کە بریتین لە: حیکمەتی دووپاتبوونەوە لە قورئاندا و، حیکمەتی پوختلێدوانی قورئان لە بواری زانستە خەردوونی یەکاندا.

لەو وتەیەدا بە ڕوونی دەرکەوت کە هەر یەك لەم دوانە یەکێکن لە سەرچاوەکانی ئیعجازی قورئان، بە پێچەوانەی خومانی هەندێ کەس کە پێیان وایە مایەی کەموکوڕین لە قورئاندا.. هەروەك لە مەقامی دووهەمی "وتەی بیستەم"یش دا بریسکەیەکی ئیعجازی قورئان بە جوانی ڕوون کرایەوە، کە بەسەر ڕووی موعجیزاتی پێغەمبەرانەوە =علیهم السلام = دەدرەوشێتەوە. جگە لەمانە، خەڵێ بریسکەی تری ئیعجازی وەك ئەمانە لە هەموو "وتەکان" و پەیامە عەرەبی یەکانمدا باس کراون، بۆیە بەوانە واز دەهێنین. بەڵام لێرەدا هێندە دەڵێین کە:

موعجیزەیەکی تری قورئان بریتی یە لەوەی:

هەروەك هەموو موعجیزاتی پێغەمبەران = علیهم السلام = بە کۆمەڵی و پێکەوە یەکێك لە نەخش و نیگارەکانی ئیعجازی قورئانیان دەرخست، بە هەمان جۆر قورئانیش بە هەموو موعجیزەکانیەوە، موعجیزەخەورەکەی پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = دەردەخات! هەروەك سەرجەم موعجیزاتی پێغەمبەریش = صلی اللّٰه علیه وسلم = بە موعجیزەیەکی قورئانی پیرۆز دادەنرێت! چونکە ئەو موعجیزانە ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە قورئان هی خوای‌خەورەیە، واتەخوفتاری ئەوە. جا بە دەرکەوتنی ئەم نیسبەت‌دانەی قورئان بۆ لای خوای‌خەورە، هەموو یەکێك لە وشەکانی قورئان دەبێت بە موعجیزەیەکی سەربەخۆ، چونکە ئەو کاتە هەموو یەکێك لەو وشانە وەك ناوك دەبن و دەخونجێ لە واتادا درەختێکی تەواوی حەقیقەت لەخۆ بگرن و، بە وێنەی دڵ لەناو جەستەدا ئەوانیش پەیوەندی‌یان لەخەڵ سەرجەم ئەندامەکانی حەقیقەتی هەرەمەزندا ببێت و بە پیت و ڕوخسار و چۆنێتی و ڕێ و شوێنیشیان ڕوویان لە چەندەها کاروباری لە سنووربەدەر بێت، چونکە هەریەکەیان پاڵی بە زانستێکی خشتگیر و ویستێکی بێ کۆتایی‌یەوە داوە!

ئا لێرەوەیە کە زانایانی "پیت‌زانی"(علم الحروف) دەڵێن: (لە تەنها یەك پیتی قورئاندا پڕ بە لاپەڕەیەکی تەواو نهێنیمان دەرهێناوە) و، ئەم دەعوایەشیان بە بەڵگەوە بۆ کەسانی شارەزای ئەو بوارە دەچەسپێنن.

ئێستاش بیر لە هەموو ئەو شتانە بکەرەوە کە لە سەرەتای ئەم پەیامەوە تا ئێرە، باس کراون‌و بە چاویلکەی هەموو ئەو: ڕۆشنایی و، تیشك و، بریسکە و، نوور و، ڕووناکی‌یانەی لەم پەیامەدان، سەیری ئەنجامی ئەو دەعوایە بکە کە لە سەرەتای پەیامەکەدا کردمان. دەبینیت ئەم پەیامە بە هەموو هێزێکی خۆی دەنگی لێ هەڵبڕیوە و، ئەو "ئەنجام"ە دەخوێنێتەوە و ڕای‌دەخەیەنێت، کە:

﴿قُلْ لَئِن اجْتَمَعَتِ الاِنْسُ والْجِنُّ على اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذا القُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظهيراً﴾!

﴿سُبْحَانَكَ لا عِلْمَ لَنَا اِلاّ مَا عَلَّمْتَنَا اِنّكَ اَنْتَ الْعليمُ الْحَكيمُ﴾.

﴿رَبَّنَا لا تُؤاخِذْنَا اِنْ نَسينَا اَوْ أخْطَأْنَا﴾.

﴿رَبِّ اشْرَحْ لي صَدْرِي * وَيَسِّرْ لي اَمْرِي * وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَاني * يَفْقَهُوا قَوْلي﴾.

اللهمّ صلِّ وسلِّمْ أفضل وأجمل وأنبل وأظهر وأطهر وأحسن وأبرَّ وأكرم وأعزَّ وأعظم وأشرف وأعلى وأزكى وأبركَ وألطف صلواتِكَ.. وأوفى وأكثرَ وأزيد وأرقى وأرفعَ وأدوم سلامِكَ.. صلاة وسلاماً، ورحمة ورِضواناً، وعفواً وغُفراناً، تمتدُّ وتزيد بِوابِلِ سحائبِ مواهبِ جودِكَ وكرمِكَ، وتنمو وتزكو بنفائسِ شرائفِ لطائفِ جودِكَ ومِنَنِكَ، أزليّةً بأزليتكَ لا تزول، أبديّةً بأبديّتِكَ لا تحول.. على عبدِكَ وحبيبك ورسولكَ محمد خير خلقك: النور الباهر اللامع، والبرهان الظاهر القاطع، والبحر الزاخر، والنور الغامر، والجمال الزاهر، والجلال القاهر، والكمال الفاخر.. صلاتَكَ الّتي صلَّيتَ بِعظمةِ ذاتِكَ عليه وعلى آله وأصحابه كذلك،

صلاةً تغفر بها ذنوبنا، وتشرح بها صدورنا، وتطهر بها قلوبنا وتُرَوِّحُ بها أرواحنا، وتُقَدِّسُ بها أسرارَنا، وتنزِّهُ بها خواطرنا وأفكارنا، وتصفّي بها كدورات ما في أسرارنا وتشفي بها أمراضنا، وتفتح بها أقفال قلوبنا.

(رَبَّنَا لا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ).

(وَآخِرُ دَعْواهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمينَ).

آمين.. آمين.. آمين.

---

[1] ئیشراقی‌یەکان چەند فەیلەسووفێکی صۆفی بوون، بەڵام چەند ڕا و بۆچوونێکیان بووە کە لەخەڵ ئیسلامدا یەك نالخرێت و ڕێڕەوەکەیان ئاوێتەیەکە لە فەلسەفەی ئەفلاتوونیی نوێ و ئاینی ئیسلام. (وەرخێڕ)

اشكۆی یەكەم

ئەم پاشكۆیە پلەی حەڤدەهەمی تیشكی حەوتەمە (الآیة الكبری) كرا بە پاشكۆیەك بۆ وتەی بیستوپێنجەم

ئەمخەشتیارەی کە تێر نابێت و ماندووبوون کاری تێناکات، زانیی: ئامانجی ژیانی ئەم دنیایە و ژیانی "ژیان" تەنها لە ئیماندایە، بۆیە لەخەڵ "دڵ"ی خۆیدا دوا و وتی:

=خوفتاری ئەو کەسەی کە لێی دمخەڕێین، بەناوبانگترین و ڕاست و داناترین خوفتاری ناو ئەم "بوون"ەیە و، لە هەموو چەرخ و سەردەمێکدا تەحەددای خشت ئەوانەی کردووە کە ملی بۆ کەچ ناکەن. کەواتە با لە پێشدا سەر لەو قورئانە پیرۆزە خاوەن ڕەوانییە ئیعجازبەخشە بدەین و بزانین چی دەڵێت؟ بەڵام پێش ئەوەی بچینە ناو ئەم جیهانە جوانەوە، با هەندێك بووەستین و ئەوەندە لەم کتێبە بکۆڵینەوە کە دڵنیامان بکات لەوەی کتێبی بەدیهێنەری ئێمەیە.

بەم جۆرە، دەستی کرد بە وردبوونەوە و لێکۆڵینەوە.

جا لەبەر ئەوەی ئەمخەشتیارە لە هاوچەرخەکانمانە، ئەوا لە پێشدا سەیری "پەیامەکانی نوور"ی کرد، کە چەند بریسکانەوەیەکی ئیعجازی مەعنەویی قورئانی پیرۆزن، بینیی:

ئەم پەیامانەی کە دمخەنە سەد و سی دانە، بۆخۆیان تەفسیرێکی بەنرخی

ئایەتەکانی قورئانن، چونکە پەردە لە ڕووی سەرنجە وردەکان و ڕووناکییە

ڕەنگینەکانی ئەو ئایەتانەی قورئان لادەدەن و ئاشکرایان دەکەن.

خۆ هەرچەندەش "پەیامەکانی نوور" لەم سەردەمە مولحیدە سەرسەختەدا، بە جیهاد و تێکۆشانێکی بەردەوام، ڕاستییەکانی قورئانیان بە هەموو لایەکدا بڵاو کردووەتەوە، کەچی هیچ کەسێك نەیتوانیوە ڕەخنەیان لێ بگرێت یان ڕووبەڕوویان ببێتەوە، ئەمەش ئەوە دەچەسپێنێت کە قورئانی پیرۆز = کە پێشەوا و

ڕابەر و سەرچاوە و خۆری ڕووناکیبەخشی ئەو پەیامانەیە = ئاسمانییە و، خوفتاری خواوەندی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە و، هەرخیز خوفتاری ئادەمیزاد نییە، بە ڕادەیەك کە "وتەی بیستوپێنجەم" و کۆتایی "مەکتووبی نۆزدەهەم" کە هەردووکیان تەنها یەك بەڵگەی نێوان سەدان بەڵگەن لەوانەی کە پەیامەکانی نوور بۆ ڕوونکردنەوەی ئیعجازی قورئان هێناونی، بە چل شێوە و ڕووی جۆراوجۆر ئیعجازی قورئانیان چەسپاندووە، بە چەشنێك هەموو ئەو کەسانەیان خستووەتە سەرسووڕمانەوە کە خوێندوونیانەتەوە و لێیان کۆڵیونەتەوە، پاشان ڕێز و سەرسووڕمانی خۆیان بەرامبەر بەو پەیامانە دەربڕیوە، چ جای ئەوەی کە ڕەخنەیان ئاراستە بکەن یان بەرەنگاریان ببنەوە، بەڵکو هەموویان = تێکڕا = ستایشیان کردوون.

جا چەسپاندنی ڕووی ئیعجازی قورئان و، خستنەڕووی ئەو لایەنەی کە دەریدەخات قورئان فەرمایشت و خوفتاری خواوەندە، ئەم خەشتیارە بە پەیامەکانی نووری سپاردن، بەڵام بە وردی سەرنجی لە چەند خاڵێك دا کە بە ئاماژەیەکی کورت **مەزنیی قورئانی پیرۆز** دەردەخەن:

خاڵی یەکەم:

هەروەك قورئانی پیرۆز، بە هەموو موعجیزات و ڕاستییەکانی خۆی، کە بەڵگەن لەسەر ئەوەی لە هەموو شتێکی تر حەقترن، موعجیزەی حەزرەتی محمدە = صلی الله علیه وسلم = بە هەمان جۆر حەزرەتی محمدیش = صلی الله علیه وسلم = بە هەموو موعجیزەکانی و بەڵگەکانی پێغەمبەرێتی و کەماڵاتی زانیاریی خۆی، موعجیزەی قورئانی پیرۆزە و، بەڵگەیەکی خومان بڕە لەسەر ئەوەی کە قورئانی پیرۆز خوفتاری خواوەندی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە.

خاڵی دووەم:

قورئانی پیرۆز خۆڕانکارییەکی خەلێ مەزنی لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا هێنایە خۆڕێ و، ڕووناکیی بە هەموو ئاسۆکانی خەردووندا پەخشاند و پڕی کردن لە بەختەوەری و ڕاستییە مەزنەکانی لەسەر نەخشاندن و، ئاڵوخۆڕێکی یەکجار خەورەی ئەنجام دا چ لە دڵودەروونی مرۆڤدا چ لەخیان و ژیرییاندا چ لە

ژیانی: کەسی و کۆمەڵایەتی و ڕامیاریی‌یاندا. ئنجا ئەمخۆڕان و ئاڵوخۆڕەشی بە بەردەوامی هێشتەوە و بەڕێوەی‌برد، بە ڕادەیەکی ئەوتۆ کە ئایەتەکانی ئەم قورئانە (کە دەخەنە شەش‌هەزار و شەش‌سەد و شەست‌وشەش ئایەت) وا چواردە سەدەی ڕەبەقە لە هەموو چرکەیەکدا بە لای کەمەوە لەسەر زاری زیاتر لە سەد ملیۆن کەس، بەوپەڕی ڕێز و شکۆداری‌یەوە دەخوێندرێنەوە و، لەو کاتەیشەوە ئەم قورئانە خەڵکان پەروەردە و "دەروونەکان"یشیان پاکژ دەکات و، "دڵانیان" دەپاڵێوێت و، ڕوونی و پلەبەرزی بە "خیانیان" و، ڕاستەشەقام و ڕووناکیش بە "ژیری‌یان" و ژین و بەختەوەریش بە "ژیانیان" دەبەخشێت.. بێ هیچ خومانێك، ئەم کتێبە هیچ هاووێنە و هاوتا و هاوشانێکی نی‌یە، کەواتە موعجیزە و دەراسایە.

خاڵی سێهەم:

قورئانی پیرۆز هەر لەو سەردەمەوە تاکو ئێستا ڕەوانبێژی‌یەکی وای پیشانداوە کە لە وێنەی نی‌یە. بە ڕادەیەك کە نرخی "موعەللەقاتی سەبعە"ی بەناوبانگی ئەوانی داخڕتە خوار کە چەند پارچە شیعرێکی کەڵە شاعیرە هەرە ڕەوانگۆکانیان بوون و بە زێڕ نوسرابوون و بە دیواری کەعبەدا هەڵواسرابوون، بە ڕادە و ئەندازەیەکی ئەوتۆ لە شان‌وشکۆ و نرخ و بەهای داشکاندن کە دوای هاتنی قورئان، کچەکەی "لوبەید" پارچە شیعرەکەی باوکی لە ڕووی دیواری کەعبە داخڕت و، وتی:

(مادەم ئەم ئایەتانە هاتن ، ئیتر جێی تۆ لێرەدا نەماوە)!

هەروەها کاتێك ئەدیبێکی دەشتەکی ئەم ئایەتەی بیست کە دەفەرموێ:

(**فاصْدَعْ بما تُؤْمَر**)(الحجر:٩٤) خۆی پێڕانەخیرا و یەکسەر سەری سوژدەی نایە زەوی!

پێیان وت:

ئایا موسڵمان بوویت؟

وتی:

نەخێر.. بەڵام سوژدەم بۆ ڕەوانبێژیی ئەم ئایەتە برد!

هەروەها هەزاران کەس لە پێشەوایانی ڕەوانبێژی و کەڵە ئەدیبانی چەشنی: عەبدولقاهیری جورجانی و، سەککاکی و، زومەخشەری، بە یەك دەم و یەك دەنگ دان بەوەدا دەنێن کە:

(ڕەوانبێژیی قورئان لە سەرووی وزەی مرۆڤەوەیە و، لە توانای هیچ کەسێكدا نییە پێی بگات).

هەروەها قورئانی پیرۆز، هەر لە کاتی نازڵبوونیەوە تاکو ئێستاش، تەحەددای هەموو ڕەوانبێژ و ئەدیبە لەخۆباییی و سەرسەختەکان دەکات و، لە کەشوفش و خۆبەخەورەخرتن و سەرسەختییان دادەخرێت و لووتبەرزییان دەهێنێتە خوار و، لەو تەحەددایانەشدا داوای هێنانی سوورەتێکی وەك سوورەتەکانی قورئانیان لێ دەکات، یان دەبێت بە تیاچوون و ڕسوایی دنیا و قیامەت ڕازی بن..

ئا لەم کاتەدا کە قورئان ئەم تەحەددایەی ڕادەخەیەنێت، دەبینیت سەرجەم ڕەوانبێژە سەرسەختەکانی ئەو سەردەمە وازیان لە ڕێگا کورتەکە هێنا، کە لاسایی کردنەوەی قورئانەو هێنانی سوورەتێکی وەك ئەوە و، لە بریی ئەمە ڕێیەکی درێژیان خرتەبەر، کە ڕێی جەنگ و ڕووبەڕووبوونەوەی چەکدارانەیە و، ڕێیەکە کاولکاریی لە دووتوێدایە و زیان بەخیان و سامانیان دەخەیەنێت.. ئەوان بە هەڵبژاردنی ئەم ڕێگایە، ئەوەمان بۆ دەچەسپێنن کە هەرخیز خرتنەبەری ڕێگا کورتەکە لە توانادا نییە و بۆ هیچ کەسێك مەیسەر نابێت!

هەروەها ملیۆنەها کتێبی عەرەبیمان لە بەردەستدان، کە یان دۆست و پشتگرانی قورئان بە نیازی چاوکردن لە شێوازەکەی و شوێن پێ هەڵگرتنی.. یان دوژمنانی بۆ مەبەستی بەرەنگاری کردن و ڕەخنە لێ خرتنی، نووسیویانن..

خۆ هەموو ئەو کتێبانەی کە نووسراون و دەشنووسرێن، سەرباری بەرەوپێشچوونی شێوازیان، کە ئەویش ئەنجامی لە دوای یەکتر هاتنی بیرەکانیان و سوودوەرخرتنی دوایینەکانیانە لە پێشینانیان، کەچی لەو کاتەوە تا ئێستا، هیچ کام لەو نووسراوانە نە لە شێوازی قورئان دەچێت نە نزیکیشی دەبێتەوە! تەنانەت ئەخەر پیاوێکی عەوامیشخوێی لە خوێندنی قورئان بێت، هەست بەو ڕاستییە دەکات و ناچار دەڵێت: (ئەم قورئانە لە هیچ کامێکی ئەو کتێبانە ناچێت). جا یان ئەوەیە ڕەوانبێژییەکەی ئەم لە خوار هی ئەو کتێبانەوەیە، یان لە سەرووی

هەموویانەوەیە. خۆ هیچ مرۆڤێك = هەر کەسێك بێت = تەنانەت کافر و مرۆڤی نەفامیش ناتوانێت بڵێت: ڕەوانبێژی‌یەکەی لە خوار ئەوانەوەیە.

جارێکیان یەکێك ئەم ئایەتەی خوێندەوە کە دەفەرموێ: (**سَبَّحَ للهِ ما في السمواتِ والأرض**)(الحديد: ١)پاشان وتی:

= من هیچ ڕوویەکی ئیعجاز لە ڕەوانبێژیی ئەم ئایەتەدا نابینم کە ئێوە دەیبینن. پێیانوت:

= (تۆیش وەك ئەم خەشتیارە بە ئەندێشەت بۆ ئەو سەردەمە بگەڕێرەوە کە ئەم ئایەتەی تێدا هاتووە، لەوێ خوێی لـێ ڕابگرە)!

ئەویش کە بە ئەندێشە خەڕایەوە بو ئەوێ و سەیری کاتی پێش نازڵبوونی قورئانی کرد، بینیی:

بوونەوەرانی جیهان، لە بۆشاییی‌یەکی چۆڵ و فراوانی بێ سنوور و جیهانێکی تیاچووی فانی‌دا فڕێ دراون و، لە بارێکی نائومێد و شڵەژاودان و، لەناو تاریکی‌یەکی ڕەش و چڕدا دمخەوزێن و، بێ خیان و ژیان و هەستونەست و کار و ئەرك و فرمانن.. ئا لەم کاتەدا، خوێی بۆ ئەم ئایەتە پیرۆزە ڕاخرت و لێی ورد بووەوە، بینیی:

ئەم ئایەتە پەردەیەکی دادراوەی لەسەر ڕووی خەردوون و سەرانسەری جیهان هەڵدایەوە و، بە درەوشاوەیی و ڕوونی ڕووی خەردوون و جیهان دەرکەوت و، ئەم خوفتارە ئەزەلی و فەرمانە هەتاهەتایی‌یە دەرسێکی بە خاوەن هەستانی ڕیزبەستووی چەرخە یەك لە دوای یەکەکان ڕاخەیاند و بۆی ڕوونکردنەوە کە:

ئەم خەردوونە وەك مزخەوتێکی مەزن وایە و، بوونەوەرانی ناویشی = بە تایبەت ئاسمانەکان و زەوی = سەرخەرمی ذیکر و تەهلیل و تەسبیحاتی خەرموخوڕی تایبەتیی خۆیانن و، هەریەکەیان بەوپەڕی شادمانی و تاسەمەندی‌یەوە کار و ئەرکی خۆیان خستووەتە ئەستۆ و، بەوپەڕی بەختەوەری و سوپاسگوزاری و پێزانینیشەوە ئەنجامیان دەدەنو ڕایاندەپەڕێنن.

ئەم خەشتیارە، بەم جۆرە کاریگەریی ئەم ئایەتە پیرۆزەی لە خەردوونددا بینی و، ئنجا مەودای بەرزی و ڕەوانبێژی‌یەکەی چەشت و، خشت ئایەتەکانی تریشی بەم چاوە بینی و بەم پێوەرە هەڵی‌سەنگاندن. پاشان لە نهێنیی ئەوەش خەیشت کە ڕەوانبێژیی بێ وێنەی قورئانی پیرۆز بەسەر نیوەی‌خۆی زەوی و پێنجیەکی خڕۆی مرۆڤدا زاڵ و شکۆدارە و، دوای ئەوەش پەیی بە حیکمەتێك برد لە نێوان ئەو هەزاران حیکمەتانەی کە وان لە بەردەوامبوون و نەبڕانەوەی شکۆمەندیی دەستەڵاتی قورئانی پیرۆزدا، بۆ ماوەی چوارده سەدەی ڕەبەق بەوپەڕی ڕێزەوە.

خاڵی چوارەم:

قورئانی پیرۆز دارای سازخاری و شیرینی‌یەکی ڕەسەن و ڕاستەقینەی ئەوتۆیە کە بە دووپات کردنەوەی زۆر و بەردەوامیشی نابێزرێت و هەرخیز خوێندنەوەی زۆری نابێتە مایەی بێزاری، لە کاتێك‌دا کە دووپاتبوونەوە لە شتی تردا، با زۆر خۆش و شیرین و بەتامیش بێت، هۆی بێزاربوون و لەبەرچاوکەوتنە. بەڵکو قورئانی پیرۆز، بە دووپات کردنەوەی خوێندنەوەی، پتر شیرینی و سازخاری‌یەکەی زیاد دەبێت و دەردەکەوێت. ئەمەش ڕاستی‌یەکە هەر لەو سەردەمەوە تاکو ئێستا لای هەموو کەسێك سەلماوە و، بە نموونە دەهێنرێتەوە.

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز هێندە تەڕی و پاراوی و لاوی و تازەیی دەرخستووە کە تا ئێستاش هەموو ئەمانەی پێوە دیارە و، هەرچەندەش وا چوارده سەدەیە نازڵ بووە و هەموو کەسێك بە ئاسانی دەستی دەکەوێت کەچی لەخەڵ ئەوەش‌دا، دەڵێی ئا ئێستا بە تازەیی نازڵ بووە. هەموو سەردەمێکیش قورئانیان هەر ئاوا بە لاوی و پاراوی و تازەیی وەرخرتووە و، وەك تەنها بە تایبەتی لەخەڵ ئەوانددا بدوێت ئاوا لە بەرچاویاندا دەرکەوتووە. خشت تاقمێکی زانستمەشرەبی هەموو کاتێکیش دەبینن قورئان پارێزخاریی لاوی و تازەیی شێوازەکانی دەکات و پاراویی شێوەی ڕوونکردنەوەکانی ڕادەخرێت، هەرچەندەش قورئانیان لە بەردەستدایە و هەردەم لێی هەڵدەخۆزن و شوێن‌پێی هەنگاوی شێوازی ئەو هەڵدەخرن.

خاڵی پێنجەم:

قورئانی پیرۆز یەکێك لە باڵەکانی ڕووەو "ڕابوردوو" و، ئەوی تریشی بەرەو "داهاتوو" بڵاو کردووەتەوە، چونکە بناغە و بنچینەی قورئان و یەکێك لە دوو باڵەکانی ئەو ڕاستی‌یەیە کە هەموو "پێغەمبەرانی پێشین" لە سەری یەکیان خڕتووە. ئەوەتا قورئانی پیرۆز تەسدیقیان دەکات و پشتیان دەخڕێت و، ئەوانیش پشتی ئەم دەخڕن و بە زمانی حاڵی یەکخڕتنیان لەخەڵ قورئاندا، تەسدیقی دەکەن.. هەروەها "ئەولیا و پیاوچاکان و دەروون خاوێنەکان"یش "بەر"ێکن ژیانیان لە "درەختی قورئان"ی پیرۆزەوە دەست کەوتووە.

جا پێگەیشتن و زیندوویی ئەم بەرە پێگەیشتووانە بەڵگەی ئەوەیە کە درەختە پیرۆزەکەیان بەخشندە و خاوەنی ژیان و، دارای ڕێژنەی بەردەوام و ڕاستی و ڕەسەنایەتی‌یە. چونکە هەموو ئەو کەسانەی کە ڕۆشتوونەتە ژێر چاودێری و پارێزخاریی باڵی دووهەمی قورئان و لە سایەی‌دا ژیاون، لە شوێنکەوتووانی تەریقەتە ڕاستەقینەکانی ئیسلام، هەر هەموویان شایەتی دەدەن کە قورئانی پیرۆز عەینی حەق و کۆخای ڕاستی‌یەکانە و، لە "خشتی‌بوون" و "هەمەلایەنگیری"دا هەرخێز هاوتا و وێنەی نی‌یە، کەواتە موعجیزەیەکی ڕوون و ئاشکرایە.

خاڵی شەشەم:

هەر شەش لاکانی قورئان ڕوون و ڕووناکی‌بەخشن. ئەمەش ڕاستی و دادخەریی قورئان دەردەخات..

بەڵێ، "لای خوارەوەی" قورئان و ژێرەوەی: ستوونی بەڵگەکانە و لەسەریان ڕاوەستاوە.. لە "لای سەروویشیەوە": مۆری ئیعجازی لەسەر نەخشاوە.. "بەردەم و ئامانجیشی": دیاری‌یەکانی بەختەوەریی هەردوو دنیان.. لە "پشتیشیەوە" واتە خاڵی پشت‌پێ‌بەستنی: ڕاستی‌یەکانی سرووشی ئاسمانی ڕیزیان بەستووە.. لە "لای ڕاستیشیەوە": تەسدیق‌کردنی چەندین بەڵگەی بێ‌سنوور و لەژمارەبەدەری ژیری‌یە ڕاستەکانە.. "لای چەپیشی": دڵنیایی و کێش‌بوون و تەسلیم و ملکەچیی تەواوەتیی دڵە ساغ و دەروون و هەناوە خاوێنەکانە.

جا هەروەك ئەم شەش لایانە دەیچەسپێنن کە: قورئانی پیرۆز قەڵایەکی ئاسمانیی وەهایە لەسەر زەوی‌دا کە هیچ شتێك ناتوانێت بیبڕێت و کەلێن لە دیوارەکەی‌دا دروست بکات.. هەروەها شەش مەقامیش هەن جەخت لەسەر ئەوە دەکەن و

دەیچەسپێنن کە: قورئان خۆی لە خۆیدا ڕاست و ڕەوایە و، هەرگیز گوفتاری مرۆڤ نییە و، لە هیچ لایەکیەوە ناڕەوایی توخنی ناکەوێت.

مەقامی یەکەمیان بریتییە لە پشتگیری کردنی ئەم قورئانە پیرۆزە لە لایەن کارساز و بەڕێوەبەری ئەم گەردوونەوە، کە خوایەکە دەرخستنی جوانی و، پارێزگاری کردنی چاکە و ڕاستی و، نەهێشتن و لابردنی فێڵباز و درۆزنانی کردووە بە یاسایەکی کارگوزاری کارامەی خۆی.. ئەم خواوەندە مەقامێکی ڕێزلێنانی وەها و پلەوپایەیەکی ئەوتۆی لە هەموو جیهاندا بەم قورئانە بەخشیوە کە لە هەموو پلە و پایە و مەقامێك بەرز و پایەدار و زاڵترە و، بەمەش تەسدیق و پشتگیریی خۆی بۆ قورئان دەربڕیوە.

پاشان ئەو ڕێزە شایان و باوەڕە بەتین و ڕەگداکوتاوەی کە زاتی مەزنی پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلم = بەرامبەر قورئانی پیرۆز دەریبڕیوە، لە سەرووی هەموو ڕێزێکەوەیە. ئەم پێغەمبەرەی = صلی الله علیه وسلم = کە سەرچاوەی ئیسلام و ڕوونکەرەوەی قورئانە و، بێ هیچ ویستێکی خۆی لە نێوان بێداری و نوستندا "وەحی"ی بۆ نازڵ دەبوو، ئەم پێغەمبەرەی کە فەرموودەکانی تری هەرگیز ناگەنە ئاستی قورئان، تەنانەت هەر لەویش ناچن، هەرچەندە ڕەوانگۆترین کەسیشە.. هەروەها ئەم پێغەمبەرە = صلی الله علیه وسلم = بەم قورئانە: ڕووداوە غەیبییە گەردوونییەکانی پێشین و داهاتووشی بەوپەڕی دڵنیایی و باوەڕبەخۆبوون و بێ هیچ دوودڵییەك ڕوون کردووەتەوە، هەرچەندەش نەخوێندەوار بووە. ئنجا لەمەشدا هیچ فێڵ و هەڵە و شتێکی وەك ئەمانەی = با بچووکیش بووبێت = لێ نەبینراوە، هەرچەندەش لە نێوان کەسانێکدا ژیاوە کە تابلێی سەرنجی هەڵس‌وکەوتەکانی ئەویان داوە..

جا باوەڕهێنانی ئەم ڕوونکەرەوە و ڕاگەیەنەرە مەزنەی قورئان کە پێغەمبەرە = صلی الله علیه وسلم = و، دڵنیایی و نەلەرزینی لە هیچ شتێکدا = با زۆر گەورەش بووبێت = پشتی ئەوە دەگرێت و دەیچەسپێنێت کە: قورئانی پیرۆز ئاسمانییە و، ڕاست و ڕەوا و داد و گوفتاری پیرۆزی پەروەردگاری میهرەبانە.

هەروەها پەیوەستبوونی پێنجیەکی گرۆی مرۆڤ، بەڵکو نیوەی هەرە مەزنیان، بەم قورئانە پیرۆزەی کە لە بەردەمیاندایە و بە چاو دەیبینن، بە پەیوەندییەکی

خەرمۆخۆری ئایینداری و خۆیڕاخرتنی پڕ لە شەوق و تاسە و ئارەزوومەندی و، هاتنی پۆل پۆلی جیننی و مەلائیکەت و ڕۆحانی‌یەکان بۆ لای و کۆبوونەوەیان لە دەوری لە کاتی خوێندنەوەی‌دا بە چەشنی پەپوولەی شەیدای ڕووناکی، بە شایەتیی چەندەها ڕووداوی زۆر و نیشانەی زەبەندە و "کەشف"ی ڕاستی خەڵێ کەس لە پیاوچاکان..

هەموو ئەمانە، تەسدیقی ئەوە دەکەن کە ئەم قورئانە جێی ڕەزامەندی و مایەی سەرسووڕمانی خشت بوونەوەرانە و، لەم خەردوونەدا مەزنترین پلەوپایەی پێ دراوە.

هەروەها هەموو چینێك لە چینەکانی مرۆڤ، هەر لە عەوامەکان و تەمبەڵترین کەسەوە تا دەخاتە کەسانی یەکجار زیرەك و زانا، بەشی خۆیان بە تەواوی لەو دەرسانە وەردەخرن کە قورئانی پیرۆز دەیانڵێتەوە و قووڵترین ڕاستی‌یەکانی تێدەخەن و لێی وەردەخرن.. هەروەها سەرجەمی زانایانی سەدان زانست و هونەری ئیسلامی، بە تایبەت موجتەهیدانی شەریعەتی خاوێن و، لێکۆڵەرانی ئوسووڵی دین و بلیمەتانی زانستی کەلام و هاوچەشنیان، وەڵامی شیفابەخشی پێداویستی‌یەکانی تایبەت بە زانیاری‌یەکانیانەوە لە قورئانی پیرۆز دەرهێناوە و هەڵگۆزیوە..

هەموو ئەمانە، تەسدیقی ئەوە دەکەن کە قورئانی پیرۆز سەرچاوەی حەق و کانگای حەقیقەتە.

هەروەها بەرپەرچنەدانەوەی قورئان لە لایەن ئەو ئەدیبە عەرەبانەی کە لە پێشەنگی کاروانی ئەدەبەوەن، بە تایبەت ئەوانەیان کە موسڵمان نەبوون، هەرچەندەش حەزیان لە بەرەنگاریی کردووە. هەروەها دەستەوسانی و کۆڵەواریی تەواویان بەرامبەر تەنها یەك ڕووی حەوت ڕووە مەزنەکانی ئیعجازی قورئان (کە ڕووی ڕەوانبێژی‌یەتی) و کۆڵەواری‌یان لە هێنانی شتێکی وەك تەنها یەك سوورەتی قورئان و، خۆدزینەوەیان لەم تەحەددا و داوایەی قورئان.. هەروەها بەرەنگار نەبوونەوەی ڕەوانبێژە بەناوبانگ و زانا بلیمەتەکان = تاکو ئێستا = بەرامبەر بە هیچ کام لە ڕووەکانی ئیعجازی قورئان، هەرچەندەش حەزیان دەکرد بەم چەشنە بەرەنگاری‌یە ناوبانگ دەربکەن و ناویان بڵاو ببێتەوە.. بەڵێ،

بێدەنگی‌یان لە ئاستی ئەمەدا، کۆڵەواری‌یان پیشان دەدات، ئەوەتا ئەوان لەم بوارەدا هیچ هەنگاوێکیان نەنا!

هەموو ئەمانە، بەڵگەیەکی خومانبڕن لەسەر ئەوەی کە قورئانی پیرۆز خۆی بۆ خۆی موعجیزەیە و لە سەرووی توانا و وزەی مرۆڤەوەیە.

بەڵێ، بەها و بڵندی و ڕەوانگۆیی هەرخوفتارێك بەوە ڕوون دەبێتەوە کە بزانرێت: (کێ وتوویەتی؟ بە کێی وتووە؟ بۆچی وتوویەتی)؟!

جا لەسەر بناغەی ئەمە، تا ئێستا نە هاووێنەی قورئانی پیرۆز هاتووە و، نە دێت و، نە هەرخێز هیچ شتێك نزیکی دەبێتەوە. چونکە قورئانی پیرۆز فەرمایشتی پەروەردخاری هەموو جیهانەکانە و خوفتاری بەدیهێنەریانە و، قسەکردنێکە هەرخێز بە هیچ جۆرێ لاسایی ناکرێتەوە و، هیچ نیشانەیەکی ئەوتۆی پێوە نی‌یە کە ئەوە بگەیەنێت خۆکردەیی(التصنع)ی تێدا بێت..

هەروەها ئەو کەسەی کە قورئانخوفتاری خۆی ئاراستە دەکات نوێنەری خرۆی مرۆڤ بەڵکو نوێنەری سەرجەمی بوونەوەرانە بەخشتی و، بەڕێزترین قسەبۆکراو(مخاطب)ە و، ناویشی لە ناوی هەموان بەرز و پایەدارترە و، ئەم ئیسلامە مەزنە لە هێز و فراوانیی ئیمانەکەی ئەو کەسەوە سەرچاوەیخرتووە و، ڕێزیشی لە ڕادەیەکدایە کە بۆ "قاب قوسین" یان نزیکتریش سەرخراوە و بە خوفتار و لەخەڵدوانی خواوەندی بێوێنە پایەدار کراوە و ڕێزی لێنراوە.

پاشان قورئانی پیرۆز ڕێی بەختەوەریی هەردوو دنیا و ئامانجەکانی بەدیهێنانی خەردوون و مەبەستە پەروەردخاری‌یەکانی لەمەڕخەردوونی ڕوون کردووەتەوە.. هەروەها ئیمانە بەرزو بڵند و فراوانەکەی ئەو قسەبۆکراوە بەڕێزەشی خستووەتە ڕوو، کە ئیمانێکە هەموو ڕاستی‌یەکانی ئیسلامی لە خۆدا جەم کردووە.. قورئانی پیرۆز هەموو لایەکی ئەمخەردوونە مەزنەی یەکالا کردووە و ئەم دیو و ئەو دیوی لاپەڕەکانی خستووەتە ڕوو، وەکو کەسێك کە نەخشەیەك یان سەعاتێکی لە بەردەستدا بێت و ئاڵوخۆڕ و دەستکاری‌یان بکات و هەڵیان بگێڕێتەوە. قورئان بەم کردارەی و لە نێوان ئاڵوخۆڕەکانی ئەمخەردوونەدا، بەدیهێنەری "مرۆڤ و خەردوون"ی بەم مرۆڤە ناساندووە.

کەواتە هیچ خومانێك لەوەدا نی‌یە کە: هەرخێزاوهەرخیز هێنان و پەیداکردنی هاووێنەی ئەم قورئانە لە توانای کەس‌دا نی‌یە و، ناکرێت هیچ شتێك بگاتە پلەی ئیعجازی قورئان.

هەروەها هەزاران زانای هەڵکەوتوو، لەوانەی کە هەریەکەیان تەفسیرێکیان لە چەندین بەرگدا بۆ قورئانی پیرۆز نووسیوە، کە هی هەندێکیان خەیشتووەتە سی یان چل یان حەفتا بەرگ تەفسیر. هەموو ئەو زانایانە بە پاڵپشت و بەڵگەکانی خۆیان چەندین لایەنی لەژمارەبەدەری: تایبەتکاریی بەرز و سەرنجی ڕەوان و تایبەتمەندیی ورد و نهێنیی ناسك و واتای بڵند و هەواڵی غەیبیی زۆر و جۆراوجۆری قورئانی پیرۆزیان ڕوون کردووەتەوە. جا دەرخستن و چەسپاندنی ئەو هەموو تایبەتکاری‌یانەی قورئان لە لایەن ئەو زانا تەفسیرنووسانەوە، بەڵگەیەکی خومانبڕە لەسەر ئەوەی کە قورئان موعجیزەیەکی خوایی‌یەو دەراسا و لەعادەتبەدەرە. بە تایبەت کە هەر یەکە لە کتێبەکانی "پەیامەکانی نوور" = کە دەخەنە سەدوسی کتێب = تایبەتکاری‌یەکی قورئانی پیرۆز و سەرنجێکی بێ‌وێنەی ئەویان بە چەشنێکی خومانبڕ و بە بەڵگەی بەهێز چەسپاندووە. بە تایبەت پەیامی "موعجیزاتی قورئانی" و "مەقامی دووهەمی وتەی بیستەم" کە خەڵێ شتی لە کارە دەراساکانی شارستانێتیی نوێ چەشنی: شەمەندەفەر و فڕۆکەی لە قورئانی پیرۆز دەرهێناوە. هەروەها تیشکی یەکەم کە ناوی: "ئاماژەکانی قورئان"ە و ئەو ئاماژانە دەردەخات کە لە قورئاندا هەن سەبارەت بە "پەیامەکانی نوور" و "کارەبا" و، ئەو هەشت پەیامە بچووکانەش کە ناویان "هەشت هێماکان"ە و مەودای ڕێسای وردی نێوان پیتەکانی قورئان باس دەکەن و تابلێی دارای نهێنی و واتای زۆر و زەبەندەن. هەروەها ئەو پەیامە بچووکەی کە باسی ئایەتەکانی کۆتایی سوورەتی "الفتح" دەکات و لە ڕووی هەواڵدانی غەیبی‌یەوە بە پێنج ڕوو ئیعجازی ئەم سوورەتە دەردەخات و پەیامەکانی تریش کە وەك ئەمە وان..

جا کە هەموو یەکێك لە بەشەکانی "پەیامەکانی نوور" ڕاستی‌یەك لە ڕاستی‌یەکانی قورئانی پیرۆز و نوورێك لە نوورەکانی ڕوون دەکەنەوە، تەسدیق و تەئکیدی ئەوە دەکەن کە قورئانی پیرۆز هاووێنەی نی‌یە و دەراسا و موعجیزەیە و

زمانی جیهانی "پەنهان"ە لەناو ئەم جیهانە "بینراو"ەدا و، خوفتاری خواوەندی زانای نهێنیەیەکانە.

* * *

بەم جۆرە و لەبەر ئەم تایبەتکاریەیانەی قورئانی پیرۆز کە لە: شەش خاڵ و، شەش لا و، شەش مەقامدا ئاماژەیان بۆ کرا، فەرمانڕەوایەتیی نوورانی و شکۆدار و دەستەڵاتی خاوێن و پیرۆزی قورئان، بەوپەڕی ویقار و ڕێزەوە، بەردەوام بووە و، ڕووی هەموو سەردەمەکان و خۆی زەویشی، بە درێژایی هەزار و سێ‌سەد ساڵ، ڕووناك كردووەتەوە..

لەبەر هەموو ئەو تایبەتکاریەیانە، قورئانی پیرۆز چەندین پلەوپایە و دەستکەوتی قودسیی خەڵات کراوە. چونکە بەلای کەمەوە خوێندنەوەی هەر پیتێکی قورئان پاداشتی (دە) خێر و (دە) دانە چاکە و (دە) بەروبوومی بەهەشتی هەیە. تەنانەت هەموو پیتێکی هەندێ ئایەت و سوورەت (سەد) یان (هەزار) یان زیاتر لە بەروبوومەکانی دواڕۆژ دەخڕێت و، لە کاتە پیرۆزەکاندا پاداشت و بەهای هەر پیتێك لە (دە) دانەوە بۆ (سەدان) بەرز دەبێتەوە.

ئەم خەشتیارەی ناو جیهان، لە هەموو ئەمانە و چەندین تایبەتکاریی تری خاوێن و هاوچەشنی ئەمانە خەیشت و، بە "دڵ"ی خۆی وت:

(بەڵێ ڕاستە، ئەم قورئانە پیرۆزەی کە لە هەموو ڕوویەکەوە خاوەنی ئیعجازە و، بە: یەکدەنگیی سوورەتەکانی و، یەکگرتنی ئایەتەکانی و، تەوافوقی نهێنی و نوورەکانی و، یەکاویەك بوونی بەروبووم و ئاسەوارەکانی.. شایەتیەیەکی بە بەڵگە چەسپاو دەدات لەسەر: "بوون" و "یەکتایی" خواوەندی "واجب الوجود" و، لەسەر سیفەتە شکۆدار و ناوە جوانەکانی، بە ڕادەیەك کە هەموو شایەتیەیە لەژمارەبەدەر و بێ‌سنوورەکانی خشت ئیمانداران، تەنها چەند نمێکی ئەو شایەتیدانەی قورئانی پیرۆزن).

لە پلەی حەڤدەهەمی مەقامی یەکەمیشدا، بەم جۆرەی خوارەوە ئاماژەیەکی کورت بۆ ئەو دەرسی تەوحید و ئیمانە کراوە کە ئەم خەشتیارە لە قورئانی پیرۆز وەریخرت:

(لا إله إلاّ الله الواجب الوجود الواحد الأحد الذي دلّ على وجوب وجوده في وحدته: القرآن المعجز البيان المقبول المرغوب لأجناس الملَك والإنس والجانّ، المقروء كلّ آياته في كلّ دقيقة بكمال الإحترام بألسنة مئة مليون من نوع الإنسان، الدائم سلطنته القدسية على أقطار الأرض والأكوان وعلى وجوه الأعصار والأزمان، والجاري حاكميته المعنوية النورانية على نصف الأرض وخمس البشر في أربعة عشر عصراً بكمال الإحتشام. وكذا شهد وبرهن بإجماع سوره القدسية السماوية وباتفاق آياته النورانية الإلهية وبتوافق أسراره وأنواره وبتطابق حقائقه وثمراته وآثاره بالمشاهدة والعيان).

پاشکۆی دووهەم

(مەسەلەی دەهەمی پەیامی (بەری درەختی ئیمان) کە تیشکی یازدەهەمە)

گوڵی ئەمیرداغ

(ئەم مەسەلەیە وەڵامدانەوەیەکی باش و قەناعەتبەخشی ئەو ئیعتیرازانەیە کە لە دووپات بوونەوەکانی قورئان دەگیرێن).

برا ئازیز و بەوەفاکانم!

کاتێك دەستم بە نووسینی ئەم مەسەلەیە کرد، لە بارێکی خەڵـێ پەرێشان و شڵەژاودا بووم. لەبەر ئەوە، تا ڕادەیەك تەماوی دیارە و وەك پێویست ڕوون نیيە. چونکە چۆنم بە دڵدا هات و نووسیم، هەروەهایش مایەوە. بەڵام دوایی تێخەیشتم کە ئەم دەستەواژە ئاڵۆزانە ئیعجازێکی جوانیان تێدایە، کە بە داخەوە نەمتوانی مافی تەواو بەو ئیعجازە بدەم و دەری‌ببڕم..

جا ئەم نامەیە هەرچەند ڕووناکی‌یەکانی کز بن، بەڵام لە ڕووی پەیوەندی‌یان بە قورئانی پیرۆزەوە بە "پەرستنێکی فیکری" دادەنرێت و، بە "خەوهەر"ێك دەژمێررێت کە چەندین مرواریی درەوشاوە و بەنرخی تێدا بێت. لەبەر ئەوە، تکام وایە ڕوو لە توێکڵەکەی وەربچەرخێنن و بە وردی بۆ مرواری‌یە پرشنگدارەکانی بڕوانن. دوای ئەوە ئەخەر لە ڕاستی‌دا بە شتێکی شایانتان زانی، ئەوا بیکەن بە: (مەسەلەی دەهەمی پەیامی بەری درەختی ئیمان) دەنا بە وەڵامدانەوەی پیرۆزبایی‌یەکەتانی دابنێن. ئنجا لەڕادەبەدەریش ناچار بووم کە زۆر بە کورتی بینووسم، چونکە لە کاتی نووسینی‌دا بەدەست بەدخۆراکی و ئازارەکانی نەخۆشی‌یەوە دەتلامەوە، ئەمەش لە ڕادەیەکی وادا بوو کە لە ناچاری‌دا چەندین ڕاستی و بەڵگەی زۆرم لە تەنها یەك ڕستەدا داناوە و، بە فەزڵی خوای‌خەورە لە دوو ڕۆژی مانگی ڕەمەزانی پیرۆزدا تەواوم کرد. وا داوای لێبوردن دەکەم لەو کەم و کووڕی‌یەی کە لێمەوە دەرکەوت[1].

برا ڕاست و بەوەفاکانم!

کاتێك لە مانگی ڕەمەزانی پیرۆزدا خەریکی خوێندنی قورئانی پیرۆزی خاوەن ئیعجاز بووم، لە واتای ئەو سی‌وسێ ئایەتە ورد بوومەوە کە ئاماژەیان بۆ پەیامەکانی نوور کردووە، وەك لە "تیشکی یەکەم"دا باس کراوە، بۆم دەرکەوت کە هەریەك لەو ئایەتانە، بەڵکو ئایەتەکانی ئەو لاپەڕەیەی موصحەف و ئەو بابەتەی لێی دەدوێن وەك بڵێی ڕووەو پەیامەکانو قوتابییانی نوور دەڕوانن. ئەمەش لەو ڕووەوە کە ئەوان بەشێکیان لە لێشاوی فەڕ و پیرۆزیی ئەو ئایەتانە دەست کەوتووە. تەنانەت ئایەتی (نوور) کە لە سوورەتی "نوور"دایە، بە هەر دە پەنجەکان ئاماژە بۆ پەیامەکانی نوور دەکات، هەروەها ئایەتەکانی دوای ئەو، کە ئایەتی "ظلمات"ن، ڕووەو نەیار و دوژمنانی پەیامەکانی نوور دەڕوانن و بەشێکی زۆریان لەم ڕوانینەی خۆیان ئاراستە دەکەن، چونکە وەك ئاشکرایە: پلەوپایە و دووری‌یەکان(أبعاد) و مەبەستەکانی ئەو ئایەتە تەنها بە کات و شوێنێکی دیاری کراوەوە نەبەستراوە. واتە لە قاوغی هەندەکێتیی کات و شوێن دەردەچێت و بەرەو هەمەکی‌یەکان پەرواز دەبێت. لەبەر ئەوە، هەستم کرد کە پەیام و قوتابییانی نوور بە ڕاستی دەوری یەکێك لە تاکەکانی ئەو هەمەکی‌یە دەبینن لەم سەردەمەی ئێستای خۆماندا.

خوفتاری قورئانی پیرۆز، سیفەتی: (هەمەکێتی و، فراوانیی ڕەها و، بەرزی و، شموول)ی بەدەست هێناوە. چونکە ڕاستەوخۆ لە پلەوپایەی هەرە فراوانی پەروەردخاریێتی‌یەخشتی‌یەکەی خاوەن خوفتاری ئەزەلی‌یەوە دەرچووە..

هەروەها قورئانی پیرۆز ئەم سیفەتانەی لە پلەوپایەی مەزن و فراوانی ئەو کەسەوە وەرخرتووە کە ئەم کتێبەی بۆ نێرراوە، کە ئەو پێغەمبەرە خۆشەویستەیە = صلی الله علیه وسلم = بە ناوی هەموو مرۆڤایەتی‌یەوە، بەڵکو بە ناوی هەموو بوونەوەرانەوە، لە لایەن خواوەندەوە، خوفتاری لەخەڵ دەکرێت..

هەروەها ئەم سیفەتانەی لەوەوە دەست دەکەوێت کە ئەم خوفتارەی قورئان ڕوو لە پلەوپایە فراوانەکەی هەموو چینەکانی مرۆڤایەتی و لە هەموو سەردەمێکدا بەخشتی، دەکات..

هەروەها لەو پلەوپایە بەرزەی ڕوونکردنەوە کامڵ و شیفابەخشەکانی ئەو یاسا خوایی‌یانەوە دەستی دەکەوێت کە پەیوەندی‌یان بە دنیا و قیامەت و، زەوی و ئاسمان و، ئەزەل و ئەبەدەوە هەیە و تایبەتن بە پەروەردگاریێتیی خواوەندەوە و کاروباری هەموو بوونەوەران دەخەنەوە.

جا ئەم گوفتارە مەزنەی کە ئەم هەموو فراوانی و بەرزی و شموولەی دەست کەوت، ئیعجازێکی قەشەنگ و دەورەدانێکی خۆشتی دەردەخات. بە چەشنێك کە پلە سروشتی و ئاشکراکانی هەروەك بە نەرم و نیانی لەگەڵ تێگەیشتنی سادەی عەوامەکاندا (کە زۆربەی گفت‌وگۆ لەگەڵ کراوانی قورئانن) مامەڵە دەکات، هەروەها بەشێکی زۆریش لە ڕێنمایی‌و واتاکانی بە بەرزترین ئاستە فیکری و چینە عەقڵی‌یەکانی مرۆڤ دەبەخشێت.. کەواتە وەنەبێت تەنها بەشێکی کەم لە ڕێنمایی‌یەکانی بە گفت‌وگۆ لەگەڵ کراوانی خۆی ببەخشێت و تەنها بە یەك پەندی چیرۆکێکی مێژوویی تایبەتمەندیان بکات، بەڵکو لەبەر ئەوەی هەموو چینێك لە هەموو سەردەمێکدا تاکێکە لە تاکەکانی دەستوورێکی هەمەکی، ئەوا قورئانی پیرۆز ڕوو لە هەموو چینێکی هەموو سەردەمێك دەکات و بە گوفتارێکی تازە و نوێ و پاراو وەك بڵێی ئا ئێستا نازڵ بووبێت، لەگەڵیاندا دەدوێت..

بە تایبەتی کە بە زۆری: (الظالمین.. الظالمین) دووپات دەکاتەوە و بە توندی سەرزەنشتیان دەکات و هەڕەشەی سامناکیان بە هاتنی بەڵا و موسیبەتی زەوی و ئاسمان بەهۆی تاوان و ستەمەکانیانەوە ئاراستە دەکات. بەم دووپاتکردنەوەیەش سەرنجی خەڵکی بۆ لای چەندین ستەمی وا ڕادەکێشن کە لەم چەرخەدا وێنەیان نی‌یە. ئەمەش بەهۆی باسکردنی چەند جۆرێکی ئەو ئەشکەنجە و بەڵا و موسیبەتانەی هاتنە ڕێی قەومی عاد و سەموود و فیرعەون و، بە باسکردنی ڕزگاربوونی چەندین پێغەمبەری بەڕێزی وەك حەزرەتی ئیبراهیم و مووسا، درووودیان لەسەر بێت.

پاشان ئەم قورئانە مەزنە بە ئیعجازێکی قەشەنگ و ڕوون هەموو چینێك لە هەموو سەردەمێکدا بۆ ئەوە ڕێنمایی دەکات کە: کاتە ڕابوردوو و سەردەمە لەناوچووەکانی زوو، لە ڕوانگەی گومڕا بێ‌ئاگاکانەوە بریتی‌یە لە شیوێکی قوڵی

عەدەم و چۆڵ و سامناك و خۆڕستانێکی ئازاردەری پڕ لە خەفەت و دەردیسەری.. ئەمەی کەخومرایی وامان پیشان دەدات، قورئان وەکو لاپەڕەیەکی زیندووی پڕ لە پەند و دەرس و عیبرەت و، جیهانێکی سەیری وا پیشانمان دەدات کە لەم سەر تا ئەو سەر بە "ژیان" ڕازاوەتەوە و، وڵاتێکی پەروەردخاریانەی ئەوتۆ کە چەندین جۆر پەیوەندییان لەخەڵماندا هەیە.. ئەمەشمان بە ئیعجازە بێوێنەکەی خۆی و وەك لەسەر شاشەدا پیشانمان بدرێت، ئاوا بۆ ڕوون دەکاتەوە. جا هەندێ جار ئەو سەردەمانە بۆلای ئێمە دەهێنێت و بە زەقی دەیانخاتە بەرچاومان، هەندێ جاری تریش ئێمە بۆ ئەو سەردەمانە دەبات.

ئەو "خەردوون"ەی کە لەخواغافلان بە بۆشاییەکی سامناکی بێ بن و چەند بێخیانێکی شلەژاوی دەبینن کە لەخێژاوی ئازار و جودایی‌دا تلێر دەبنەوە و خێژ دەخۆن.. قورئانی پیرۆز، بە هەمان ئیعجاز، ڕوونی دەکاتەوە کە: ئەم (خەردوونە) کتێبێکی ڕەوانە، خواوەندی تاك و تەنیا و صەمەد نووسیویەتی و، شارێکی ڕێك‌وپێکە کە خواوەندی بە بەزەیی و میهرەبان ئاوەدانی کردووەتەوە و، پیشانگایەکی قەشەنگ و بێ وێنەیە کە پەروەردخار بۆ پیشاندان و ناوبانگ پێدەرکردنی بەدیهێنراوانی خۆی ئامادەی کردووە. قورئانی پیرۆز، بەم ڕوونکردنەوەیە، ژیان بەو بێخیانانە دەبەخشێت و وایان لێ دەکات کە لە نێوان خۆیاندا بەدەم یارمەتیدانی یەکترەوە بڕۆن، وەك بڵێی بە جۆرێکی ڕاستەقینە و پڕ لە خۆشەویستی لەخەڵ یەکتر بدوێن و وت‌و وێژ بکەن، دەبینیت هەموو شتێك کار و ئەرك و فەرمانبەرییەکی پێ سپێرراوە..

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز دەرسی حیکمەتی ڕاستەقینە و زانستی ڕووناکی‌بەخش بە جینني و ئینس و مەلائیکەتان دەڵێتەوە. کەواتە بێ هیچ خومانێك ئەم قورئانەی کە ئەم ئیعجازەی لە ڕوونکردنەوەی شتاندا هەیە، شایانی ئەوەیە کە چەند تایبەتکارییەکی بەرز و پیرۆز بەدەست بهێنێت، وەك ئەوەی کە:

خوێندنەوەی هەر پیتێکی (دە) چاکە، بەڵکو لە هەندێ جاردا (هەزار) تەنانەت لە هەندێ جاری تردا (هەزاران) چاکە دەست خوێنەرەکەی دەخات.. هەروەها وەك کۆڵەواری و دەستەپاچەیی هەموو جینني و ئادەمیزاد لەوەدا کە شتێکی هاووێنەی ئەو قورئانە دروست بکەن، با هەر هەمووشیان بۆ ئەو مەبەستە

کۆببنەوە.. هەروەها وەك خڤەتوخۆ و دوانی پڕ لە بەلاغەت و دانایانەی لەخەڵ ئادەمیزاددا، بەڵکو لەخەڵ هەموو بوونەوەراندا بەخشتی.. هەروەها وەك ئەوەی کە لە هەموو سەردەمێکدا ملیۆنان کەس بەوپەڕی ئارەزوومەندی و چێژ لێوەرخرتنەوە حەزیان بە لەبەرکردنیەتی.. هەروەها وەك بێزار نەبوون لە زۆرخوێندنەوەی، سەرەڕای دووپات بوونەوەکانیشی.. هەروەها وەك جێگیربوونی بە تەواوی لە زەینی ناسك و سادەی منالاندا، هەرچەندە جێگا و ڕستەی زۆری وەهایشی تێدایە کە لەوانەیە لێیان تێك بچێت.. هەروەها وەك لەزەت وەرخرتنی بیماران و ئەوانەی لە سەرەمەرگ و خیانەلادان لە بیستنی قورئان و خۆشبوونی لەخۆیاندا، هەرچەندەش بە سادەترین قسە بێزار دەبن.. ئەمانە و غەیری ئەمانەش، لەو تایبەتکارییە بەرز و پیرۆزانەی کە قورئانی پیرۆز دەستی کەوتووە و، بەمانەش بەختەوەریی هەردوو دنیا بە خوێنەران و قوتابییانی خۆی دەبەخشێت.

هەروەها قورئانی پیرۆز ئیعجازە جوانەکەی خۆی لە "شێوازی ڕێنماییە ڕەوانەکەی"دا دەردەخات. ئەوەتا زۆر بە جوانی چاودێریی نەخوێندەواریی ڕاخەیەنەرەکەی = صلی الله علیه وسلم = کردووە، بەوەدا کە شێوازە ڕەوانە سروشتییەکەی خۆی بە بەردەوامی هێشتووەتەوە و، زۆر لەوە بەرزترە کە هیچ جۆرە تەکەللوف و ڕیایەك توخنی بکەوێت. شێوازەکەی بە چەشنێکی وایە عەوامەکان = کە زۆربەی زۆری خەڵکن = لێی تێدەخەن. شێوازی قورئان لەخەڵ ئەوانەدا بە جۆرێکە کە زۆر بە نەرم و ناسك و سادەیی مامەڵە لەخەڵ زەینیاندا دەکات، بۆ ئەمەش خڤەتوخۆکان دادەبەزێنێتە ئاستێکی نزیك لە تێگەیشتنیانەوە و، چەند لاپەڕەیەکی ئاشکرا و ڕوونی وەك ئاسمانەکان و زەوییان لە بەردەمدا بلاودەکاتەوە و، سەرنجی بینەران بۆ موعجیزاتی توانستی خوا و دێڕەکانی داناییە لەڕادەبەدەرەکەی، کە لە ژێر پەردەی کاروبارە ئاساییەکانەوەن، ڕادەکێشێت.

پاشان قورئانی پیرۆز جۆرێکی تری ئیعجازە بێوێنەکەی خۆی بەوە دەردەخات کە بە چەشنێکی "ڕەوان" ڕستەیەك یان چیرۆکێك "دووپات دەکاتەوە" لەو کاتانەدا کە ڕێنمایی چەندین چینی جیاوازی خەڵکی بۆ چەند واتایەکی جۆراوجۆر و، چەندین پەند و عیبرەتی زۆر لەو ئایەتە یان لەو چیرۆکەدا

دەکات. لەبەر ئەوە، قورئان داخوازی ئەوەیە کە دووپاتبوونەوەی تێدا بێت، چونکە هەروەك کتێبی پاڕانەوە و بانگەوازە، کتێبی ذیکر و یەکتاناسینی خواوەندیشە. خۆ دیارە هەریەك لەمانە داخوازی دووپات کردنەوەیە. کەواتە هەر ئایەتێك یان هەر چیرۆکێك لە قورئاندا دووپات کراوەتەوە، واتایەکی تازە و پەندێکی نوێی تێدایە.

هەروەها ئیعجازەکەی خۆی بەوە دەردەخات کە (لە چەند ڕووداوێکی جوزئی دەدوێت) و دەکۆڵێتەوە کە لە ژیانی هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەردا = صلی الله علیه وسلم = و لە کاتی نازڵبوونی قورئان و دامەزراندنی بینای ئیسلام و بناغەکانی شەریعەتدا ڕوویان داوە. دەبینیت خڕنگییەکی زۆر بەو ڕووداوانە دەدات و، بەمەش ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە وردترین کاروباری بچووکترین ڕووداوی هەندەکی، لە بەرچاوی میهرەبانیی خوای خەورەدا و لە نێوان بازنەی بەڕێوەبردن و تەخبیرکاریی ئەو خواوەندەدایە. ئەمە جگە لەوەی کە بە باسکردنی ئەو ڕووداوانە چەند یاسا و دەستوورێکی خشتی و شامیلی خواوەند کە لە خەردوونداا کار دەکەن دەردەخات.. لەمانەش زیاتر: ئەو ڕووداوانە کە لە کاتی دامەزراندنی ئیسلام و شەریعەتەکەیدا ڕوویان داوە، وەك ناوك و تۆو وان، لە داهاتوودا چەندین بەروبوومی ئەحکام و سوود و قازانج دەخڕن.

بەڵێ، (دووپاتبوونەوەی پێویستی داخوازی دووپاتبوونەوەی باسکردنیشیەتی). ئەمەش دەستوورێکی چەسپاوە. لەبەر ئەوە، قورئانی پیرۆز لە ماوەی بیست ساڵدا وەڵامی چەندین پرسیاری دووپاتبووی زۆری داوەتەوە و، بەم وەڵامدانەوە دووپاتبووانەش ڕێنمایی چەندین چینی جۆراوجۆری قسە بۆکراوانی خەڵکیی کردووە. دەبینیت قورئان چەند ڕستەیەکی وا دووپات دەکاتەوە کە هەزاران بەرهەمیان هەیە و، چەند ڕێنماییەك چەندین جار دەڵێتەوە کە ئەنجامی چەندەها بەڵگەی لەژمارەبەدەر و بێ‌سنوورن، ئەمەش لەو کاتەدا کە دەیەوێت: (ئەو ئاڵوخۆڕە خەورە و سامناکەی لە جیهاندا ڕوودەدەنو، ئەو کاولکاری و هەڵوەشانەوەیەی تووشی دنیا دێت و، بنیاتنانی دوارۆژی هەمیشەیی لە بریی دنیا دوای هەموو ئەمانە) لە مێشك و دڵی خەڵکیدا جێگیر بکات.

هەروەها قورئانی پیرۆز ئەو ڕستە و ئایەتانە لەو کاتانەشدا دووپات دەکاتەوە کە دەیچەسپێنێت هەموو شتە جوزئی و کوللی‌یەکان، هەر لەخەردیلەکانەوە تا ئەستێرەکان، لە ژێر دەستی یەك خوای تاك و تەنیادان. هەروەها لەو کاتانەدا دووپاتیان دەکاتەوە کە ڕق و خەشمی خوای پەروەردگار دەردەخات بەرامبەر بەو ستەمکاری‌یانەی مرۆڤ دەیانکات کاتێك کە سنووری ئامانجی بەدیهێنان دەشکێنێت. ئەو ستەمکاری‌یانەی کە ڕق و قین و هەڵچوونی ئاسمانەکان و زەوی و توخمەکانیان لە دژی ئەو ستەمکارانە دەوروژێنێت.

لەبەر ئەوە، دووپاتبوونەوەی ئەو ڕستە و ئایەتانە لە کاتی باس کردنی ئەو کارە خەورە و خڕنگانەدا، هەرگیز بە ناتەواوی دانانرێت لە ڕەوانبێژی‌دا، بەڵکو ئیعجازێکە لەوپەڕی بێ‌وێنەیی و جوانی‌دا و، ڕەوانبێژی‌یەکە لەوپەڕی بەرزی‌دا و، ڕەوانکاری و فەصاحەتێکی یەکاویەکە لەخەڵ داخوازیی حاڵ و مەقامدا.

بۆ نموونە:

ڕستەی: (**بسم الله الرحمن الرحيم**) تەنها یەك ئایەتە، سەد و چواردە جار لە قورئانی پیرۆزدا دووپات دەبێتەوە. چونکە وەك لە "لەمعەی چواردەهەم"دا ڕوونمان کردووەتەوە، ئەم ڕستەیە ڕاستی‌یەکی خەلێ خەورەیە و، خەردوونی لە ڕووناکی پڕکردووە و، بە پەیوەندی‌یەکی توندوتۆڵ عەرش و فەرشی بە یەکەوە بەستووە و، هەموو کەسێك لە هەموو کاتێکدا پێویستی‌یەکی تەواوی بەو ڕاستی‌یە هەیە. کەواتە ئەخەر ئەم ڕاستی‌یە مەزنە ملیۆنان جاریش دووپات ببێتەوە، هێشتا ئەو پێویستی‌یە هەر دەمێنێت و تێر نابێت. چونکە وەکو "نان" نی‌یە تا پێویستی‌یەکی ڕۆژانە بێت، بەڵکو وەك "هەوا" و "ڕووناکی" وایە کە لە هەموو خولەکێکدا مرۆڤ حەزی لێ‌یەتی و پێویستی پێ‌یەتی.

ئایەتی: (**وإنَّ ربَّكَ لَهُوَ العزيزُ الرَّحيم**) لە سوورەتی (الشعراء)دا هەشت جار دووپات دەبێتەوە. جا دووپات بوونەوەی ئەم ئایەتە مەزنەی کە هەزاران ڕاستیی تێدایە، لە سوورەتێکدا کە باسی ڕزخاربوونی پێغەمبەران = عليهم السلام = و ئازار و ئەشکەنجەی قەومەکانیان دەکات، بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوەیە کە:

ستەمکاریی قەومەکانیان بە ڕادەیەکی وایە کە دەم لە ئامانجی بەدیهێنانی بەدیهێنراوان و، مەزنیی پەروەردخاریێتی‌یە ڕەهاکەی خواوەند دەدات و خۆی تێ هەڵدەقورتێنێت. لەبەر ئەمە، عیززەتی پەروەردخاری داخوازی سزادانی ئەو قەومە ستەمکارانە دەبێت. کەواتە ئەخەر ئەم ئایەتە هەزاران جاریش دووپات ببوایەتەوە، ئەوا شەوق و تاسەمەندیی مرۆڤ بۆی‌و پێویستیی پێی هێشتا هەر تەواو نەدەبوو. کەواتە دووپاتبوونەوە لێرەدا بەلاغەتێکی بەرزی خاوەن ئیعجاز و ئیجازە.

هەروەها کە ئایەتی: (**فَبِأيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبان**) لە سوورەتی (الرحمن)دا و، ئایەتی پیرۆزی: (**وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِين**) لە سوورەتی (المرسلات)دا دووپات بوونەتەوە، هەریەکەیان ڕووەو هەموو سەردەم و چەرخەکان هاوار دەکات و، بە ئاشکرا لە هەموو لایەکی ئاسمانەکان و زەوی‌دا ڕای‌دەخەیەنێت کە کوفری جینني و ئینس و ئینکاری‌کرنیان بۆ نیعمەتە خوایی‌یەکان و، ستەمکاری‌یە لەڕادەبەدەرەکانیان، خەشم و قینی بوونەوەران دەهەژێنن و وا لە زەوی و ئاسمانەکان دەکەن کە ڕقیان لێیان ببێتەوە و.. کوفرەکەیان لەخەڵ حیکمەت و مەبەستی بەدیهێنانی جیهاندا یەك ناکەوێت و، بە دەستدرێژی کردن دادەنرێت بۆ سەر مافی هەموو بوونەوەران بەخشتی و، ئینکاریی مەزنیی خواوەند دەکات و خاڵتەی بەو مەزنی‌یە دێت..

لەبەر ئەمانە، ئەم دوو ئایەتەی کە پەیوەندی‌یان بە هەزاران ڕاستیی وەك ئەمانەوە هەیە و بە ئەندازە و هێزی هەزاران مەسەلەی ترخڕنگی‌یان هەیە، ئەخەر بە هەزاران جاریش لەخفت وخۆیەك‌دا کە ئاراستەی جینني و ئینس کرابێت دووپات بکرێنەوە، هێشتا هەر پێویستی بە دووپاتبوونەوەیان دەمێنێت. کەواتە دووپاتبوونەوە لێرەدا بەلاغەتێکی کورت و مەزن و موعجیزەیەکی یەکجار جوانە.

نموونەیەکی تر سەبارەت بە حیکمەتی دووپاتبوونەوە، لە فەرموودەی پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلم = دەهێنینەوە:

لەو موناجاتەی پێغەمبەردا = صلى الله عليه وسلم = كە بە: "الجوشن الكبير" بەناوبانگە و، نزا و پاڕانەوەیەكی خەلێ جوانە و، نموونەیەكی پوختەكراوی هەڵێنجراوی قورئانی پیرۆزە، لەم موناجاتەدا ڕستەی: (سبحانك لا إله إلاّ أنت الأمان الأمان خلِّصنا وأجرنا ونجنا من النار) سەد جار دووپات بووەتەوە. خۆ ئەخەر هەزاران جاریش دووپات ببوایەتەوە، ئەوا هەرخیز مرۆڤی بێزار نەدەكرد، چونكە ئەم ڕستەیە خەورەترین ڕاستیی خەردوون كە "تەوحید"ە و، مەزنترین فەرمانبەریی بوونەوەران بەرامبەر پەروەردخاری شكۆمەندیان كە بریتی‌یە لە تەسبیح و تەحمید و تەقدیس و.. مەزنترین كێشە و مەسەلەی چارەنووسی مرۆڤایەتی كە ڕزخاربوونە لە دەردیسەریی هەمیشەیی و ئاڵخری دۆزەخ و.. پێویست‌ترین ئامانج لە بەندایەتی و كۆڵەواریی مرۆڤدا كە نزا و پاڕانەوە و دوعایە.. هەموو ئەمانەی تێدایە.

بەم جۆرە، زۆر شتی هاوچەشنی ئەم بناغە و بنچینانە لە قورئانی پیرۆزدا دووپات بوونەتەوە، بە ڕادەیەكی وا كە هەندێ جار لە یەك لاپەڕەی موصحەفدا بیست جار زیاتر = چ بە ڕاشكاوی و چ بە جۆرێكی ناوەكی = ڕاستیی "تەوحید" دەردەبڕێت. ئەمەش بەپێی داخوازیی مەقام و پێویستیی تێگەیاندن و بەلاغەتی ڕوونكردنەوە. جا بەم دووپاتكردنەوەیە شەوقی دووپاتكردنەوەی خوێندنەوەش دەجووڵێنێت و بەلاغەتەكەی بەهێز و بەرزتر دەكات، بێ ئەوەی بێتاقەتی و بێزاری لە دەروونی مرۆڤدا بەجێ‌بهێڵێت.

بەشەكانی "پەیامەكانی نوور" حیكمەتی دووپاتبوونەوەی ناو قورئانی پیرۆزیان بە جوانی باس كردووە و بەڵگەكانیشیان ڕوون كردوونەتەوە و چەسپاندوویانە كە ئەو دووپات كردنەوەیە چەندە لەخەڵ بەلاغەتدا خونجاوە و، لە هەمان كاتدا چەند قەشەنگو جوانیشە.

حیكمەتی ئەو جیاوازی‌یەش كە لە نێوان سوورەتە مەككی و مەدەنی‌یەكاندا هەیە، لە بارەی بەلاغەت، لە ڕووی ئیعجاز و كورتی یان درێژەپێدانی ئەو بابەتانەی باسیان دەكەن، بەم جۆرەی خوارەوەیە:

پۆل و ڕیزی پێشەوەی نەیارەکانی قورئان لە مەککەدا بتپەرستەکانی قورەیش بوون، کە نەخوێندەوار و بێ کتێب بوون. لەبەر ئەوە، بەلاغەت لەوێ داخوازی شێوازێکی بەرز و بەهێز و، کورتییەکی بە ئیعجازی قەناعەتبەخش و، دووپاتبوونەوەیەکی وا بوو کە بۆ جێگیرکردن و دامەزراندنی تێگەیاندنیان پێویست بێت. لەبەر ئەوە، زۆربەی سوورەتە مەککییەکان پایەکانی ئیمان و پلەکانی تەوحیدیان بە شێوازێکی لەوپەڕی هێز و بەرزی و بە کورتییەکی تابلێیی پڕ لە ئیعجازدا باس کردووە و، ئیمان بەخوا و مەبدەء و مەعادیان دووپات کردووەتەوە، تەنانەت ئەو پایانەی ئیمانی بە (پێشخستن و دواخستن و، تەعریف و تەنکیر و، حەذفکردن و باسکردن) لە هەموو لاپەڕە و ئایەتێکدا، یان لە یەك ڕستەدا، یان لە یەك وشە، بەڵکو لە یەك پیتدا دەربڕیوە و، پایەکانی ئیمانی لەو چەشنە حاڵەت و شێوە بەلاغییانەدا چەسپاندووە، بە چەشنێك کە پێشەوا و زانایانی بەلاغەتی لە بەردەم ئەم شێوازە پڕ لە ئیعجازەدا حەپەساو و سەرسووڕماو کردووە.

پەیامەکانی نوور، بە تایبەتی وتەی بیستوپێنجەم (پەیامی موعجیزاتی قورئانی و پاشکۆکانی) چل ڕووی ئیعجازی قورئانیان ڕوون کردووەتەوە. هەروەها تەفسیری: "إشارات الإعجاز في مظان الإيجاز" کە بە زمانی عەرەبییە، بە چەشنێکی خەلێ جوان ئیعجازی قورئانی سەبارەت بە هۆنینەوەی نێوان ئایەتە پیرۆزەکانی ڕوون کردووەتەوە. بە ڕاستی ئەم دوو پەیامە شێوازی ڕەوانبێژیی بەرز و، کورتیی پڕ لە ئیعجازی قورئانیان چەسپاندووە.

بەڵام پۆل و ڕیزی پێشەوەی نەیارەکانی ئایەت و سوورەتە مەدەنییەکان جوولەکە و خاوران بوون کە خاوەن کتێبن و ئیمانیان بە خوایخەورە هەیە. لەبەر ئەوە، دەستوورەکانی بەلاغەت و شێوازەکانی ڕێنمایی و بناغەکانی ڕاخەیاندن داخوازی ئەوە بوون کە ئەوخوفتارەی ئاراستەی ئەو خاوەن کتێبانە دەکرێت لەخەڵ واقیعی حاڵیاندا خونجاو و یەکاویەك بێت. دەبینیت شێوازی قورئان لە سوورەتە مەدەنییەکاندا ئاسان و ڕوون و ڕەوانە و، شتە جوزئییەکان = نەك بنچینە و بناغەکانی ئیمان = ڕوون دەکاتەوە. چونکە هەموو حوکمە فەرعی و یاسا هەمەکییەکان لەو شتە جوزئییانەوە پەیدا دەبن و هەر ئەوانن کە دەبنە

خولگەی ئیختیلافی نێوان ئەحکام و شەریعەتەکان. لەبەر ئەوە، دەبینیت زۆربەی جار ئایەتە مەدەنی‌یەکان ڕوون و ڕەوانن و لە شێوازێکی پڕ لە ئیعجازی تایبەت بە قورئانداان.

بەڵام کاتێ کە قورئان پوختەیەکی کورت و بەهێز، یان ئەنجامێکی کورت کراوە، یان کۆتایی‌یەکی پتەو، یان بەڵگەیەکی بەهێزی خۆمان بڕ لە کۆتایی ڕووداوێکی جوزئی و فەرعی‌دا باس دەکات، ئەوا بەمە ئەو ڕووداوە جوزئی‌یە دەکات بە قاعیدەیەکی هەمەکی و خشتی. ئنجا بۆ مەبەستی ئەوەش کە خوێ‌ڕایەڵی کردن و بەجێ‌هێنانی ئەو قاعیدانە مسۆخەر بکات "ئیمان بە خوا" لە ناخدا جێگیر دەکات. ئەم مەبەستەش ئەو کۆتایی‌یە کورتانەی ئایەتەکان کە "تەوحید" و "ئیمان" و "دوارۆژ"یان تێدا کورت کراوەتەوە، دەیهێنێتەدی. ئیتر دەبینیت ئەو مەقامە ڕوون و ڕەوانە بەو کۆتایی‌یانەی ئایەتەکان ڕووناك و بەرز دەبێتەوە.

(پەیامەکانی نوور ڕادەی بڵندیی بەلاغەت و تایبەتکاری و جۆرەکانی ڕەوانکاریی ورد و بەرزی ئەو پوختە و کۆتایی‌یانەی ئایەتەکانی قورئانیان ڕوون کردووەتەوە و، ئەمەیان بۆ کەللەڕەقترین دوژمنیش چەسپاندووە. ئەوەش لە "دە" دانە تایبەتکاری و سەرنجدا کە لە نووری دووهەمی ڕۆشنایی دووهەمی وتەی بیست‌وپێنجەمدایە، کە تایبەتە بە ئیعجازی قورئانەوە).

جا ئەگەر دەتەوێت لەمە تێ‌بگەیت، ئەوا فەرموو بڕوانە:

(اِنَّ اللّٰهَ على كُلِّ شيْءٍ قدير)، **(اِنَّ اللّٰهَ بكُلِّ شيْءٍ عليم)**، **(وهوَ العزيز الحكيم)**، **(وهوَ العزيز الرحيم)** و هاووێنەیان لەو ئایەتانەی کە "تەوحید" دەخەنەن و دوارۆژ دەخەنەوە یادو کۆتایی بە زۆربەی ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان دەهێنن، کە بۆیان دەڕوانیت، دەبینیت قورئانی پیرۆز لە کاتی باس کردنی حوکمە شەرعی و فەرعی‌یەکان و یاسا کۆمەڵایەتی‌یەکاندا سەری خوێ‌بیستەکەی بەرز دەکاتەوە تاکو بڕوانێتە چەند ئاسۆیەکی هەمەکیی فراوان و، بەم کۆتایی‌یانە ئەو شێوازە ئاسان و ڕوون و ڕەوانە دەگۆڕێت بە شێوازێکی یەکجار بەرز و بڵند. وەك بڵێی خوێنەر لە دەرسی شەریعەتەوە بۆ دەرسی تەوحید دەگوێزێتەوە. ئەمەش ئەوە دەچەسپێنێت کە: "قورئان" هەروەك کتێبی بیروباوەڕ و ئیمانە، کتێبی

شەرع و ئەحکام و حیکمەتیشە.. هەروەك کتێبی دوعا و دەعوەتە، هی ذیکر و فیکریشە.

بەم چەشنە و، بەپێی جیاوازیی مەقام و جۆراوجۆریی ئامانج و مەبەستەکانی ڕێنمایی و ڕاخەیاندن، جۆرە ڕەوانی‌یەکی پڕ لە ئیعجازی ئاشکرا و درەخشان لە ئایەتە مەدەنی‌یەکاندا دەبینین، کە جیایە لە بەلاغەتی ئایەتە مەککی‌یەکان. کاتی وا هەیە ئەم جۆرە بەلاغەتە لە دوو وشەدا دەبینیت وەك: (ربك) و (رب العالمين). چونکە بە تەعبیری: (ربك) ئەحەدییەت فێری خوێنەر دەکات: بەڵام بە: (رب العالمين) واحیدییەتی فێر دەکات. ئەوەش هەیە کە واحیدییەت ئەحەدییەتیشی تێدایە[2].

بەڵکو هەندێ جار ئەو جۆرە بەلاغەتە لە تەنها یەك ڕستەدا دەبینیت. بۆ نموونە: لە یەك ئایەت‌دا ئەوەت پیشان دەدات کە زانیاریی خوای‌خەورە دانانی خەردیلەیەك لە بیلبیلەی چاودا و، ڕێ وشوێنی ڕۆژ لەناو جەرخەی ئاسماندا دەخڕێتەوە و، دەری‌دەخات کە توانستی خواوەند ئەوەندەخشتگیر(محيط)ە کە بە یەك ئامێر هەریەك لەوانە لە جێی خۆی‌دا دادەنێت و، ڕۆژ وەك چاوی ئاسمان لێ دەکات و، لە دوای ئایەتی: (**يولِجُ الَّيلَ في النَّهارِ و يولِجُ النَّهارَ في الَّيل**)دا یەکسەر دەفەرموێ: (**وهو عليمٌ بذاتِ الصُّدور**) (الحديد:٦). واتە دوای باس‌کردن و خستنەڕووی مەزنیی بەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەوی، یەکسەر باسی ئەوە دەکات کە زانیاریی خوا شتانی پەنهانی ناو دەروونیش دەخڕێتەوە. بەم کارەش ئەوە لە زەینی مرۆڤدا جێگیر دەکات کە خواوەند لە نێوان شکۆمەندیی بەدیهێنەرێتیی‌دا بۆ ئاسمانەکان و زەوی و، بەڕێوەبردن و تەخبیرکردنی کاروباریان، لە نێوان ئەمەدا، ئەو خواوەندە ئاگاداری خەیاڵ و ختوورە و شتە شارراوە و پەنهان و نادیارەکانی ناو دڵ و دەروونی هەموو کەسێکیشە. کەواتە بەدواهاتنی: (**وهو عليمٌ بذاتِ الصُّدور**) دوای ئەو ئایەتە، جۆرە ڕەوانکاری‌یەکی وایە کە ئەو شێوازە ئاسان و ڕوون و سروشتی و نزیك لە

تێگەیشتنی عەوامە، دەخڕۆڕێت بە ڕێنمایی‌یەکی بەرز و ڕاخەیاندنێکی سەرنجڕاکێش و خۆشتی.

پرسیار:

سەیرکردنی سەرپێ‌یی و ساکارانە ناتوانێت ئەو ڕاستی‌یە خڕنگانە ببینێت کە قورئانی پیرۆز دەیانهێنێت. ئەوەتا نازانێت لە نێوان پوختەیەکی کۆتاییهێنەری ئەوتۆ کە تەوحیدێکی بەرز دەربڕێت یان دەستوورێکی هەمەکی بگەیەنێت و.. ڕووداوێکی هەندەکیی ئاسایی‌دا کە ئایەتێك باسی کردبێت، چ جۆرە موناسەبەت و پەیوەندی‌یەك هەیە. لەبەر ئەوە، هەندێ کەس وا خەومان دەبات کە هەندێ ناتەواویی ڕەوانبێژی لەم ڕووەدا هەیە. بۆ نموونە: موناسەبەت و ڕەوانبێژی لە باسی یاسایەکی مەزن و خڕنگی وەك: **(وفَوْقَ كُلِّ ذي عِلْمٍ عَليمٌ)** دەرناکەوێت کە لە پاش ڕووداوێکی هەندەکی هێنرابێت، وەك ئەوەی کە حەزرەتی یووسف = عليه السلام = بە تەخبیرێکی زیرەکانە براکەی لای خۆی خەل دایەوە. جا ئومێد وایە ئەو نهێنی‌یە ڕوون بکەنەوە و، پەردە لە ڕووی ئەو دانستە لابدەن.

وەڵام:

زۆربەی سوورەتە درێژ و مامناوەندی‌یەکان، کە هەریەکەیان قورئانێکی سەربەخۆیە بۆ خۆی، تەنها بە دوو یان سێ دانە لە چوار مەبەستەکانی قورئان واز ناهێنێت کە بریتین لە: "تەوحید، نبووەت، حەشر، عەداڵەت لەخەڵ عبوودییەت". بەڵکو هەریەك لەو سوورەتانە پوختە و کاکڵەی هەموو قورئان و هەر چوار مەبەستەکەی تێدایە. واتە هەریەك لەو سوورەتانە: هەروەك کتێبی شەریعەت و دانست و ڕێنمایی‌یە، کتێبی ذیکر و فیکریشە و، هەریەکەیان چەندین کتێبی تێدایە و ڕێنمایی مرۆڤ بۆ چەندین دەرسی جیاجیا دەکات. دەبینین هەموو پلەیەکی بەڵکو هەموو لاپەڕەیەکی، چەندین دەرخای ئیمان لە بەردەم مرۆڤدا دەکاتەوە و، لە هەمان کات‌دا چەند مەبەست و ئامانجێکیشی پێ دادەمەزرێنێت، چونکە ئەوەی لە کتێبی نووسراوی خەردوون‌دا نووسراوە، قورئان بە ڕوونی باسی دەکات، بەمەش لە ناخی ئیمانداردا ئەوە جێگیر دەکات

کە پەروەردگاریتیی خواوەند هەموو شتێکی خرتووەتەوە و درەوشانەوە هەیبەتدارەکەشی لە ئاسۆ و دەروونەکاندا پیشان دەدات..

لەبەر ئەوە، ئەگەر دەتوانیت سەرنج لەو موناسەبەتە بدەیت کە بە ڕواڵەت لاواز دەردەکەوێت و، توانیت بە وردی سەیری پشتی پەردەکەی بکەیت، ئەوا ئەو پەردەیەت لە بەردەمدا لادەچێت و، ئەو ئاسۆ فراوان و دەرس و ڕێنمایییە نوێیانەی کە ئەو پەردەیە شاردبوونیەوە، دەردەکەون. بەڵکو شتی وا دەبینیت کە چەندین ئامانج و مەبەستی هەمەکییان لەسەر بنیات دەنرێت، ئیتر یەك لە دوای یەك چەندین جۆری پەیوەندیی بەهێز لەگەڵ ئەو موناسەبەتەدا کە بە ڕواڵەت لاواز دیار بوو، دەردەکەون. ئەو کاتە شێوازەکە بە تەواوی لەگەڵ ئەو مەقامەدا یەکاویەك دەردەچێت و، بەمەش پلە بەلاغییەکەی بەرز دەبێتەوە.

پرسیارێکی تر:

چ دانایییەك لەوەدا هەیە کە قورئان هەزاران بەڵگە بۆ چەسپاندنی کاروباری دوارۆژ و، تەوحید و، گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ لای خوا و، پاداشتدانەوەی، دەهێنێتەوە؟.. هەروەها دانایی چییە لەوەدا کە هەموو سوورەت و لاپەڕەیەکی موصحەف لە هەموو مەقامێکدا، چ بە ڕاشکاوی و ڕاستەوخۆ چ بە بە جۆرێکی ناوەکی(ضِمني) چ بە ئاماژەکردن، سەرنجی مرۆڤ بۆ لای ئەوانەی باسکران ڕادەکێشێت؟

وەڵام:

چونکە قورئانی پیرۆز مرۆڤ ئاگادار دەکاتەوە کە: مەزنترین گۆڕانکاری و ئاڵوگۆڕی مێژووی جیهان کە لەناو بەدیهێنراوان و بازنەی "مومکینات"دا ڕوو دەدات: قیامەتە.. هەروەها ڕێنمایی ئەم مرۆڤە = کە هەڵگری پلەی جێنشینیی سەر زەوییە = دەکات بۆ مەزنترین مەسەلەی ئەوتۆ کە پەیوەندیی بە مرۆڤەوە ببێت، کە مەسەلەی "تەوحید"ە و، بەختەوەریی هەمیشەیی یان سەرلێتێکچوونی هەمیشەیی لەسەر بەندە. لە هەمان کاتیشدا ئەو لافاوی گومانە بەردەوامەی پێ دەباتە دواوە و، توندترین جۆرەکانی ئینکاری و کەللەڕەقیشی پێ تێكدەشکێنێت.

لەبەر ئەوە، ئەگەر قورئانی پیرۆز هەزاران جار سەرنجی مرۆڤ بۆ لای ئیمان بەو ئاڵوگۆڕە سەرسووڕهێنەرانە ڕابکێشێت و، وا لە خەڵکی بکات تەسدیقی ئەو مەسەلە گرنگ و پێویستەی مرۆڤ بکەن و، ملیۆنان جاریش ئەو مەسەلانە دووپات بکاتەوە، هێشتا ئەم کارە لە بەلاغەتدا هەرگیز بە زیادەڕەوی دانانرێت و بە هیچ جۆرێك بێتاقەتی و بێزاری بۆ مرۆڤ فەراهەم ناهێنێت، بەڵکو پێوستیی مرۆڤ بە دووپات کردنەوەی خوێندنەوەیان لە قورئاندا هەرگیز تەواو نابێت. چونکە لە هەموو "وجوود"دا هیچ مەسەلەیەك نییە لە "تەوحید" و "ئاخیرەت" گەورە و گرنگتر بێت.

بۆ نموونە: ڕاستیی ئەم ئایەتە پیرۆزە کە دەفەرموێ: (**إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الأَنْهارُ ذلكَ الْفَوْزُ الْكَبير**)

(البروج: ١١) بریتییە لە مژدەی ژیانی هەمیشەیی کە ئەم ئایەتە بەم مرۆڤە هەژارەی دەدات، ئەم مرۆڤەی کە هەموو دەمێك مردن ڕووبەڕووی ڕادەوەستێت. جا ئەم مژدەیە لەوە ڕزگاری دەکات کە مردن بە لەناوچوونێکی هەمیشەیی لێكبداتەوە و، خۆی و جیهانەکەی و هەموو خۆشەویستانی لە چنگی لەناوچوون ڕزگار دەکات، بەڵکو لەوەش زیاتر، دەستەڵات و بەختەوەرییەکی هەمیشەیی پێدەبەخشێت.. کەواتە ئەگەر ئەم ئایەتە پیرۆزە ملیار جاریش دووپات ببێتەوە، ئەوا هەرگیز بە زیادەڕەوی دانانرێت و بە هیچ جۆرێك ڕەوانبێژیی قورئان زامدار ناکات.

بەم جۆرە دەبینیت قورئانی پیرۆز، کە چارەسەریی ئەم جۆرە مەسەلە گرنگانە دەکات و بە دانانی چەند بەڵگەیەکی بەهێز هەوڵ دەدات قەناعەت بەوانە ببەخشێت کە لەگەڵیاندا دەدوێت، ئەم قورئانە، لە زەین و دڵ و دەروونەکاندا ئەو ئاڵوگۆڕە مەزنانەی گەردوون بە قووڵی جێگیر دەکات و لە بەرچاویاندا وەك گۆڕانی خانە و لانە و شکڵ و شێوەیان ئاسانی دەکات. کەواتە سەرنج ڕاکێشانی مرۆڤ بە هەزاران جاریش بۆ لای هاوچەشنی ئەم مەسەلانە = ئەم سەرنج ڕاکێشانەش چ بە ڕاشکاوی بێت و چ بە جۆرێکی ناوەکی و چ بە ئاماژە بۆ کردن = کارێکی یەکجار پێویستە و وەك پێویستیی مرۆڤ وایە بۆ نیعمەتی نان و هەوا و ڕووناکی، کە چەند پێویستییەکی ئەوتۆن هەمیشە دووپات دەبنەوە.

نموونەیەکی تر: حیکمەتی ئەوەی کە قورئانی پیرۆز: (**والَّذين كَفَرُوا لَهُمْ نارُ جَهَنَّمَ**) (فاطر:٣٦) و (**اِنَّ الظَّالِمينَ لَهُمْ عَذابٌ اَليم**) (إبراهيم:٢٢) و هاوچەشنیان لەو ئایەتانە کە بە شێوازێکی زۆر توند و تیژ هەڕەشە و خوڕەشەیان تێدا دووپات دەکاتەوە (وەك بە چەشنێکی خومانبڕ لە پەیامەکانی نووردا چەسپاندوومانە) ئەوەیە کە:

کافربوونی مرۆڤ: سنوورشکاندن و دەستدرێژی کردنە بۆ سەر مافی بوونەوەران و زۆربەی بەدیهێنراوان. ئەمەش ڕقی ئاسمانەکان و زەوی دەورووژێنێت و دەروونی توخمەکان بەرامبەر بە کافران پڕ لە ڕق و قین دەکات، بە ڕادەیەکی وا کە توخمەکانی بوونەوەر بە زللەی: "تۆفان" و شتی تریش لەو کافرانە دەدەن، تەنانەت دۆزەخیش هێندە ڕقی هەڵدەستێت کە وەختە لەتاوا لەتوپەت ببێت، وەك ڕاشکاویی ئایەتی پیرۆزی: (**اِذا أُلْقُوا فيها سَمِعُوا لها شَهيقاً وَهِيَ تَفُور * تَكادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظ...**) (الملك:٧=٨) ئەمە دەردەبڕێت.

جا ئەخەر خواوەندی پادشایخەردوون لە فەرمانەکانیدا هەزاران، بەڵکو ملیۆنان جاریش ئەو تاوانەخەورەیەی کوفر و تۆڵەکەی بە شێوازێکی زۆر توندوتیژ دووپات بکاتەوە، هێشتا ئەمە لە ڕەوانبێژیدا بە زیادەڕەوی و ناتەواوی دانانرێت، لەبەرخەورەیی ئەو تاوانەخشتی و دەستدرێژی کردنە بێسنوورەی کە کوفر بۆ سەر مافی بوونەوەران دەیکات و، لەسەر بناغەی دانایی ڕوونکردنەوەیخرنگیی مافی ئەوانەی لە ژێر فەرمانی خوادان و، لەبەر دەرخستن و زەق کردنی ئەو ناشیرینییە لەبننەهاتووەی کە لە کوفری ئینکاریکەران و ستەمە تەواو ناشیرینەکەیاندا هەیە. چونکە ئەو دووپاتبوونەوەیە لەبەر بچووکی و بێنرخیی مرۆڤ نییە، بەڵکو بۆ دەرخستنی خەورەیی ئەو لەسنووردەرچوونەی کافران و ستەمکارییەکەیانە.

پاشان دەبینین وا هەزار و سەدان ساڵە سەدان ملیۆن کەس بەوپەڕی شەوق و تاسەمەندیو هەست کردنەوە بە پێویستی و، بێ ئەوەی بێتاقەت و بێزار بن، قورئانی پیرۆز بە بەردەوامی دەخوێننەوە.

بەڵێ، لە ڕاستیدا هەموو ڕۆژ و کاتێك جیهانێکە دێت و دەڕوات و، دەرخایەکە لە ڕووی جیهانێکی نوێ دەخرێتە سەرپشت. لەبەر ئەوە، هەزاران جار دووپات‌کردنەوەی "لا إله إلاّ الله"بەو شەوقەی کە هەست بە پێویستی پێ‌بوونی بکرێت، تاکو ئەو هەموو جیهانانەی کە هەردەم لەسەر ڕێن و دێن و دەڕۆن بە نووری ئەو ئیمانە ڕووناك ببنەوە، وا لەو ڕستە تەوحیدی‌یە دەکات وەکو چرایەکی ڕووناکی‌بەخش وابێت لە ئاسمانی ئەو جیهان و ڕۆژانەدا.

خۆ مادەم ئەمە لە "لا إله إلاّ الله"دا وایە، دووپاتکردنەوەی قورئانی پیرۆزیش، بە هەمان جۆر، ئەو تاریکی‌یە دەڕەوێنێتەوە کە بەسەر بەشی زۆری ئەو دیمەنە هات‌وچۆکەر و جیهانە ڕەوەند و سەرلەنوێ پەیدابووانەدا باڵی ڕاکێشاوە. هەروەها ئەو ناشیرینی‌یانەش لەو وێنانەدا لا دەبات کە لە ئاوێنەی ژیاندا ڕەنگ دەدەنەوە و، وا لەو بارودۆخانەش دەکات کە بەرەو ڕووی دێن، لە قیامەتدا شایەتیی بۆ بدەن نەك شایەتیی لە دژ بدەن و (هەر ئەم دووپات بوونەوەیەی خوێندنی قورئان) پلەی مرۆڤ بەرز دەکاتەوە تا دەیگەیەنێتە ئەو پلەیەی کە خەورەیی تۆڵەی تاوانەکان بزانێت چەندەیە و، لە هەڕەشەی سامناکی پادشای ئەزەلیش تێ‌بگات کە سەرپێچیی ستەمکارە سەرسەختەکان لەت‌وپەت دەکات و.. مرۆڤ دەخاتە شەوقی ئەوەی کە هەوڵ بدات لە دەست ستەم و سنوورشکاندنی دەروونی بەدخوازی، خۆی ڕزگار بکات.

جا لەبەر هەموو ئەم دانستانەیە کە قورئانی پیرۆز بەوپەڕی دانایی‌یەوە ئەو شتانە دووپات دەکاتەوە و، بەمەش دەری‌دەخات ئەو هەڕەشە زۆر و زەبەندانەی کە تا ئەم ئەندازەیە و بەم هێز و توندوتیژی و دووپات‌بوونەوەیەن کە باسمان کردن، ڕاستی‌یەکی خەلێ خەورەیە و، شەیتانیش هەڵدێت لەوەی کە بە نارەوا و خاڵتەی بزانێت. بەڵێ، سزای دۆزەخ بۆ ئەو کافرانەی‌خوێ بۆ هەڕەشەکان ڕانلخرن، کارێکە یەکپارچە دادخەری‌یە.

یەکێکی تر لەو شتانەی کە قورئان دووپاتیان دەکاتەوە، چیرۆکی پێغەمبەرانە، علیهم السلام.

بۆ نموونە: دانایی لە دووپاتبوونەوەی چیرۆکی حەزرەتی مووسادا = علیه السلام = (کە بە ئەندازەی عەسای مووسا دانست و سوودی تیدایە) و، حیمکەتی دووپاتبوونەوەی چیرۆکی پیغەمبەران = علیهم السلام = بریتی‌یە لە چەسپاندنی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرمان = صلی الله علیه وسلم = ئەمەش بە دەرخستنی ئەوەی کە پێغەمبەرێتیی هەموو پێغەمبەران بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە "ڕیسالەتی ئەحمەدی" ڕاستە و لە هەموویان حەقتر و شایانترە بۆ شوێنکەوتن. چونکە مەخەر یەکێك ئینکاریی پێغەمبەرێتیی هەموو پێغەمبەران بکات، دەنا مومکین نی‌یە ئینکاریی پێغەمبەرایەتیی حەزرەتی محمد = صلی الله علیه وسلم = بکات. کەواتە باس کردنی چیرۆك و بەسەرهاتی ئەوان بەڵگەی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محمدن، صلی الله علیه وسلم.

پاشان بەشێکی زۆری خەڵك ناتوانن و، هەموو کاتێك بۆیان نارەخسێت کە قورئانی پیرۆز بخوێننەوە، بەڵکو چەندەیان بۆ لوا بەوەندە وازدەهێنن. ئا لێرادە حیکمەتی ئەوە بە جوانی دەردەکەوێت کە هەموو سوورەتێکی درێژ و مامناوەندی لە بریی قورئانێکی بچووك کراوەن. ئنجا دووپات کردنەوەی چیرۆکەکانیش وەك دووپاتبوونەوەی پایەکانی ئیمان وایە کە پێویستیان بە دووپات بوونەوە هەیە واتە: ڕەوانبێژی داخوازی دووپاتبوونەوەی ئەم چیرۆکانەیە و هیچ زیادەڕەوی‌یەك لەم کارەدا نی‌یە. لەمەش زیاتر، ئەم دووپاتبوونەوەیە تێماندەخەیەنێت کە ڕووداني پەیدابوون و سەرهەڵدانی حەزرەتی محمد = صلی الله علیه وسلم =خەورەترین ڕووداوی مرۆڤایەتی و شکۆمەندترین مەسەلەی نێوان مەسەلەکانی خەردوونە.

بەڵێ، کە زاتی ئەو پێغەمبەرە بەڕێزە = صلی الله علیه وسلم = مەزنترین و بەرزترین پلەی لە قورئاندا دراوەتیّ و (محمدٌ رسولُ الله)یش، کە چوار پایەی لە پایەکانی ئیمان تێدایە، لەخەڵ (لا إله إلا الله)دا بەیەکەوە دەوترێن، بەڵگەیەکی خەلێ خەورە و بێوێنەیە لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەریی حەزرەتی محمد = صلی الله علیه وسلم =خەورەترین ڕاستیی ناو خەردوونە و، بەڕێزترینی هەموو بەدیهێنراوانە بەخشتی و، "حەقیقەتی محمدی"ش = کە بریتی‌یە لە کەسێتی‌یە مەعنەوی و

هەمەکیيەکەی ئەو صلی اللە علیە وسلم = چرای ڕووناکیبەخشی هەردوو جیهانەکەیە و، ئەم پێغەمبەرەش شایان و شیاوی ئەم پلەوپایە دەراسایەیە، وەك بە چەندین بەڵگەی جۆراوجۆر لە بەشەکانی پەیامەکانی نووردا چەسپێنراوە. وا لێرەشدا و لە نێوان هەزار بەڵگەدا یەك بەڵگە دەهێنین و بەم جۆرەی خوارەوە باسی دەکەین:

بەپێی دەستووری: "السبب کالفاعل" بە ئەندازەی هەرچی کردەوەی چاکی نەتەوەکەی حەزرەتی محمد هەیە = صلی اللە علیە وسلم = لە هەموو کات و سەردەمێکدا لە لاپەڕەی چاکەکارییەکانی پێغەمبەردا = صلی اللە علیە وسلم = کردەوەی چاکە دەنووسرێت.

ئنجا ئەو پێغەمبەرە = صلی اللە علیە وسلم = بەو نوورەی کە هێناویەتی، حەقیقەتەکانی بوونەوەران ڕووناك دەکاتەوە. بەم کارەشی نەك تەنها جیننی و ئینس و مەلائیکەت و زیندەوەران دەخاتە سوپاسگوزاری و ڕەزامەندییەوە، بەڵکو هەر هەموو خەردوون و ئاسمان و زەوی بەخشتی ڕەزامەندیی خۆیان لە بەرامبەریەوە دەردەبڕن و، دەماودەم بە هەموو جۆرێك ڕەوشتبەرزییەکانی ئەو پێغەمبەرە = صلی اللە علیە وسلم = دەخێڕنەوە و باسی دەکەن.

ئنجا بە نیشانەی ئەوەی کە دوعای ڕووەکەکان بە زمانی ئامادەیی و قابیلییەتیان و، هی زیندەوەران کە بە زمانی سروشت دەیکەن، بە چاو دەیبینین کە هەرهەموویان خێرا دەبن.. بەمەدا دەردەکەوێت کە ملیۆنەها نزای خێرا و سروشتیی ملیۆنەها پیاوچاکی نەتەوەکەی ئەو پێغەمبەرەش = صلی اللە علیە وسلم = لەخەڵ ڕۆحانییەکاندا، بە هەمان جۆر، خێرا دەبن.

جا ئەم دوعا و نزایانەی کە ئەو ئەولیا و پیاوچاکانە بەردەوام هەرچی ڕۆژە دەیانکەن و، دوعای ڕەحمەت بۆناردنی بە صەلات و سەلام لێکردنی دەینێرن و، دەستکەوتە مەعنەوی و کردەوە چاکەکانیان، هەموو ئەوانە، لە پێشدا پێشکەش بەو پێغەمبەرە = صلی اللە علیە وسلم = دەکرێن. سەرەڕای ئەو نوورە زۆر و لە سنووربەدەرەی کە لە قورئان خوێندنەوەی نەتەوەکەیەوە دەچێتە ناو دەفتەری کردەوە چاکەکانیەوە. ئەو قورئانە پیرۆزەی کە هەر پیتێك لە پیتەکانی = کە لە

سێ‌سەد هەزار پیت زیاترن = (دە) چاكە و دە بەروبوومی دوارۆژ، بەڵكو (سەد)، بەڵكو (هەزار) بۆ خوێنەرەكەی دەنووسرێت.

بەڵێ، خواوەندی زانای پەنهان، زووتر دەیزانی و دەیبینی: "حەقیقەتی محمدی" = كە كەسێتیی مەعنەویی ئەو زاتە پیرۆزەیە = صلی اللّٰه علیه وسلم = وەكو نموونەی درەختی "توووبا"ی بەهەشت وایە. لەبەر ئەوە، لە قورئانەكەی خۆی‌دا ئەو خرنگی‌یە مەزنەی پێ داوە، چونكە هەر ئەوە لە هەموو كەسێك شایان‌تری ئەو پلەوپایە بەرزە بێت. ئەو خواوەندە لە فەرمانەكانی‌دا ئەوەی ڕوون كردووەتەوە كە دەست‌كەوتنی شەفاعەتی ئەو پێغەمبەرە = صلی اللّٰه علیه وسلم = تەنها بە شوێن‌كەوتن و خۆی‌ڕایەڵی و شوێن‌پێ هەڵگرتنی سوننەتی پیرۆزی ئەو دەبێت و، هەر ئەوە كە خەورەترین مەسەلەكانی نێوان مرۆڤ بێت. بەڵكو قورئانی پیرۆز جارجار بایەخی بە لایەنە مرۆڤانەكەشی داوە، كە وەك تۆوی درەختی "توووبا"ی بەهەشت وایە.

جا لەبەر ئەوەی كە حەقیقەتە دووپاتبووەكانی قورئان ئەم نرخە بەرزانەیان هەیە و ئەو هەموو دانستەیان تێدایە كە باس كران، ئەوا سروشتی ساغ و بێ‌عەیب و تەواوی مرۆڤ شایەتی لەسەر ئەوە دەدات كە دووپاتبوونەوە لە قورئان‌دا، موعجیزەیەكی بەهێز و فراوانە. مەخەر یەكێك بە تاعوونی ماددییەت دڵ و ویژدانی نەخۆش كەوتبێت. ئەو جۆرە كەسانەش ئەم دەستوورە بەناوبانگە دەیانگرێتەوە كە دەڵێت :

قد تنكِرُ العينُ ضوءَ الشمس من رمدٍ

وينكرُ الفم طعمَ الماءِ من سقَمٍ[3]

* * *

كۆتاییەك لە دوو پەراوێزدا

پەراوێزی یەكەم:

دوازدە ساڵ پێش ئێستا بەرخوێم كەوت كە: زەندیقێكی سەرسەخت دەروونی خراپ و مەبەستی پیسی خۆی ئاشكرا كردووە بەوەی كە قورئانی پیرۆزی

وەرخێڕاوە. بەم هەوڵدانی وەرخێڕانەی قورئانیش پلانێکی ترسناکی بۆ ڕێزنەهێشتنی قورئان سازکردووە و، وتوویەتی: با قورئان وەربگێڕرێت تاکو نرخەکەی دەربکەوێت. بە خەیاڵی خۆی‌خوایا: با خەڵکی دووپاتبوونەوە ناپێویستەکانی ببینن و، لە بریی خۆی وەرخێڕراوەکەی بخوێننەوە... هتد لەم بیروڕا ژەهراوی‌یانە.

بەڵام بە فەزڵی خوای‌خەورە، پەیامەکانی نوور بەهۆی بەڵگە بەهێزە دەمکوتکەرەکانی‌و بڵاوبوونەوەی بە جۆرێکی فراوان لە هەموو شوێنێكدا، ئەو بیر و پلانەی ئەوی لەبار برد و پەکی خست و، بە چەشنێکی‌خومانبڕ چەسپاندوویەتی کە: هەرخیز لە توانادا نی‌یە بە جۆرێکی ڕاستەقینە قورئانی پیرۆز وەربگێڕرێت و، هەر زمانێکی تری جگە لە زمانی عەرەبیی فوصحا هەرخیز ناتوانێت تایبەتکاری و سەرنجە ورد و ناسکە ڕەوانبێژی‌یەکانی قورئان بپارێزێت و، ئەو وەرخێڕراوە سادە و جوزئی‌یانەی کە مرۆڤ دەیانکەن، بە هیچ حاڵێك جێی تەعبیرە پڕ و تۆکمە و ئیعجازبەخشەکانی قورئان نالخڕنەوە، کە لە هەر پیتێکی‌دا لە "دە"وە تا "هەزار" چاکەی تێدایە. لەبەر ئەوە، هەرخیز مومکین نی‌یە لە بریی خۆی وەرخێڕراوەکەی بخوێنرێتەوە.

بەڵام سەرەڕای ئەمە، ئەو مونافیقانەی کە قوتابێتیی ئەو زەندیقەیان کردبوو، لە پێناوی شەیتاندا چەند هەوڵێکی هەڵەشانەیان دا، تاکو بە دەم وپلی خۆیان نووری قورئانی پیرۆز بکوژێننەوە.. جا لەبەر ئەوەی من کەس نابینم و تێکەڵی خەڵکی ناکەم، ئەوا ڕاستیی ئەو شتانەی لە بارودۆخی دەرەوەدان نازانم و لە بارەیانەوە ئاخادار نیم. بەڵام زیاتر واخومان دەبەم کە ئەمەی ئێستا باسم کرد بوو بەهۆی نووسینی مەسەلەی دەهەم، هەرچەندەش لە هەموو لایەکەوە تەنگانە دەورەی دابووم.

پەراوێزی دووهەم:

ڕۆژێکیان، دوای بەربوونمان لە بەندیخانەی "دەنیزلی" لە نهۆمی سەرەوەی ئوتێلی "شەهر"دا دانیشتبووم و سەرنجی ئەو دار چنارە زۆرانەم دەدا کە لەناو باخچە و بێستانە دڵڕفێنەکانی دەوروبەرمدا بوون. بینیم ئەو درەختانە بەو جموجووڵ و لەنجە و لارەی کە لە بنەوە تا لق و پەلەکانیان دەیاننواند، دڵخۆش

دیارن و هەر کە بە ئاستەم سروەیەکیان بەردەکەوێت، یەکسەر خەڵاکانیان دەلەرێنەوە. بەم جۆرە ئەو درەختانەم لە جوانترین و شیرینترین شێوەدا هاتە پێش چاو، وەك ئەوەی لە ئەڵقەی ذیکر و تەهلیلەدا خەریکی تەسبیحاتی خواوەند بن.

ئەم جمو جووڵە ناسکانە، دەستکاریی ژێیەکانی دڵیان کردم، لەو کاتەدا کە دڵم لە پەژارەی جودایی خۆشەویستانمدا بوو، هەروەك خۆیشم لە خەمی ئەوەدا بووم کە بە تەنها مابوومەوە. کتوپڕ لەم کاتەدا دوو وەرزەکەی پایز و زستانم بە دڵدا هات و بێئاگایی سەری تێ کردم، چونکە لەو دوو وەرزەدا خەڵاکان هەڵدەوەرن و جوانییان نامێنێت. لەمەوە خەم و خەفەتی زۆرم خوارد بۆ ئەو دار چنارە جوانانە و، هەموو زیندەوەران کە ئێستا ئەو زەوق و خۆشی و شادییەیان تێدا دەردەکەوێت پاشان لەو دوو وەرزەدا ئاوایان بەسەر دێت! بەڵێ، خەڵێ خەفەت و ئازارم چەشت و، هێندە پەژارەی ئەوتۆشم لەسەر کۆبوونەوە (کە لە نەمان و جوداییەوە پەیدا بوون و ئەم پەردە ڕازێنراوە جوانەی بوونەوەریان پڕکردووە) کە بە جارێ هەردوو چاویان لە فرمێسك پڕکردم.

لەم کاتەدا کە من لەم بارە پەرێشان و خەم و پەژارەیەدا بووم، لە پڕ نووری حەقیقەتی محمدی = صلی الله علیه وسلم = هەروەك بە هانای هەموو ئیمانداریکەوە دێت، بە هانای منیشەوە هات و، یەکسەر ئەو خەم و خەفەتە لە سنوور بەدەرانەی نەهێشت و هەموویانی خۆڕی بە چەندین شادمانی و دڵخۆشیی لەڕادەبەدەر، ئیتر وام لێهات کە بە هەمیشە و بەردەوامی لە ڕەزامەندی و سوپاسگوزاریی ئەو حەقیقەتی محمدییەدا بم، کە تەنها یەك بەش لە بەشە زۆرەکانی لێشاوی نوورە لە سنوور و ڕادەبەدەرەکەی، منی ڕزخار کرد و لە هەموو سووچێکی دەروون و ناخی ویژدانمدا دڵنەوایی بڵاوکردەوە. کە ئەمەش بەم جۆرەی خوارەوە بوو:

ئەو ڕوانینە بێئاگایانەیە، خەڵا ناسك و درەختە باڵابەرزەکانیان بێ ئەرك و فەرمانبەریو سوود و بایەخ پیشان دام و، وای بردە خەیاڵمەوە کە لەرینەوە ناسك و جوانەکانیان هی توندی و زۆریی شەوق و زەوق و خۆشی نییە، بەڵکو هی بیم و ترس و لەرزە لەتاو سامناکیی نەمان و جودایی و لەناوچوون. بەڵێ، ئەو ڕوانینە بێئاگایانەیە وای پیشان دام، ئەولاتر بچێت.. بەم پیشاندانەش ئەو

عیشقی مانەوە و خۆشەویستی‌یەی ژیان و شەیدای جوانی و بەزەیی‌هاتنەوەیەم بە هاوڕەخەزدا، کە لە من و هەموو کەسێکی تردا ڕەخیان داکوتاوە، هەموو ئەمانەمی پێکا و، بەم جۆرە دنیای لـێ کردم بە دۆزەخێکی مەعنەوی و، عەقڵێشی لـێ کردم بە ئەندامێك بۆ دەردی‌سەری و ئەشکەنجە و ئازار..

ئا لەم کاتەدا کە من لەم بارودۆخە پڕ لە ئازارەدا بووم، لە پڕ دەبینم ئەو نوورەی کە حەزرەتی محمد = صلی اللّٰه علیه وسلم = هەموو مرۆڤایەتیی پێ ڕووناك کردەوە، پەردە لە بەردەم چاومدا هەڵدەداتەوە و چەندین دانست و واتا و ئەرك و فەرمانبەریی یەکجار زۆر، کە دەخەنە ژمارەی‌خەڵای چنارەکان، دەردەخات و پیشانمیان دەدات. پەیامەکانی نوور چەسپاندوویانە کە ئەو فەرمانبەری و ئەرکانە سێ بەشن[4]:

بەشی یەکەم:

ئەو بەشەیە کە دەڕوانێتە ناوە جوانەکانی بەدیهێنەری مەزن. جا هەروەك ئەخەر وەستایەکی کارامە و لێهاتوو مەکینەیەکی بێ‌وێنە دابهێنێت، ئەوا هەموان ستایشی دەکەن و ڕێز لە کارەکەی دەنێن و پیرۆزبایی داهێنانەکەی لـێ دەکەن، مەکینەکەش بە هەمان جۆر لە ئاستی خۆی‌دا پیرۆزبایی لە داهێنەرەکەی دەکات و بە زمانی حاڵ ستایشی دەکات، بەوەدا کە ئەو بەرهەمانەی ئەوی لە پێناودا دروست کراون و ئامانجی بەدیهێنەرەکەین و ئێستا خۆی بەرهەمی‌هێناون، بە جۆرێکی تەواو پیشانی کەسانی تر دەدات.

بەشی دووەم:

ئەوەیە کە ڕوو دەکاتە ڕوانین و بەرچاوی زیندەوەران و بەدیهێنراوە خاوەن هەست و شعوورەکان. واتە: دەبێتە مایەی موتاڵا و سەیرکردنێکی شیرین و سەرنجدانێکی بەتام بۆ خاوەن هەستان. ئیتر هەموو شتێك وەکو کتێبێکی زانستیی لـێ دێت و ئەم جیهانە بینراوە بەجێ ناهێڵێت هەتا واتاکانی خۆی لە زەینی خاوەن هەست و شعوورەکاندا و چاپکردنی وێنەکانی لە مێشکیاندا و ڕەنگدانەوەی وێنەکەی و چاپبوونی لە لەوحی میسالیی تۆمارەکانی جیهانی پەنهانی غەیبدا، بەجێ نەهێڵێت. واتە: لە جیهانی بینراوەوە بۆ جیهانی پەنهان

نلخەڕێتەوە تاکو نەچێتە ناو چەندین بازنەی "بوون"ی زۆرەوە و، چەندین جۆری "بوون"ی مەعنەوی و غەیبی و زانستی بەدەست نەهێنێت.

بەڵێ، مادەم خوا هەیە و زانیاریی ئەو هەموو شتێکی خڕتووەتەوە، ئەوا لە ڕوانگەی حەقیقەتەوە نابێ بە هیچ جۆرێك لە جیهانی ئیمانداردا: (نەبوون و لەناودان و لەناوچوون و خاڵتەجاری و توانەوە و نەمان) ببێت. لە کاتێكدا کە دنیای کافران پڕە لە نەبوون و، جودایی و، خاڵتەجاری و، نەمان. ئەوەش کە ئەم ڕاستی‌یە ڕوون دەکاتەوە ئەو وتە بەناوبانگەیە کە بەسەر زمانی خەڵکی‌یەوەیە و هەردەم دەیلێینەوە: (هەرکەسێك خوا بۆ ئەو ببێت، هەموو شتێکی تریشی بۆ دەبێت.. ئەو کەسەش خوا بۆ ئەو نەبوو، هیچ شتێکی تری بۆ نی‌یە)!

بە پوختی:

"ئیمان" هەروەك لە کاتی سەرەمەرگدا مرۆڤ لە ئیعدامی هەمیشەیی ڕزگار دەکات، هەروەها دنیای هەموو کەسێکیش لە چەندین تاریکیی وەك: نەبوون و، لەناودان و، خاڵتەجاری و، بێ‌مەبەستی ڕزگار دەکات. بەڵام کوفر، بە تایبەتی ئەگەر کوفری موتڵەق بێت، ئەو مرۆڤە و دنیا تایبەتی‌یەکەشی بە مردنەکەی لەناو دەبات و دەیخاتە تاریکستانی دۆزەخێکی مەعنەوی‌یەوە و لەزەت و خۆشی‌یەکانیشی دەکات بە خەفەت و ئازار.

دەبا ئەوانەی فەزڵی ژیانی دنیا بەسەر ئاخیرەتدا دەدەن، بزرنگێتەوە و.. ئەگەر ڕاست دەکەن با چارەیەك بۆ ئەم کارە بدۆزنەوە، یان با بێنە ناو بازنەی ئیمانەوە و خۆیان لەم زیانە گەورەیە ڕزگار بکەن.

(**سبحانك لا علمَ لنا اِلاّ ما عَلَّمْتَنا اِنَّكَ اَنتَ العليم الحكيم**).

برای زۆر موشتاق و ئومێدەواری دوعا و نزاتان:

سەعیدی نوورسی

[1] ئەم مەسەلەیە خولێکی ناسك و درەوشاوەی ئەم مانگە پیرۆزە و شاری ئەمیرداغە، خرایە سەر میوەی بەندیخانەی دەنیزلی و کرا بە "مەسەلەی دەهەم". جا ئەم مەسەلەیە = بە ئیزنی خوا = ئەو ژەهری وەهم و خەیاڵە بۆخەنەی خومڕایان سەبارەت بە دیاردەی دووپات بوونەوە لە قورئاندا، لادەبات. ئەمەش بەهۆی ڕوون کردنەوەی تەنها یەك حیکمەتەوە لە حیکمەتە زۆرەکانی ئەم دیاردەیە. (دانەر)

[2] واحیدییەت: ئەوە دەخەیەنێت کە ئەو ناوەی خوایخەورە هەموو شتێك دەخرێتەوە. ئەحەدییەتیش ئەوە دەخەیەنێت کە هەموو زیندەوەرێك ئاماژە بۆ هەموو ناوێکی خوا دەکات کە پەیوەندیی بەخەردوونەوە ببێت. کەواتە درەوشانەوەی خوایخەورە بە "واحیدییەت" لەوەدایە کە دەورەدەرە بە هەموو شتێك، واتە هەموو شتێك دەخرێتەوە. بەڵام درەوشانەوەی بە "ئەحەدییەت" لەوەدایە کە هەرچی شت هەیە پیشانی هەرچی ناوی هەیە، دەدات. بڕوانە: "المثنوي العربي النوري" الطبعة المحققة الثانية ص٣٤٤ (وەرخێڕ هێناویەتی). (ولله المثل الاعلی) یەکێتی ئەو ڕووناکی‌یەی دەوری خۆری داوە، ئاماژە بۆ "واحیدییەت" دەکات و، درەوشانەوەی ڕووناکیی خۆریش، بە هەموو تایبەتکاری‌یەکانیەوە، لە هەموو بەش و خەردیلەیەکی ئەو ڕووناکی‌یەی کە دەوری خۆی داوە، هێمایە بۆ "ئەحەدییەت". جا فەرموو بیری لێ بکەرەوە. "المثنوي العربي النوري" ص ٢١١. (وەرخێڕ هێناویەتی)

[3] واتە بەهۆی چاوێشەوە هەندێ جار ئینکاریی ڕووناکیی خۆر دەکرێت و، بەهۆی نەخۆشی‌شەوە دەمی مرۆڤ ئینکاریی تامی ئاو دەکات. ئەم شیعرە هی ئیمامی بوصیری‌یە. بڕوانە: "بردة المديح" الفصل السادس. (وەرخێڕ)

[4] مامۆستا نوورسی لێرەدا دوو فەرمانبەریی باس کردووە. چونکە سێ‌هەمیان هی شتەکە خۆیەتی. بڕوانە: (پەیامی حەشر، ڕاستیی شەشەم). (وەرخێڕ)